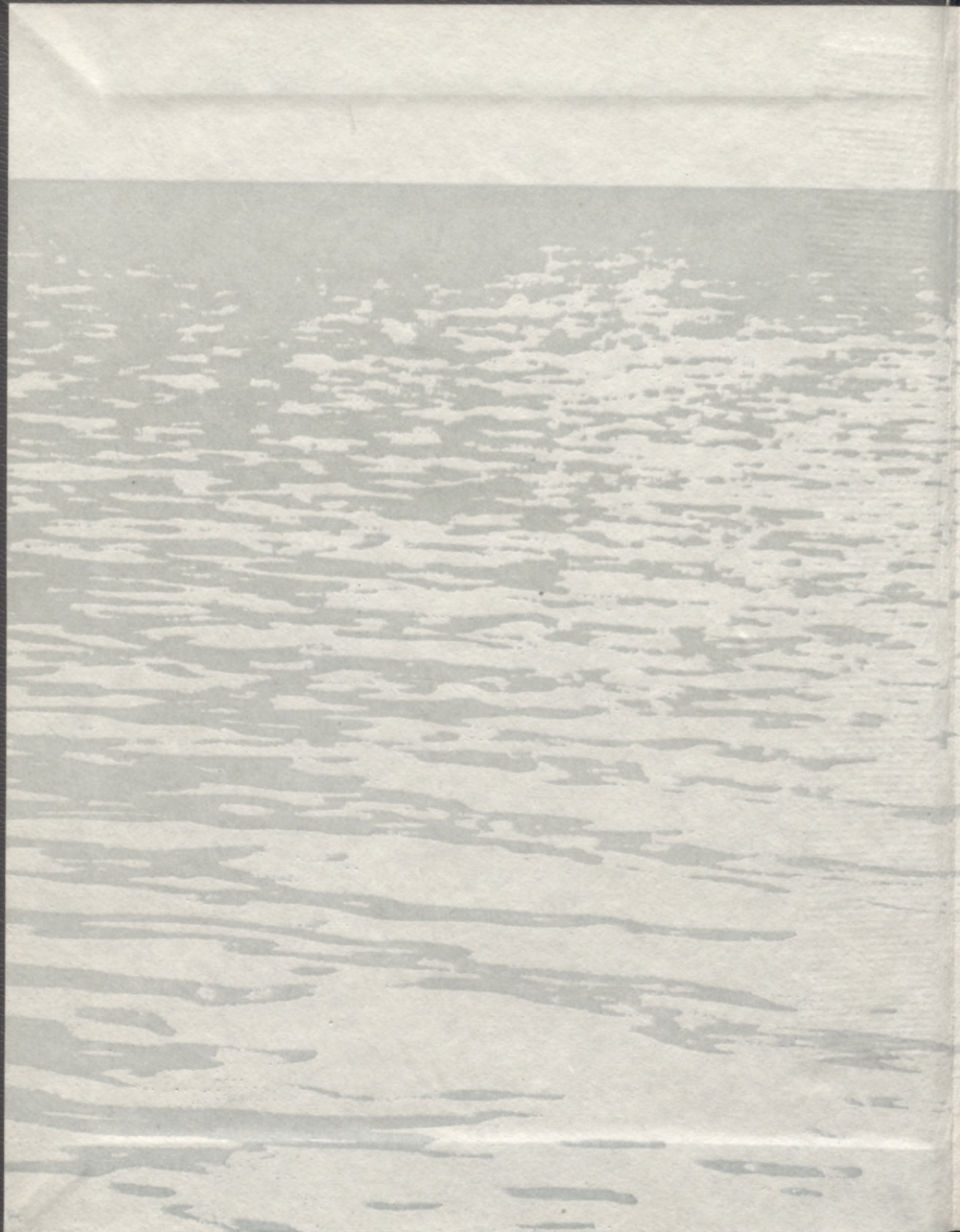

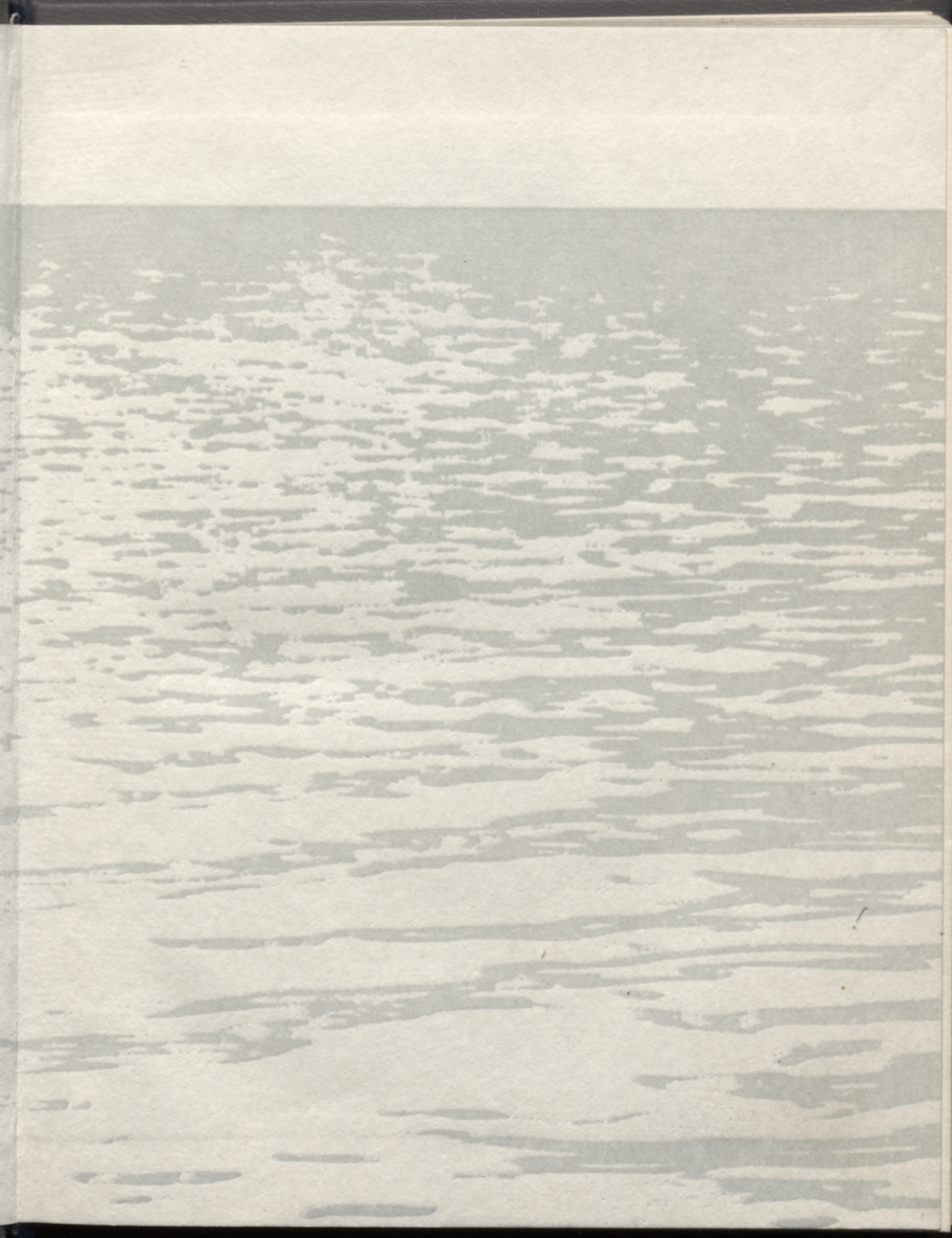
91-2
L 110

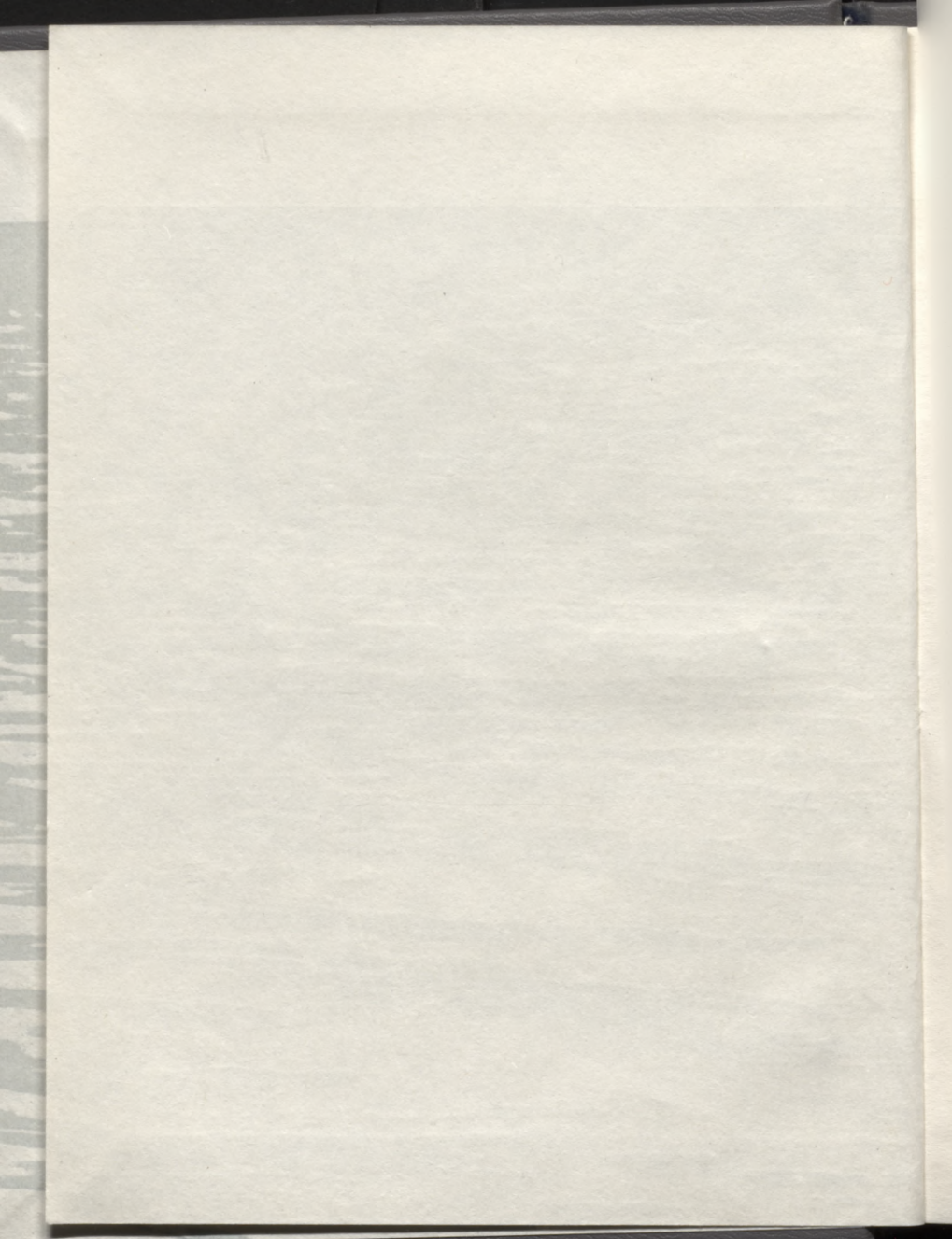
TERZENET

Ed. L. P. ...

TĒVZEMEĪ

1881-2081

1825 - 1891

91-2
L 110

(19) 8.88
Vā 202

L
9

Krišjānis Valdemārs --- TĒVZEMEI

Judrās Krišjāņa Barona, Kaspāram Bierhārdim, Ju-
liam Alksnīnim, Jānim Stradiņam, Andrejam Spāgim Kriš-
jāņa Valdemāra pieminēšanai un viņa daudzpusīga darbība
Latvijas tautai un valstij atgādināt.

Latvijas Kultūras
1991. gada 1. c.

RIGA «AVOTS» 1991 0-43000-101-3-4321

63.3(2L)
Va 262

LATVIJAS VALSTI
BIBLIOTĒKA

~~36.553.80~~
0306026287

Sastādītāji: filozofijas zinātņu kandidāts *Kārlis Lūsis*, *Gints Simanis*

Mākslinieks *Egils Garkevičs*

Grāmatā izmantoti J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja,
Valsts bibliotēkas fondu fotomateriāli un *A. Mitrevica* fotoattēli.

ISBN 5—401—00651—9

© Kārlis Lūsis
priekšvārds, 1991

KRIŠJĀNIS VALDEMĀRS—LATVIJAI

Pie tēvu zemes dārgās ķeries
klāt,
To turi ciet ar visu savu sirdi!

Nu jau vairāk nekā 120 gadu mūs šķir no laikmeta, kad tautas atmodas dzejnieks Auseklis latviešu valodā pārtulkoja pazīstamās rindas no Frīdriha Šillera drāmas «Wilhelms Tells». Vēlāk arī Emīla Dārziņa komponētajā kora dziesmā paustās patriotisma jūtas un dzimtenes mīlestība bija tie garīgās iedvesmas avoti, kas cauri gadsimtiem saglabājuši dzīvu pirmo lielāko latviešu tautas atmodu. Pirmie, kas iestājās par latviešu tautas pašnoteikšanās tiesībām, kas latviešu tautā modināja tādu vispārcilvēcisko vērtību apzināšanos kā tautas pašcieņas, brīvības un valstiskās neatkarības ideāli, bija jaunlatvieši.

Līdzās Krišjānim Baronam, Kasparam Biezbārdim, Jurim Alunānam, Atim Kronvaldam, Andrejam Spāģim Krišjāņa Valdemāra personība un viņa daudzpusīgā darbība iezīmē spožu virsotni Latvijas XIX gadsimta otrās puses politiskajā un kultūras vēsturē.

Jaunlatviešu kustība Latvijā nav iedomājama ārpus visas tālaika Dienvidaustrumu un Centrālās Eiropas vēsturiskās attīstības dominantēm un īpatnībām un veidojās to

ietekmē. Pakāpeniski brūkot Austroungārijas feodālajai impērijai, attīstoties kapitālistiskajai ražošanai Vācijā un veidojoties tās elementiem ekonomiski attīstītākajās cariskās Krievijas provincēs, sākas impērijas varmācīgi anektēto tautu nacionālās neatkarības kustību atmoda. Jaunā Čehija, jaunā Slovākija, jaunā Rumānija un pat jaunā Vācija — tie ir lozungi, kuri zināmā mērā pauž līdzīgas politiskas prasības, kādas izvirzīja jaunlatviešu kustības ideologi.

Otrs būtisks, pat paralēls vēsturisks faktors ir revolucionārā procesa attīstība Eiropā, kura kulmināciju iezīmē 1848. gada buržuāziski demokrātiskās revolūcijas, strādnieku un sociālistisko kustību veidošanās, kuru atblāzma ir revolucionārā demokrātisma strāvājumi Krievijā. Eiropā šie procesi risinās ievērojami straujāk, taču Krievijas impērija, kā zināms, vēl ilgu laiku, līdz pat XX gadsimta sākumam, ir visu reakcionāro Eiropas monarhistisko spēku uzticams sabiedrotais un arī militārais balsts cīņā pret tautu atmodu.

Tomēr Eiropas tautu atbrīvošanās cīņu, tāpat kā kultūras dzīves norišu, lielo liesmu atblāzmas allaž nonākušas arī līdz Latvijai. Simptomātiski, ka jau 1848. gadā, būdams ģimnāzists, Valdemārs Edoles pils parkā vakara stundās pulcina savus domubiedrus — latviešu jaunekļus, lai kopīgi risinātu sarunas par tautas likteņgaitām vācu baronu pakļautībā. Galvenais jautājums, kas šai laikā saista arī jauno ģimnāzistu prātus, ir visu apspiesto tautu lielākās daļas — zemniecības — mūšsenie centieni pēc zemes īpašumu taisnīgas sadales, pēc tiesībām uz savu senču zemi, kas dotu tautai pārticību un neatkarību. Laikā, kad vēl tikai veidojās Krišjāņa Valdemāra pasaules uzskats un sabiedriskā nostāja, lielu un paliekošu ietekmi uz viņu atstāja Garlība Merķeļa darbi, it īpaši apcerējums «Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimtena beigās». Šī ietekme jūtama jau viņa Liepājas ģimnāzijas laikā sa-

stādītajā krājumā «300 stāsti, smieklu stāstiņi un mīklas» (1853), kurā vēl tikai emocionāli paustā latviešu apgaismības ideja vēlākajos gados pārtop par konsekventu, zināšanās sakņotu sabiedrisku pozīciju. To veido arī studijas no 1854. līdz 1858. gadam Tērbatas universitātes vēstures un filoloģijas fakultātes kamerāliju (ekonomikas) zinātņu nodaļā. Universitātē valdošais Baltijas studentu apvienību darbības progresīvais gars mudina Valdemāru dziļāk iepazīt un studēt kā XVIII gadsimta franču un vācu apgaismotāju sacerējumus, klasisko vācu filozofiju, tā arī angļu klasiskās politekonomijas pamatlicēju darbus.¹

1880. gadā sarakstītajā apcerējumā «Grāmatu krātuves kā tautas gara modinātājas» Krišjānis Valdemārs uzsver: «Jo mazāka tauta ir pēc skaitļa, jo vairāk par to jāgādā, ka visi ar gara spēkiem apdāvinātie locekļi tiek attīstīti. Tumša tautas daļa ne vien sev skādē, bet arī tiem, kas vairāk attīstīti.»²

Valdemāra izteiktās atziņas būtībā pauž visai jaunlatviešu kustībai raksturīgus programmatiskus mērķus, kuri bija virzīti uz latviešu skolu tīkla paplašināšanu, augstākās izglītības iegūšanu, nacionālās kultūras un valodas attīstību. Pēc viņa pārliecības tās ir katras tautas pastāvēšanas un uzplaukuma garanta neatņemamas pamattiesības, bez kurām tauta nevar sevi apzināties kā pilnvērtīgu pasaules civilizācijas daļu, nevar izkopt savus nacionālās pašnoteikšanās centienus līdz ideālam — neatkarīga valstiskuma radīšanai.

Tai pašā laikā jaunlatvieši, it īpaši Valdemārs, labi apzinājās, ka īstenojot apgaismības idejas vien vēl ir par maz, lai panāktu reālu tautas pamattiesību, sevišķi tiesību

¹ Par to sīkāk sk. grām.: Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā līdz XX gs. — R., 1976. — 99.—106. lpp.

² Valdemārs K. Raksti. — R.: LU Studentu Padomes grāmatu apgāds, 1936. — I sēj. — 62. lpp.

uz zemi, šo tiesību respektēšanu un atzišanu pastāvošās vācu baronu un krievu muižniecības varas virsotnēs.

Idejiskā ziņā vispiesātinātākais Krišjāņa Valdemāra biogrāfijā ir Pēterburgas periods, kas ilgst no 1860. līdz 1867. gadam. Tas sakrīt ar t. s. reformu periodu cariskās Krievijas ekonomiskajā dzīvē.

Dzimtbūšana Krievijā un tās Baltijas guberņās ievērojami kavēja sākušos kapitālistiskās ražošanas un iekšējā tirgus attīstību. Daļa liberālās krievu lielmuižniecības pārstāvju spēja objektīvi novērtēt situāciju un tāpēc atbalstīja buržuāzijas enerģiskāko aprindu prasības pēc reformām, kuras likvidētu feodālās prerogativas un tuvinātu Krieviju Eiropai. Tomēr samērā spēcīgs vēl bija konservatīvais spārns, kurā aktīva loma bija tieši Baltijas vācu muižniecībai. Feodālajā impērijā brieda iekšējas pretrunas, kuras skāra arī valsts virsbūvi un cara Aleksandra II galmu.

Jaunlatvieši centās izmantot radušos situāciju, meklēja kontaktus ar ietekmīgām krievu liberālās muižniecības, kā arī buržuāzijas aprindām, lai atbalstītu tās cīņā par reformām un tādējādi vājinātu vācu baronu pozīcijas Latvijā un Igaunijā. Pēc ilgiem pūliņiem tiek saņemta cariskās cenzūras atļauja preses izdevuma dibināšanai. Nāk klajā «Pēterburgas Avīžu»¹ pirmie numuri ar Zobugala satīrisko pielikumu, kurā tiek asi šautīti ne vien vācu baroni, bet arī pašmāju t. s. «kārklu vācieši». «Latviešu tautai esat jūs vajadzīgi, jūs, kas kaunējaties par savu tautību un tādēļ arī no citām tautām daudzreiz topat nievāti,» uzsver Valdemārs. «Latviešu tauta nevar cienā un godā tikt, kad katrs, kas augstākā vietā ticis, aizliedz savu latvieša tautību un tādēļ nenāk tautai par godu (kā gandrīz visām tautām), bet par kaunu.»²

¹ Sk.: Dokumenti par «Pēterburgas avīzēm» // Latvijas vēstures avoti. — R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1937. — I sēj. — 300. lpp.

² Valdemārs K. Raksti. — R., 1936. — I sēj. — 286. lpp.

Alunāna, Barona un Valdemāra redīgēta, tiek iespiesta rakstu sērija par latviešu zemniecības tiesiskā stāvokļa, tautsaimniecības un Krievijas Baltijas provinču ekonomisko un politisko reformu jautājumiem. Kā spilgta virsotne šo rakstu vidū, kā savdabīgs XVIII gadsimta Vidzemes apgaismotāju un agrārlietu publicistu tradīcijas transformējums jaunajos XIX gadsimta otrās puses apstākļos uzlūkojams Krišjāņa Valdemāra vācu valodā sarakstītais un 1861. gadā iespiestais «Memorandums»¹, kura ievaddaļa ievietota šai izlasē.

1861. gada 19. februāra cara parakstītais reskripts par dzimtbūšanas atcelšanu bija kompromisa solis augošās zemnieku neapmierinātības un demokrātiskās sabiedriskās domas priekšā. Muižnieku zemes īpašumi pamatos palika neskarti, iepirkt zemi privātipašumā taču sākumā un arī vēlāk varēja tikai samērā nedaudzi turīgās lauku zemniecības pārstāvji. Krievu un latviešu revolucionārie demokrāti, it īpaši Nikolajs Černiševskis un Pēteris Balodis, asi kritizēja cariskās valdības t. s. reformas no augšas un atzīmēja, ka minētais likums zemniekam dod tikai «putna brīvību», bez jebkādām materiālā un tiesiskā nodrošinājuma garantijām. Saglabājoties muižnieku privātipašuma monopolam uz zemi un veidojoties turīgāko saimnieku slānim laukos, kapitālistiskā tirgus attiecību ietekmē trūcīgās zemniecības stāvoklis, pēc viņu domām, var pat krasi pasliktināties.

Stāvoklis Baltijā bija savdabīgs tai ziņā, ka kapitālisma attīstībai straujākas iespējas zināmā mērā pavēra jau 1817.—1819. gada zemnieku likumi un tiem sekojošā brīvlaišana, tāpēc 1861. gada reforma skāra tikai Vitebskas guberņu, t. i., Latgales daļu. Jaunlatvieši iestājās

¹ Sk.: Dokumenti par tautas atmodas laikmetu: 1856 — 1876 // Latvijas vēstures avoti. — R.: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1939. — V seļ. — 156.—223. lpp.

par 1861. gada likumdošanas attiecināšanu arī uz pārējām Latvijas un Igaunijas daļām, taču tam sīvi pretojās vietējā vācu muižniecība. Šādos apstākļos arī top Krišjāņa Valdemāra memorands, kas uzrakstīts 1861. gada novembrī—decembrī. Tad gada sākumā radītās ilūzijas zemnieku vidē jau bija pagaisušas un viņu apziņā no jauna brieda dumpības gars. Valdemāra traktāts konsekventi iestājas par radikālu reformu nepieciešamību Baltijā. Tā sākumā viņš sniedz vispārīgu motivāciju šādiem pasākumiem, norādot uz to paradoksālo stāvokli, ka tikai divpadsmitā daļa iedzīvotāju, turklāt sveši ienācēji, valda pār zemes pirmiedzīvotājiem un bauda plašas privilēģijas, turklāt vēl pretojas tautas dzīves uzlabošanas centieniem.¹

Prasību radikālisms, pastāvošo agrārattiecību tiesiskās likumdošanas kritika un dedzīga vēlēšanās panākt savas tautas stāvokļa uzlabošanu tuvināja Krišjāņa Valdemāra sabiedriskos uzskatus 60. gadu revolucionāro demokrātu pozīcijām zemes reformas jautājumā. Revolucionārie demokrāti iestājas par visaptverošu tautas revolūciju un privātīpašuma likvidešanu, par atgriešanos pie zemnieku kopienām (obščinu) kolektīvā zemes īpašumā Krievijā, bet Valdemāra ieteiktais ceļš un veidi tautas dzīves līmeņa celšanai Baltijas tautsaimniecisko tradīciju apstākļos bija citi. Tas, pirmkārt, bija Eiropas tautu saimnieciskās dzīves un tās principu pārņemšanas un iedzīvināšanas ceļš. Valdemāra ideāls ir parcelārā saimniecības sistēma laukos — mazgruntniecība, feodāli dzimtbūtniecisko kļaušu un nodevu kārtību aizstājot ar valstiskas likumdošanas ceļā noteiktām rentes attiecībām un naudas nomas noteikumiem. Tie ir Rietumeiropas ekonomiskās dzīves principi, kuru strauja iedibināšana sākās jau pēc XVII un XVIII gadsimta buržuāziskajām revolūcijām Anglijā un Francijā, bet vēlāk arī Vācijā.

¹ Dokumenti par tautas atmodas laikmetu. — 157.—161. lpp.

Tāpēc Valdemārs nekur neizsakās par muižnieku zemes vardarbīgu atņemšanu vai sadalīšanu, bet raksta par tiesībām uz zemi. Baltijas tautu ceļš viņa izpratnē ir nevis vardarbīgas revolūcijas, bet gan demokrātisku reformu, savu tiesību pacietīgas un konsekventas izskaidrošanas un pierādīšanas ceļš vācu un krievu varām. Tādējādi Krišjānis Valdemārs, runājot mūsdienīgi, bija nevis ekstrēmists, bet gan apdomīgs reālpolitiķis, kas cīnījās par savas tautas lielākās daļas — zemniecības — vitālajām interesēm. Šai sakarā simptomātiska ir Valdemāra iestāšanās par t. s. brīvo jeb neapsaimniekoto zemes gabalu pirkšanas un pārdošanas tiesībām Krievijas impērijas ietvaros. Savā rakstā — sludinājumā «Zemes pārdošana» viņš 1863. gadā ar «Pēterburgas Avīzu» starpniecību informē tautiešus Baltijā: «Kādas 1500 pūrvietas jeb 500 desetīnas laba, neapstrādāta zeme, 80 verstes no Pēterburgas un 7 verstes no lielā Pēterburgas—Maskavas dzelzceļa [. .] ir par skaidru naudu pārdodama lielos un mazos gabalos uz mūžīgiem laikiem. [. .] Krievu zemnieki vēl neprot šīnī gabalā zemi pēc kārtas kopt, viņu skaītļis šē ir par daudz mazs un tiem arī it daudzreiz trūkst lopu spēks, labi ieroši u. t. jpr. Strādīgi latvieši, kam labs iesākums un padoms netrūkst, varētu, kā liekas, šē tikpat turīgi tapt kā vācu kolonisti, kas ap Pēterburgu it labu naudu no lauku un dārzu kopšanas saņem. Uz priekšu, kā liekas, ies krievu zemē vislabāk tiem zemturkiem, kas nepērk lielus gabalus un kas pieliek paši roku pie darba (kā Vāczemē un citur).¹

Šai laikā Valdemārs dzīvo Pēterburgā un uzņemas pat starpnieka lomu zemes pārdošanas lietās, publicēdams savu adresi avīzē. Dzimtenē manāma atsaucība, un 1865. gadā sākas latviešu zemnieku izceļošana uz Novgorodas guberņu. Baltijas vācu presē šī kampaņa tika nikni

¹ Valdemārs K. Raksti. — I sēj. — 170., 171. lpp.

apkarota un beidzās ar t. s. «Valdemāra avantūras» publisku nosodījumu.

Protams, latviešu zemnieku aicināšanu iepirkt zemi sēšos novados diktēja ne jau pazīstamais teiciens — «ubi bene, ibi patria» (kur labi, tur tēvzeme), bet gan vācu baronu patvaļa un pat sevišķa ekspluatācijas pastiprināšanās 60. gados. Par to liecina daudzie zemnieku lūgumraksti un sūdzības ķeizaram, taču impērijas iekšlietu ministrija tās nosūtīja atpakaļ Baltijas ģenerālgubernatoram baronam Livenam.¹

Pie agrārattiecību jautājumiem Baltijā Krišjānis Valdemārs turpina strādāt arī Maskavā (1868—1891), uz kurieni viņš pārcēlās pēc «Pēterburgas Avīžu» slēgšanas.

Pēc 70. gados notikušajām Krievijas administratīvajām un tiesu reformām, kuras likumdošanas ceļā pavēra plašākas iespējas rentes un preču-naudas attiecību attīstībai arī Baltijas guberņās, sākās, it īpaši 80. gados, daudz intensīvāka māju un zemes gabalu izpirkšana arī turīgākās latviešu zemniecības slāņos. Šai laikā Valdemārs publicē rakstus «Mazgruntniecība Eiropā» (1885), «Mazgruntniecība» (1886), «Par gruntniecības izdalīšanu Vācijā un citur» (1887), kuros propagandē un mudina pārņemt Latvijā Eiropas lauksaimnieciski attīstītāko valsti — Anglijas, Beļģijas, Dānijas, Holandes un Vācijas — zemes ierīcības un apsaimniekošanas sistēmu un metodes. Valdemārs labi saprata, ka turīgākās zemniecības vienas daļas tieksme pēc lielajiem zemes īpašumiem (80, 150 un pat līdz 300 pūrvietām) nevarēs nodrošināt taisnīgu zemes sadali un līdz ar to pārticību visiem, tāpēc tūkstotiem latviešu un igauņu zemnieku ik gadus spiesti doties uz Iekškrēvijas guberņām. Valdemārs iestājās par zemes mantošanas tiesību ievērošanu visiem īpašnieka dzim-

¹ Par to sīkāk sk.: Dokumenti par tautas atmodas laikmetu. — 298.—307. lpp.

tas locekļiem. Viņš nosodīja ne tikai muižnieku, bet arī alkatīgāko latviešu saimnieku uzurpētās monopoltiesības uz zemi, jo tādējādi pat viņu ģimenes locekļi tiek šķirti un šķiroti pēc mantas un naudas apmēriem. «Tēvs maksāja muižniekam, dēlam jāmaksā saviem brāļiem un māsām, kurām jāmeklē kalpu vietas svešumā. Ja šie brāļi mantotu zemes gabalu,» viņš uzsver, «tie strādātu sev labāk un vairāk, nekā tie strādās svešam saimniekam, un tas nāktu par labu pašiem strādniekiem, tēvijai un visai valstij.»¹

Valdemārs tādējādi bija par demokrātisku un humānu principu ievērošanu zemes īpašuma iegūšanas, tā sadales un mantošanas lietās. Viņa ieteiktie zemes gruntsgabalu optimālie apmēri ir no 10 līdz 50 pūrvietām, kā arī mazāki, pat no 1 līdz 10 pūrvietām, kas agronomiskā ziņā sastāvētu ne tikai no zemkopības kultūrām, bet, ņemot vērā Eiropas pieredzi, arī no sakņkopības kultūrām un augļu dārziem. Arī no tīri ekonomiskā viedokļa, pēc Valdemāra ieskatiem, šādas saimniecības ir izdevīgākas. «Saprotama lieta, ka sīkā mazgruntniecība caur caurim izdod visvairāk augļu, tādēļ ka mazas zemes īpašniekam daudz labāki patik strādāt (grūtāki un par lētāku maksu) uz paša zemes nekā pie cita saimnieka par kalpu,» viņš atzīmē.²

Vai šajās atziņās, kuras Krišjānis Valdemārs pirms vairāk nekā simts gadiem izteicis par Latvijas lauksaimniecības attīstības ceļiem, cauri dažādu sociālo laikmetu un iekārtu likteņgriežiem nav saskatāmas latviešu zemniecības mentalitātei raksturīgās neatkarības, patstāvības un pārticības alkas un centieni, pie kuru respektēšanas mums beidzot nākas atgriezties, gan tikai jau XX gadsimta nogalē? Vai šo Baltijas kultūrreģiona tautu zemkopības tradīciju sagraušana un masveida deportācijas, centieni

¹ Valdemārs K. Raksti. — I sēj. — 79. lpp.

² Turpat. — 82. lpp.

ieviest staļiniskās kolektivizācijas sistēmu 40. gados neno-
veda pie dzimtās zemes kopšanas tikumu degradācijas arī
vairākās latviešu zemniecības paaudzēs?

Valdemārs dziļi izprata Baltijas reģiona tautu kultūr-
vēsturiskās, sociāli ekonomiskās un ģeogrāfiskās stāvokļa
īpatnības, tradīcijas un no tām izrietošās iespējamās nākot-
nes perspektīvas. Maskavā Valdemārs krievu un vācu va-
lodā publicēja rakstus par jūrniecības un tirdzniecības flo-
tes attīstības jautājumiem.¹

Kaut arī šai laikā Valdemāra uzskatiem raksturīga zi-
nāma mērenība, tomēr viņa veikums 70. un 80. gados ir
ne mazāk nozīmīgs kā spriegās cīņas 60. gados Baltijas
agrārlietu jautājumā.

Viņa publicistikā joprojām noturīga ir apgaismības ten-
dence, it īpaši rakstos par bibliotēku ierīkošanas jautāju-
miem un augstākās izglītības problēmām. Tomēr Valde-
māra darbiem šai laika posmā raksturīgi arī centieni pēc
pasaules paplašināšanas, mēģinājumi skatīt Latvijas pro-
blēmas ne vien Baltijas, bet arī Eiropas vēsturiskās attī-
stības kontekstā, tieksme uz dziļām retrospektīvām analī-
zēm un vispārinājumiem. Zīmīgs šai ziņā ir viņa 1871.
gadā vācu valodā sarakstītais un Maskavā izdots plašais
apcerējums divās daļās «Tēvu zeme un vispārderīgais»²,
kurā Valdemārs sociāli politiskā aspektā mēģina analizēt
XIX gadsimta Eiropas lielvalstu starptautiskās attiecības
un sabiedrisko domu, it īpaši 1870. gada franču-prūšu
kara rezultātus un tā mācības Eiropas tautām. Tagadne un
tās cīņas, liberālisms un nacionalitāte ir ne tikai viens no

¹ Sai viņa sabiedriskās un publicistiskās darbības daļai tiks vel-
tīts speciāls izdevums izdevniecības «Liesma» apgādā, tāpēc mūsu sa-
kārtotajā izlasē šie Valdemāra darbi nav iekļauti, izņemot atsevišķus
rakstus par ģeopolitiskām problēmām un valodniecību, kuros viņš pie-
vērsās jūrniecības terminoloģijas tulkojumu jautājumiem latviešu va-
lodā.

² Mūsu sakārtotajā izlasē iekļauta šā apcerējuma I daļa.

Valdemāra apcerējuma daļas virsrakstiem, bet izsaka arī darba vispārējās analīzes spektru — politiskā voluntārisma, kara un varmācības ietekmi uz nacionālajām attiecībām šo lielvalstu teritorijās. ««Si vis pacem, para bellum» (ja gribi mieru, gatavojies karam) teica agrāk, un diemžēl vēl arī tagad bieži tā varam teikt. Reiz nu būtu laiks šo izteicienu, kas ietver sevī domu par lielām armijām, teikt citādi — si vis pacem, para pacem. Šī būs mana turpmākā apcerējuma vadītāja ideja,»¹ uzsver Valdemārs traktāta ievadā.

Liekas, arī šai jomā jaunlatviešu ideologa atziņas joprojām ir aktuālas, jo tikai starptautisko attiecību normalizācija, demilitarizācija un atteikšanās no varmācīgiem paņēmieniem politisko problēmu risināšanā var būt drošs attīstības garants ne vien lielajām, bet visupirms mazskaitlīgām nācijām, par kuru likteni šeit nepārprotami iestājas Valdemārs.

Lai gan Valdemārs reāli izprata un vērtēja Baltijas tautu ģeopolitisko situāciju, to gluži vai vēsturiski nosacīto starpnieka lomu starp Rietumu un Austrumu lielvalstīm, viņš bija piesardzīgs suverenitātes un valstiskās neatkarības ideju paušanā. Tāpēc Valdemāru kritizēja radikālāk noskaņotie jaunlatvieši. Jau šajā laikā Baltijas intelligentu progresīvajās aprindās tiek debatēts par diviem iespējamajiem savu tautu alternatīvajiem attīstības ceļiem — par neatkarīgu nacionālu valstu veidošanu vai arī par savu tautu vitālo interešu nodrošināšanu Krievijas impērijas sastāvā. Valdemārs neapšaubāmi ir otrā ceļa gājējs un piekritējs, tāpēc viņa Latvijas nākotnes modeļi spēcīgāk dominē situatīva pieeja, tas ir it kā piezemētāks, lai gan orientēts uz tautas labklājību, taču vairāk no pragmatiskā, sīkburžuāziskā viedokļa. Rakstā ar zīmīgu nosaukumu «Latviešu nākotne krievu un vāciešu starpā» (1886)

¹ Valdemārs K. Raksti. — R., 1937. — II sēj. — 327. lpp.

viņš uzsver: «Latvija atrodas vidū starp lielo Krieviju un arī, pēc ļaužu skaita ņemot, diezgan lielo Vāciju. Tad nu tiem viegli var izdoties caur labām skolām un pie diezgan svabadiem dzīves apstākļiem iemācīties abas valodas un tādā vīzē palikt par bagātākiem un tikt par derīgiem vidutājiem starp abām šīm lielajām tautām, kurām uz priekšdienām u. t. jpr. vēl daudz vairāk vidutāju būs vajadzīgs nekā līdz šim. Jau mūsu dienās mēs redzam, cik labi latviešiem veicas vidutāju stāvokli.»¹ Bet kāds sociālais statuss tad ir šiem, Valdemāra vārdiem runājot, veiksmīgajiem vidutājiem? Galvenokārt t. s. augstākajos hierarhijas stāvos tie ir sūtņi vai diplomātisko pārstāvniecību ierēdņi, arī tirdzniecības flotes kapteiņi, kas kuģo zem Krievijas valsts karoga, bet zemākajos stāvos — telegrāfa, pasta un dzelzceļa kantoru darbinieki, kā arī Pēterburgas viesnīcu sulaiņi un šveicari. Vai latviešiem tā nav pārāk pieticīga loma? Vismaz šai rakstā Valdemārs nekur nepiemin tādas darbības jomas kā savas tautas valstsvīri, politiķi, tautsaimnieki, zinātnieki un mākslinieki, profesijas, kurām nepieciešama ne vien laba valodu prasme, bet arī savas tautas nacionālās pašapziņas brīva izpausme.

Vai, raudzīdamies no vēsturiskā laika distances un vērtēdami Krišjāņa Valdemāra devumu, mēs esam tiesīgi viņam izvirzīt tik augstus ideālus, jo cariskās Krievijas tautu cietuma apstākļos pat ekonomisku reformu prasības latviešiem jau skaitījās ķecerība.

Diametrāli pretēji vērtējumi un pārsteidzības bijuši Krišjāņa Valdemāra atstātā mantojuma izpētē līdz pat mūsdienām.

Pirmais nopietnākais darbs viņa rakstu izpētē, saglabāšanā un apkopošanā izlases izdevumos veikts neatkarīgās Latvijas Republikas gados. Šai laikā, it īpaši 20.

¹ Valdemārs K. Raksti. — I sēj. — 74., 75. lpp.

gados, apkopotas, uzrakstītas un publicētas Valdemāra laikabiedru atmiņas par dažādiem viņa sabiedriskās darbības laikposmiem Latvijā, Pēterburgā un Maskavā. Daļa no šīm atmiņām iekļauta arī mūsu sastādītajā izlasē.

Pēc Latvijas vēstures institūta nodibināšanas 30. gados atsevišķos sējumos tiek publicēti arhīvu materiāli un dokumenti par tautas atmodas laikmetu un «Pēterburgas Avīzēm»¹. Krišjāņa Valdemāra vārdā tiek nosaukta viena no centrālajām Rīgas ielām, viņa vārdā tiek dēvētas latviešu jūrskolas, studentu apvienības, kultūras biedrības, bet viņa portrets grezno arī Latvijas papīrnaudas zīmes. 1936. gadā, kad tika atzīmēta Valdemāra 111. dzimšanas diena un Latvijas Republikas pastāvēšanas 18. gadadiena, piedaloties V. Ābelem, A. Baumanim un M. Grotiņam, E. Ķiploka redakcijā nāk klajā Krišjāņa Valdemāra rakstu izlases pirmais sējums, kuram 1937. gadā seko otrais sējums. Sastādītāji un izdevēji bija iecerējuši Valdemāra kultūras mantojuma svarīgāko daļu apkopot un laist klajā pavisam astoņos sējumos, bet diemžēl liktenis šā darba pabeigšanai nebija labvēlīgs.

Pēc Latvijas Republikas varmācīgās inkorporācijas PSRS sastāvā, kā arī visus pēckara gadus jaunlatviešu vārdi bija nodoti aizmirstībai. Sākt viņu literārā mantojuma izpēti bija pat riskanti, jo Arvīda Pelšes un viņa domubiedru izvirzītā «buržuāziskā nacionālisma sagraušanas koncepcija», kā zināms, nebija tikai teorētisks postulāts, bet gan viens no staļiniskās kultūrpolitikas stūrakmeņiem.

Situācija nedaudz mainās pēc «tautu tēva» nāves 1953. gadā un tam sekojošā t. s. politiskā atkušņa apstākļos,

¹ Kā 1988. gada rudenī LVS zinātniskās konferences «Rietumi un Baltija» laikā informēja pazīstamais Rietumvācijas vēsturnieks doktors fon Pistolkorss, šīs avīzes bija plaši pazīstamas Eiropas vācu sabiedrībai. To atsevišķi eksemplāri atrasti pat Meksikas sūtniecības arhīvos.

kad presē, kā arī akadēmiskos izdevumos parādās dažas publikācijas par jaunlatviešiem. Stājoties pie viņu mantojuma izvērtēšanas, republikas sabiedrisko zinātnu speciālistu vidū izveidojās divas atšķirīgas pamatpieejas jaunlatviešu kustības skaidrojumā. Pirmo — oficiālo un staļiniski tendēto — pārstāvēja J. Bumbiers, kuram pret jaunlatviešiem bija klaji nihilistiska attieksme un kurš kādā LKP CK plēnumā Valdemāru nosauca par «nicināmo buržuāzisko nacionālistu»¹, kā arī akademiķi K. Strazdiņš un J. Krastiņš, kuri pauda mērenāka konservatīvisma viedokli un kuru pozīcija izklāstīta K. Strazdiņa rakstā PSRS ZA žurnālā «Voprosi istorii». Otrās koncepcijas aizstāvji J. Zutis, P. Dzērve, V. Samsons, E. Sokols un G. Libermanis savus vērtējumus balstīja objektīvajā XIX gadsimta otrās puses vēsturiskās situācijas un Latvijas sociāl-ekonomiskās un kultūras attīstības nacionālās specifikas analizē.² Viņi uzstājās ar atbildes rakstu, kurā tika kritizēta pirmās koncepcijas aizstāvju nezinātniskā un dogmatiskā pieeja. Radās iespēja izvērst zinātnisku diskusiju par jaunlatviešiem. Taču bija jau 1959. gads, laiks, kad neostaļiniskie spēki atkal centās atjaunot uz laiku iedragātās pozīcijas, un līdz ar «atkušņa» perioda izbeigšanos Maskavā 1959. gada jūlijs arī Rīgā izvērtās par vietējo stagnācijas spēku uzvaras demaršu. Šais apstākļos, kā rāda tagad publicētie materiāli, arī jaunlatviešu lieta ieguva politiskas kampaņas raksturu. Tādējādi otrās, t. s. radošās, pieejas aizstāvji tika nepamatoti apvainoti jaunlatviešu kustības idealizēšanā un nacionālistisko aizspriedumu kultivēšanā.³

¹ Sk.: Samsons V. Kā zinātnisku diskusiju pārvērtā par politisku farsu // LPSR ZA Vēstis. — 1989. — № 4. — 4. lpp.

² Sk.: Zutis J., Dzērve P., Samsons V., Libermanis G. Par jaunlatviešu kustības raksturu // Karogs. — 1958. — № 12.

³ Par to sīkāk sk.: Samsons V. Kā zinātnisku diskusiju pārvērtā par politisku farsu. — 4.—6. lpp.

Noslēdzot šo drūmo un, jācer, uz neatgriešanos aizgājušo laika posmu Latvijas kultūras mantojuma izvērtēšanā, nāk prātā ZA Valodas un literatūras institūta kādreizējā direktora Evalda Sokola replika vienā no «noslēdzošajām» diskusijām ar staļiniskajiem kultūrtrēģeriem ZA augstceltnē: «To skaidro ūden' nejauciet, kas tek caur lilijām!»

Tikai šodien, pēc gandrīz 30 gadu ilga pieklusuma jaunlatviešu kustības jautājumos, latviešu tautas tā dēvētās trešās atmodas laikā, kas norit visas sabiedrības demokratizācijas un uzskatu plurālisma apstākļos, atsākas arī jaunlatviešu kultūras mantojuma pētnieciskais darbs.

1989. gada 27. aprīlī pēc ZA Literatūras un mākslas mantojuma pētišanas un izdošanas zinātniskās padomes iniciatīvas tika organizēta konference «Jaunlatviešu kustība un tās vērtējuma deformācija 50., 60. gados».¹ Sākta arī visu ievērojamāko jaunlatviešu rakstu gatavošana izdošanai, kas faktiski ir tikai jāatjauno, veidojot pilnus akadēmiskos izdevumus un neapstājoties pie darbu izlasēm vien.

Rīgā atkal ir Valdemāra iela, bet Maskavā atjaunojusi darbu tur studējošās latviešu jaunatnes apvienība «Krišjānis Maskavā». Pašreiz, kad atdzimst Latvijas valstiskā neatkarība, top Valdemāra tradīciju garā atjaunota Latvijas jūras akadēmija. Izdevniecībā «Zinātne» iedibināta Krišjāņa Valdemāra prēmija, ko piešķir labāko populārzinātnisko darbu autoriem. Tie ir cerīgi simptomi. Tiem pievienojas arī šī Valdemāra rakstu izlase, kas veltīta viņa 100. nāves gadadienas atcerei.

Krišjāņa Valdemāra vārds un veikums, kas nesaraunami saistīts ar pirmo lielāko latviešu tautas atmodu,

¹ Šās konferences materiāli apkopoti rakstu sērijā un publicēti rubrikā «Atsākam diskusiju par jaunlatviešiem» žurnālā: LPSR ZA Vēstis. — 1989. — № 4.—3.—34. lpp.

vienmēr paliks tautas atbrīvošanās cīņu vēsturē un kultūrā, jo mūs visus

[...]šeitan stipras saknes droši tur;
Kā niedra būsī svešā malā tur,
Ko mazais vējiņš iespēj samaitāt.

* * *

Esam mēģinājuši šajā izlasē Krišjāņa Valdemāra sabiedriskās un kultūrizglītojošās darbības raksturīgākos virzienus atspoguļot tādās tematiskās sadaļās: Izglītība; Tautsaimniecība; Sabiedriskā dzīve. Politika. Nacionālās attiecības; Valodniecība; Dabas zinātnes.

Nodaļā «K. Valdemārs laikabiedru atmiņās» iekļautas pazīstamu Latvijas kultūras darbinieku Antona Birkerta (1876—1971), Ānša Bandreviča (1850—1935), Līgotņu Jēkaba (1874—1942), Jāņa Kreicberga (1864—1948) sniegtie Valdemāra personības un viņa sabiedriskās darbības dažādo posmu raksturojumi un Augusta Zandberga (1857—1934) pierakstītās Dāvja Grīntāla (1829—1904) atmiņas. Kaut arī ikvienam atmiņu stāstījumam piemīt subjektivisma elementi, tomēr tieši šīs atmiņas, mūsaprāt, dod iespēju iepazīt Valdemāru un viņa veikumu no t. s. neformālā jeb cilvēcisko attiecību viedokļa sava laikmeta valdošās atmosfēras kontekstā.

Kārlis Lūsis,
filozofijas zinātņu kandidāts

PRO DOMO SUA

DZĪVES APRAKSTS

(1873)

Krišjānis Voldemārs, riktīgāki Valdemārs, dzimis Kurzemē, Talsu apriņķī, Ārlavas ķirspēlē, Sasmakas Vecjuncuru mājās, 15. novembrī 1825. gadā. Tēvs Mārtiņš Valdemārs, mājas saimnieks, un māte Marija atstāja šo jaukā vietā, vientuļā mežā, gulēdamu māju 1835. gadā un devās ar jaunāko dēlu Krišjāni (vecākais, Indriķis, bij Jelgavā) un divām meitām, no kurām viena drīz nomira, uz Sasmakas toreiz it nabagu žīdu pilsētiņu tur dzīves vakaru nodzīvot mazā tam piederīgā koka namiņā, ko iepriekš bija uzbūvējis.

Jau piektajā gadā no mātes pie ratiņa iemācījies lasīt drukātas grāmatas un jau 8. gadā iz Miliha 1803. g. izdotās grāmatiņas un citiem rakstiem mājā izaugušiem cilvēkiem ar lielu uzmākšanos visādus stāstīņus priekšā lasīdams, Krišjānis šē, žīdu pilsētiņā ar varbūt kādiem 600 iedzīvotājiem, kas mājāja 40 koka namos (no kuriem daži bij tik 50 līdz 100, bet lielākā daļa gan 200 līdz 400 rubļu vērtā, kamēr 1000 rubļu vērtību vēl neviens nams 1835. g. nerasniedza), iesākumā arī ganiņa, kā papriekš mājās, tēva cūkas, bet drīz sagaidīja izdevīgu brīdi, kur varēja drusciņ tikt skolā un mācīties: 1836. g. pāris mēnešus pil-

sētiņā, 1837. g. pusgadu Pūņu muižā, 1838.—42. g. pusotru gadu Lubezeres skolā. No pēdējās skolas reiz ar citiem skolēniem uz trīs dienām Rojas ciemā pie Jūrmalas (20 verstes no Sasmakas) aiztikdams, Krišjānis pirmoreiz ieraudzīja jūru. Jūras dižanais izskats tik vareni sagrāba jaunekļa garu, ka tas visas trīs dienas gandrīz par neko citu nedomāja kā par dižano jūru, pie kā ar bērnišķīgu drošumu jau toreiz tūlīt sataisīja plānu jeb projektu, kādā vīzē varētu Rojas upē ietaisīt dziļāku ostu, lai tur palielas laivas un mazi kuģi varētu ienākt.

Lubezeres skolu atstājis, Krišjānis palika līdz 1844. g. Sasmakas pilsētiņā, pa daļai žīdu* un latviešu bērns skolodams, pa daļai pats iz dažādām vecām vācu grāmatām šo to mācīdamies. Pēcāk, 1845. g., tas notika uz Jelgavu, no turienes uz Rundāli par skrīvera palīgu, tad Lielbērstelē par skrīveri, pēcāk, 1847.—1849. g., Ēdolē tādā pašā vietā. Še jocīga «jūras izsmelšanas biedrība», tad latviešu grāmatu krātuve atņēma iesākumā vaļas laiku, bet galā taču tā vecā ilgošanās — uz Tērbatu tikt un studierēt — to apmāca tik stipri, ka cieti apņēmās atstāt šo vietu, kur tam solīja algu paaugstināt. Krišjānis iedrikslējās studēšanas lietā jaunajam ģenerālgubernatoram kņazam Suvorovam rakstīt (1848. g.), no kā arī dabūja laipnu atbildi. Nākošā, 1849. g. vietu atstājis, pats pie ģenerālgubernatora nodevās; no tā vēstuli pie kunga Hagedorna Liepājā dabūjis, papriekšu kājām apceļoja lielu daļu no Kurzemes un nu rudenī 24 gadus vecs, ar 120 rubļiem kabatā, sāka mācīties Liepājas ģimnāzijā. Vaļas laikā sagatavoja grāmatiņu: 300 stāsti, kas 1852. gadā tapa Liepājā uz Hagedorna kunga rēķinuma drukāta, tā ka viss, kas ienāca, sarakstītajam palika mācīšanas un studierēšanas laikiem. — Svabadā laikā tapa reizu reizēm Kurzeme apceļota.

* Žīdi maksāja 3 kap. par stundu; visas Valdemāra gada ienākšanas sasniedza knāpi 35 rubļus.

29. dzīvības gadā, 1854. g. jūlija mēnesī, Valdemārs beidzot aiztika Tērbatā un tur 4 gadus kamerāl- jeb valsts un tautu saimniecības zinības un arī šo to citu studierēja; 1857. gadā izdeva grāmatiņu «Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen», nomanīdams, ka šīs mazās un vājās tautiņas tik tad vien var mantā un varenā svarā tikt, kad tās dodas uz Balto jūru, uz kuru tiem tagad (1873. g.), gods Dievam, ir vārti platāki atvērti nekā visām citām tautām Krievijā. 1858. g. Tērbatu (kur 1855. g. sākās «Latviešu vakari», t. i., latviešu studentu sapulces vakari, pie kuriem 10—12 studentu ņēma dalību) ar kandidāta titulu atstājis un vēlreiz Kurzemi apceļojis, Valdemārs devās, vecu nodomu izpildīdams, uz Pēterburgu, tur iepriekš pie vācu avīzes 1859. gadā kā rakstnieks dalību ņemdams, pēcāk, 1860. g., arī krievu avīzēs par kuģošanas lietām runādams. Šinī gadā augstā ķeizara brālis lielkņazs Konstantīns Nikolajevičs, vienu no šiem rakstiem avīzēs lasīdams, uzdeva Valdemāram Baltijas jūrmaļu (1860) un salīdzināšanas dēļ (1861) arī Vācijas jūrmaļu apceļot un tad par jūras lietām savus padomus izteikt. Pēcāk, 1868. gadā, valdīšana tam uzdeva arī somu, zviedru, dāņu, norvēģu, angļu, beļģiešu un holandiešu jūrmalas apceļot un visu vairāk jūrskolas likt vērā. — Tagad, 1873. g., tam atkal no paša lielkņaza Konstantīna ir uzdots Melnjūras, Azovas un Kaspijas jūrmalas apceļot; līdz 10. augustam jau laimīgi izdevies Dņepru no Kijevas līdz Hersonai un tad vēl pilsētas Nikolajevu, Odesu, Akermanu un Sevastopoli apmeklēt, kur baltiešiem un viņu jūrmalniekiem dažas vērā liekamas ziņas ir smeļamas.

Par jūras lietām, visvairāk jūras skolām, Valdemārs ir rakstījis it daudz krievu valodā (50 grāmatiņās, grāmatās un pāris simts avīžu rakstos), cik necik vāciski un it maz latviski. — Gandrīz tāpat ir ar rakstiem par Baltijas likumiem, ierīktēm un tautībām: krievu avīzēs visvairāk (īpaši no 1867. gada līdz šim laikam krievu «Maskavas

avīzē», palaikam arī citos rakstos), cik necik vācu lapās («Inland», 1855.—58.; «St. Petersburger Zeitung», 1859.—62. g.; «Moskauer Deutsche Zeitung», 1870. g., un citur) un grāmatiņās: «Vaterländisches etc.» I un II sašuvums; vismazāk latviešu valodā: «Pēterb. Avīzēs», 1862.—65. g., un reti citās avīzēs un grāmatiņās. — Tautas apgaismošanas ministrs Valdemāram uzdevis aprakstīt 1864. g. Baltijas zemnieku skolas, 1865. un 1866. g. pašas ministrijas darbus un uzņēmumus (3 biezās grāmatās vācu valodā), atvēlēja tam 1867. g. sagādāt uz ministrijas rēķinumu krievu-latviešu-vācu vārdnicu, kas 1872. g. iznāca.

Par pagājušām bēdām, tikpat kā par cerībām uz nākamiem laikiem, šē runāt aizvestu par tālu; pagājis ir ļoti bēdīgais 1865. gads ar Novgorodas iziešanu un pat draugu izmisušo garu. Pagājušas ir arī niknās pukošanās par Maskavas krievu un vācu avīzēm. Latviešu dziedāšanas svētki ir noturēti, Rīgas vecie mūri ir, kā Grīntāla kungs jauki izteica svētku runā, nogāzti. Viss iesākums ir grūts, gals viegls — tā runā sakāms vārds. Cerēsim uz mierīgākiem nākamiem laikiem, uz vienprātību draugu starpā — tad būs latviešu nākamie laiki viegli. Zināms, arī uz priekšdienām paliks tas vārds pilnā svarā, ka «nevis slinkojot un pūstot tautas vārdu godā ceļ». Tie lielākie darbi vēl stāv mums priekšā; vēl lielākā tautas daļa snauž dziļā garīgā tumsībā. Bet pamodītu un modinātāju skaitļi augtin aug, un ar daudz spēkiem var daudz izdarīt. Pirmie izdarītāji bij mazumiņš — tādēļ jāpanes ar lēnprātību, ka tie tik maz ir izdarījuši!

PATEICĪBA

(1882)

Sirsnīgi pateicos tiem rakstniekiem un redaktoriem, kas mani šinī gadā tik bagātīgi apbalvojuši rakstos, kūr lie-

liski piemin manus vājos centienus, pie kuriem mana labā griba iztaisīja to lielāko un izdarišana mazāko pusi. Labi saprotu un arī lasītāji būs sapratuši, ka tādai lieliskai piemīņai īstais uzdevums ir tikai tas — uzskubināt tagadējos jaunekļus savā nākotnē izstrādāt patiesi lielus darbus tautai par labu, kādi man neizdevās. Un šī uzskubināšana — pie kuras man tik nejauši gadās iegūt nepelnītu slavu — patiesi nāk īstā laikā, jo tautas uzdevumi dīžani aug dienu no dienas; Latvija stāv Eiropas pašā vidū. Lai nu varētu šos lepnos tautas uzdevumus izdarīt, tad vajag daudz un jaunu spēku un tādu darītāju, kas jau no bērnu dienām zina, ka pieklājas latviešu tautai par labu strādāt; kam tādā vizē nav jātērē daudz laika pārliecināties un pārliecināt citus, ka šis darbs nāk visai cilvēcei par labu un ir Dievam patikams. Tikai tagadējā dzimuma starpā šie izdarītāji var atrasties un arī atradīsies. Kad es priekš 25 gadiem Tērbatā, students būdams, uz durvīm, kur lielākā daļa mēdz savu vārdu un kaut ko citu piezīmēt, biju sava vārda galā pielicis klāt: «*Latvietis*» — tad pirmais labais vācu draugs, kas mani apmeklēja, skatījās uz mani ar brīnīšanos, it kā gribēdams pārliecināties, vai es neesmu prātu zaudējis, jo, tā viņš teica, «to vārdu *Latvietis* var tikai tavs ienaidnieks uzrakstīt tev par apsmieklu».

Cik brīnīšķi šī lieta ir pārgrozījusies 25 gadu laikā, to parādīja nesen mums, maskavniekiem, latviešu koris iz 40 latviešu kungiem un kundzēm, kas, krāšņodamies ar latviešu vārdu, tapa priecīgi saņemts un godāts no krievu augstās publikas un pat arī no vāciešiem. Latviešu tautas dziesmas tapa uzņemtas ar gavilēšanu. Naidīgā tautas nievāšana ir izzudusi, kā migla izzūd pēc saules uzlēkšanas. Šī migla patiesi skādēja latviešu tautas veselībai un visiem tautas locekļiem, arī tiem visuzemākajiem, jo šos pēdējos it īpaši nievāšanas sistēma atšķīra no visām citām «godājamām» tautām, kam vairāk mācīti un spēcīgi tautas locekļi mēdz palīdzēt.

Zināms gan, ka vēl ir dažas purvainas lejas un meža stūri, kur skādīgā migla vēl nav diezgan iztraucēta un aizdzīta. Tāpēc lai slava un gods visiem tiem, kas katrs uz savu vīzi pie tam strādā šo nejauko miglu pavisam iztraucēt un iznīcināt. Un, ja lasītājs domā, ka no šīs slavas un šā goda man arī pieder daļiņa, lai arī itin maza daļiņa, tad to pateicīgi, ar prieka asarām pieņemu.

Kad dūšgie tautas dēli, kas augstās skolās mācījušies, bij tie pirmie, kas sāka ne paklusām un bailīgi, bet klaji un skapī izteikt, ka tie ir latvieši, — par to nav ko brīnīties. No mazāk mācītiem vāciski prazdamiem latviešu kungiem un īpaši no kundzēm jau tik daudz drošības no iesākuma nemaz nevarēja sagaidīt. Bet tagad redzam ar prieku, ka jau arī no garīgi vairāk attīstītām kundzēm daudzas izturas tikpat teicami kā krietnākie mācītie latviešu jaunekļi, — šī ir latviešu tautas rota, šie ir kareivji, kas iespēs tautai visu iegūt, kā tai vēl trūkst. Tā apziņa, ka mēs tikai mūsu latviešu tautai, šai sērdienītei, esam ļoti vajadzīgi, ka citas tautas var bez mums iztikt, šī apziņa ne vien saturēs uz priekšdienām pašus latviešus pie savas tautas, bet pievienos tai pat dažus no krietnākiem šejienes vāciešiem, kas ar laiku nomanīs, ka Baltijas vāciešam brīvos laikos nav nekādas īstas nākotnes*. — Kur tāds gars latviešu starpā valda, tur lai mācās, cik iespēj, vāciski, krieviski, franciski; tāda mācīšanās nāks Krievijas, Latvijas un visas cilvēces kultūrai par labu. Krieviski runādami, latvieši, kā daudzi jau zinās, nekad nezūd tautai, arī tad ne, kad tie pa daļai jau sāk aizmirst latviski runāt.

Maskavā 29. jūlijā 1882.g.

* Daži no Krievijas krietnākiem rakstniekiem, karavadoņiem un patriotiem ir pēc vārda saknes un dzimuma tīri vācieši, bet, ilgi Krievijā dzīvodami, tie negrib būt atšķirti no tautas un tādēļ turas un saucas un top turēti un saukti par krieviem.

IZGLĪTĪBA

CEĻA VADONIS LATVIEŠU MUDĪGIEM ZĒNIEM, KAM GARS SKOLAS UN GUDRĪBAS IEKĀRO

(ap 1858. g.)

Sinī nodaļā gribētu tautas brāļus ne vien no visas sirds uzskubināt, lai cik vien varēdami dodas uz skolām un par tām gādā it kā par tautas visdārgāko mantu kā aci pierē, bet arī gribu tiem cik zinādams parādīt, kādā vīzē var īstu ceļu uz gudrībām uzņemt. Esmu pats savas jauneklā die-nas dziļā trūkumā un bez īsta uzticīga padomu devēja nodzīvojis un, kad tagad (Tērbatas augstskolā — univer-sitātē būdams) atskatos uz saviem pagājušajiem jauneklā gadiem, tad viegli varu nomanīt, cik daudz, daudz ātrāk būtu ticis uz īstu gudrības ceļu, kad būtu toreiz pasauli tā pazinis kā tagad. Un tā, domāju, arī daudz citiem klā-sies, jo kas gan nabaga zēnam grūti daudz ko stāstīs no pasaules? Tas pazīst savas mājas, bez tam vēl dažas kaimiņa mājas, muižu un, ja daudz, tad vēl vienu vai otru pilsētu, kur dižiem ļaudīm līdz aizbraucis ar labību, liniem, arī — muižas brandvīnu. Kas tad mazam puisēlim daudz ko stāstīs, kādas skolas tur pilsētās, kam tās der lietā, kā tur var iekļūt, uz ko pie tam vispaprīekšu jādzenas? Citi zēni? Saimnieks? Vagars? Tie paši reti pušplēstu vārdiņu

par šām lietām gruntīgi zina, un kā var akls aklam ceļu rādīt, ja arī gadītos, ka gribētu? Tapat ir turīgi vai bagāti zemnieki un pat vagari, modernieki, krodzinieki un tā jopr. daudzreiz nezina īstu ceļu, kā iesākt, kad bērnus grib izskolot. Un, tas vēl daudz vairāk nožēlojams, tie daudzreiz, kauču gan īstu ceļu zina un zēniem mācība patik, kauču roka diezgan iespēj skolū aizmaksāt, — tiši aizkavē īstu laiku, kur bērni varētu skolā doties, vai arī ir stīvi pretī visai skolas mācībai, sacīdami: Nu, kā tad mēs iztikām pasaulē, knapi tikai lasīt prazdami? Kam tad bērniem vajag gudrākiem tapt, nekā mēs bijuši?

Uz šiem runāšu papriekš kādus vārdus, zinādams, ka daudzreiz nav vis ļauna sirds, bet tik tīra nezināšana, cik cienījama un par visu zeltu dārgāka ir īsta mācība cilvēkam. Sākšu tā: tēvs un māte, vai Jūs neesat kristīgi cilvēki? Vai Jūs necienījiet sevi par visiem lopiem daudz augstākus? Bet nu uzskatait tikai lopiņus — patiesi, tie Jūs apkaunos, ja tā runāsit. Uzskatait bezdelīgu, cik sirsnīgi un cik neapnikdama tā gādā par saviem bērniņiem. Cik rūpīgi vista par saviem cālišiem gādā? Jūs paši vēl zināsit daudz citus tādus lopiņus pieminēt, zināsit jaukus stāstus izstāstīt, kas rāda, cik sirsnīgi tie mīl savus maziņos, cik droši dažī no viņiem cieš sitienus un nāves izbailes, jā, dažreiz pat nāves briesmību, lai tik varētu savus mīļos bērniņus pasargāt. Tie nemaz nevaicā: vai mūsu vecāki arī mūsu dēļ tādas briesmas cieš? Tie dodas droši bērniem palīgā, tiklīdz kā nojēdz, ka d vajag bērniem līdzēt. Tie ir dažreiz pacieš bērna muļķību un neprātību un tos savā vīzē ved uz labu ceļu. Mīļais tēvs, mīļā māte: vai tad Jūs gribat sliktāki būt, kā tie neprātīgi lopi? Vai tad Jūsu sirds varētu cietāka būt, nekā niknu mežēnu sirds pret saviem bērniņiem? Nē, patiesi, to nevaru no Jums ticēt un droši ceru, ka ir Jūs no visas sirds dzīsities saviem bērniņiem visu labu piešķirt, kur un kā zinādami, kad tik ievērosit, kā to var vislabāk izdarīt un kāda ar naudu

neuzsverama manta ir īstas, labas skolas. Ka Jūsu tēvi tādas skolas Jums nav iegādājuši, kas par to var brīnēties? Tie neko no skolām nezināja. Toreiz laiki bija pagalam, it pagalam citādi. Cik tad to skolu bij par visu Kurzemi un Vidzemi? Negribu ar gariem vārdiem pieminēt, ka toreiz, dzimti ļaudis būdami, tie nevarēja visu darīt, ko gribēja, jeb aiziet, kur patika. Bet tagad iegriežas laiki pagalam citādi: viss, ko redzam pasaulē notiekam, parāda mums skaidri, ka visur, visās zemēs, tagad pasaule pagalam pārvēršas citādi. Ar tām izrunām: «Kā tēvu tēvi darījuši, tā arī mums jādara» — nekur vairs nevar iztikt; it visās zemēs sāk par skolām gādāt tik gruntīgi, kā līdz šim vēl nebūt nebija. — Te nu dažs no Jums domās: nu, tā jau arī mūsu zemē iet; tagad pie mums visur dzird par skolām runājam un arvienu vēl ceļ jaunas skolas! Tiesa gan, ka tagad daudz vairāk par tām top gādāts arī pie mums nekā vecos laikos, kur gandrīz it neviens par tām negādāja, un ka liela pateicība par to nākas tiem kungiem un tiem mācītājiem, kas neapnikuši par labām skolām un labiem skolmeistariem rūpējas. Tie ir īsti cienījami un godājami no visas tautas, un viņu slava lai nebeidzas uz bērnu bērniem; visuvairāk lai mūsu mācītie tautas brāļi nekad nerimst tos it no visas sirds mīlēt un viņiem godu izpaust cik un kur varēdami. Kad Dievs tos uz mūžīgu dusu aicina, tad puškosim viņu kapu ar puķu vainagiem un pateicības asaras raudāsim aumaļām viņiem pakal, viņu piemiņu paturēdami uz bērnu bērniem.

Bet nu apskatīsim, kā citās zemēs iet ar skolām. Ievērosim tuvo priēšu zemi. Tur tagad knapi kādu var atrast, vai tas nu būtu zemes kopējs, vai algādzis pilsētā, vai kāds cits, kas nemācētu lasīt, rakstīt un rēķināt. Tur visiem, it visiem bērniem, kas tiktāl ir izauguši, jāiet skolās un jāmacās no 6. līdz 14. gadam, tas ir, 8 gadus, un nav nevienam brīv atkāpties, kad arī gribētu. Par bārenīšiem un ļoti nabagiem bērniem gādā pagasts, kam vajadzīgā nauda

jāsamet. Tur tāpat kā pie mums laudis papriekšu kurnēja un niknojās, jo mulķi, nemācīti laudis jau visās zemēs gandrīz ir vienādi, bet tagad, kur jau vecais dzimums izmiris un paši vairāk skolās lielu labumu dabūjuši baudīt, tie ļoti brīnētos un dusmotos, ja kāds tiem gribētu ierunāt bērnus pamest neskolotus mulķībā. — Tiem, kam roka to paspēj un prāts uz to nesas, visur prūšos augstākas skolas atrodas, jo pie tiem daudz ir, kas tādas skolas pagēr; tur 135 ģimnāzijas (kā Jelgavā, Rīgā, Tērbatā rezdam) un 66 augstas birģeru skolas, kur visādu fabriku amatus un visādas brangas skunstes, pasaulē ģeldīgas ziņas gruntīgi var iemācīties; tādās vien tagad mācījās līdz 20 tūkstoši jaunekļi. Tad vēl 6 lielas universitātes atronamas (visaugstākās skolas, kā Tērbatā, Pēterburgā, Maskavā un vēl četrās pilsētās krievu valstī); bet tam vēl daudz brangas skolas zemes kopšanai par labu, daždažādas īpašas pilsētnieku skolas, gan uz kroņa, gan uz ļaužu pašu rēķinuma, un it brangas skolas, kur zemnieku skolmeistarus gruntīgi jo gruntīgi izmāca. Un prūšu valstī tik jau 30 reiz tik daudz ir ļaužu kā Kurzemē, tikai 17 reiz tik daudz kā latviešu tautas skaītliis (kurus var rēķināt vienu miljonu) kopā. —

Un tāpat kā prūšos, tā iet visā lielā Vāczemē ar skolām; tikai dienvidos, katoļu valstīs, iet drusciņ, bet arī nedaudz sliktāki. Vāczemes zemnieku skolās minēto 8 gadu starpā (no 6. līdz 14. gadam, Hannoverē vien sākas skola 8. bērnu dzīves gadā) bērniem ir jāmacās: lasīšana, ticības gabali, katķisms, bībeles stāsti un t. pr., jauka un rīktīga rakstīšana, rēķināšana no galvas un uz tāfeli; dziedāšana, pirmās grunts [pamata] ziņas iz dažādām dabas mācībām, zemes aprakstīšana (ģeogrāfija), pasaules un īpaši tēvu zemes stāsti. Un ne vien tā pa jokam, bet it no tiesas un jau it labi, gruntīgi šīs gudrības tur macās, jo skolmeistari prot visu paši labi jo labi. — Tīri žēl paliek, kād apskata, cik maz un kādas skolas vēl pie mums atro-

namas! Nu, tik jau nevar viss uz reizi tik labi nākt; gaidīsim un sagaidīsim ar Dieva palīgu vēl mūsu mūžā daudz labāku būšanu šinī lietā!

Vāczemē ir 123 semināri, tas ir, tādas skolas, kur skolmeistari top mācīti; šinīs kopā atronas līdz 500 skolmeistaru un tādu jaunekļu, kas tur mācās pilnus 3 gadus par skolmeistariem, kad papriekšu jau pašā sādžu skolā brangu grunti dabūjuši pirmajos 8 gados; tādu kopā ir vairāk kā 6000, tas iznāktu uz pusmiljonu latviešu Kurzemē 75, ja maz rēķina. Še vēl jāpiemin, taisnību runājot, ka nedrīkstam vis teikt, ka būtu visi 63 000 zemnieku skolmeistari Vāczemē jau visi nezin cik gudri, brangi mācīti vīri. Te arī nedrīkstam vis uzslavēt viņu 5 līdz 6 miljonu skolas bērnu visus kā ļoti mudīgus un kā tādus, kas tās priekšā minētās mācības jau īsti gruntīgi izmācās. Tā nē; tur, tāpat kā pie mums, slīņķu netrūkst. Un taču var pēc patiesības teikt, ka tai stūrī platā Vāczemē, kur vissliktākās skolas un vissliktākie bērni, — tur taču vēl labāki iet ar mācībām nekā tur Vidzemē un Kurzemē, kur jau skolas top no dažiem par it labām turētas. Tad ar ir starpība liela! — Liela skāde, ka pie mums mājas nav reti kopā, sādžās vai ciemos būvētas kā Vāczemē un citur, jo tad nevajaga tik daudz ganu un bērniem vairāk vaļas arī vasarā skolā doties. Kad būs nākošos laikos trīsreiz tik daudz ļaudis kā tagad un gādīgi kungi ar laiku mājas arvienu tuvāk ciemos kopā būvēs, tikai tad ies īsti viegli ar skolām. Tagad pūliņš ir lielāks, bet tādēļ nebūt nedrīkstam no skolām atkāpties. Ziemeļamerikā vietām ļaudis dzīvo vēl vairāk atstatu nekā pie mums, un taču tiem ir skolas itin brangas un it visi bērni iemācās rakstīt un rēķināt. Visā holandiešu, beļģiešu, dāņu zemē ir prieks, zemnieku skolas uzlūkojot. Grieķu zemē tikai priekš 20 vai 30 gadiem sāka ietaisīt pirmās ļaužu skolas (paprīekš tauta, turku varā būdama, dzīvoja aklā tumsībā), un tagad tās tik brangi ir iesakņojušās, ka tās nebūt nevar sa-

lidzināt ar mūsu ļaužu skolām. Arī zviedru, norvēģu, franču, angļiešu zemē, kauču tur ir tik labi neiet ar zemnieku skolām kā prūšos, knapi atradīs pusdaļu vai drusciņ vairāk tādu no zemniekiem, kas rakstīt neprot. Vēl jāpiemin, ka skotu, dāņu, šveiciešu, sardiniešu zemē un dažās valstīs Ziemeļamerikā iet vēl labāk ar skolām nekā prūšos; tāpat ar Islandes salā, kas dāņiem pieder. Ziemeļamerikā nesen vēl iecēla tādas labas ļaužu skolas, kas it dārgu naudu maksā; skoti un islandieši jau no vecu veciem laikiem it labas skolas ir ietaisījuši. Visu vairāk islandiešus neaizmirstiet; tie, savā ļoti aukstā ziemeļu zemē dzīvodami, ir it nabagi ļaudis; tiem pavasaris, vasara un rudens kopā ir tik 2 vai 3 mēnešus garš, visi 9 vai 10 mēneši ir dziļa, briesmīga ziema, kur tie tumšās, mazās būdīnās, puslīdz zemē ierakušies, knapi var dzīvību glābt negantā salā; tos neviens nepiespiež mācīt savus bērnus — un taču tie, vienreiz mācību labumu baudīt dabūjuši, to tik augsti ciena, kā pienākas; nabadzība, neauglīga un tik briesmīga zeme tos nebūt nespēj atkal atstumt muļķībā un garīgā tumsībā. Tie jūs apkauno, kas svētdienās vai ziemas garos vakaros dažreiz laiku aplam izšķēdēt bez darba un gudrām grāmatām, un kad jūs vienreiz aiziesit ar viņiem kopā Dieva priekšā un tas jums uzsauks: kalpi, kā jūs drikstējāt Manu jums dāvinātu podu nebrūķētu ierakt zemē, lai tas nenes nekādus augļus Man par slavu un godu; kā jūs drikstējāt savu un savu bērnu garu atstāt dziļos tumsības un muļķības dubļos? Ko jūs atbildēsit? Un kad Viņš tad, uz šiem pagriežies, mīlīgi sacīs: jūs, labie un uzticīgie kalpi, jūs to mazumu, ko jums dāvināju, esat rūpīgi apkopuši, Es dodu jums lielākas mantas, — eitat iekšā, mūžīgā priekā, — vai tad jums nebūs jāizsauc ar izmisušu balsi: Kungs, Tu esi patiesu tiesu spriedis, un mēs pēc patiesības esam Tavu sodu pelnījuši. — Mūsu slinkums un palaišanās bija vienīgi tā vaina, kad, kauču uz mācībām skubināti, neklausījām, bet aiz-

bildinādamies veltīgi un netaisni ar tēvu tēvu ieražām, jo tēvu tēvi neko nezināja no skolām un tās bērniem nemaz nevarēja iegādāt.

Bet nu liksim labi vērā, kādu lielu labumu nes labas zemnieku skolas zemniekiem un visai zemei. Visās tanīs minētās zemēs, kur skolas labi iezēlas, ļaudis paliek jo godīgi, jo prātīgi, tie bēg no slinkuma un uzņem un pāstrādā darbus ar gudrību, tie sāk bēgt krogu nejaukumus un žūpošanu un muldēšanos un sāk ļoti iemilēt mājās spodrību un glitumu. Kā mācītiem cilvēkiem, tiem ir vajadzīgas daudz lietas, ko tagad reti pie mums zemnieku mājās kur redz; vajaga mājās turēt tinti, papīru, visādas grāmatas, skapju šām lietām; iekāro sienas pulksteni, lai var laiku labi iedalīt; ir daudz jaunas modes ieročus pie lauku, dārzu, bišu kopšanas tie sāk ar laiku iegādāt. Bet te vajaga naudu, tādēļ tie top krājīgi un taupīgi, kad tiem rupešos no bandes jeb no lauka augļiem kas atliek jeb kad gadās, ka kādu naudas grasi paviegli nopelna. Visu vairāk tie savu laiku, dienas un stundas, taupīgi un gudri iedala, jo ir nomanījuši, ka laiks ir tikpat vērts kā balta nauda kabatā. Tagad pie mums patiesi, kamēr daudz vēl dzīvo tādās istabās, kur dūmi, dubļi, mazi un lieli lopiņi reti kad trūkst, bet visnotīgāki glīti ieroči allaž, kur krēslu vietā beņķīši, tādi krāķi, kas nav vērduņi vērti, gultas un galdi nedaudz labāki, logu rūsu vietā — skalgani (un, kad no tiem kāds izkrīt, tad pakulas tai vietā!), tagad kā var mācīti ļaudis brīnīties, kad redz, ka ļaudis tādos stūros naudas grasi, kad to kādureiz paviegli nopelnījuši, tūlīn krogos un tirgos bezrūpīgi iztērē! Tiem liekas visas glītākas lietas veltīgas, tādēļ nezina, ko darīt ar atlikušo grasi, un to patērē pēc veca ieraduma. Patiesi, ātrāk jau negaidīsim sētās spodrību un to visunotīgāko glitumu, kamēr nesāks skolas zelt un bērni, skolās iedami (un no prātīgiem skolmeistariem dikti uz to skubināti), iemilēs raženu būšanu un spodrību. Ka nabadzība tagad nemaz nav tā

vienīgā vaina, ka tik daudz neglītuma atrod, to katrs var viegli noprast un arī skaidri redzēt, jo dažās vietās ir pie lielas nabadzības taču diezgan košība un spodriba.

It nebūt nevaru ticēt, ka atradis tādu, kas nemaz visā mūžā nevarētu brūķēt savu rakstīšanu un rēķināšanu. Tam, kas to nav mācījies, tik jau ir jāpārtiek bez tam itin kā aklam bez acīm. Jo kur gan atradis tādu, kam nekad viscaur mūžu negadāsies draugu vai radu tālumā (vai pat zaldātos) vai pazīstamu vienā vai otrā pilsētā vai muižā, ar kuriem ļoti gēldētu vai patiktu sarunāties. Otrs, svešs rakstītājs jau ik reizes nebūt tā gēldīgs nav kā pats. Cik dažu grasi dažs varētu vieglāki iepelnities, kad varētu ar saviem pazīstamiem pilsētā, svešās muižās ar vagariem, arendatoriem un Dievs zin kā citur istā laikā sarunāties! Cik dažs labs atrastu labu jo labu vietu, kad prastu rakstīt. Kam negadās, ka jāsalīgst ar citiem vai nu lones, jeb kupčošanās dēļ, ka jātaisa kontrakts. Cik daudz gēldīgāki nu būtu, ja abi tad prastu rakstīt un rakstu lasīt, to lēti var nojēgt. Tam, kas neko neprot, jau visādi skāde un kauns pa daļu uzspiežas, tam dažs gudrs un lonīgs darbs jāatstāj, kad neprot to riktīgi izvest līdz galam. Un, jo gudrāks kāds ir jau no dzimuma, jo vairāk tam gēldmācība. Visvairāk amatniekiem, saimniekiem, arendatoriem, kupčotājiem, šādiem vai tādiem uzraugiem, vagariem, tiesas vīriem visādas mācības, bet visvairāk rakstīšana un rēķināšana ļoti vajadzīga. Cik grūti iet ar rēķināšanu ļaudīm, kas to nav mācījušies. Tā skaitīšana (kā 365 un 7298 un 79 un 986 un 7638 — cik tas ir kopā), atlikšana, visvairāk vairošana (kā: cik iznāk par gadu par ēdienu un rūmi, kad ik dienas jāmaksā 17 kapeikas, — cik ir 68 reiz 3739 u. t. jpr.) un dališana (kā: 17 saimniekiem jā-saved muižā kopā 4000 vezumu grants, cik iznāk katram?); visi šie nieka rēķinumiņi, no grūtākajiem nemaz nerunājot, — taps no jel cik mācītiem skolas zēniem it ātri un riktīgi izrēķināti, bet dažs prātīgs un īsti gudrs vecs vīrs,

kaš skolas skunstes neprot, velti lauzīs daudz stundas galvu un galu galā taču nezinās īsti, vai ir riktīgi rēķinājis vai ne.

Tā nu ir tā lieta jau tagad; bet kā būs, kad paies pāris desmits vai 30 gadi? Tad jau ne runāt nevarēs no vāgariem, tiesas vīriem, kas ne rakstīt, ne rēķināt neprātis! Kauču tagad tik retos pagastos īsti dzenas uz mācībām, tad taču jau tagad atrodam visvairāk tādus vīrus goda amatos, kas ko mācījušies, un tā tagad jau ir citādi nekā priekš 30 gadiem. Apdomājiet paši, vecie, tēvi un mātes, cik pagalam citādi bij laiki priekš 30 vai 40 gadiem. Priekš tam, dzimtu ļaužu laikos, par gadu simteņiem tik daudz jūsu dzīve nepārgrozījās kā pēdējos 30 vai 40 gados. Lasait tik Kurzemes sīastu grāmatu no vecā Šulca mācītāja. Un taču visi zina un vienā mutē apliecina, ka pirmais dzimstens, kas dzimst- vai vergu laikus baudījuši, tikai maz paspēj aprasties ar brīvību. Kad nu tagad laiki jau īsumā tiktāl varēja pārgrozīties, kā tad ies uz priekšu, nākošos 30 gados! Droši varam ticēt, ka 5 vai 6 reiz tik ātri ies uz priekšu visādā vīzē — it kā tas jau daudz zemēs tā ir noticis, no kurām varam skaidru, gudru priekšzīmi atrast mums. Tas citādi nevar iet, kad ar daži visādās kārtās, kam veca būšana vien patīk, stīvētos līdz nāvei: tādēļ nevar, ka jaunā būšana visiem, it visiem nāk par labu; kungiem, kuriem muižas paliek daudz dārgākas nekā tagad; saimniekiem, kas ar laiku rentnieku būšanā iekrāj brangu grasi naudas; kalpiem, kas pelnī lielāku loni nekā tagad; pilsētnieki, kupči un amatnieki, kām peļņas aumaļām vairojas tādēļ, ka zemnieki, turīgi un mācīti ļaudis tapuši, daudz lietas no tiem paģēr un iekāro, kuras tagad neviens «bauris» nei var, nei grib pirkt. Visuvairāk labums augstam ķeizaram, kurā zeme viscaur paliek ar laiku par auglīgu dārzu. Stāstīšu nu, kā tādā zemē mēdz būt dzīve. Ļaužu pieaug 3 vai 5 un vairāk reiz tik daudz kā Kurzemē vai Vidzemē tagad, pilsētas paliek

lielas jo lielas, ceļas jaunas pilsētas un miestu pulkiem klāt, ik pāru jūdžu starpā tos atrod. Uz zemēm un pilsētās atrodas fabrikas tik daudz, ka puse vai trešā daļa zemes iedzīvotāju tur atrod darbu un brangu loni. Amatnieki un skunstmaņi tik daždažādi atronas, ka viņu amatu vārdus nepaturētu, kad jums tos skaitītu priekšā, un meklē zellus un palīgus; visiem vajaga būt skolotiem, jo nemācīts jau negeld gandrīz nekur citur kā tik pie vagas vilkšanas. Tādas skunstes fabrikas un skunstes amatus tik tādās zemēs vien var gruntīgi iegādāt, kur it daudz ļaudis brangi mācīti, un, jo vairāk izplešas mācība, jo labāki iet ar šām lietām. Krievu zemē kungi maksā velti lielu pulku naudas, gribēdami krietnas fabrikas celt; tās reti izdodas un reti ko ienes, kauču tur vīra dienas alga tik 15 kap. sudraba iztaisa, kamēr angļiešu zemē vīrs vismazāki pelnī rubli par dienu un ēd pūru maizi un gaļas ik dienas, rupjš strādnieks būdams, — un taču tur fabrikas ienes kungiem brīnumu naudas, jo tur ir pulkam mācītu vīru, kas tās prot gudri ierīkot un valdīt. Daudz tūkstošiem vīri dodas uz jūru, salīgst par matrožiem, stūrmaņiem u. t. jpr. uz kuģiem, kur pelnī itin lielu naudu. Bet, kamēr ļaudis nemācīti, tie maz gēld kuģu dienastā; izskoloti ir simtkārt gēldīgāki. Pat zemes un dārzu kopšana, cik tā ir branga angļiešu, franču, holandiešu, prūšu un vāczemē! Kādas skunstīgas, brangas un gēldīgas mašīnas tur atrodamas, kādi ieroči [darbarīki]! (Tie, kas mūsu zemē muižās sāk celties, it nereti tikai pirmie iemesli, daudzreiz paši vislihtākie un negēldīgākie, kad tos salīdzina ar svešām zemēm, kur gudrība gruntīgi iezēlusies.)

Un kad nu, mīlais tēvs un māte, ja aizietut pie šiem ļaudīm un tos vaicātu: kālab tad skolas ir vajadzīgas? Klausaities, ko tie atbildētu.

«Skolas vajaga tādēļ, ka esam kristīgi cilvēki, jo tikai tumšai pagānu ticībai gēld vislabāk tādi cilvēki, kas tumšībā un negudrībā dzīvo; Kristus svēto ticību var tikai

gudri, pie gaismas vesti cilvēki īsti saņem prātā. Kas to liedz, tas zaimo un gāna pašu kristīgo ticību, jo simtkārtīgus māņus, vecu bābu blēņas tikai gudra mācība iespēj uzvarēt. Nemācīti tik vien to iespēj kā vecākie pagāni, kad apustuļi un citi Dieva vīri gāja tos vest uz labāku ceļu; tie tikai kļiedza un sauca: «Sīt tos krustā!» Bet apdomāt, vai viņu mācība ir labāka vai sliktāka, to tie neiespēja. Skolas vajaga tādēļ — tie teiktu —, lai bērniem garu pamudina uz gudrībām, tā ka tie pēcāk, ja tiem, dziļiem būdamiem, vairāk vajaga mācības, tie prot un iekāro paši vairāk mācības. Jo tie, kas, mazi būdami, nekā nav sākuši mācīties, tiem pēcāk it reti spēks un drošība sirdī radīsies kaut kādu mācības darbu pēcāk uzsākt. Lai arī, no skolām iznākuši dažu skolas mācību pēc atkal aizmirst, nekaiš daudz, ja tik bērniem galva pie mācīšanās ielauzīta. (Zināms, gudra, gēdīga mācība ir simtreiz labāka nekā tik vienkārtīga galvas laužšana.) Kā gan vecāki, kas savus bērnus mīl, varētu aiziet mierīgā garā Dieva priekšā, ja nav bērniem meklējuši iegādāt to mantu, kas tiklab pie dvēseles kopšanas der, kā arī pie pārtikšanas pasaulē, mantu, ko visi pagēr un visi labprāt ieredz un ko ne zagļi var nozagt, nedz odi apēst, nedz uguns un ūdens briesmas samaitāt? Skolas vajaga tādēļ, lai mūsu tēvu zeme ceļas godā un kuplumā pasaulē un t. pr.» To visu tas lielais pulks priekšā pieminētu tautu atbildētu latvietim, ja tas to vaicātu, kāpēc vajaga skolas. Un še vēl runāsim par latviešu mīļo tēvu zemi, par Kurzemi un Vidzemi. Šīm zemēm ir dāvināts tas, kas platai krievu zemei trūkst, tas ir, jūra, jūra, tas lielais ceļš, uz kura pasaules tautas sasniedz bagātību, godu un varu. Platā krievu zeme vienā pusē, otrā pusē jūra — ak, cik branga vieta! Varētu viscaur sen sakrāt bagātības milzu milzēm. Augstā valdīšana ir gaužām vēlētos, lai mūsu zemē kuģu andele iezeltu labāk, jo tie kuģi, kas Rīgā, Liepājā un t. pr. sanāk, ir lielākām daļām angļu un holandiešu kuģi

un mūsu zemei, mūsu ķeizaram tas par skādi. Kuģus ar latviešu matrožiem vēl retus atrod. Bet, kauču latviešu un igauņu zvejnieki ir īsti dūšīgi, brangi vīri, kas ar mazām laiviņām tālu jo tālu iedrīkstas doties jūrā, taču tie mūsu laikos neder par kuģiniekiem, jo tiem vajaga būt rēķinātājiem un visādi mācītiem vīriem. Krievu zemē ziemeļu pusē ar ir daudz it dūšīgu kuģotāju, bet ar mācītiem angļiem, frančiem un citiem tie jau nevar salīdzināties. Tāpat pie mums. Pieminu šē, ka prasts matrozis pelnī ik mēnešus 12 līdz 20 rubļus sudraba un labu pārtikšanu klāt. Cik svešas zemes, kādas pilsētas, visāds brīnumus pasaulē tas nedabū redzēt! Un turklāt tas 5 vai 6 gadu starpā var tapt par turīgu vīru, ja tikai ir un paliek godīgs un krietns vīrs, kādu ir matrožu starpā netrūkst vis. Rīgā, Liepājā, Ventā vajadzētu daudz vairāk žigļiem zvejnieku zēniem meklēt doties matrožu amatā; vietu netrūktu, ja būtu jel cik mācību skolās. Zināms gan, ka daždažādas lietas ir vajadzīgas tautu paskubināt uz kuģošanu, bet viena visnotīgākā lieta ir: mācība un skolas.

* * *

Te nu diezgan būs runāts par to, cik labas un vajadzīgas ir skolas visai tautai. Nemsim nu mūsu mīļās tēvu zemes iedzīvotājus vienu pēc otra pielūgt, lai kopj skolas un lai gādā par tām. Sākšu ar pilsētniekiem. Jums ir visvieglāk vaļas bērnus labās skolās dot. Tiem, kam roka paspēj, ir tīri grēks un kauns, ja bērnus nesūta skolā, jo viss, ko pirmīt uz vecākiem runāju, būtu šē ar sīviem jo sīviem vārdiem otrureiz jāpiemin; bet arī tos vecākus, kam grasis grūti pelnāms, kas knapi spēj ikdienišķu maizi nopelnīt, ir tos lūdzu: sūtaļt savus bērnus skolā, netaupait pēdīgo grasi — Dievs svētīs Jūsu rokas darbu acīm redzot. Dzīvojiet ticīgi un taupīgi, cik vien iespējiet; stātmaņa drānas lai valkā, kas iespēj, jeb muļķis, kas domā,

ka stāte, cigāriņi mutē, kārtis un vīna butele to paceļ augstākā godā. Arī bērniem nav jādod vairāk kā tās visnotīgākās lietas, ir tad, kad roka vairāk iespētu. Jo, ja bērni labi mācīsies, tad tiem vajadzēs iegādāt augstas un dārgas skolas, un, ja arī pie tam Jūsu nauda pietiktu, tad domāiet uz radu un pazīstamu bērniem un palīdziet tiem pie šī svētā, Dievam patīkamā skolas darba. Lai bagāto bērni, tai pašā skolā iedami, izkaisa naudu aumaļām, kas kaiš, tādēļ jau jūsu bērnus it patiesi neviens prātīgs cilvēks kaunā neliks, ja tie knapi pārtiks, un gudri skolmeistari tos vēl labāk izturēs, ja tik būs mudīgi pie mācīšanās. Bet ja Jums roka pavisam to neiespēj un ja pie pirmās, mazās skolas (pie grāmatu lasīšanas un rakstišanas) nomanāt, ka bērnam galva laba un gars kāriģs uz skolām: tad ejiet ar pazemīgu prātu pie tādiem kungiem, ko pazīstat, lūdziet tos pašu un Dieva vārdā, lai Jums palīdz. Lūdziet sirsnīgi, jo tas, kas lūdz, dabū un, kas klauvē, tam top atvērts. Neļauņojieties, ja kāds kungs ar bargumu uzsauc: ej projām, kam tad bauriem vajaga mācīties! Dažs nav tik ļauns, kā tas izliekas; dažs pats maz ir ko mācīties un nezina mācības vērtību; dažs atkal it muļķīgi domā, ka tas viņa bērniem par skādi iznākšot, ja zemnieki taps mācīti. (Tavu neprātību! Tiem taču ir naudas savus bērnus vēl labāki izmācīt, un jo vairāk mācīti cilvēki, jo labāki visai zemei klājas.) Dažs tik jau negrib neko dot, un te jāapdomā, ar Jūs dažreiz neesat nabadziņam devuši, kad gan vajadzētu un varēja dot. Ko te nu ļaunoties! Paldievs tam palīdzētājam ir par mazumu, jo katrs ir sev tuvākais. Bet daudzreiz variet tā salīgt ar kungiem, ka tie zēnu, ja tas uzticīgs un klausīgs, pieņem par sulaini vai kādā citā vietā un turklāt sūta ik dienas 5—6 stundas skolā. Ja tas sāks skolā mudīgi mācīties, tad tiem palīgs pienāks daudzreiz no it svešas puses. Maz vērts domāt uz grūnīgāku mācību, kura tēvam naudas maks liels un pilns. Jo: 1) vienā pašā nakti var pats bagātais kļūt nabadziņš,

ja uzbrūk nelaime, un 2) ja Dievs bērnām īpaši gudru un uz gudrībām dedzīgu prātu devis, tad cilvēkam jau nebūs domāt, ka tas pie tam pārskatījies. Katrs mudīgs un samanīgs zēns izaudzis un izmācīts būs tēvu zemei un ķeizaram par labu, draudzei, radniekiem un palīdzētājiem par prieku un godu, varbūt vēl ir tad, kad tie jau sen kapā dus.

Iesim nu pie lauciniekiem un pirmāk pie kroņa ļaudīm. Uz Jums būtu visvairāk jācerē, jo Jums daudzreiz netrūkst vis tā vajadzīgā nauda, Jūsu bērniem vairāk vaļas nekā citiem, un taču — vai Dieviņ, cik vāji vēl iet ar skolām! Ak, kad varētu ar šo grāmatīņu Jūs tik stipri uzskubināt un iekarsināt, lai gādātu par skolām, lai netaupītu pēdīgo atlikušo grasi, ja to vajaga labu skolas namu un labas grāmatas iegādāt un gruntīgi mācītu skolmeistaru iecelt. (Dievam žēl, daži domā, runā un raksta, ka zemniekiem gudri, mācīti skolmeistari nederot! Kā var aklš aklam ceļu rādīt?) No paša Dieva puses lūdzu: uzmostieties! Topiet žigli un knaši kā citas mācītas tautas visapkārt Eiropā un neapkaunojiet mīlo latviešu tautu, lai nevar citi teikt: āre! Te nu tie tapa palaisti brīvā, bet vai tas tiem sliņķiem, tiem nelgām ko palīdzēja! Tie palika gandrīz tādi paši kā vecā dzimtbūšanā! Tāda vārņa pērta, tāda nepērta. Tā citās zemēs runās Jums par kaunu un citām dzimtām tautām par skādi, jo cien. kungi un valdnieki tos nelaidīs brīvā, sacīdami: ko palīdzēja brīvība Kurzemē un Vidzemē turīgiem kroņa ļaudīm, ko tā palīdz īsti brīviem ķoniņu ciemiem ap Kuldīgu? Tie, turīgi ta-puši, tikvien bagātu ļaužu netikumus un ģeķības iemīl, bet ne viņu tikumus.

Te nu runāsim pāru vārdu par stātu un izšķērdēšanu. Daži pūlēsies, redzēdami, ka turīgi saimnieki un viņu meitas sāk valkāt smalkākas drēbes nekā līdz šim. Bet tā nav vis gruntīgi smādējama lieta, ja tik iet ar mēru. Īsti slavējama lieta ir, kad turīgi zemnieki iegādā labākus,

glītākus mājas ieročus, jo ar tiem ceļas turība un spodriība mājās un zemes kopēju iecēlas vairāk tai pieklājīgā godā un tad no visiem vairāk godāta; tā arī no pašiem zemniekiem netaps tā nicināta un smādēta kā tagad. Citādi ir ar naudas izšķērdēšanu kārtēs, lielās dzirēs, ar cigāriem, vīna dzeršanu un t. pr. Reti no Jums kāds būs tik turīgs, ka iespēs dārgus cigārus smēķēt, dzirēs un pilsētās vīnu dzert un tad vēl bērniem labas skolas iegādāt. Kas nevajadzīgā lietā izšķērš, tam pietrūkst vajadzīgā. Labi tam puīšam, kas to tīri veltīgo smēķēšanu nemaz neieradinās jeb it vēlī savā mūžā uzņem; tas varēs vismaz [ar] naudu daudz vairāk aizsniegt gudrību un mācību nekā cits, kas jau puiķeļa dienās ieradinājies pie tabakas un kam nu ik gadus jāmaksā par šo veltīgo lietu dārga un tīri verga galvas nauda, ar ko varētu citiem nabaga zēniem aizmaksāt skolas naudu jeb pats iepirkties labas jo labas grāmatas, jeb palīdzēt nabagiem un grūtdieniem. Bet, kas nevajadzīgā lietā izšķērš, tam jāpaliek daudz reizes par sīkstuli pie visnotīgākās, visvajadzīgākās lietas. Nu par vīnu runāsim. Vīns pāris simtu jūdzes uz dienvidus pusi maksā it maz naudas, tikai trešo vai ceturto daļu no tās naudas kā pie mums. Tur visi dzer labprāt vīnu. Bet še pie mums ir tīra ģeķība, kad par vīnu savu grūti pelnīto naudu izšķērdē. Jo vīns, trīs vai arī desmit reizes dārgāks būdams, nekā tas īsti ir vērts, vēl top arvien samaitāts (jeb kā saka: pārkrustīts) ar ūdeni, spirtu un daždažādām zālēm un tik pie tam der veselību samaitāt. Par daudz lētāku naudu var pulka smeķīgākas lietas sagādāt. Prātīgs saimnieks vai arendes ņēmējs daudz, daudz gudrāki darīs tādas lietas brūķēt ēšanā un dzeršanā, kas mūsu zemē dabūjamas un, no tās citur aizvestas, maksā daudz dārgāku naudu. (Tā, par piem., it laba butele alus, kas Kurzemē dažureiz dabūjama par 5—8 kapeikām stopā, — Pēterburgā muitas dēļ maksā 20—30 kapeikas sudraba.) Ar lielu naudas izšķērdēšanu lepoties nav it nekāda stāte, bet ir tīra ģeķība.

Kad nu tādi, kas no tēvu tēviem neizmērojamu mantu iemantojuši, to ģekīgi izšķērš, tad tos, zināms, arī jau neviens par ļoti gudriem neturēs, bet arī pēc Dieva taisnības jau tā neapsmies kā tādus, kas, katru grasi sūri sviedrus vaigā pelnījuši, savu pelnījumu it kā pa logu izmet ārā, ne sev, ne citiem īsti par labu. Turpretī labu mācību, papildnam grāmatu un labas lietas mājās iegādāt ir katram par godu. Taupīgiem vajaga latviešiem jau būt, cik vien to var, citādi tauta neiespēs vis tik tāli ietikt mācībās un gudrībās, kā visas citas tautas Eiropā uz vakar- un dienvidus puses ir ietikušas, kad tagad visi vēl tik mudīgiem soļiem dodas tālāk uz priekšu, kā vēl nekad nav noticis, kamēr pasaule stāv. Bet tad, kā liekas, iespēs, ja it mudīgi un prātīgi dzīsies uz naudas pelnīšanu un brūķēšanu, jo mūsu dienās jau lone un dienas alga sākas tik augsti sacelties, ka var pat puisis un kalps naudas grasi aiztaupīt. Andele, kas jo dienas, jo vairāk ir pie mums pār zemēm izplatīsies, fabrikas, lieli kroņa darbi pie dzelzceļu un kuģu ostu izbūvēšanas, darbošana ar kuģiem un lielām laivām: tie visi latviešu tautai nākošās dienās palīdzēs pie tam naudu sakrāt (un, zināms, daudz vairāk vēl palīdzētu, ja tauta jau būtu tā mācīta kā vācu, angļiešu un franču tauta).

LATVIEŠU CENTĪGIEM JAUNEKĻIEM

(1875)

Tautas istā, tautas bagātākā manta ir tie jaunekļi, kas savas garīgās dāvanas tik pilnīgi, cik tiem iespējams, izkopt, ar zinātnībām izrotā un tad tās cik un kur varēdami tautai par labu izlietā. Šo visdārgāko mantu, latviešu jaunekļu gara spēkus, nu vajag kopt, cik vien iespējams. Vajag jaunekļus, pie kuriem jautrs prāts manāms, uzskubi-

nāt uz zinātnības ceļiem, tiem ierādīt, kādā vīzē var augstas gudrības (zinātnības) iemantot. Tiem vajag jau jaunības dienās dot tādas grāmatas rokā, caur kurām cik necik var nojēgt zinātnības lauku. Šis lauks ir daudz plašāks, nekā latviešu zēns pagasta skolā var nojēgt. Zināgan, ka var par skrīveri izmācīties, zina arī, ka augstskolās var īpaši daktera, baznīckunga, tiesaskunga (jurista jeb advokāta) amatus studierēt. Bet par visiem citiem zinātnības ceļiem rets ko zina un var zināt dabūt.

Zinārkārtīgiem jaunekļiem un tiem, kas tos grib mudināt uz zinātnības ceļiem, varu uzrādīt mazu, lētu grāmatiņu, kas šinī lietā daudz ko palīdzēs. Šī grāmatiņa ar to virsrakstu: «Augsti krievu vīri iz zemas kārtas. I. Lomonosovs. Latviešu centīgiem jaunekļiem šīs lapiņas dāvina Brīvzemnieks» — ir dabūjama, cik zinu, visās vietās, kur latv. grāmatas pārdod, par 15 (vai 20?) kapeikām. Šis raksts jau bij nodrukāts «Mājas Viesī», bet nepilnī, tā ka arī tam, kas to tur lasījis, patiks to šē grāmatiņā pilnākā vīzē otru reizi lasīt.

No zinātnībām, kas nezīmējas tik vien uz teologu, ārstu, juristu amatiem, latviešu lasītāju vislielākā daļa ne to vārdu nezina, kā šīs zinātnības nosauc, nedz arī var tādus svešus vārdus paturēt. Lasa par fiziku un ķīmiju un saka: «Kas man daļas par tādiem piziķiem un ķēmiem,» — nezinādami, ka tikai caur šām minētām zinātnībām radusies iespēja dzelzceļus un telegrāfus un tūkstošreiz tūkstoš jaunas mašīnas izgudrot un dabas noslēpumus vienu pēc otra atklāt. Brīvzemnieka Lomonosova dzīves aprakstu lasīdami, latviešu jaunekļi ne vien ar svešiem zinātnības laukiem cik necik iepazīsies, tie arī dabūs ko zināt par krievu zinātniekiem un viņu centieniem. Tie dabūs redzēt, kā nabags zvejnieka dēls Lomonosovs tālā ziemeļī iespējis, pa neizsakāmi grūtu dzīves ceļu staigādams, galā taču aizsniegt savā laikā visaugstāko zinātnības stāvokli krievu tautā. Dažs labs jauneklis, tādu dižanu priekšzīmi garā

sasildīts, laikam atradīs, ka viņa paša dzīves ceļš uz zinātnībā nav vis tik pārlieku grūts un rūgts, kā papriekš varbūt domāja, un tam augs cerība aizsniegt nolikto mērķi. Šī cerība tam arī dos jaunus spēkus.

Pēterburgā 17. maijā 1875.

LATVIEŠU SKOLAS

(1884)

Latviešiem un igauņiem gadījās, it kā somiem, iemācīties lasīšanu bez skolām tādā vizē, kā tā bija ierasta Zviedrijā no Lutera reformācijas laikiem. Vitebskas latviešiem, katoļiem, katoļu mācītāji, poļi, ir stipri vien nodarbojušies lasīšanas zināšanu izplatīt un grāmatas sagādāt. Bet 150 000 latviešiem tie iespēja gandrīz tikai garīgus rakstus vien apgādāt, un tādēļ pie viņiem lasīšanas kāriba vēl nav diezgan modināta. Tad nu šī mazā tautas daļa ar savu citiem latviešiem grūti saprotamo dialektu, ar savām nedaudzām garīgām grāmatām, kas latīņu burtos un pēc poļu ortogrāfijas ir izdotas, nekā nevar garīgi attīstīties, ja tie neiemācās krievu burtus un krievu valodu — vai arī lasīt latviešu avīzes, gotu burtos un citā dialektā izdotas. Tiem jāuzņem viens vai otrs ceļš jeb arī abi ceļi tiem, kas to iespēj. Vitebskas guberņā šo latviešu vidū tagad dzīvo jau daudz tūkstošu Vidzemes un Kurzemes latviešu, kas tur latviskas avīzes. Tie varētu iemācīt saviem katoļu līdztautiešiem šīs avīzes lasīt un caur to spert lielu soli uz priekšu tautas kultūras ceļā. Krievu skolas tiem, kas no viņiem ir turīgāki, gan vieglāki pieejamas nekā Kurzemes latviešiem, un krievu valoda būs tiem par it lielu labumu. Gan lētas un diezgan attīstītas avīzes zemniekiem vēl krievu valodā neiznāk daudz, un Vitebskas latviešiem labāki derēs latviešu laikraksti.

Dziļā Krievijā varbūt 20 guberņās tagad dzīvo daudz tūkstošiem latviešu, kas zemes pirkuši vai nomājuši, un caur caurim turīgāk dzīvo, nekā tur dzīvoja, no kurienes tie izgāja. No Latvijas robežām līdz Urālu kalniem (Ufas guberņā) un Kaukāzam — visur atrodas latviešu kolonijas, kur arī simtiem lasa latviešu laikrakstus. Šīs kolonijas nepazūd vis latviešu tautai, bet var tautai tapt par lielu atspaidu, ja tās, turīgas tapušas, visiem spēkiem gādāja par skolām, kur var mācīties latviski un krieviski. Zināms, šām daudzreiz no skaita nelielām kolonijām jānes lieli upuri, lai varētu ietaisīt derīgas skolas. Bet caur skolām vien šo koloniju nākamība var tapt apdrošināta uz tālākiem laikiem. Caur skolām un avižu mācībām zemkopības un citās zināšanās latviešu kolonijas spīdēs tāli jo tāli visā Krievijā Latvijai par godu un augstam zemes tēvam par prieku. — Kur vien iespējams, tur jāietaisa arī grāmatu krātuves, bez kurām latviešu tauta it nemaz nevar iztikt. Tagad dzirdams, ka pat valdība (tautas apgaismošanas un iekšlietu ministrija) grib palīdzēt ietaisīt grāmatu krātuves zemniekiem, lai tiem jauniemantotā lasīšanas mācēšana arī patiesi atnestu gaidīto labumu. Bet krieviem tā lieta nāks grūti, jo tikai maza daļa prot lasīt, tādēļ arī lētas zemnieku avīzes nevar pastāvēt. Nesen še Maskavā kāda cienīga kundze V. A. Morozova dāvāja vairāk nekā 30 000 rbļ. grāmatu krātuvēm Maskavā. Ziemeļamerikā pastāv desmit tūkstošiem grāmatu krātuves, kur par velti var dabūt lasīt visjaukākās grāmatas, kādas katrs jau nespēj un negrib iegādāties.

Latviešiem, kuru literatūra augtin aug, ka jāpiecējas, grāmatu krātuves būs tas stiprākais tautības atbalsts. Nule iznāca M. Siliņa raksts «Latviešu Indriķa kronika»; Brīvzemnieka raksti par latviešu tautas poēziju, sakāmiem vārdiem u. t. jpr. ir no svarīga satura arī tiem, kas maz ko prot no svešām valodām. Vēl daudz citu tādu grāmatu

ir un pienāks drīzumā, kas latviešu tautai tik tad būs pieejamas, kad skolotāji, zemturi, arendatori pilnā spēkā strādās pie grāmatu krātuvju ietaisīšanas un pārļaušanas. Cik daudz derīgu ziņu neatrodas vecu laikrakstu numuros! Grāmatu krātuvēs veci gadagājumi top uzglabāti — tur katrs tos varēs atrast.

Skolu Latvijā tagad gan ir labs skaits, bet taču nebūt nav diezgan; tādēļ jaunas skolas arvienu jāpietaisa klāt. Kur lieli pagasti, tur derētu ietaisīt pavisam jaunas vienklasīgas vai divklasīgas augstākas skolas pēc tautas apgaismošanas ministrijas projekta (krieviski: obrazcovija odnoklassnija ili dvuhklassnija narodnija školi — vāciski: einklassige oder zweiklassige Normalschulen). Tādu normālskolu Krievijas guberņās jau pastāv liels skaits. Baltijā šīs augstākās tautas vienklasīgās skolas maksātu ik gadus ne mazāk kā 500 rubļus, nerēķinot skolas namu, kas no pagasta vai pagastiem, no draudzes vai draudzēm būtu jāuzbūvē. Šīs vien- un divklasīgās skolas ar laiku it viegli pēc pastāvošiem likumiem varētu tapt paceltas par aprinķa skolām un pat ģimnāzijām, pie kam valdība dotu savu naudas palīdzību, kā tā jau top dota šādām pastāvošām skolām. Vienklasīgā skolā būtu ik nedēļas septiņas stundas krieviski jāmācās, sešas stundas ticības un baznīcas ziņas, piecas stundas matemātikas — visas citas mācības stundas var tas pagasts, kas skolu ietaisa, nospriest pēc savas gribas. Vienklasīga skola var dabūt kroņa palīdzību par gadu līdz 260 rubļiem, divklasīga līdz 1000 rubļiem. Bet kamēr palīdzība tiek nospriesta, var paiet daudz laika, tādēļ ir labāki, ka pagasts papriekš uzņemas pats uzturēt skolu, jo tad var to apstiprināt tūlīt. Tikai šīs skolas pēc pastāvošiem likumiem ir pavisam jāšķir no jau pastāvošām pagasta vai draudzes skolām, kas Baltijā stāv zem baznīcu un iekšējo lietu ministra virsvaldes.

Mums pilsētu ir maz, un tur augstāka mācīšanās iznāk par daudz dārgi zemes kopējiem. Nemaz arī nav vajadzīgs,

ka visas aprīnķa skolas un ģimnāzijas pastāv pilsētās. Tikdrīz kā tādas augstākas skolas uz zemēm taps ietaisītas un uz pagastu valdišanas vai draudzes lūgšanas nāks zem kuratora kunga valdišanas — tad redzēsīm, ka skolēnu būs itin daudz. Pat dažs pilsētnieks sūtīs savus bērnus uz zemēm skolā. To it īpaši redzētu, kad ap Jelgavu daži turīgi kroņa pagasti ietaisītu tādas skolas, jo ātrāki, jo labāki izlūgdami programmu, padomu un palīdzību no augstā kuratora kunga Tērbatā.

Igauņi tagad jau pāri desmit gadus lasa naudu «Aleksandra» skolai, izstrādā un apspriež programmas, strīdas un dusmojas savā starpā, bet skolu paši neatklāj. Pēc manām domām, būtu vislabāki darīts, ja latvieši, tiklīdz kā tiem savai Aleksandra skolai ir mazs kapitālis kopā un ēka priekš skolas rūmes zināma, — knaši grieztos pie cienīgā kuratora kunga ar lūgšanu atvēlēt tiem ietaisīt vienklasīgu vai divklasīgu augstāku vai normālskolu. Pa tādu ceļu iedami, latvieši varbūt tiks agrāki pie aprīnķa skolas un pat ģimnāzijas, kamēr igauņi vēl strīdēsies par programmu savai vēl neieceltai Aleksandra skolai.

Latviešu augstākām ļaužu skolām nāks par lielu labumu tas, ka Rīgas seminārā daudz krietni latvieši it pamatīgi iemācījušies krievu valodu; viņu starpā tad nu varēs dabūt ļoti derīgus skolotājus, tādus, kādi tagad it īpaši vajadzīgi Krievijas latviešu kolonijās un pašā Baltijā, kur krievu valodas prašana ik dienas vairāk ir vajadzīga.

Vācu valoda latviešiem, paldies Dievam, ir diezgan pieejama kā pilsētu, tā arī draudzes skolās. Nu tikai jāgādā pašai tautai ar visu spēku tikt arī pie Krievijas valsts valodas, kas nāks par lielu labumu ne vien vairāk mācītiem, bet arī nemācītiem tautiešiem. Latviešiem nākas vieglāki krievu valodu iemācīties nekā vāciešiem. Ar vācu valodu vien latviešu tauta jau nekādā vīzē nevar iztikt.

Jūrskolās, kur tik vien iespējams, jāmācās angļu valoda, tā jūrniekiem no vislielākā svara.

VĀRDI PAR GRĀMATĀM*

(Iespiesti 1853. g.)

Daža sieviņa, ieraudzīdama kādā muižā vai pilsētā grāmatu mīlētājam daudz grāmatas jeb redzēdama lasītāju, kas neapnīcis dienu no dienas grāmatas lasa, ar brīnēšanos izsauc: ak! cik tam gan vajaga būt svētam vīram, kas tā bez mitēšanās Dievu lūdz, grāmatas lasīdams! Kāds liels brīnums viņai, kad tai tiek pasacīts, ka šo grāmatu starpā tik retas īstas Dieva vārda un pātaru grāmatas esot! — Nebūs daudz tādu, kas, šos vārdus lasījuši, nevarēs vēl dažu līdz šim līdzīgu brīnīšanās vārdu pielikt, ko dzirdējuši, un kas tikpat skaidri izrādīs, kā tas patlaban pieminēts, cik maz vēl visas citas grāmatas bez pātaru grāmatām latviešiem pazīstamas. — Vecos laikos maz gādāja par grāmatām nemācītajai, mazajai latviešu tautai; tik viņai kristīgās ticības dēļ vajadzīgās bībeles un dziesmu grāmatas, katķismi un ābeces bij dabūjamas. Šīs, kas tanīs tumšos laikos arī neriktīgā un knapi saprotamā valodā bija sarakstītas, latvis ar mokām, dikti pūlēdamies un nemaz nesaprazdams, izlasīja un — citādi arī nevarēja būt — domāja, ka šīs pūlīnš esot Dieva kalpošana un padarot svētu. (Tādā pašā vīzē vēl šodien citi cilvēki turas pie ārpuses, kas, svētu lūgšanu nesaprazdami, cer, to skaitot, lapiem slimību aizdzīt un citus brīnumus izdarīt.)

* *Redīgētāja piezīme.* Pie virsraksta Valdemārs ar zvaigznīti piespraudis piezīmi: «Jau priekš pāri gadiem sarakstīti; gēdētu gan drīz labāki īpaši grāmatiņā.»

— Kad nu pēdīgi vecais Stenders, ar tik karstām gribēšanām latviešu tautas labklāšanu vērā ņemdams kā neviens priekš viņa, no visas sirds pūlējās arī citas grāmatas sagādāt un latviešus no briesmīgās tumsības un garīga miega uz gudrību un gaismu vadīt, tad par brīnumu latvis redzēja, ka arī varot būt grāmatas, kur nei pātari, nedz arī dziesmas iekšā. Še nu radās pirmais ceļš, uz ko viņš varēja lasot savu prātu brūķēt un apcerēt: vai arī tas, kas tur iekšā izsacīts, esot patiesība vai ne; jo pātaru grāmatas viņš lasīja it bez visa apdoma, kā, Dievam žēl, vēl šodien tā vislielākā daļa. Kad viņš, vājš lasītājs būdams, dažu pantiņu pātaru grāmatā it aplam šķībi bij sapratis un prāts tur sāka misīties, tad drīz apmierinājās, atminēdamies, ka tik jau esot Dieva vārds un tādēļ ejot pārāk par cilvēka saprašanu! (Še varētu par apstiprināšanu pielikt dažu piedzīvotu notikumu, kad runātu ar svešiem, kas šo būšanu paši nepazīst.) Bet, kad nu visā pasaulē Dievs gan zināms, ka jebkura tauta, kas — kad iesākumā nav drikstējusi prātu brūķēt — piepeši šādu brīvestību dabū, to pašu pirmajā reizē necienī citādi kā neprātīgi brūķēt, tad jau nevaram brīnēties, ka ir še tā notika. Jo tūlīt, kad lasītājs latvis šo vai to Stendera rakstos uzgāja, kas vai uz māju kopšanu zīmējās un tiešām priekš viņa mājām vai ciema labi negēldeja, vai viņam arī likās, ka tās nemaz nevarot būt īstas grāmatas, nei arī īstā grāmatu godā turamas, — un viņš deva viņām to pazīstamo vārdu: nieka grāmata! Jo še taču nomanīja, ka nevarēšot nekādu svētību iemantot caur šādu grāmatu caurlasišanu vien.

Ak, cik maz mīlie ļautiņi, tā runādami, pazina to neizsmelamo gudrības avotu, kas grāmatās atrodas un no kura tas, kas viņa gardo malciņu vienreiz baudījis, jo dienas ar jo lielāku prieku smel, manīdams savu prātu kā no lecošas saules apgaismotu! — Latviešu valodā gan ir vēl tagad trūkst grāmatas, kur it visas pasaules gudrības varētu

atrast; taču mīlais Stenders un tie, kas viņa garā pēcāk pūlējušies, jau labu marķu iegādājuši, savas dusas stundas naktis pašinādami, lai tik varētu latviešus gaismā vest. Patiesi Stenders bija latviešu tautas īstais tēvs un gādātājs. Raudait viņam, latvieši, kad viņa darbus pār-lūkojat, sirsnīgas pateicības asaras pakaļ! Tas bija vīrs, no Dieva izredzēts priekš mūsu tautas apgaismošanas un ne vien priekš tā mazā apriņķa ap savu dzīvokli — — — bet bija viens pats un tā tauta, ko spiedās apgaismot, pavisam tumša. Tāpēc arī nepiedzīvoja tādus augļus, kā no tāda vīra pūliņa gan varēja cerēt. — Tagad, kur jau vairāk kā 30 gadus pēc dzimtbūšanas skaitām, gan liekas, ka viss pagriezies uz labu, bet tomēr latviešu tauta pati vēl ļoti maz dzenas uz priekšu. Gan visur kustas un viss acīm redzot pagriežas uz jaunu vīzi; arī pa vietām prāta cilašana un skolas būšana mostas, ka sirds lec no prieka. Bet pārāka daļa no latviešiem paliek gandrīz tikpat tumša, kā bijusi. Gan visžēlīgais ķeizars, kā tēvs par saviem mīļajiem bērniem gādādam, cēla brīvību, — gan cienīgi kungi gādā par skolām, nebēdādami naudas izdošanu, no kā viņiem nekāda manta neatlec, taču viss maz ko līdz. — Patiesi sirds sāp, uzskatot to neticamo muļķību un garīgo tumsību dažā stūrī mīlās Kurzemes. — Beidzamā kolerā gadā 1848. dabūja ir tie, kas līdz šim to neticēja un mīlo tēvu zemi šinī lietā viscaur nepazīna, manīt un pārliecināties, ka taisnība, ko tagad sacīju.* Un tiešām, ja tik būtu šī sērga tanī gadā tālāki par zemi izplē-

* Kādus neprātīgus māņus toreiz muļķis pie glāzes neizdomāja, ko citi vēl jo muļķi noticēja un židiņš, gudrinieks, gribēdams, lai top labi uzņemts, tūdaļ kā jaunu, it patiesīgu stāstu visur apkārt nesa! Ar kādu traku valodu neaprunāja kungus, pilsētniekus u. t. jpr.! Kad pēdīgi jukšana arvienu jo liela tapa un par lielu laimi augstā valdīšana pašā laikā ar gudrību līdzēt sāka, caur tiesām nelaiķa Panteniusa rakstus visapkārt pulkiem izsūtīdama, tad apstulboti negribēja ne paša mīlētā Panteniusa vārdiem īsti ticēt!

tusies, tad neprātīgi darbi to būtu apliecinājuši, cik tumša un mānīcīga vēl latviešu tauta.

Vai nebūtu laiks, ka šī būšana beigtos? Vai jau nav tumsība, kas cilvēku par lopu dara, caur daudz gadu simteņiem Kurzemi apklājusi? Ak, sniedziet Jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt un tās gudrības saules spīdumu baudīt, sniedziet jel saviem brāļiem tumsībā roku un velciet tos gaismā! Jūs, kam Dievs vēlējis savas dienas valkāt kā gribēdamiem un kam sirds nesas cilvēka būšanu labot, šie Jums tīrums liels labu sēklu izkaisīt. Apņemieties tik cieti rokas pielikt pie šī labā, tomēr grūtā darba, — un tas, kas uzlūko katra cilvēka darbus, dos savu bagāto svētību un veikšanu! Par Jūsu darba augļiem tad vēl bērnu bērni gāvilēs. — Jūs, muižas kungi, skrieveri un it īpaši skolmeistari, kam žēlīga tuvāka sirds brāļiem palīdzēt: šie ir darba brīvstundām! Šie vijiet sev neiznīkstamu kroni! Visvairāk Jūs, kas no latviešu kārtas pie mācības tikuši, nelieciet mīlā Dinsbergā vārdus: «Ak! citi tik smalki sāk izlikties, Ka cerē to esam par kaunu Ar latviešu rakstiem nopulēties, Tiem dziedāt un stāstīt ko jaunu,» — uz sevi zīmēties, bet palīdziet saviem vājiem brāļiem! Jūs, kas labi grāmatnieki, gādāji, ka patikšana plaukst grāmatas lasīt un gudrības meklēt. Nevajaga daudz ļaužu pie tādu darbu strādāšanas, kas nezūdamu svētību atnes; dedzīga tuvāku mīlestība, cieta apņemšanās un nešaubīga izdarīšana visu iespēj. Nesaplociet, arī šo svētīgo darbu strādādami, kad tādi laudis virsū mācas, kam šis Jūsu labais pūliņš nepatīk, un visvairāk tāpēc, ka tie, kuru labad Jūs darbosities, Jums, kā jau nemācīti, kas mācības vērtību nenojēdz cienīt, maz pateicību vai tīru nepateicību rādīs. Lai Jums tad pietiek par atmaksu, ka tie, kam Jūsu darbošanās tikpat kā Jums pašiem sirdis iekarsē, Jums katrā brīdī stipras pūlēšanās garā klāt stāvēs, par Jūsu darbiem bezgalīgi liksmosies un pienākamam algu Jums no Tā izlūgsies, kas ir mūžīgais gaismas mīlētājs un visa

laba apdāvinātājs. Apdomājiet, cik lēti Jūs būtu varējuši tāpat palikt tumsībā kā Jūsu nemācītie brāļi, kad nebūtu Jūsu liktenis bijis labāks, un darait no savas puses ko un [kā] varēdami; gan tad cienīgi kungi un mācītāji daudz vietās ar prieku palīdzēs.

Ko tad lai darām? to gan vienā balsī, vienprātīgi varēsim pasacīt: visu, kas derīgs latviešu tautu pie apgaismošanas vest. Lai gādājam, ka visāda gudrība visapkārt mums izplešas: ir rakstišana, ir rēķināšana, lasīšana un t. jpr. — Un kad mums arī laimētos tik vienu vai otru pie gaismas pievest, kad jau nevaram zināt, cik daudz labuma no šī viena pūliņa var celties. Jo viszemaļš nabaga zēniņš, ko pie mācības vedam, var, liels izaudzis, palikt par godātu vīru un darīt lielas lietas pasaulē; var daudz citus pievest pie gaismas un tā mūsu labos darbus uz bērnu bērniem vairo. Pat tas, kas pēdējā meža malā māj, kur reti kāds svešnieks uzklīst, lai neaizbildinās, ka esot no citiem atšķirts un ka nespējot tāpēc nekādu palīdzīgu roku sniegt. Tādi vārdi ir tukši vārdi: jo prātīgs cilvēks tomēr zina, ka ne vien še, daudz jo dziļākā vientulībā var strādāt saviem brāļiem un pēcnākamiem par svētību un par priekšzīmi: tikai gribēt vajaga, tik karsti gribēt, ka ir dažu niecīgu pasaules prieku un izlustēšanu labprāt var paciest un turpretī meklēt iemantot simtkārt saldāku, paliekamu prieku, proti, to sirds apzināšanu, ka savam tuvākam to par labu strādājis vai ar vārdiem un rakstiem vai caur priekšzīmi dažkārtīgā vīzē. — Viss, kas mācību vairo, ir derīgs un teicams. Bet nevaram cerēt, ka laimēsies visu tautu pie rakstišanas etc. īsā laikā pievest. Tāpēc gribam vienu lietu it īpaši ievērot, kas īsti uz prāta cilāšanu izstiepjas, t. i., lasīšana. Kas latviešus pazīst, tas arī zinās, cik vāji vēl ar lasīšanu iet. Cienīgi mācītāji ir grūti pūlējušies un gādājuši, ka tagad gandrīz katrs prot lasīšanu. Caur šo lielu soli uz priekšu vajadzētu visai tautai kā pārvērstai tapt, bet nav bijis tā.

Kāpēc? Tāpēc, ka lasīšana un prāta cilāšana līdz šim bijušas šķirtas lietas. Lai uzklausāties to garo vilkšanu un lasīšanu, kas kā pusdziedāšana liekas, tad tūdaļ mani- sim, ka prāts tur pavisam iemidzis. Un, kad mēģināsim jau- tāt, kas tanī grāmatā rakstīts, ko jau simtreiz lasījuši, tad dabūsim it skaidri redzēt, ka t ā d a lasīšana tik ir veltīga laika šķēršana un ka lasītājs nezina ne tās vislētākās domas, kad grāmatu pie malas līcis. Skaidru patiesību sakot, ir lielos pagastos tik retus tādus var atrast, kas prot lasīt un domāt reizē; tādi arī nemēdz vilkt balsi kā dziedādami, bet lasa tā, kā runātu. — Kāda nu tā vaina tās nekārtīgās lasīšanas? Es domāju tā, ka daudz, daudz latviešiem nekādas citas grāmatas nav rokās kā retas garīgas, t. i., dziesmu grāmata, katķisms un, ja daudz, tad vēl Bībele. Šinīs grāmatās, kas patiesi par dzīvības garīgo maizi nosaucamas, gauži ģeld lasīt tad, kad prāts un apdomāšana kopā, bet velti un tīra laika zag- šana, kad prāts snauž; un posta cerība ir, kad domā šīs lasīšanas pūliņš esot Dieva kalpošana. Bet prāts nemostas, kad tik vienu logu, caur garīgām grāmatām vien, atver. Kad dabūtu vēl pie šīm grāmatām klāt tā- das, kur iekšā vai jauki un viegli saprotami stāsti (no ku- rriem viens pats tik brīnum stipri kā nekāda mācība, kas vien prātā un ne sirdī iespiedusies, var caur visu mūžu skubināt uz tikumiem un visu labu, kad tikai patiesi īsti jauks bijis), vai joki, kas garu iesilda, vai visādas gudrības un labas mācības, — tad lasītājam prāts pats no sevis atmostos bez viņa paša īstenas nomaņas un gribas; viņš iekārotos pēc grāmatām, un ar šo vienīgo soli uz priekšu būtu it brīnum daudz izdarīts: no sko- las ienaidniekiem un nikniem pretiniekiem lielais pulks paliktu par skolas un gudrības mīlētājiem; jaunas ierīktē- šanas, ko kungi tagad gan sevim, gan arī saviem novada ļaudīm par labu jo gadus, jo vairāk iegroza, viņi nenici- nātu jau tādēļ vien, ka jaunas, bet dzītos pa-

priekšu uz pārbaudīšanu, vai labas, un paturētu to, ko izmēģinādami atrastu par labu. Caur to arī tiktu mācīti viri skubināti vairāk jaunas, gēldīgas grāmatas sarakstīt, nekā līdz šim noticis, jā — varētu cerēt, ka grāmatas tiktu lasītas un izpirktas. — Īpaši arī pie sirds liekams, kas viss tas pūlīņš jau tiem, kas tagad dzīvo, nāktu par labu, tas ir: mūsu laikiem; kamēr teicams skolas darbs turpretī vairāk bērniem un bērnu bērniem jeb nākošiem laikiem nēsīs augļus.

Tāpēc it īpaši un pirms vēl uz tālākiem soļiem varam cerēt vajadzētu mīļos brāļus šo vienu soli uz priekšu vest. Būtu jāgādā kā vien zinādamiem un cik iespēdamiem par to, lai visādas labas latviešu lasāmas un gudribas grāmatas — jo tikai dziesmu un pātaru grāmatas jau visur atrodamas — ļautiņiem viegli tiek pazīstamas, no viņiem mīlētas un cienā un godā turētas kā no katras mācītas tautas. Jo ne vien tā lielākā daļa no latviešu lasāmām grāmatām pa sētām tīri nepazīstama, bet arī tik maz cienīta, ka ir brīnums to redzēt. Jau pie tam redzama grāmatu nievāšana, ka daudziem — ziņāms, arvienu vairāk nemācītiem —, kas nemaz nav sīkstī naudu bagātīgi izlaist par kaut kādu niecīgu prieku, ka šiem to vismazāko naudu žēl izdot par grāmatām. Un tomēr par labām grāmatām patērētā nauda nes vislielākos augļus, protams, tik tam, kas tās māc pareizi brūķēt; jo viņas var pielīdzināt naudas podam, kas zemniekam, laukā ierakts, tik tad der lietī, kad to zina uzmeklēt. —

Tas darbs latviešu lasāmas grāmatas visiem rokās gādāt liekas iedalāms divējās šķirās. Pirmāk būtu jāgādā, zināms, ar valdīšanas atvēlēšanu, par lasīšanas bibliotēkām (vienā vietā sakrāti grāmatu pulki) pilsētās, kur ikviens par it lētu maksu varētu dabūt katru grāmatu izlasīt, kas latviešu valodā sarakstīta, — un joprojām par lasīšanas biedrībām, kas, ikkatrā pagastā kopā sadevušās, par to gādātu, ka tās grāmatas un avīžu lapiņas tiek

papilnam lasītas. Ar šo ieriktēšanu gēldētu sākt, un tā būtu visvairāk tiem par labu, kas jau īsti grāmatu draugi. Tad atkal būtu jāgādā, ka katrā ķirspēlē rodas lasīšanas grāmatas; kauču šī ieriktēšana vietām tūlīt gan neļautos izdarīties, tad tak ar laiku. Jo še īpaši vērā jāņem šīs trīs lietas: 1) Nauda, ar ko tās grāmatas sapirkt un pēc kārtas uzturēt. Šī gan būtu tā mazākā lieta; jo, kad tik zinātu, ka lasītāji rastos, tad patiesi turīgi vīri, kam laba sirds tuvākam palīdzēt, būtu gatavi naudu samest. 2) Vieta, kur ļaudis bez visas klanīšanās un gaidīšanas, tā sakot, garām iedami, tās grāmatas varētu dabūt lienēt; baznīcunga muiža priekš tam mēdz būt par daudz tālu, kad arī tik versti no baznīcas atstatu, jo tur taču ļaudis gadās, ka jāpagaida, kamēr mācītājs, no baznīcas iznācis, paēd maltīti vai kamēr tas vēl notur vācu dievkalpojumu vai atraida ļaudis, kas pie viņa citā vajadzībā nākuši, vai kamēr uzņem viesus un t. jpr. — Un, kad nu gadās, ja grāmatu lasītājs ar grāmatu nicinātāju no tālienes līdz atbraucis baznīcā, tad tam kājām jāpaliek, jo citi jau negaidīs; un ļoti reti gadās, ka ar sirdēstiem apkrauts saimnieks, kam tie zirgi pieder, pats būtu lasītājs. Tādēļ vieta grāmatām vislabāk it tuvu pie baznīcas vai arī pašā baznīcā pie ārā ejamas vietas, vai drēškambari. Varbūt dažam liksies, ka tie priekšā izsacītie vārdi būtu nieka iemesli, taču tā nav vis; jo mums jāapdomā, ka tie, kuri tās lasīšanas grāmatas ķirspēlē visvairāk par labu nāktu, vēl iesākumā nemaz nav grāmatu draugi un, tik šīs grāmatas brūķēdami un pazīt dabūdami, paliktu par grāmatu milētājiem. Tie tāpēc tik tad, kad, kā jau sacīts, garām iedami, varēs dabūt grāmatu, to paņems, gribēdami redzēt: kādi nieki tur gan stāv iekšā! Kas būs vienu otru grāmatu caurlasījuši jeb bērni tiem garajos ziemas vakaros būs no tām jaukus stāstus, kur nevar asaras valdīt, tos klausot, priekšā lasījuši, tad paliks par lieliem grāmatu draugiem. 3) Grā-

matu valdītājs, saņēmējs un izdevējs, naudas sakrājējs etc. — Še vajaga vīra ar dedzīgu sirdi, kam tuvākā labklāšana rūp; vajaga viena vienīga ik no 5 vai 6000 cilvēkiem ķirspelē, un taču šo vīru atrast neg būs visgrūtākā lieta! Jo kas zina, vai atrastos ik ķirspelē tāds cilvēks, kas uzņemtos bez kādas laicīgas peļņas ik svētdienās pie šī darba pūlēties, kaut to cerētu labumu pirmajā, varbūt vēl otrā gadā nevar īsti nomanīt; vīrs, kas katru izdotu un saņemtu grāmatu uzticīgi pierakstītu un, īsi sakot, kā īsts saimnieks šo būšanu koptu un valdītu! Viņam vajadzētu būt laipnīgam, ne lepnam vīram, pie kā visi, ir nabagi gana zēni, droši varētu pieiet un izrunāties; vislabāki vīram no latviešu kārtas. — Skolmeistari! vai būtu velti, kad uz Jums cerētu?

Tagad jau vairāk nekā 60 jaukas latviešu grāmatas dabūjamas, un ik gadus top dažas jaunas driķē laistas. (Vāc zemē turpretim ik gadus kādas 6000 jaunas grāmatas dod driķē; franču zemē kādas 4 līdz 5000, angļiešu zemē daudz vairāk; no šīm tiek daudz pieci līdz desmit tūkstošu gabalos jeb eksemplāros driķētas, kamēr Kurzemē no tām retām grāmatām, kas tiek driķē nodotas, tik 5 līdz 600 un, ja daudz, tad 1000 gabalu tiek nodriķētas, un ir šīs neizpērk. To tiem par ziņu, kas domātu: nu, kad Kurzemē ik gadus jaunas grāmatas piedriķē klāt, tad jau vajaga būt brīnum svētai ar grāmatām!) Gan nu vēl būtu dažas lietas par lasīšanas grāmatām plašāki apdomājamas — bet nav šinī grāmatiņā gēldīga vieta šo lietu gruntīgi līdz galam izvest. Kad tik ar šiem vārdiem viens jeb otrs būtu pamudināts vietu uzmeklēt, kur var ko šinī lietā laba darīt, un pārdomāt, kādā vīzē tas izdarāms, tad jau augļu būtu Dievs gan. — Beidzot vēl nevaru rimt Jums šē (itīn kā par apstiprināšanu visu to, ko šeitā esmu sacījis) tos vārdus par grāmatu lasīšanu nepielicis klāt, kas atrodas visiem lasītājiem uzslavējamā, jaukā grāmatiņā: «Dziesmas, stāstu dziesmiņas, pasakas» etc. Latviešiem par iz-

lustēšanu un prāta pieaugšanu sarakstītas no Aleksander Johann Stender, Jelgavā 1805. Kauču šie stāsti šinī grāmatiņā visai jauki, tad tomēr tā tik reti kur ir atrodama; lai tāpēc tie, kas šos rakstus lasījuši, neļauņojas, kad šie to pašu ar tiem pašiem vārdiem dabū otru reizi lasīt; jo liekas, itin ka būtu šiem vārdiem savāds spēks sirdis satriekt un iemigušu prātu modināt. Lai Dievs mīlais dod, ka tiklab ar tiem priekšā lasītiem vārdiem, kā arī ar šiem no Stendera varētu dažā mīkstā jauneklā sirdī modināt tādu karstu, ugunīgu mīlestību uz visu labu, kas tiem visu mūžu kā labais ēngelis klāt stāvētu, ka tie kā jauna pārvē[r]sta tauta to dziļo garīgo miegu un tās vecās nelabās ieražas, tos netikumus, ko Stenders šie ar tik sirdīgiem* vārdiem liek priekšā, pagalam atmetu un tad, kas visvairāk vērā liekams, — tūdaļ citiem kā brāļiem pasniegtu mīlīgu glābēja roku, pūlēdamies, lai visa tauta to labo ceļu uzņemtu. — Stenders, savu virsminēto grāmatu rakstīt pabeidzis, saka tā:

«So grāmatiņu rakstīt beidzis un apdomādams: kāds labums iekš tās ronas, caur ko dažs lasītājs spētu atzišanās pieņemties, — tad man prātā šāvās, sev pašu vaicādams: bet vai tad daudz laudis to pīrks un lasīs? Ko palīdz visas gudrības Magazīnes, kad šie precī neviens nemeklē? Ko palīdz tie jaukie vārdi tam, kas kurls iraid jeb tiši liekas un negrib dzirdēt, nedz pieņemt? Ko palīdz tās vislabākās grāmatas, kad lustes trūkst tās lasīt un pārdomāt? Tas ir liela skāde — un patiesi tā vienīgā vaina, ka latviešu tauta negodā un vergu būšanā redzama: jo jebšu šurp turp lasītāji ronas un liekas vairoties, un baznīcā daudz tādi redzami, kas ar grāmatām greznojas, — tad es taču maz augļus nomanu — prāts pie viņiem vēl tumšumā un ar ērmīgām liekām ticībām piepildīts ronas — ista gudrība un prāfība vēl reta lieta. Daudz grāmatnieki, maz lasītāji, bet jo vairāk grābstītāji. Pārbaudi tikai, kā tie lasa, tad tu brīnīsies. To, ko simtreiz lasījuši un dziedājuši, tie puslīdz izlasa — bet dod tiem jaunu un svešu grāmatu, tad tie ne no vietas nekust; kad daudz, tad ar pusvārdiem un ar pieduršanu lasa, ko tie paši neprot, nedz klausītāji samana. Ko var tāda lasīšana līdzēt! Se jo skaidri redzams,

* Jūs, mīlie lasītāji, jau tam, kas Stendera vārdus nes, tos par jaunu neņemsit.

ka tie ne lasa, nedz mās lasīt, kā caur to gudribā var pieņemties, bet kādas piespiešanas jeb liekas slavas dēļ. Ar labu apdomu un paša prātā tas reti notiek. Vidzemē tā kā Kurzemē tagad daudz lasītāji, bet vai tie jau gudrāki nekā tie nelasītāji — to lēti neatron — ja tie paši iekš savaļības, nebēdības, dzeršanas un visiem nerātņiem daudzreiz tie lielāki meisteri ir. Bet no kā tas var nākt? Vai tad tā lasīšana cilvēku nedara gudrāku? Pie latviešiem to tā neredz — jo tie nedzenas uz skaidras lasīšanas, tie nemīl tās grāmatas kā pienākas — gudriba un goda būšana tiem nepatīkama. Tā vecā būšana visā slinkumā, dumjībā un blēdībā tiem vairāk tik. Jo kad tie mās lasīt, dziedāt un pātarus un ticības gabalus izmās — kad tu domā, ka viņi to dara skaidrākas atzišanas, labākas ticības un gudras saprašanas dēļ, tad tu mūsu zemniekus vēl slikti pazīsti. Nē, tiešām, Kungu vaļa un pavēlēšana, baznīckungu uzskubināšana to padara. Labā prātā jau neviens savu bērnu skolā nedod, ja daudz no tiem, kas ar mokām lasīšanu izmācījušies, par kādu brīdi to atkal aizmirst un, ar lusti un apdomāšanu nelasīdami un labas grāmatas nepirkdami, tie nemaz gudrāki netop. Vietām ļaudis gan ir nespīti uz lasīšanu dzenas, bet ne citā prātā, kā ar to lielīties. Citi domā caur to priekš Dieva jau svētāki un priekš citiem, kas neprot lasīt, labāki esam. Tāpēc aridzan tādas grāmatas, kur ne Dieva vārdi, dziesmas, pātari jeb ticības mācības neronas, tiem netiek un neprātņieki saka: tas ir joki — nieki — un smādē to, ko tie neprot, un nēlasa un nepērk to, un paliek savā mīļā dumjībā — šķīzdami, ka prātu cilāt, uz augstākas gudrības dzīties, nekā pie arkla un izkapta vajaga, zemniekiem neklājas — bet tas labi klājas brandvīnu dzert un savus kungus vilt.

Par labu saimnieku tas der,
Kas kūtri strādā, dikti dzer:
Kas godam to nedara,
Ir tiešām pintiķis un nara.

Ko nu var ar tādiem darīt, kam pārgrozīts prāts, kas prātību smādē un apdomīgu lasīšanu neiemīl. Ko vēl tādiem grāmatas rakstīt un dīķēt — tas itin tā kā cūkai pērles apsiet — cūka paliek cūka un, kaut mazgāta un jauki pušķota, tūdaļ uz sūdudubļiem atpakaļ griežas. Kas tā nebija laba grāmata, tā gada grāmata, un par lētu naudu pirkama! Cik daža gudra ziņa tur bija iekšā! kā no visiem labiem baznīckungiem uzslavētā! bet ir šī, kā jauna slota iesākumā, puslīdz tape pirkta. Tas otrais gadagājums jau tape aizmirsts un nepirkts — tā kā grāmatu dīķeram, kas to no labas sirds tā lēti pār-

deve, liela skāde notikusi, kad lielākā daļa no tās pie viņa vēl guļ*, tā tas arīdzan daudz citām labām grāmatām noticis, uz ko vairs ne domāt nedomā; un jau viņa prāts apnicis latviskas grāmatas uzņemties driķēt. Ir tā godīga Miliķa skolas grāmata vēl tā netop pirkta, kā šī gana pelna. Bet vai tad man ar savu grāmatu labāka laime būs? Kad Latviešu prāts neatjaunojas, uz savu pašu labumu un krietnu atzišanu caur grāmatām negādās — tad ir šī neko labu nepadaris. No tān grāmatām runāt, ko mans nelaiks tēvs rakstījis, ko visi godīgi mācītāji ar prieku pretī ņēmuši un vēl labā cienā tur un kas uz viņu paskubināšanu no daudz ļaudīm pirkta tape, tomēr tiesa ir — no ļaudīm tās taču tā netop cienītas, nedz pirkta, kā tās gan vērtas iraid. Savādi viņa dziesmu grāmata, tā jaukā par visām citām, kur prātīgi kungi saderīgi ar saviem baznīckungiem, tās draudzē uzņemt pavēlējuši: un ir šie bez kurnēšanas nepalike, un daudziem vēl tā sirds nesās uz to vecu resnu dziesmu grāmatu, ko ne viņi, ne viņu tēvi sapratuši un to slepeni pērk un mājās brūķē. Par ko jēl? — Par to, ka tie pie tās vecas ieradusi un ka tā svarīgāka iraid — arig tie vārdi tur skaidrāki, un vairāk saprašanas un gudrības mācības te iekšā, uz to tas neprātnieks nelūko. Kad viņam tikai grāmata rokā, jo resnāka, jo labāka, — tad viņš domā, nu viņam laba manta. Un, kas jo sliktāks, viņš pie visas nezinašanas vēl pargudrs turas un strīdējas un neliekas no prātnieka, nei pat no sava paša mācītāja pārrunāties. Tāda stīvēšana allažīn zīmē lielas negudrības. Un tanis draudzēs, kur tā neir ievesta, tur ne vārdu no tās nezina un, kad arī zina, neviena sirds nenesās to par savas sirds svētību valkāt. Ko nu tās Stendera grāmatas pie tādas būšanas daudz jeb maz labu un vairošanu tās atzišanas pie visas Latviešu tautas padarijušas — tas vien Dievam zināms — priekš cilvēku acīm tas gan maz redzams — ja tas liekas, it kā šinis pēdīgos gados tās lustes uz lasīšanu nolaižas un grāmatas top mazāk pirkta. No kā tas citādi var nākt, kā no ļaužu nesaprašanas un ka tie no savas mīļās, dārgās dumjības negrib šķirties, kā sūdabarbals no saviem mīļiem sūdiņiem, jeb no kārīga, lopiem līdzīga prāta, kam ēst, dzert, slinkot, plītēt labāki patīk nekā visa gudriba. Vai tad brīnums, ka ļauna būšana, sūdzēšana par grūtiem darbiem un neaugļīgiem gadiem visur dzirdama un Latvieši jo dziļāk negodā un vārģošana grimst un kā lopiem līdzīgi savaļnieki ar bargumu un kūlenu valdīti top. Bet pie tā ne tas mīļais Dievs, ne tā valdišana, ne tie Kungi, ne tie mācītāji, ne tie laiki vainīgi — bet pašu ļaužu kūtrība uz labu un prāta cilāšanu un kārūmu novaldišanu. Kamēr šī vaina paliks, ir tas liktenis nevar citāds tapt. Gan mūsu žēligam Ķeizaram ļaužu apskaid-

* Vēl tagad — gandrīz 60 gadu starpā — tā jaukā grāmata nav izpirkta!

rošana un laimošana sirdī rūpj, un tādēļ visur augstas un zemējas skolas iecēlis un arīdzan zemnieku skolas visās draudzēs dzīras iegrozīt, tādas, kur bez tās lasīšanas, ko jau sētās, kur grāmatnieki romas, jāmācās, bet jo vairāk daudz citas zināšanas un gudrības taps mācītas. Nu ir tā stunda jūsu apgaismošanas klātu — ņemiet šo laiku vēra un sniedziet šim labam padomam paklausīgas rokas preti — topiet kā jauna radība — ar jaunu garu piepildīti, dzīdamies ar saviem bērniem uz krietnu mācīšanu un uz visu to, kas labi pieklājams ir. To žēlastības laiku smāvēdami un savā rūpā nezināšanā palikdami — ne pat augstais Dievs jums nevar līdzēt — tad jūs neesat žēlojami, kad jums jo grūtāki klāsies. Nē, mīlie draugi, brāļi! tas būtu jums par mūžīgu kaunu un bērnu bērniem par bēdu vairošanu — un vienreiz priekš Dieva tiesas par grūtu atbildēšanu un sodu. Neturiet no saviem vadītājiem jaunas domas, it kā tie tikai savu un ne jūsu labumu meklē. Esiet viņiem padevīgi un viņu labam padomam vairāk klausīgi, un jūs redzēsiet, kādi labi laiki uz priekšu būs nākami. Lai savādi jel tās lustes uz lasīšanu jūsu sirdīs neizdzēš, bet dodaties jo vairāk uz tās — un valkājiet ir šo grāmatiņu par godīgu izlustēšanu un prāta apkopšanu. Tādas jaunas lustes pie jums nomanīdami, neg dažs pātīgs mācītājs vēl dažu labu grāmatu rakstīs jeb no vācu valodas pārtulkos. Jēb, kas vēl labāk, dodaties uz vācu valodas mācīšanu — kā citkārt prūšu tauta darija, kas caur to vācu tauta un visas vācu gudrības pieņemīga tape, — tad ir jūs lētāki pie visām labām atzišanām kļūsiēt. Jūs, vidū starp vāciešiem būdami, to lēti paspēsiet. Pilsātos, muižās, baznīcās, skolās, krogos — visur vācu valoda skanēt skan. Tā kā tie vācieši visi, kas latviski runā, no jums to valodu mācījušies. Ak, kauču šis laiks drīz būtu nākams, ka mūsu zemē viena valoda, viena tauta būtu, kas to par savu augstāku godu tur prātnieki, labi un klausīgi tai valdīšanai būt. Kā tad mūsu zemes laime audzin augst! Ak, kauču jel Jēzus vārds (Jān. 10, 16) ir pie mums piepildīts taptu: Un viņi dziirdēs manu balsi un būs tikai vienam avju pulkam un vienam ganam būt, tā kā mums viens vienīgs augstais Dievs un viens vienīgs virsvaldītājs viņa vietnieks iraid, tas dēļ savas lab-sirdības ļoti teicams Ķeizars un patvaldnieks visu Krievu valstu, Aleksanders tas Pirmais.*

Svēta laime lai nāk pār viņu un viņa Ķeizara namu. Amen.»

* Stendera grāmatiņā stāv Aleksanders tas Pirmais, kas ap to laiku mūsu Ķeizars bija; mēs še nevaram kavēt mūsu visužēligam tagad valdīdamam Ķeizaram NIKOLAI PAVLOVIC no sirds šo augstā izteiktu slavu dot, no kura stīprās rokas sargāti jau vairāk nekā ceturtdaļu no gadu simteņa nebeidzamā laimīgā mierā esam dzīvojuši.

GRĀMATU KRĀTUVES (BIBLIOTĒKAS) LATVIEŠU TAUTAI

(1880)

Ziemeļamerikā, kur daudz vairāk nekā Eiropā gādā par tautas apgaismošanu, ne vien visur, kur dzīvo cilvēki, ir ietaisītas ļaužu skolas, bet arī bibliotēkas, kur sakrātas tuvākiem apgabalu iedzīvotājiem lasīšanai tik daudz grāmatu, cik bibliotēku ietaisītāji spēja sadabūt. Tādas grāmatu krātuves, kur vai par velti, vai par mazu atmaksu katrs var lasīt to, kas tam visvairāk liekas derīgs, pacel ātrumā tautas stāvokli daudz augstāki, nekā to citādā vizē var sasniegt.

Latviešu tautai, ja tikai ik uz desmit tūkstošiem iedzīvotāju vienu tādu krātuvi gribētu ietaisīt, vajadzētu simts tādu krātuvju dibināt — Rīgā vien 4—6, Jelgavā 2—3, mazākās pilsētiņās pa 1 vai 2; tās citas krātuves nāktu uz zemēm, tādās vietās, kur ļaužu pulks mēdz svētdienās vai citā laikā sanākt. Zināms, ka tādās krātuvēs, kurām dibinātāji iespēj vairāk naudas salasīt (caur ballu, teātru, danču vakariem, kas īpaši tādēļ tiek izrīkoti), tādās lielākās krātuvēs mēdz iegādāt arī reti dabūjamās grāmatas, avīzes, pat svarīgus rokrakstus par tēviju un tēvijas interesēm, sarakstītas pa daļai arī svešās valodās.

Kas nu cits kā paši latvieši lai ietaisa tādas grāmatu krātuves latviešiem! Izdarīt to iespēj savā apgabalā dedzīgi tēvzemes mīlotāji, vienalga, vai tiem naudas ir kulē vai ne; jo droši zinu, ka tiem, kas šo lietu iesāks, citi nāks palīgā ar naudas dāvanām. Mūsu literāti, kas grāmatas sarakstījuši, laikiem visi labprāt piesūtīs dažas no savām grāmatām, tik drīz kā dabūs avīzēs lasīt, ka tur un tur top ietaisīta jauna grāmatu bibliotēka un adrese ir tāda un tāda.

Tad nu lūdzu tādus dedzīgus vīrus, visuvairāk jaunek-

ļus, jo ātrāk, jo labāk ķerties klāt pie šā īsti svarīga gaismas darba. Tagad iespēstos izdarīt, ko priekš 30 gadiem es neiespēju, lai gan netaisnīgi Liepājas godavīrs tirgotājs Frīdrihs Hagedorns (spārkases dibinātājs), manas domas un svarīgus piedzīvojumus šinī lietā izklausījies, pirmā gara karstumā uzņēmās uz savu rēķinu visai Kurzemei tādas bibliotēkas ietaisīt. Gribēdams vēl pēcāk šo lietu sekmēt (kad jau svarīgi vīri bij Hagedorna kungu pārliecinājuši, ka latviešiem daudz grāmatas lasīt nederot), ieliku savā 1852. g. Liepājā drukātā grāmatiņā «300 stāsti» priekšvārdu par šo lietu. Lai gan šis priekšvārds, kas rokrakstā bij varbūt par daudz silts, īpašu vainu dēļ iznācis grāmatā diezgan remdens, taču uzdriktos uz to aizrādīt, tādēļ ka papriekšu pats biju piedzīvojis to, par ko minēts priekšraksts stāsta. It kā bites uz medu, tā uzkrita 1848. un 1849. g. lasītāji Ēdolē grāmatu krātuvei, ko man laimējās caur siltu un aukstu gaismas draugu dāvanām ietaisīt; lasītāji dabūja grāmatas par velti lasīt, jo jauniem ziņkārīgiem lasītājiem uz zemēm reti atrodas grasis kabatā.

GRĀMATU KRĀTUVES KĀ TAUTAS GARA MODINĀTĀJAS

(1880)

Cik grūti latviešu jaunekļiem vēl tagad nākas iepazīties ar tautai sarakstītām grāmatām, to katrs zinās, kas jaunības dienas nodzīvojis uz zemēm jeb tālu no mūsu lielākām pilsētām. Un, kam, kā jaunekļu visulielākai daļai, nauda nav kabatā, tas arī lielākās pilsētās nevar pie grāmatu lielākās daļas tikt un tur to sev izmeklēt un lasīt, uz ko tam prāts īpaši dzenas. Tādēļ īpašas grāmatu krātuves (bibliotēkas) mūsu laikos tautai ir ļoti vajadzīgas, un jo

vairāk tādas krātuves ir ietaisītas, jo labāki tās izpilda savu dižano uzdevumu tautas garu atsvabināt un attīstīt.

Latviešu tauta pēdējos 10—20 gados ir it labus soļus uz priekšu spērusi; avīžu lasītāju skaits ir stipri vairojies; avīzes pašas paliek arvienu labākas; dziedāšanas svētki, skolas brīvie laiki: viss pie tam ir palīdzējis; tautas un tēvijas mīlestība, visu vairāk jaunekļu sirdis, arvienu stiprāk iesakņojas. Bet arvienu vēl ir jānožēlojas, kad redzam, ka tikai it maza tautas daļa pie šīs attīstīšanās līdz šim ir varējusi dalību ņemt.

Jo mazāka tauta ir pēc skaitļa, jo vairāk par to jāgādā, ka visi ar gara spēkiem apdāvinātie locekļi tiek attīstīti. Tumša tautas daļa ne vien sev skādē, bet arī tiem, kas vairāk attīstīti.

Tādēļ jāgādā, cik šinī laikā iespējams, lielākai latviešu tautas daļai un visu vairāk viņu jaunekļiem caur grāmatu krātuvju ietaisīšanu. Tas visiem nāks par lielu labumu un svētību.

Bet kā lai to izdara, kā lai ierīko grāmatu krātuves ne vien pilsētās, bet arī uz zemēm, uz 5000 vai 10 000 cilvēkiem pa vienai? (Jo tik daudz būtu vajadzīgs ietaisīt.) Kur lai ņemam to naudu un tos izdarītājus pie šī darba? Uz to jāatbild, ka vajadzīgo naudas mazumiņu gan varētu sadabūt un ka pilsētās un uz zemēm, muižās un mājās atrodas daži krietni tēvijas mīlētāji, kas būtu gatavi ko labu tautai izdarīt, kad tikai tiem taptu ierādīts ceļš, pa kuru var iet. Tas jau ir tas lielākais labums, ka šie tēvijas mīlētāji var būt šinī lietā pilnīgi izdarītāji, ja avīžu redakcijas tiem nāk palīgā, kur pašu spēks nepietiek.

Saprotama lieta, ka tur pāris cilvēku un pāri simts rubļu nav diezgan. Bet latviešiem, paldies Dievam, jau ir tie varenie garīgie ieroči, caur kuriem var panākt to, kas visai vajadzīgs, — tiem ir avīzes. Caur avīžu redaktoru mīlīgu palīgu var nedaudz gadu laikā visu to izdarīt — it kā varēja dziedāšanas svētkus izrikt, biedrības iecelt

u. t. jpr. Tikai vajadzīgs ar karstiem rakstiem daudz reizes uzaicināt jaunekļus un garīgi attīstītos vīrus pie šī darba, kas labprāt gribētu, bet citādi nevar kādu īsti labu lietu tautai izdarīt. Uz avižu uzaicināšanām, to varam cerēt, atradīsies tik daudz izdarītāju, kā varbūt papriekš neviens nebūs gaidījis. Tikai padomi tiem dažureiz trūks, un padomus jau atkal varēs avīzēs vislabāki pasniegt. Avīzes tā no jauna parādīs tautai savu spēku, un tas būs īsti labi.

Ziemeļamerikā ir visa zeme, tā sakot, no grāmatu krātuvēm aplāta, un caur šo ierīkojumu garīgā tautas dzīve visur manāma un tauta tik brīnišķīgi attīstīta. Skolas, bibliotēkas, avīzes un pašvaldība ir tie stiprie pīlāri, uz kuriem viņu attīstīšanās stutējas. Krogu dzīve un daudz nelabu ieražu sāk stingri mazināties caur grāmatu krātuvēm.

Dažs nu gan sacīs, ka lieta būs grūti izdarāma, tādēļ ka tie, kam tautas attīstīšana nav pa prātam, caur visādiem iemesliem mēģinās katru soli aizkavēt. Bet uz to jāatbild, ka it neko labu nevaram izdarīt bez grūta darba. Svarīgs darbs tautai par labu jau nevar citāds būt kā grūts, visuvairāk iesākumā. Kad ietaisīšana jau vietām būs izdevusies un avīzēs nāks par to ziņas, kad būs pieminēti cienīgi vīri, kas pie tam palīdzējuši, — tad pretinieku skaits arvienu mazināsies; viens un otrs sāks teikt, ka viņš nebūt nav pretinieks bijis.

Latviešu, kā arī citu tautu avīzēm ir savā starpā dažādi un palaikam nikni strīdi. Bet šie strīdi laikam šinī lietā, kur daudz strādnieku palīdzība vajadzīga, nevarēs būt par kavēkli. Par tādu visai tautai derīgu un ļoti vajadzīgu lietu rakstus — varbūt arī šo rakstu — uzņem un paši rakstīt citi redaktoru kungi laikam neliagsies, kad mēs, avižu lasītāji, kas neesam redaktori, tos mīļi lūgsim. Tad nu lūdziet, lasītāji, no savas puses; es lūdzu caur šo rakstu. Lūgsim arī citus krietnus rakstniekus

palīdzēt caur saviem gara spēkiem. Jo vairāk un dziļāki par šo lietu taps raksti, jo drīzāki var cerēt, ka pate šī lieta reiz izdosies; ka notiks tas, kam jau sen vajadzēja notikt visai mūsu tautai par svētību. Par to, kur un kā jāietaisa grāmatu krātuves, lai tās lasītājiem ir visvieglāki pieejamas, kur un kā nauda šai lietai jāsadā, par visu to gadīsies diezgan spriest avīzēs. Pašas krātuves jau nevarēs būt vienādi lielas. Kur vairāk radīsies nauda, tur varēs arī it retas un pat nelatviskas grāmatas un arī rokrakstus iegādāt. Citur pietiks ar lasāmām jaunākām latviskām grāmatām un veciem avīžu gadagājumu iesējumiem, kā jau atrodams dažās baznīckungu muižās; šinīs krātuvēs, zināms, virsroka mēdz būt «Dieva vārdu grāmatām» un bezvainīgām avīzēm; bet arī tās nav bez labuma, lai gan tās ieņem zemāko stāvokli grāmatu krātuvju lietā. Par tādu zemu stāvokli mums, zināms, nav brīv ļaunoties, kamēr mēs, latvieši, paši šinī svarīgajā lietā neko neesam izdarījuši.

KĀ UN KUR BŪTU JĀIETAISA GRĀMATU KRĀTUVES

(1881)

«Mums jau grāmatu krātuves ir ietaisītas» — tā tiešām dažs labs tautas draugs sacīs, šādu uzrakstu lasīdams. «Mums jau tās ir, ar tām, kas ir, šim brīžam var pietikt.» Bet atminēsimies tikai drusciņ, kā ar visiem citiem tautas izrotāšanas ieročiem ir gājis. Bij laiks, kad pastāvēja vienīgi «Latviešu Avīzes» un tām bija 200—300 abonentu; toreiz daudzi no visprātīgākiem latviešiem teica: mums jau ir avīzes, ar tām pietiek, kad tik tās lasītu. Itin tāpat gāja ar skolām, ar zemākām, ar vidējām un ar augstākām skolām. Tāpēc arī nebūt nav brīnums, ka tāpat runā par

grāmatu krātuvēm un teic: tās mums jau ir — kaut tikai ir vājš iesākumiņš. Mūsu grāmatu krātuves vēl tiešām nevarēja sasniegt to augsto stāvokli, kas tām vajadzīgs, lai var latviešu tautai to izdarīt, kas tagad vairs nav atstumjams uz nākošiem laikiem.

Bet kāds nu ir augstais stāvoklis? Pirmā vajadzība ir: diezgan liels krātuvju skaits un viņu izplatīšana pār visu Latviju, lai tās palīdz visai tautai un visvairāk jaunekļiem pie gara attīstīšanas. Ja sāksim nopietni izmeklēt, tad atradīsim, ka brīnum daudz vēl trūkst pat tādu grāmatu krātuvju, kas ieņem to zemāko stāvokli. Mēs atradīsim, ka arī tās pastāvošās krātuves ir lielākai daļai par daudz vājas; jau reti atradīsies tādas, kur tie jaunekļi, kam nav naudas, var par velti grāmatas un vecu avīžu gadāgājumus dabūt lasīt; atradīsies krātuves, kur grāmatas nav viegli dabūjamas, kur trūkst daudz jaunāku grāmatu un avīžu, vietām naudas trūkuma, vietām krātuves īpaša nolūka dēļ u. t. jpr. Otrā vajadzība ir jau pastāvošās krātuves pacelt uz tik augstu stāvokli, cik tas vien ir iespējams. Tur jāsegādā nauda, grāmatas, labs un labi pieejams kortelis grāmatām un labprātīga, brīvprātīga grāmatu valde. (Man Ēdolē laimējās 1848.—1849. gados tādu krātuvi ietaisīt pat baznīcas drēzkambarī, kas lasītājiem bij par lielu vieglumu; lai gan tāda iekortelēšana cien. baznīckungam nebij īsti pa prātam, taču iespējam salīgt jau tādēļ, ka tādu labu tautas darbu aizliegt katram nākas grūti.)

Vairāk kā divi trešdaļas no latviešiem ir kalpi! Mazāk kā trešdaļa pastāv iz saimniekiem un pilsētniekiem. Tad nu latviešu tautas balsu vairums pienākas kalpiem, kas gan strādāšanā ir attīstīti, bet garīgā vīzē pavisam palikuši atpakaļ. Vidzemē 1840.—1846. g. nobalsoja kalpi, un, kā tie nobalsoja, to daži gan vēl ar brīnīšanos atminēs; tie nobalsoja sīvi un dikti, lai gan, kā jau pie pilnīgi neattīstītiem mēdz gadīties, ne sev, nedz citiem par labu. Mēs neviens nezinām, kā nobalsos kalpi pēc 10—20 gadiem

Kurzemē, kur neprātīgs ekonomijas aprēķinums saimnieku skaitu pamazinājis un kalpu skaitu tik ļoti ir pavairojis. Tikai to gan zinām, ka neattīstītu ļaužu balss nenāks ne balsotājiem pašiem, nedz citiem par labu, bet varbūt nāks par ne no viena negaidītu ļaunumu. Krievijā kalpu nav, tur gandrīz visi ir saimnieki un tādēļ dažā ziņā vairāk attīstīti nekā pie mums kalpi. Krievijā kalpu vai dienastnieku mazumiņa balsi ievēro un ievēros tikpat, cik saimnieku un citu ļaužu balsi, un Baltijas guberņas ir Krievijas daļa. Tāpēc nebūt nevaram ticēt, ka tiesības, kas kalpiem bij jau 1840.—1846. gados, tiem uz priekšdienām taps pamazinātas. Nebūt ne. Tādēļ jāsaka, ka, ja negādāsim ar steigšanu kalpus cik iespējams garīgi attīstīt caur grāmatu krātuvēm, avīzēm un skolām, tad varam sadzīvot itin raibus laikus, kas nevienam prātīgam cilvēkam nevar būt patīkami, ne muižniekam, ne baznīckungam, ne saimniekam, ne vispārīgi attīstītiem latviešiem.

Bet nevaram cerēt, ka visi vairāk attīstīti cilvēki no visām kārtām gribēs darboties par latviešu lielāko daļu, t. i., par kalpu garīgu labklāšanu. Tad nu jāmeklē palīdzība pie visiem attīstītiem, garīgi izglītotiem tēvijas iedzīvotājiem, bet jāpārtiek ar tiem reti, kas patiesi sniegs savu palīgu sev un pēcnākamiem par labu. Šos retos meklētāji varēs atrast visās ļaužu kārtās, kur zina, ka latviešu rakstniecības liberālisms ir tikai vājš, bāls atspīdums no tā, kas citu tautu rakstos atrodas un kas arī bez rakstiem tagad pa dzelzceļiem visur neapturamā vīzē izplatās vissīvākā garā. Un, kad arī nevar cerēt, ka veckonservatīvie ņems dalību pie grāmatu krātuvju iegrunvēšanas pilsētās, kur arī rokraksti un citu tautu grāmatas un avīzes jāiegādā, tad mazajās krātuvēs pagastos kalpiem u. t. jpr. ietaisīt laikam konservatīvie neliegsies, jo tā būtu īsti viņu daļa. Tik nevajadzētu aizbildināties ar to lieko izrunu: «mums jau tādas krātuves ir» — kad sirdsapziņa saka, ka baznīckunga muižās un pat arī skolās pastāvo-

šās krātuves vislielākā daļā ir dažādu iemeslu dēļ gandrīz neizsniedzamas lielākai publikai. Tikai krātuves ar pulka lasītājiem ir īpaši ievērojamas, tikai tās var izpildīt savu svarīgu uzdevumu tautas attīstīšanas lietā.

PAR LATVIEŠU GRĀMATU KRĀTUVĒM

(1881)

«Pagalma» lasītāji, kas paši naudu maksā par laikraksta apstellēšanu, tie, zināms, arī tur cienā un godā lasīšanu; bez grāmatām, bez avīzēm dzīvot tiem jau nepatīktu. Bet grāmatas un avīzes maksā naudu, un tādēļ arī turīgi lasītāji bez īpašām, viegli pieejamām grāmatu krātuvēm it reti varēs iemantot visus tos rakstus, ar kuriem gan gribētos un ļoti derētu iepazīties. Kur tad nu paliek visi tie, kas kā kalpi un kalpu bērni ne vien avīzes, bet arī pat kalendārus ar acīm nedabū redzēt, lai gan dažiem alga mazās izdošanas par grāmatām atvēlētu. Bet pie mums saka, kur tad no darbiem izmocīts kalps lai lasa grāmatas! Labi, ka tas var svētdienās un vakaros atdusēties no grūta darba. Un kur tad arī kalps savā tumšā, netīrā stūrītī lai glabā grāmatas? Tā līdz šim runāja un domāja, un pie tā apmierinājāties.

Bet uz priekšu tā nevar palikt. Mums jāapdomā, ka trīs ceturtdaļas no latviešu tautas ir kalpi un saimnieki ar pil-sētniekiem kopā iztaisa tikai ceturto daļu. Pie tik liela kalpu skaitļa atradiesies ir daudz kalpu un kalpu bērnu ar labām gara dāvanām, kas labprāt lasītu un arī atrastu brīvtundas, ja tikai varētu pietikt pie grāmatām un avīzēm.

Tad nu kalpiem kā saimniekiem, puišiem kā meitām ļoti derētu grāmatu krātuves, kur svētdienā (no baznīcas nākdami) varētu dabūt palienēt grāmatas vai iesietus avīžu

gadagājumus izlasīšanai. Ziemeļamerikā pastāv desmit tūkstošiem tādas grāmatu krātuves strādniekiem, kalpiem un saimniekiem. Ka tur nav vis glēvi, slinki strādnieki, to redzam jau no tam, ka viņu zemkopība pēdējos gados sāk izdot tik daudz augļu, ka tie iespēj gandrīz visu Eiropu izglābt no bada. Un taču tiem atliek vaļas lasīt savas 6000 avīzes (ik uz 8500 cilvēkiem tur iznāk viena avīze), pēc kurām skaitot latviešiem vajadzētu nekā tagad tikai sešām, bet 120 avīzes būt; tāpat arī tie ņem grāmatu krātuvēs vajadzīgo garīgo uzturu galvām un sirdīm. Kad locekļi caur grūtiem darbiem ir noguruši un cilvēka gars pie tam bez visa darba palicis, tad tie, kauliem vēlēdami atdusēties, tūlīt lasa, cik tiem vaļas ir, vai stundu vai arī tikai pusstundiņu, pie kam tie ir cieti apliecināti, ka šis mazais, bet patīkams gara darbs daudz ātrāk atdod nogurušai miesai jaunu spēku nekā brīvlaika pavadīšana bez visa gara darba. Un tiem ir taisnība; cilvēks nevar būt kā iejūgts zirgs, bez prāta un gara iegribēšanām; miesas spēki caur caurim paliek spīgtāki un iztur vairāk pūliņu, ja arī gara spēki cik necik dabū attīstīties. (Tāpat ir ar gara darbiem; pie tiem arī palīdz, caur caurim ņemot, miesas spēku attīstīšana un izlietāšana.)

Kad nu «Pagalma» lasītājus, kas taču būs saimnieki, saimnieku dēli un meitas, — mīļi lūdzu palīdzēt, ka grāmatu krātuves visur, kur iespējams, tiek ietaisītas, tad droši ceru, ka tie neturēs sev par skādi, ja pat viņu pašu ziņkārīgais darba puisis vai meita, kalps vai kalpone, svētdienās neblandīsies apkārt, bet paliks mājās un ņems avīžu lapu vai grāmatiņu rokā. Priekš 50 gadiem muižnieki un vācieši pilsētās cieti vien ticēja, ka latvietim kā īstam darba cilvēkam nemaz nederot lasīt avīzes un it īpaši laicīgas grāmatas. Tagad tie laiki ir pagājuši; visi atzīst, ka mazākai latviešu daļai lasīšana ir derīga, bet par tautas vislielāko daļu, tas ir, par kalpiem, tagad daudz vēl domā tikpat ērmīgi kā vecos laikos.

Grāmatu krātuves ir tautas gara attīstīšanai it pavisam vajadzīgas, tādēļ tās ietaisīt būs liels nopelns visas tautas acīs. Jaunkundzes un jaunekļi, šie ir Jums plats lauks, ko tautai par labu izdarīt; dodiet citiem labu priekšzīmi un ķerieties tūlīt pie šī Dievam patīkamā darba. Grāmatu krātuves, vēl itīn mazas būdamas, jau var nest un nesīs augļus; zināms, augļi būs daudz lielāki, kad krātuvē būs pulks grāmatu un pulks lasītāju, vai nu tie dabū grāmatas par zināmu maksu, jeb vai arī (varbūt tikai daļu no grāmatām, kas tam īpaši upurēta) par velti. Jo vairāk iesākumā mazas grāmatu krātuves top ietaisītas, jo labāk; pēcāk tās var tapt savienotas.

Patiesi tēvijai varētu lepna būt uz saviem dēliem un meitām, ja tiem izdotos grāmatu krātuves drīzumā uzcelt par pamatakmeni tautas garīgai attīstīšanai. Palīga pie šī darba netrūkst nevienam, ja tikai atradīsies uz zemēm darba iesācēji. Par palīgiem gribēs būt katrs attīstīts un tēvijai padevīgs latvietis.

Var būt, ka derētu īpašu biedrību ietaisīt, caur kuru ar savienotiem spēkiem minētie palīgi varētu veicināt darbu visā Latvijā. Tāda «grāmatu krātuves biedrība» drīz dabūtu valdības apstiprināšanu un tad varētu iesācējiem pagādāt grāmatas, pat naudas palīdzību un labus padomus, kā jādara un kā jāizturas, lai īsto mērķi var sasniegt. Isti, sīvi pretinieki šai lietai jau nebūs un nevar būt. Tagad no iesākuma laikam varēsīm bez īpašām rakstītām un ar vārdiem izsacītām apliecināšanām uzskatīt par tādiem palīgiem un par minētās iecerāmās jaunās biedrības locekļiem visus avīžu redaktorus, rakstniekus un grāmatu pārdevējus, vienalga, vai tie raksta avīzēs jeb vai izgādā un pārdod grāmatas un avīzes. Ar tādiem cienījamiem un visiem pazīstamiem biedrības pamatlocekļiem jaunā biedrība ne vien sasniegs drīz apstiprināšanu, bet arī kuplus augļus tautai par labu no savām darīšanām. — Kā nu lai to lietu iesāk? Jūrkopības biedrību

celdams, šo rindiņu rakstītājs dabūja skaidri pazīt pirmās vajadzības. Vajaga — — drusciņ naudas pašā iesākumā, lai var nodrukāt un izsūtīt (ar «Pagalma» un citu redakciju palīgu) uzaicināšanas uzdoties par dalībniekiem jaunai biedrībai, kas pēcāk pēc apstiprināšanas būs pamata biedri. Kad pirmie 50 vai 100 (vai arī tikai 20, ja vairāk negadās) dalībnieki būs nodevušies, tad varēs Jelgavā vai Rīgā caur avīzēm nosacītā vietā un dienā šie dalībnieki un ar viņiem arī cita publika vienreiz vai vairāk reižu sanākt un apspriest biedrības statūtus, locekļu tiesības un gada maksu; pēcgalā arī statūtu aizsūtīšanu augstai valdībai caur Kurzemes vai Vidzemes cien. gubernatoru kungiem.

Tad nu raudzīsim naudu sadabūt pirmajām, biedrības iecelšanas vajadzībām. Lūdzu «Pagalma» apgādātāju Zīslaka kungu pieņemt šē pielikto pirmo artavu, 10 rub., šai lietai un «Pagalmā» uzaicināt lasītājus ņemt dalību pie naudas sakrāšanas. Laikam pirmā vajadzīgā nauda sanāks viegli, var būt, ka vēl atliks grasis nākamās biedrības kasei. Pie tam arī uzdodos par dalībnieku jaunai ietaisāmai biedrībai un lūdzu Zīslaka kungu, pirms citi dalībnieki vēl nav uzdevušies, ka viņš šo lietu viens pats koptu pēc visas saprašanas un visa sava spēka. Zināms, būtu liela laime, ja arī citu avīžu redakcijas jau pat iesākumā ņemtu karstu dalību šīnī lietā; jo vairāk gudru vīru kopā, jo vairāk var ko izdomāt un labāki izdarīt.

Maskavā 29. augustā 1881. g.

ĢIMENŲ GRĀMATU KRĀTUVES

(1890)

Māju, tas ir, ģimēliju, grāmatu krātuves kopt ir pie tagadējiem latviešu tautas apstākļiem viens no mūsu

svarīgākajiem uzdevumiem. Lieta ir tā. Visas bibliotēkas Krievijā top iedalītas trijās šķirās: 1. Atklātās, vispārīgās «bibliotēkas»; tās stāv zem iekšlietu ministra klātākas stipras uzraudzības, un šo uzraudzību var viegli izdarīt tikai pilsētās un itin lielās sādžās, kādas gan ir Krievijā no 1000 līdz 10 000 iedzīvotājiem, bet pie latviešiem tādu pavisam trūkst; 2. Skolas bibliotēkas; tās stāv zem skolu ministra uzraudzības, un, ja uzraudzība nu tiek arvien jo nopietnāki izdarīta, tad tām pēcāk būs jāpastāv gandrīz tikai iz skolu grāmatām vien, īpaši, kad šīs skolu grāmatas arvienu pieaug skaitā un saturā. Tad nu latviešu vispārīgā literatūra, izņemot pilsētas, var neaprobežotu vietu dabūt tikai trešajā šķirā jeb familiju rakstu krātuvēs — un šīs mazās bibliotēkas vietām varbūt izdosies ietaisīt tā, ka tās ar citām tuvākām grāmatu krātuvēm var grāmatas mainīt, tā ka viena grāmata var derēt vairāk krātuvēm. Bez pūlīņiem tas nu nevar vis notikt, bet ko lai dara, kad apstākļi to tā prasa. Tādi turīgi saimnieki reti gadās, kas pat 5—6 rubļus par gadu izdod par grāmatām, nerēķinot izdevumus par «Austrumu» un avizēm, kas iesieti arī der grāmatu krātuvēs. Bet vēl retāki gadīsies tādi grāmatu īpašnieki, kas dos «savas» grāmatas par velti lasīt citiem, un ne vien tuvāko saimnieku, bet arī kalpu bērniem; grāmatas taču top apsmērētas, nobrukētas, pat pazaudētas. Kas nu to zaudējumu un skādi aizmaksās? Zināms, paši zaudētāji — un tur grāmatu īpašnieks kā pilnīgs kungs pār savu mantu var noteikt, kādā vīzē zaudējums jāatlīdzina. Tikai īpašus statūtus sarakstīt nevarēs, jo tie tad būtu arī pēcāk jāapstiprina no valdības, un pie tik mazām grāmatu krātuvēm tik grūtu un pat dārgu ārīgu izskatu iegādāt — tas nevar būt derīgs; kroņa ierēdņi tur par daudz un tīri velti taptu apgrūtināti. Arī būs labi darīts, kad šīs familiju grāmatu krātuves uz priekšu tikai tā vien nosauc — par «grāmatu krātuvēm» un ne par «bibliotēkām», jo pēdējais nosaukums patiesi un pie visām

tautām mēdz zīmēties uz it lielu grāmatu pulku un varētu dažu reizi vest valdības orgānus uz jaukšanu, īpaši ierēdņus, kas no tālienes ienākuši.

Grāmatu krātuves īpašnieki var ar savu īpašumu darīt, ko tie grib, it kā ar saviem arkliem, lopiem, lauku ražojumiem; tikpat vienu avīzi un grāmatu kā vienu arklu vai kuļamo mašīnu var pirt un izlietāt vai nu viens pats, vai vairāk dalībnieku kopā; valdības ierēdņiem tikai tad jānāk starpā, kad ceļas vai var celties jautājums par statūtiem jeb īpašiem likumiem, kādi patiesi ir vajadzīgi pie lielu bibliotēku izlietošanas. Mūsu mazās grāmatu krātuves nevajaga velti pataisīt par lielām caur nepareiziem nosaukumiem un skanīgiem statūtiem; tad ies viss labi.

TAUTSAIMNIECĪBA

MEMORANDUMS*

(1861)

3 Baltijas guberņās pilnīga, efektīva zemnieku stāvokļa reforma no augšas, liekas, ir neatliekama un tik nepieciešama kā vēl nekad agrāk. Iemesli šim apgalvojumam ir sekojoši:

1. Pašreizējais stāvoklis tur ir tik nedabisks un 11/12 iedzīvotāju tik nospiedošs, kā tas sastopams tikai Turcijā, — tā ka lielām reformām agrāk vai vēlāk, no augšas vai no apakšas noteikti reiz jānotiek.

2. Vēsturiski mantotais Baltijas dižciltīgo korporāciju gars nekad šīs apmierinošās reformas brīvprātīgi nepieļaus. Zemes vēsture rāda tik melnus un nehumānus iekarotāju darbus, kādi laikam nevienā kristīgā zemē nav pierādīti. Vācu dižciltīgo korporāciju nehumānais, gluži viduslaiku gars balstās uz šo pagātni. Šis gars saskatāms:

- a) šo provinču senajā vēsturē vispār,
- b) pēdējā laikā arvien atkārtotajā visu zemniekus aizsargājošo nolikumu atcelšanā,
- c) pēdējos zemnieku likumos.

* Šo darbu K. Valdemārs sarakstījis vācu valodā.

Svarīgākie fakti par šiem trim punktiem īsi ir iztirzāti pielikumā; sīkākas ziņas par katru punktu varu ātri sagādāt.

3. 1½ miljonam iezemiešu, nelaimīgajiem igauņiem un latviešiem, kas, neraugoties uz visiem līdzšinējiem likumiem, smok tikpat kā turku jūgā par labu dažiem simtiem ieceļojušu ģimeņu, ir modušās un kļūst arvien spēcīgākas ilgās ar š. g. 19. februāra ķeizara manifestu beidzot tikt atpestītiem no viņu bēdīgā stāvokļa. Būtu grūti viņiem ieskaidrot, ka uz viņiem vienīgajiem visā Krievijā neattiecas V. Ķeiz. Maj. lielā žēlastība.

4. — — [nosvītrots].

5. Ne tikai iezemieši, latvieši un igauņi, bet arī Krievijas dižciltīgie uzskatīti, ka viņiem ir iemesls žēloties, ja 19. februāra manifests attieksies uz visu pārējo valsti / vēlāk arī Poliju / un tikai Baltijas guberņās nedaudzās ieceļojušās vācu ģimenes saglabā kā privilēģiju gandrīz neierobežotas patvaļas tiesības. Baltijas guberņas sliktais piemērs vismaz mudinās Krievijas dižciltīgos nemitīgi censties panākt tādu pašu neierobežotu patvaļu un šā gada jauno, vissvarīgāko un vishumānāko likumu atcelšanu, pamatojot to ar neiespējamību dažus likumus piemērot. Šī iepriekšējā stāvokļa ļaunā ietekme Baltijas guberņās var nelabvēlīgos apstākļos apdraudēt visu 1861. g. 19. februāra likumdošanu.

6. Tautsaimniecība kā zinātne, tāpat kā valsts zinātnes, prasa Baltijas guberņās līdzīgas reformas kā Krievijā vai Prūsijā. Jebkurš patiess, dziļi sakņots uzplaukums, it īpaši jūrniecības veicināšana, prasa tieši tādas pašas reformas.

7. Krievijas pārvaldes politika Baltijas guberņās pēc saviem iekšējiem principiem ir līdz šim tik naidīga pašai Krievijai, kāda varētu būt vienīgi Krievijai visnaidīgākā svešā vara. Tālāka attīstība uz līdzšinējiem pamatiem kļūs Krievijai ar katru dienu neizdevīgāka.

8. Ir pēdējais laiks šo politiku veidot pēc vienkāršiem, stingriem principiem, ciešā saskaņā ar Krievijas politiku visā Rietumkrievijā. Tad visi gaidāmie turpmākie notikumi Eiropā veidosies par labu Krievijai.

9. Tiesībās un taisnībā pamatotās nepieciešamās reformas var īsā laikā likumīgi formulēt kā 1861. g. 19. februāra manifesta rezultātu un attiecībā uz to.

Šeit seko visnepieciešamāko likuma noteikumu saraksts, lai izmainītu līdzšinējo stāvokli.

10. Iemeslu, kas Baltijas dižciltīgos vienmēr mudina no savas puses pieļaut tikai šķietamas reformas, ir ļoti daudz, un daži no tiem tieši tagad darbojas ar pilnu spēku.

Seko sīkāks izklāsts par iepriekšminētajiem 10 punktiem līdz ar dažādiem pielikumiem, lai pierādītu teiktā patiesību.

Visaugstākā Dekrēta par agrāro reformu trīs

Baltijas guberņās motivācija

Tas vispār ir nepieciešams:

1. Lai tiesības uz zemes īpašumu, ko 1861. g. 19. februāra manifests un vēlākie likumi attiecībā uz Poliju ir devuši visiem zemi apstrādājošiem Krievijas zemniekiem, nebūtu liegtas vienīgi šo trīs guberņu zemniekiem, bet arī viņiem ļautu izjust lielo žēlastību pilnīgi droši baudīt sava sūrā darba augļus un ar to panākt tādu šo zemnieku labklājību un tādu viņu čaklumu, kas tik labi redzams rietumu valstīs, kur ir mazi zemes īpašumi.

2. Lai Baltijas muižniecībai dotu iespēju sekot tās humānajām un cēlajām sirds ierosmēm un zemākajiem iedzīvotāju slāņiem varētu sniegt tos pirmos kultūras un progresā nosacījumus, ko šī izglītotā muižniecība sen ir labi saskatījusi.

3. Lai turpinātu darboties ķeizara Aleksandra I cēlajā garā, kas bija labi izpratis reformu īpašo nepieciešamību

Baltijas guberņās un tur kopš 1803. g. sācis regulēt agrāros likumus un jau 1817.—19. g. sācis atcelt dzimtbūšanu, kad šī dzimtbūšanas atcelšana Krievijas iekšienē vēl nelikās nepieciešama.

4. Lai izveidotu vienīgos dabiskos un patiesi konservatīvos pamatus, radot krietnu zemnieku — zemes īpašnieku kārtu un pilnīgi novēršot pašreizējos, 11/12 Baltijas iedzīvotājiem tik nospiedošos apstākļus, kādi sastopami vienīgi Turcijā, — kādēļ tur noteikti agrāk vai vēlāk, no augšas vai no apakšas jānotiek lielām radikālām reformām.

5. Lai līdz ar jauno nākotni, kas iezīmējas ar 1861. g. 19. februāra manifestu, reizē divām apspiestām nācijām, kuras nav bez nozīmes savas zemes (teritoriālā) izvietojuma dēļ, padarītu pieejamu civilizāciju un taisnīgumu, pēc tam kad tās gadsimtiem ilgi ir cietušas vēsturisku netaisnību.

6. Lai vispār būtu iespējama Baltijas tautu spēku dabiska attīstība un turienes nacionālītašu savstarpēja konkurence.

7. Lai novērstu nepareizus viedokļus, lai atklātu patiesību un vārdam indigena, t. i., iezemietis, atdotu patieso jēgu, ņemot vērā to, ka šis vārds Kurzemē tagad oficiāli tiek lietots, lai apzīmētu svešos ienācējus, kamēr patiesos iezemiešus Baltijas krievu iestāžu oficiālajā valodā sauc par non indigenae, t. i., svešniekiem!!

8. Lai taisnīgā veidā varētu novērst asos pārpratumus, kas ik dienas rodas starp kungiem un zemi apstrādājošiem zemniekiem kraso nacionālo atšķirību dēļ.

9. Lai, ņemot vērā Baltijas muižniecības savstarpējo ciešo radniecību, atsevišķās provincēs radītu iespēju izveidot objektīvas iestādes.

10. Lai atbalstītu Krievijas intereses Baltijas robežprovincēs un tur pavērtu ceļu liberālai nacionālai Krievijas politikai, it īpaši ņemot vērā nākotnē iespējamu Vācijas apvienošanos un citus svarīgus notikumus.

11. Lai veicinātu Krievijas jūrniecību Baltijas jūrā, kuras uzplaukums visur ir lielā mērā atkarīgs no zemākās šķiras labklājības pacelšanas Baltijas guberņās, tātad no latviešu un igauņu labklājības paaugstināšanas.

12. Lai palielinātu zemes ievācamo nodokļu apjomu un palielinātu valsts ienākumus, kas visvairāk notiek, izveidojot sīko zemnieku gruntsīpašumu.

13. Lai Krievijas muižniecībai, kurai, brīvlaizot savus zemniekus, bija daudz kas jāupurē uz tēvzemes altāra, nedotu pamatotu iemeslu sūdzībām par ārkārtējām privilēģijām, ko bauda ieceļojuši vācu muižniecība, kas pie pašreizējiem apstākļiem no Baltijas zemnieku pusbrīvības gūst labumu, nevis nes upurus.

14. Lai izvairītos no igauņu un latviešu asinsizliešanas un novērstu jaunas sacelšanās, kas nevar izpalikt, ja šīs abas tautiņas redz, ka visās apkārtnēs zemēs un visās Krievijas provincēs zemnieku stāvoklis ir labāks.

15. Lai skaita ziņā vislielākajai Baltijas iedzīvotāju daļai šajās Krievijas rietumu robežprovincēs galvaspilsētas vārtu priekšā un uz ārzemju sliekšņa šīs dzimtenes atstāšana, neraugoties uz visu iedzimto pieķeršanos tai, — arvien neliktos vienīgais glābiņš.

Dekrēts pēc formas ir nepieciešams kā tīra 1861. g. 19. februāra manifesta konsekvence, t. i., kā ķeizara pavēle.

16. Lai, ņemot vērā līdzšinējo īpatnējo Baltijas vēstures gaitu, realizējot patiesi liberālas reformas, visliberālākos Baltijas muižniecības pārstāvjus pasargātu no turienes korporāciju naida; lai, no vienas puses, izvairītos no šķietamām reformām, no otras puses, no milzīgā laika zaudējuma un sargātu vissvarīgākās Krievijas kroņa intereses Baltijas zemēs.

17. Lai līdzšinējo vēsturisko notikumu rezultātā Baltijas zemnieku stipri pieaugušo neuzticēšanos viņu vācu kungiem un iespējamām jaunajām reformām gan uzreiz pilnīgi novērstu, gan padarītu nekaitīgu tādē-

jādi, ka šie zemnieki ik dienas arvien vairāk pārliecinās, ka viss, kas nāk no ķeizara, ir teicams, un viss, ko izdomā viņiem nacionāli svešā muižniecība, ir sliktis un viņiem kaitīgs.

18. Lai Baltijas dižciltīgo korporācijām tāpat kā Krievijas muižniecībai pēc nesen pabeigtās zemnieku likumu izdošanas ar noteiktiem un precīzi fiksētiem uzdevumiem no augšas palīdzētu izvēlēties pareizo viedokli un ar to simtkārt samazinātu pūles, šo reformu realizējot.

BALTIJAS, ĪPAŠI VIDZEMES, ZEMNIEKU STĀVOKLIS

(1862)

Neskaitāmās Krievijas tautas gaviļē, kopš Aleksandrs Atbrīvotājs 1861. gada 19. februārī teica to savu lielo vārdu, kas viņu dzīvei, visai viņu eksistencei devis atbalstu un drošību; no katras būdiņas gaviļēdamas paceļas pateicības pilnas lūgsmas pie ķeizaru un ķēniņu Kunga. Pateicības asaras, ķeizara vārdu izrunājot, raud sirmgalvji un nepieaugušie, kas tikko sākuši izjust savu neapskauzamo stāvokli. Krievi, poļi, lietuvji, somu un tatāru ciltis ar līdzīgu prieku svēti 1861. gadu. Tikai divi tautas pie Baltijas jūras, latvieši un igauņi, bailīgi raugās uz Pēterburgu; pāri viņu krampjaini sarautajām lūpām laužas nopūta. Lielais ķeizars, arī mēs esam Tavi bērni! Mēs esam Tev uzticīgi līdz pēdējam asins pilienam; mēs nesam visgrūtākās valsts nastas ar prieku, neļauj mums vieniem sērot Tavu gaviļētāju tautu miljonu vidū! Mēs ciešam daudz grūtāk, nekā Tavi kalpi Tev to spēj teikt, — — bet Tava skaidrā acs ieskatīsies arī mūsu bēdupilnās dzīves naktī un sūtīs mums glābu un žēlastību. Glābu! glābu!

Vidzemnieks, kas Vāciju redz atkal pēc 20 gadiem, nevar nopriecāties vien, redzēdams vācu tautas vispārējo attīstību. Nevīlus viņš tūlī visu to salīdzina ar savu nelaimīgo tēviju. Viņam liekas, it kā Vācijā gandrīz nemaz nebūtu pilnīgi nabagu cilvēku, kurus Vidzemē vienkārši sauc par «zemnieku» un kas sastata septiņas astotdaļas zemes iedzīvotāju. Vācijā palaikam par «zemnieku» sauc to neatkarīgo zemes īpašnieku, kas savu mantu skaita tūkstošos dālderu, kam bieži ir 50—60 000 dālderu, par vēl bagātākiem kā retāk sastopamiem nemaz nerunājot.

Turība Vācijā ļoti pieņēmusies; nabadzīgie zemākie slāņi gandrīz pilnīgi zuduši. Agrāko jēdzienu «vidussšķira» tagad var attiecināt uz katru lielāku cilvēku daudzumu, vai nu to meklētu Prūsijā, Saksijā, Austrijā, Franku vai Švābu zemē, Hannoverē vai pat Mēklenburgā. Vidzemē tikai nedaudzi tūkstoši turienes «zemnieku» pieder tādai vidussķirai, kamēr no rokas mutē dzīvojošā masa arvien vēl ir vairākus simttūkstošus liela, lai arī dzimtbuve atcelta jau pirms dālderu kā 40 gadiem. Kāpēc tad šī tik milzīgā pārsvarā esošā masa palikusi nabaga? Kāpēc viņu sejās redzama vergu pazemība, kāpēc viņu pierēs tik dziļas grumbas ierakstījušas bēdu pilnās rūpes vai notrulinātā vienaldzība? Kāpēc igauņu un arī latviešu tautas dziesmu pamattonis ir dziļa melanholija? Kāpēc viņiem kopēja tieksme, un taisni turīgākajiem, uzskatīt savu tēvzemi ar muguru? Kāpēc vārds «zemnieks» Vidzemē ir lamuvārds, bet citur apzīmē ļoti cienījamu kārtu?

Atbilde šiem jautājumiem ir pārāk vienkārša. Latvietis un igauņi ir svešnieki savā Tēvzemē; viņam nav tēvzemes, un viņš nedrīkst arī sev tādu iegūt. Tiesība un patstāvība ir tādas lietas, ko viņš palaikam savā šaurākajā tēvzemē nedrīkst meklēt, bet gan ārpus tās.

Ar to tomēr nepietiek. Arī savu roku darbu viņš nedrīkst

izlietāt, lai sev līdzētu. Lai gan dzimtbuve jau atcelta pirms vienas paaudzes, viņš ir tikai mašīna, ko «izlietā».

Lai šinīs apstākļos iedziļinātos, būs derīgi tuvāk apraudzīties kādu tikko iznākušu brošūru, kas par šo jautājumu sniedz diezgan spilgtu tēlojumu. Brošūra saucas «Ueber Dienstbotenverhältnisse in Livland. Von B. G. von Grünewaldt». Rīgā 1861. g.

Priekšvārdā cienījamais autora kungs ar pilnu tiesību sūdzas par to, ka «Baltische Monatsschrift» viņa darbu noraidījusi kā pārāk neliberālu. Tā kā droši vien fon G. kunga kārtas biedru piecas sestdaļas praksē viņa ieskatu izpilda, nemaz daudz par to nerunādami, būtu tomēr labi parādīt viena cilvēka uzskatus, lai tos pamatīgi atspēkotu, kā to vēlas autora kungs. Viņam katrā ziņā nopelns, ka attēlojis mūsu lauku apstākļus, kuru lietišķa pārruna tik nepieciešama.

Sekojošās piezīmes nav, lai aizskartu cienījamā fon G. kunga personību, bet tās domātas viņa un ļoti daudzo viņa kārtas piederīgo izteiktajiem uzskatiem.

1) Ja dienas alga nesamērīgi augsta, tad pazeminās zemes vērtē. Vai tas tā ir Vidzemē? Nemaz ne! Muižu vērtē pēdējos 20 gados palaikam pieaugusi 3—4 kārtīgi. Darba alga turpretim pa lielākai daļai tikai 1½ reizes augstāka kā pirms 20 gadiem, lai gan visparastāko pārtikas līdzekļu cenas ievērojami pieaugušas. Cienījamie muižu īpašnieku kungi nav varējuši aizkavēt zināmu strādnieka stāvokļa uzlabojumu atsevišķos viegli apzīmējamos novados, dažu pilsētu tuvumā un arī kroņa muižās, kur nomas nauda mērena. Šī nepatiksme saredzama visā Grīnevalda brošūrā.

2) Lopus un darbarikus izlietā. Katrs brīvs cilvēks Eiropā pats izlietā savus spēkus un inteligenci; bet citi to pret viņa gribu neizlietā. Redzams, autoram te bijusi darīšana ar dzimtlaudīm. Cienījamais lasītājs drīz redzēs, ka fon G. kungs savā brošūrā nemaz nerunā par brīvprā-

tīgu strādnieku izlietāšanu; zemnieki piespiežami ar varu strādāt lauku darbus, jo citādi lauksaimniecība lielkungam nemaz neatmaksādoties, un valstij pirmām kārtām esot jā rūpējas par lielkunga pātagas civilizētāju ietekmi uz zemnieku. Fon G. kunga uzskati ir redzami pēdējo Vidzemes zemnieku nolikumu 359. § 3. punktā; ir tā tad pagaidām kļuvuši provinces likumi!

3) Autors runā par «neskaitāmiem» latviešu amatniekiem. Visi pilsētu cunftēs apvienotie amati ir vācu rokās; tikai ar lielām grūtībām tur iekļūst kāds latvietis. Lauku un pilsētu amatnieku skaits sakarā ar zemnieka nabadzību un pieticību mūsu zemē nebūs ne $\frac{1}{3}$ no tā, cik Vācijā ir amatnieku uz to pašu iedzīvotāju skaitu. Rīga ir kopēja tirdzniecības metropole ne vien Vidzemei, bet arī 4—5 citām guberņām. Ja mēs pat šo Rīgu pieskaitām, tad 880 kvadrātjūdžu lielajā zemē tikai katrs 8. iedzīvotājs ir pilsētnieks. Bez Rīgas tikai katrs 25.!

4) Visas Vidzemes fabrikas pašlaik nodarbina ne vairāk par 10, augstākais, 15 000 strādnieku, no tiem 5—6000 vīriešu, sieviešu un bērnu strādā Rīgas fabrikās. Droši vien būtu par augstu aplēsts, ja pieņemtu, ka 3 procenti strādātājas tautas ir fabriku strādnieki un viņu bērni. Bet, vērtējot šos patiesos apstākļus, jā jautā, kā fon G. kungs tā varēja runāt? Vai tad viņš nepieskaita sevi eiropiešiem, vai tad nepazīst civilizēto valšķu apstākļus jeb savu dzimteni pieskaita Āzijai? Tā lasītājs jautās ar pilnu tiesību. Bet fon G. kungs un lielais skaits viņa draugu Vidzemes muižnieku ļoti labi zina, kāpēc viņi nīst fabrikas un pilsētas. Tās viņiem vienmēr paliks dadzis acīs, ja viņiem arī izdotos fabrikas un pilsētas atspiest uz vēl lielāku minimu kā tagad. Jo tur taču strādnieks brīvs no patvaļas; viņš arī pelnī drusku vairāk un gūst civilizētas dzīves iespēju. Tāpēc Vidzemes muižnieki, likumus dodami, vienmēr centušies strādniekam noslēgt pilsētu. Lai gan arī pilsētā vācu iedzīvotāji uz igauņu un latviešu zemnieku noraugās

nicīgi, tomēr te viņam ir darba brīvība un gandrīz pilnīga likuma aizsardzība pret patvaļu. Tas šim politiski un sociāli nelaimīgākajām Eiropas tautām jau ir pietiekami.

5) Ak tur tā vaina, fon G. kungs! Viņam par savu roku uzcitību labi maksā un nežēlīgi neapietas. Patiešām, tas ir pietiekams pamats viņu apskaust un domāt par līdzekļiem nelaut izmantot vienīgo kapitālu, ko devusi māte daba, — muskuļu spēku! Jo, kā zinām, pilsētnieks, fabrikants, būvuzņēmējs strādniekam naudu nedāvina aiz līdzietības, nē, no labi samaksāta darba viņš gūst sev vēl labumus. Ja fon G. kungs ar domubiedriem gribētu savus uzskatus izteikt dzejā, tad tā skanētu šā:

Ne drēbes, bet lupatas miesu tev sedz,
Tu kāvienu dabū, līdz kungs tevi redz,
Tev saulīte jauka atspīd — diemžēl!
Ak, zemniek, pēc kā gan tev kārojas vēll

6) Ar pilnu tiesību autors arī lēnajā Vidzemes attīstības gaitā saredz lielas briesmas savai ideālajai pasaules iekārtai. Viņa lozungs — absolūts klusums rūpniecībā un amatniecībā — kaut arī valsts finanses ar to uz leju ietu.

7) Rīgai ir visas izredzes kļūt lielai pilsētai. Provincēs likumu pratēji lieliski mācējuši panākt laucinieku atturēšanu no Vidzemes pilsētām, kāpēc darba algas Rīgā tik augstas kā varbūt vēl tikai Eiropas lielākajās metropolēs. Reizē tomēr uz zemēm, īpaši Vidzemes ziemeļos, algas tik zemas, ka zemnieks arī caurmērā labos gados netiek pie tīras rudzu maizes. Tā tas ir, piemēram, Veravas un Pērnavas apriņķī. Kas tur grib apraudzīties, no marta līdz jūlijam redzēs ļaudis tādu maizi ēdam, kas rada šaušas. Šinī maizē nav ne puses rudzu miltu; pelus un dažādas rūgtas nezāles ir otra šīs maizes sastāvdaļa. Bieži tāpēc patiešām atgadās, ka jauni ļaudis no šiem nelaimīgajiem apvidiem bīstami saslimst, dabūdami labāku darbu

un maizes papilnam. Ēstgriba tik ļoti sakairināta, ka viņi pārēdas. Tikai pēc dažiem mēnešiem norimst šī lielā kārē. Neticami liksies ārzemniekam, ja viņam teiks, ka ir muižas īpašnieki, kas savās muižās dzīvo desmit un vairāk gadu un pie tam nezina, no kā pārtiek un kādu barību ēd viņu nelaimīgie kļaušu nomnieki. Tas izskaidrojams vienīgi ar nacionāli svešo muižnieku nicīgo izturēšanos pret viņu «darbaspēku». Kāda ir cilvēkam vērtē šo kungu acīs, rāda tas, ka viņu modernās govju kūtis ir simtkārt labākas par viņiem piederīgajām lauku sētām vai kļaušu nomnieku mājokļiem. Kādreiz, sevišķi pārstaigājot nabadzīgākos igauņu apvidus, liekas, ka te sasniegta galējā, iespējamā cilvēka trūkuma robeža. Bet palaikam vienīgi ārzemniekam ir redzīga acs, lai šos apstākļus pareizi novērtētu. Augstākām kārtām piederīgais iekšzemnieks, kas gūst vai domā gūstam kādu labumu no zemnieku nožēlojamā stāvokļa, iedomājas pagājušos laikus par normāliem; pat mazs uzlabojums viņam liekas bieži vien anormāls, lieks un «pārags»! So zemnieku lopi, viņu darbariki ir neiedomājami nožēlojamā stāvoklī, Vidzemes vidienā un dienvidos gan stāvoklis drusku labāks, bet tomēr daudz ļaunāks par stāvokli Vācijas nabadzīgākajos apvidos, Tautskolu, salīdzinot ar vācu, varam nosaukt par nožēlojamu; nekur nav obligātās skolas. Ja kur runā par skolām visiem bērniem (un palaikam pie runām arī paliek), tad «radikāli» prasījumi ir pēc 2—4 ziemām. Par sarkano jakobīnieti laikam nosauktu un akmeņiem apsviestu katru, kas runātu par 7—8 obligātiem skolas gadiem, kā tas ir Vācijā un arī Mēklenburgā.

7^b) Bet kāpēc tad Baltijas muižnieki nepārdod savas mājas zemniekiem, kuras tie, kā zināms, ļoti gribētu iepirkt. Tas jau izdarīts visur Eiropā, tikai ne pie mums, Baltijas provincēs. Fon G. kungs, Jūs te esat nonākuši pie bīstamas dilemmas; ja Jums taisnība, tad Vidzemes muižnieku kungu neprot ne lēst, ne vispār domāt.

8) Fon G. kungam pienākas atzinība par viņa atklātajiem vārdiem, ka Vidzemē pēc būtības dzimtbuve vēl pastāv. Viņam pilnīga taisnība. Zemes nomnieks, kam kā Īrijas drūmākajos laikos gadu no gada paaugstina nomas naudu, kā vien varēdams cenšas un pūlas, lai viņu nepadzītu no mājām. Viņš, kā fon G. kungs izsakās, savu nomu necenšas iegūt no zemes, bet gan izīrēdams savus kalpotājus. To pašu līdz šim darīja krievu dzimtļaužu īpašnieki; viņi iznomāja savu ļaužu darbu, bet neguva peļņu no zemes apstrādāšanas. Humānākie īpašnieki no katras jeb par katru vīriešu kārtas personu gadā ņēma 5—10 rubļus. Tāpat dara tagad nomnieki Vidzemē, par kuriem runā fon G. kungs. Strādnieks labprāt ļaujas izspiest šo ikgadējo naudas summu 5—10 rubļu apmērā. Ar šo naudu viņš palaikam iegūst brīvību veselu gadu pašam izlietāt savu darba prieku un spēku, kamēr citādi, kā fon G. kungs to skaisti saka, viņu izlietā. Muižnieki un no viņu žēlastības atkarīgie nomnieki Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes $1\frac{1}{3}$ miljonu cilvēku darbaspēka izlietā tāpat, kā to dara civilizēto valšņu darba namos. Strādniekiem reizi gadā mainoties, nomnieki paziņo pagasta tiesai, cik viņiem vajag strādnieku. Vājā ēdiena un citu iemeslu dēļ viņiem pašiem grūti sameklēt strādniekus, vai arī viņi negrib nopulēties, meklējami kalpus, zēnus un meitenes. Un lūk! — no muižnieka tieši un netieši atkarīgā pagasta tiesa piedala katru brīvu strādnieku kādam nomniekam, kam nav darbaspēka. To izdara ar varu, lai gan šis brīvais strādnieks ir uzskatījis par labāku savu darbaspēku pats izlietāt un izmantot. Tos, kas atlaisti strādāt uz pilsētām, fabrikās, jo «pagastam viņi šinī gadā nav vajadzīgi», nākamajā gadā vienkārši atsauc atpakaļ, tikko muižniekiem vai nomniekiem ievajagas viņu locekļu. Nav svarīgi, ka strādniekam darba apstākļi pilsētā vai fabrikā daudz labāki un ka pie nomnieka jāēd badamaize. Vēl pagājušā gadā kādai Baltijas fabrikai ar varu atņēma apmēram simt

cilvēku. Viss tas notiek, neievērojot strādnieku žēlabas, kas fabrikās daudz vairāk nopelnī, un fabrikantu protestus, kā iestrādājušos vietā jāņem neveikli lauku strādnieki. Tā, protams, fabrikas neizklūst no sava primitīvā stāvokļa, un publika var apbrīnot mūsu rūpniecības ražojumu augstās cenas. «Brīvajam» strādniekam jāiet atpakaļ, pirms viņš iekrājis vajadzīgo naudu, ar kuras palīdzību, lai arī ar lielām grūtībām, varētu pierakstīties pilsētā. Cietumiem līdzīgā zemes iekārta nepazīst žēlastības. Ka daži humānāki muižnieki mīkstina šo likumu bargumu, par to var vienīgi viņiem pateikties, bet nevis likumu spaidiem. Šo spaidu dēļ gan nomnieki var vairāk maksāt vai arī pildīt smagākas klaušas. Gudri nomnieki izmanto šos apstākļus. Viņi liek sev piedalīt vairāk strādnieku, tad dažus no tiem pret attiecīgu samaksu atlaiž uz pilsētu vai sabiedriskos darbos uz vienu gadu. Tā līdz šim darija krievu muižnieki ar saviem dzimtļaudīm, tikai tiem gan palaiķam labāk klājās kā Vidzemes «brīvajiem» zemniekiem. Tāpēc arī pirmie ir turīgi, bet pēdējie nabagi.

9) Pēc fon G. kunga lauku ļaudis pēc solidāras korporatīvās iekārtas tā iedalīti un organizēti, ka muižniekiem nav labāka, ko vēlēties. Cilvēki ir tikai mašīnas. Par cienītiem viņi var kļūt vienīgi, savai tēvzemei muguru pagriezdami. Lasītājs labprāt ticēs pēc visa iepriekšējā, ka būtu muļķība gaidīt no fon G. kunga, ka Vidzemes zemnieka ciešās saites varētu kļūt valīgākas vai pat pavisam atraisīties. Tikai šīs lieliskās iekārtas morālie panākumi pelnī, lai tos mazliet aplūkotu. Kad 1817. un 1819. gada likumi tautai atņēma zemi un deva tai «putna brīvību», katrs zemnieks Vidzemē drīz sajuta sava jaunā stāvokļa grūtumu, kamēr muižnieki varēja lielīties: tikai tagad mēs esam Vidzemi iekarojuši! Ķeizara Aleksandra I humānājiem 1804. gada noteikumiem bija ļoti labvēlīgas sekas; visā zemē pieņēmas turība, ko izjuta tūliņ arī mazās lauku pilsētas. 1841.—42. g. visu tautu pārņēma ilgas pēc emi-

grācijas lielās masās. Lielo vispārējo uztraukumu vajadzēja apspiest ar karaspēka palīdzību. Tauta instinktīvi jūta, ka tās stāvoklis ķeizaram nav pareizi attēlots. Lielā skaitā pāriedami cara ticībā, viņi cerēja uz tā aizsardzību savā grūtajā stāvoklī, cerēja vērst viņa uzmanību uz sevi. Viņi, nicinātie, cilvēki bez dzimtenes, cerēja, ka iegūs varbūt sev arī dzimteni; krievu ticību, pāriedami tanī, palaikam nemaz nepazina. Protams, fon G. kungs ar saviem domubiedriem domā šo morāles triumfu, kas pēc viņa vārdiem bijis likumu sekas.

10) Tā saucamā «kalpotāju kase» ir Vidzemes likumu mākslinieku sevišķi interesants izgudrojums, pie tam tik rafinēts, ka pat Kurzemē un Igaunijā pie tā vēl nav nokļuvuši. Lai tiktu pilsētā darbā, zemniekam jāizpilda sekošais: 1) jau iepriekš jānomaksā visi valsts un pagasta nodokļi; 2) ar pilnīgi patvaļīgi noteiktu summu jānodrošina turpmāko nodokļu samaksa; 3) uz Rīgu dodoties, ik gadus jāiemaksā «kalpotāju kasē» 4 sidraba rubļi, bet citās pilsētās tikai 2 rubļi; 4) viņam jābūt vismaz 25 gadus vecam! un 5) bieži viņu tomēr neatlaiž, ja būtu kaut 100 rubļu drošības naudas iemaksājis. Jaunā likumu grāmatā 359. § 3. punktā atļauj pagasta tiesai, t. i., muižniekam, neizdot pases pagasta iedzīvotājiem, ja pagastā liels strādnieku trūkums (protams, pēc muižnieka ieskatiem). Kas zina muižnieku lielo varu un trīs zemnieku likumus, tas nebrīnīsies par to, ka šis paragrāfs Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā vienmēr ir praktiski piemērots un izpildīts. Tomēr drebuļi pārņem katru, vēl 1860. gadā lasot šādu paragrāfu. Vēl jāievēro tie līdzekļi, kas ir muižniekam iesaukumu gadījumā un kas iespējami ar to, ka pa lielai daļai pagasts un rekrūšu iesaukuma iecirknis aptver tikai vienu muižu. Tā muižas īpašnieks var paturēt labākos jaunos ļaudis, labāko darbaspēku, palaikam likdams viņiem strādāt par smieklīgu atalgojumu, pildot verga darbu. Pēdējos gados muižniekiem nomnieki žēlojās par

to, ka jaunieši, samazinoties iesaucamo skaitam, kļūstot «iedomīgi» un prasot savam darbam piemērotu atalgojumu. Tā pieaugot darba algas! Tik tālu iet to cilvēku partikulārais egoisms, kuriem mūsu humānā ķeizara viens no humānākajiem noteikumiem liekas nasta, jo viņi pieraduši visur un vienmēr no visiem noteikumiem sev tikai labumu gūt!

11) Katrā ziņā tas ir liels ļaunums, ka cilvēki pa atļautu ceļu reizēm drikst tikt pie godīga darba un tad negrib atkal ciest savu mocītāju nežēlīgo apiešanos.

12) Ļausim fon G. kungam izrunāties un tikai tad nokārtosimies, pagaidām atcerēsīties šo vietu. Izceļot uz laiku, par ko viņš tā žēlojas, var tikai tur, kur muiža un nomnieki līdz likumīgam laikam apgādāti ar «darbaspēku». Palikušajiem, pēc fon G. kunga domām, vajadzētu tad strādāt par sviestaizi, ja bez pārrakstīšanās nemaz nedrīkstētu atstāt savu pagastu.

13) Šo taisnīgo prasījumu bez saprātīgas nabagu apgādes nokārtošanas, protams, nevar izpildīt. Lai pagastam ir savi nabagi; arī atsevišķās ģimenēs tādi ir. Visam apriņķim vai, pareizāk, visai provincei jābūt savai nabagu apgādei. Tāpat vajag atklāto darbanamu, lai pagasti turpmāk vairs nebūtu spaidu darbu iestādes. Pagastu savtība nedrīkst padarīt neiespējamu atsevišķa cilvēka kustības brīvību. Šis ierobežojums padara nabadzību pastāvīgu. Kustības brīvība visumā panāk labākas algas, labāku darbu, labākas attieksmes un saprašanos darba devēju unņēmēju starpā, tātad padara zemi bagātu. Bailīga izvaiļšanās no svešām personām un ģimenēm, kas «varētu kļūt nabagas un par nastu pagastam», viņus taisni padara par ubagiem, pie kam valstij te pilnīgi vienaldzīgs tas, ka ne šim, bet otram pagastam jāuztur šie nabagi. Tās gan ir visiem zināmas lietas.

Lasītāju uzjautrinājumam lai ir ļauts minēt, ka Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā gandrīz vienādo pagastu iekārtu

tieši tāpēc dažreiz uzskata par teicamu, ka «tā neļauj rasties tik plaši organizētai nabagu apgādei, kā tas ir Anglijā». Kā zināms, Anglijā 5 procentiem nabagu un pabalstāmo ir labāka pārtika kā tiem pašiem 5 procentiem mūsu turīgāko zemnieku, varbūt ar vienīgo izņēmumu rudenī. Šie 5 procenti Anglijas nabagu būtu sašutuši, ja viņiem noliktu priekšā to ēdienu, kas 95 procentiem mūsu lauku iedzīvotāju ir parastais.

14) Tur fon G. kungam pilnīga taisnība. Tagadējam nenoīktojam zemnieka stāvoklim starp brīvību un verdzību ir visai ļauna ietekme uz viņa raksturu. Tas vispār teorētiski tikpat viegli pierādāms kā praktiski pēc stāvokļa trijās Baltijas provincēs. Šo provinču melu un viltus sistēma, kā Oto fon Rūtenberga kungs savā vēsturē to pareizi saka, tās ved uz bezdibenu. Kāds Kurzemē neilgu laiku dzīvojošs ārzemnieks man izteicās: viņš brīnījies, ka tautai šādā stāvoklī vēl esot tik daudz morāles!

15) Laikam no pagastiem aizbēgušie jaunieši tad dzied pēc Sillera Vallenšteina:

Ja tie visu atņēmušies ar siekiem,
Ar karotēm to atņemt atpakaļ tad kas par priekiem!

16) Ļoti pareizi. Vidzemes nabadzīgais zemnieks, kā jau pa pusei dzimteilvēks, ir vēl arvien visu brīvo cilvēku nicināts. Vislielākā centība un visrosīgākā darbība viņam palaikam te nevar līdzēt. Vidzeme vēl tagad, kā pirms gadsimtiem, ir:

Debesis muižniekiem,
Paradīze garīdzniekiem,
Zelta bedre ārzemniekiem un
Elle iedzimtajiem.

17) Pilnīgi saprotams no iepriekšējā. Gandrīz tikpat nīcīgi vācieši izturas pret angļiem un frančiem, kaut gan tie ir 45 miljoni liela brīva tauta.

18) Ļoti pareizi! Labākie spēki aiziet! «Kā gan tas citādi varētu būt?» saka Heine.

19) Psiholoģiski ļoti iespējams, ka pilsētas brīvība liek pilnā mērā ienākušajiem lauciniekiem izprast viņu bēdīgo stāvokli un noved tad pie nemorālas dzīves. Jo asāk saskaras civilizācija un barbarisms, spaidi un brīvība, jo ļaunākas ir abās pusēs morālās sekas; jo ilgāk abas šīs lietas pastāv blakus, jo ļaunāk tas tautas raksturam. Šo ļaūzu nacionālais raksturs, pēc mūsu autora vārdiem, savos pamatos ir ļoti teicams. Viņa vārdus par slinkumu un izvairīšanos no smagā darba, zinādami viņa uzskatus, nevaram ļaunā ņemot, sevišķi vēl tāpēc, ka viņš jau nav šo grūto darbu darītājs, bet gan nopeltais zemnieks. Igauni, kas pirms gadiem devušies uz Krieviju, tur krieviski iemācījušies un aklimatizējušies, pie Volgas saņem lieliskas algas, un viņus tur uzskata par uzcītīgākajiem strādniekiem. Ļoti darbīgi ir tie 300 latviešu saimnieku, kam Vidzemē kopš 1849. gada ir atļauts brīviem izpirkties; viņu mazuļām saimniecībām ir milzu panākumi. Tādi paši panākumi būs visām 40 000 Vidzemes saimniecībām, tikko atskanēs tik ilgi gaidītais ķeizara «Lai top» un kad pēkšņi apskaidrotā muižniecība teiks: jā, tas galu galā tā ir pilnīgi pareizi!

20. Viņi iegūst kapitālus un tos pēc iespējas lietderīgi izmanto. Viņi tos nevar izmantot lauksaimniecībā, kā to dara zemnieki visā Eiropā par svētību savas zemes ražīgumam. Tikai garā vājš zemnieks ieguldītu savus mazos ietaupījumus lielkunga saimniecības pacelšanai viņa lauku mājās, jo vislabākajā gadījumā muižnieks paņemtu $\frac{9}{10}$ peļņas. Tāds zemnieks, kas tik garā vājš, kā fon G. kungs to grib, diemžēl tomēr nevar godīgā ceļā tādus kapitālus iegūt.

21) Pagasta valde Vidzemē ir tā izkārtne, kam jāpaslēpj aiz sevis muižnieku patvaļa un mantkāre. Pagasts pašlaik nav un arī nevar nekas cits būt kā tas, ko žēlīgais muižas kungs nejauši vai arī labi aplēstā egoismā grib. Kur pagasta tiesa tieši un netieši tik pilnīgi atkarīga no muižas

kunga, kur katra pagasta locekļa liktenis atkarīgs no šī kunga visniecīgākās iegribas, kā tas ir Vidzemē, — tur pagastam nevar būt nekādas dzīvības. Pagasts ir vienīgi ērtākai nodokļu un nodevu piedziņai.

22) Tagad maza nolēse ar fon G. kungu. Tātad: «Gandrīz tikai prom aizgājušie strādnieki ir spējīgi izpirkties.» Redzam, cik ļauna lieta ir spalva, tā ar fon G. kungu ļauni apgājusies. 12. piezīmē redzējām, ka ļoti bieži tādus «klaiduļus» pieveic nabadzība un viņi kļūst palaidņi. Ar uzmanību visā rakstā izsekojām tām ļaunajām sekām, kas ir aiziešanai uz pilsētām; ar skumjām redzējām, kā pilsētu mēra pilnā dvaša izposta zem lielkunga pātagas esošo zemnieka patriarhālo dzīvi. Ar dziļām sāpēm noraudzījāmies Anglijā, kur pāri pusei iedzīvotāju ir pilsētās un fabrikās; mēs nožēlojām Vāciju ar tās daudzajām pilsētām, pat Mēklenburgu, šo lielkunga Eldorado, jo arī te vesela trešdaļa dzīvo pilsētās (lielais vairums ārvaldības bērnu ir lielkunga muižās; pilsētas ir ļoti tikumīgas). Mēs jau sākam priecāties par pilsētu trūkumu Vidzemē un Āzijas stepēs un uzskatīt par pareizu, ka famozās «kalpotāju kases» u. c. iztukšo kabatas uz pilsētu ejošiem strādniekiem, lai paceltu viņu tikumību. Nesaprotams tomēr paliek tas, kāpēc zemniekiem, kas kalpo kungu dedzinātāvās, un krogu apmeklētājiem neuzliek tikumības nodokli. Mums kļuva skaidrs, kāpēc Vidzemes brīvajam strādniekam paliek daudz vairāk jāmaksā kā krievu dzimtcilvēkam, lai dabūtu brīvas rokas darbam. Bet neuzmanīgā brīdī fon G. kunga spalva ļauj izslīdēt zem pirkstiem fatālajai, augstāk minētajai patiesībai! Lasītājam nezinātajam jāpaskaidro, ka līdz šim Vidzemē par 300 rubļiem varēja atpirkties no karaklausības. Šī summa, sāļīdzinot ar karadienesta grūtumiem, patiesībā ir niecīga, un palaikam to labprātīgi savāc ļoti daudzi zemnieki, radnieki un draugi, lai izpirktu ar lozi par rekrūti kļuvušo jaunieci. Mūsu liecinieks, fon G. kunga spalva, saka pilnīgi pareizi, ka

sevišķi apkārt staigātāji var rast šo summu, kas viņus atbrīvo no 15—20 gadīga dienesta. Ar to nav pateikts nekas, it nekas jauns, bet te tomēr rodam iekšējo iemeslu, kāpēc aiziešana no muižām ir tik nelietīgs pasākums.

23) Katrā ziņā pēc fon G. kunga jēdzieniem. Ja no zemnieka turības lielkungam nekas netiktu, tā viņam būtu pilnīgi vienaldzīga; laudis taču nepieder viņam personīgi.

Visu pret visu novērtējot, zemnieku turība ir ļaunums, jo: turība Vidzemē un abās kaimiņu provincēs, kur dzimtbuve ir mākslīga un visam tautas vairumam domāta, var patiešām zemnieku dažreiz emancipēt; bet šī emancipācija absorbē «labākos spēkus» (18. piez.), dod citiem ļaunu paraugu, rada neapmierinājumu, bezgalīgas sūdzības (sk. teik. pie 18. piez.), kas gan palaikam ir veltīgas, jo tiesās pilnīgi dominē muižniecība, no kuras atkarīga visa zeme. Viss tas ļoti saprotams.

Nav vajadzības izsekot visām tām frāzēm, ko muižnieki un viņu daudzie palīgi par šo jautājumu teikuši, lai visur atrastu šo bēdīgo pamattoni. «Vispirms mēs, tad vēl 15 reizes mēs un tikai tad pārējā pasaule!» Šis secinājums ir tikpat vienkāršs, cik konsekvents, un būs visur praktiski derīgs, bet oficiāli rūpīgi noliegts, kur slēgta korporācija uz vispārības lēses var veicināt savas īpatās intereses.

24) Atkal redzam savu jau labi pazīstamo cilvēku draugu, kas jūsmo par zemnieku garīgo un materiālo labklājību, ko viņiem sagādā zemās darba algas. Viņš vienmēr patiesīgi vēlas savu zemnieku labumu; tie tomēr, ja ir zināmu citu ieskatu samaitāti, šo labumu vēlas paši sev. Tāpēc vispirms nepieciešama muižas draudze, kur lielkungs var rīkoties pilnīgi pēc savas gribas un patikas. Ja kāds ierosinātu pagastus Vidzemē iekārtot, teiksim, pēc Prūsijas parauga, kur robežas nesaiet ar muižu robežām, — fon G. kungs tūlīn norādītu uz to, ka šī iekārta ir nemorāla. Jā, mēs piedzīvotu lielisku izrādi: no viena

Vidzemes stūra līdz otram skanētu balsis, kas morāles, tikumības, humanitātes vārdā sāktu karagājienus pret šādu priekšlikumu. Bet kā? Vai tad Prūsijā nav monarhijas, vai tur nav muitniecības, vai tur nezeļ Kreuzzeitungpartei? — tā izbrīnā izsauksies svešnieks. Bet vienu nevajag aizmirst: Prūsija nav muižniecības debesis, garīdzniecības paradīze, ārzemnieku zelta bedre un apspiesto zemnieku elle. Zemnieki tur ir brīvi zemes īpašnieki, vienalga, vai prūšu vai lietuvju cēluma. Lietuvji nekaunas savas tautības, jo ir neatkarīgi, turīgi savas valsts pilsoņi. Un pamatu šim likumīgi nodrošinātajam stāvoklim tur — ak Dievs! — lika jau pirms 50 gadiem muižnieks, brīvkungs fon Šteins! Kura Vidzemes galva var to aptvert? Ir arī patiešām pārāk agri jau 1861. gadā Kurzemē un Vidzemē rast atrisinājumu tam, kas jau 1808. gadā bija iespējams dažas jūdzes uz dienvidiem.

25) Latvietis un igauņš nicina likumu, kas viņus pašus nicina, ko viņa tautai svešie mocītāji radijuši un viltus pilni nolikuši lielajam caram priekšā. Ja Vidzemē, pēc kāda cienījama garīdznieka teiciena, vilkam dod tiesības būt par ganāmpulka likumdevēju un to pārstāvēt, tad varam iedomāties, kādā stāvoklī ir ganāmpulks un kā tas jūtas. Rūpīgi veicina visus nacionālos aizspriedumus* pret nacionāli svešo tautu, lai tā izdailinātu ar tagadni nesaņķināto tirāniju.

Vidzemes vēsture un oficiālie akti par to sniedz mums vispārsteidzīgākās ziņas. Nežēlīgi apietas ar važās saistītajiem latviešiem un igauņiem viduslaiku kasta, kam Eiropā līdzīgu velti meklēt. Visu tautību ievērojamie

* Te sevišķi rosīgi liekas īpaši daži mācītāju kungi. Sk. «Baltische Monatsschriften», Berkholca ziņojumu u. c. Par katru cenu jārada nacionāls naid starp latviešiem un vāciešiem, pie kam tad diezgan ilgi varētu pa tumsu zvejot. Tik jājautā, vai izglītotā publika būtu satverama šinis izstieptajos tīklos. Varbūtība ir pret šiem mācītāju kungiem.

vēsturnieki ar šausmām un sāpēm domā par viņu agrākajiem darbiem. Apvainotās, kājām mītās cilvēces vārdā neviens tiem par viņu pagātņi cita neveltis kā smagus lāstus. Viņi atnāca šinī zemē kā mongoļi Krievijā un šejienes iedzintajiem bija vismaz tas, kas mongoļi tur. Aiz kristīgās ticības segas, liela avantūristu un laupītāju bara pavadībā viņi pret pašu valdnieku pāvesta Innocenta III un ķeizara Frīdriha II norādījumiem atņēma brīvību šiem labsirdīgajiem dabasbērniem un lauku ļaudīm, kas bija nevarīgi pret priesteru viltu, indi, dunčiem un bruņām; viņus kūdīja vienu pret otru. Pāvesta Innocenta un ķeizara Frīdriha stingrie aizliegumi atņemt jaunajiem kristītajiem brīvību vēl tagad ir šo Dieva un cilvēku likumu nicinātāju laupījumu un noziegumu liecinieki. Kas tolaik patiešām kā kristīgais devās ceļā, lai izplatītu kristīgo ticību, tas gan vismazāk varēja domāt par to, lai nabaga atgrieztajiem par atlīdzinājumu savām briesmām nolaupītu viņu svētāko mantu. Ja nē — tad viņš būtu bijis vai nu pilnīgi prātā jucis, vai arī psiholoģiska mīkla. Zviedri kristīja Somiju; viņiem prātā nenāca jaunkristītos padarīt par vergiem. Somi ir brīvi zemes īpašnieki līdz šai pašai dienai, un zviedri nav pat lepni uz to: citādi rīkoties būtu bijis kauns. Nekur un nekad citur nav bijusi redzama Vidzemes laupījumu loģika, un tāpēc katrs vēsturnieks ar kauna traipu apzīmogo šo bruņinieku darbus.

Nu, un šo laupītāju bruņinieku pēcteči? * Viņi — pro-

* Arī Oto fon Rūtenbergs savā darbā «Geschichte der Ostseeprovinzen» I sējuma 155.—157. lpp. saka: pāvests Aleksandrs IV 1256.—58. pavēlēja, lai dedzinātājus un citus ļaundarus, iestājoties ordenī, atbrīvotu no baznīcas lāstiem... Visus lajus un klerīkus, ja vien viņi brīvi cilvēki, vajadzēja uzņemt ordenī bez pārbaudes laika. «Visiem nolādētiem vai citādi sodītiem, vispār visiem noziedzniekiem, uzvelkot ordeņa mēteli, bija nodrošināta neso-dāmība.» — «Ordenis visisākajā laikā kļuva noziedznieku kolonija, kur visas Vācijas kļaiduli un ļaundari guva sev patvērumu.» Lasītāji, cerams, nedomās par fon Rūtenberga kungu kā netaisnu apmelotāju.

tams, nopietnākie — visumā teiktajam pievienojas — ko viņi arī citu lai darītu ar tādiem visu ievērojamāko vēstures pētnieku liecinājumiem? Viņi nenoliedz, ka priekšteči šīm tautām nodarījuši pret debesīm brēcošu netaisnību; viņi par to runā landtāgos un citur. Bet — un šī otra loģika ir ne mazāk īpata kā pirmo atnācēju — ja šo tautu 22 paaudzēm apsmietas visas cilvēcīgās un dievišķīgās tiesības, tāpēc tam pašam jānotiek arī ar 23. paaudzi un tā joprojām līdz pastarai dienai.

Mani kungi! Ļausim mirušajiem mieru! Tos apsūdzēt un tagadnei ļaut savu gaitu — tā ir pārāk viegla nolēse ar vēsturi. Jūs varat būt arī mazākā mērā vienisprātis ar spriedumiem par Jūsu senčiem — tas nav tas svarīgais: padomājiet, ka tagadne prasa stingru taisnību un neļaujas apmierināties ar nenoteiktām liberālām frāzēm.

26) Protams, zemnieku labā! Agrāk bija teikts (sk. 22. piez.): «Visvairāk apkārt staigātāji strādnieki ir spējīgi atpirkties.» Te tā tad zemnieku turība apzīmēta vienkārši par ļaunumu. «Zemnieku labā» — tā Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā sākas katrs likums, kas zemnieku pie zemes piespiež! Paša labā ar brīvo zemnieku ļauni apietas likuma atļautajās robežās, to tēvišķīgi nosaucot par «mājas pārmācību». Paša labā izdomāta fon G. kunga slavētā «korporatīvā pagasta apvienība», kur brālis rada corpus delicti. Paša labā zemnieks ir svešnieks savā paša dzimtenē par izsmieklu visām Eiropas tautām. Igaņu un latviešu «labā» īpatas šķiras cilvēku draugi izdomājuši definīcijas, pēc kurām šīs tautības nemaz nepastāv!! Citi, protams, ar tādiem pašiem panākumiem, iedrošinājušies pierādīt, ka šīs tautas īstenībā arī pašā sākumā nemaz neesot pastāvējušas. Pie tam viņi nelaimīgā kārtā pilnīgi aizmirsuši iznīcināt visus agrākos vēstures avotus, tāpat pilnīgi noslaucīt no zemes virsas neskaitāmās pilsdrupas, kurām aplāja zemi tūlī pēc tās asiņainās pakļaušanas. Citi cilvēku draugi pagājušajā gadsimtenī, lai «labvēlīgi»

izskaidrotu necilvēcīgo zemnieku apspiešanu, esot izpētījuši, ka latvieši (nez vai igauņi arī?) cēlušies no senajiem Kanaānas iedzīvotājiem, kurus Jozua bija nosodījis mūžīgai verdzībai. Polijas ķēniņš Stefans Batorijs 1586. gadā, Vidzemē ierazdamies, teica muižniekiem komplimentu: «Zemniekus Vidzemē kungi apspiežot tik nežēlojamā kārtā, turot nežēlīgā kalpībā un uzliekot tik nežēlīgus sodus, kādi nekur citur visā pasaulē nav dzirdēti, pat pagānu un barbaru zemēs ne.» Līdz ar to viņš pieprasīja miesassodu atcelšanu un naudas sodu tā vietā. Tad ķēniņa priekšā noveda 12 zemniekus, kas vēlējās «labāk miesassodu paturēšanu», un ķēniņš apmierinājās. No tā laika līdz mūsu dienām visām Vidzemes muižniecības oficiālajām aktīm stiepjas cauri kā sarkans pavediens lūgums visiem monarhiem: «zemnieku labā» paturēt viņu pašu lūgto miesassodu. Tādus notikumus citur varētu uzskatīt par tukšām tenkām, Vidzemē tā ir patiesība. Ko Stefans Batorijs prasīja 1586. gadā, tas tagad, 1862. gadā, ir katra Vidzemes patriota pirmais lūgums un karstākā lūgsna. Ja visas zīmes neviļ, tad sakarā ar Krievijas apstākļu likumīgu noregulējumu tuvākā laikā «zemnieku labā» Vidzemē paredzami jauni noteikumi. Lai tad, žēlīgais Dievs, vienīgā nabaga latviešu un igauņu cerība, pasargi viņus no jaunas «labvēlības».

27) Ja no iepriekšējā jau pietiekami labi nebūtu iepazīnušies ar fon G. kunga cilvēci aplaimotājām teorijām, tad pret viņa drusku vispārīgo propozīciju nebūtu ko iebilst, jo vienādas tiesības pilsētai un laukiem ir katra apgaismota cilvēka lozungs. Bet tā mums nav grūti minēt. Viņa vēlēšanās, ka katram strādniekam, ejot uz pilsētu, tur jāpanāk arī sava reģistrācija. Katra pilsētas vai lauku pašvaldība, tāpat kā Mēklenburgā, var pilnīgi patvarīgi reģistrāciju noliegt. Šīs pašvaldību brīvības sekas ir individu nebrīvība. Ļaunākais, ko devušas satrunējušās cunftes, tagad lielā mērā nokļūst arī uz laukiem. Katras paš-

valdības vadība — lai tā būtu cik aprobežota vai patīga — var neapstrīdami lemt, vai pašvaldībai cilvēks vajadzīgs jeb ne!! Tādos apstākļos, kā dzīve to rāda, daždažādās zemēs un pilsētās palaikam lemj nelabvēlīgi lūdzējam. Viņam jānodrošinās ar naudu (Rīgā, piem., tā ir liela summa), tāpat diezgan daudz jāziedo, citādi pašvaldībai «neizdevīgi» viņu uzņemt. Vēlīgi* viņš lūdz, ja viņam ir tikai divi darba rokas un tukšas kabatas, kā to mums pastāstījusi fon G. kunga spalva. Un vēl ļaunāk, ja viņam bez tam ir vēl vecs tēvs vai māte, slimi tuvinieki, mazi bērni — kā tas dzīvē itin bieži gadās. Šādu pelnītāju, daudzu ģimenes locekļu barotāju, kustības brīvību vajadzētu taisni sevišķi veicināt; to katrā ziņā prasa teorija un prakse. Slimīgie, vecie un nepieaugušie ģimenes locekļi var vēl palīdzēt pelnīt, pie kam līdzšinējā dzīvesvietā viņi varbūt ir tikai patērētāji un panākt to, ka ģimenes tēvs kļūst trūcīgs, pat nabags. Labumam taču jābūt liels, citādi neviens nedots prom. Pretējā apgalvojums par zemāko klasi pa daļai balstās uz ilūzijām, pa daļai uz tādu cilvēku ļauno gribu, kas to apgalvot uzskata par derīgu. Palaikam tomēr jāpieņem, ka katrs strādnieks, amatnieks, mākslinieks vai kāds cits vislabāk zina, kurp visizdevīgāk doties. Te runa par simtu tūkstošu labklājību. Šim pagastu iekārtas lielajam ļaunumam līdz šim līdzīga, lai arī nelielā mērā, fon G. kunga nopeltā kustības brīvība. Tagad strādnieks var palikt pierakstīts savā pagastā un citur darbā iet, ja viņš nomaksā visus lielos nodokļus. Fon G. kungam taisnība, ka šī lai arī cik nonīkušā patiesā kustības brīvība ir anomālija. Šī anomālija bieži rada patiesu netaisnību, bet, to atceļot, paturot

* Nevajag aizmirst, ka darba nespējīgo skaits ir ļoti liels, kam par iemeslu nelabvēlīgie lauku apstākļi, ko rada ziemeļu klimats, vājais ēdiens, sliktais dzīvoklis, trūcīgā ārsta palīdzība u. c. Katrs, tikai ne fon G. kungs, to redz, cik svarīgi valstij un humanitātei, ka darba spējīgais strādnieks nopelnītu pēc iespējas daudz.

visumā līdzšinējo pagasta iekārtu, — daudzos zemnieku pagastos strādnieku varēs «izlietāt» par 20 kapeikām. Rīgā turpretim un dzelzceļu būvēs tanī pašā laikā labi ja strādnieku dabūs pat par 1—1½ sidraba rubļiem dienas algas. Zemē, kur ir zemnieku zemes īpašumi, pat ar visādiem trūkumiem likumdevībā nevar apstākļi būt tik nēnormāli kā Vidzemē dažu likuma vārdu dēļ. Bet tagad atstāsim fon G. kungu.

Tiesība pēc iespējas izdevīgi izmantot savu roku darbu ir pirmā un visdabīgākā, kā arī svarīgs pamatnoteikums valsts attīstībai. Vidzemes lielkungs 1819. g. tik skaļi pasludinātajai konkurencei no savas puses nes līdz bagātību, daudzas viduslaiku priekšrocības, izglītību un pasaules notikumu izpratni. Nabaga zemniekam ir tikai viņa divi rupjam lauku darbam vingrinātās rokas. Lai arī rokas «viņa labā» brīvai konkurencei saistītu, tā ir lielkunga nevainīgā vēlēšanās. Šī pieklājīgā, mērenā vēlēšanās izteicas tādos apzīmējumos kā «mājas tiesa», Vidzemes tiesu paražas, «korporatīvais pagasts», zemes īpašuma tiesību atņemšana.

Mēs pirmāk runājam par Vidzemes zemnieka nabadzību, kas tik ļoti spilgti izpaužas viņa tērpā, mājoklī, lopos, darbarīkos, ēdienā un visā dzīves veidā, tā ka, izņemot dažas muižas, jūdzēm tālu par bagātu apbrīno zemnieku, kam ir 1—2000 sidraba rubļu kapitāla. Tenkas tūlī izmanto izdevību pierādīt «bagāta zemnieka» esmi; tālāk, stāstot ar Minhauzena patiesības mīlestību, šī zemnieka «kapitālu» piekāršo vai arī piekar nevainīgu nulli. No šiem tik viegli un ērti uzlabotajiem apstākļiem tad izdara secinājumus, lai svešiniekiem bērtu smiltis acīs. To veikt kādreiz uzdod arī kādam pakalpīgam pilsonim, kā centību un spējas pirms tam pārbauda. Dr. Merķelis saka: «Pilsonis Vidzemē jūtas daudz pārāks kā zemnieks, lai viņu uzskatītu par sev līdzīgu. Zemnieks viņam ir vienīgi brīvs laupījums, no kura izmantošanas viņu netaisni izslēdz.

Muižnieks viņam ir tikai ienīstais, laimīgais sāncensis, kam viņš gribētu atņemt daļu vispārējā valsts cepeša». Cik tas pareizi arī tagad, pēc 60 gadiem! Par zemnieku turību vislabāk liecina visu Baltijas provinču muižnieku un mācītāju vienbalsīgs atzinums, ka obligātā skola nav iespējama, jo zemniekiem trūkst līdzekļu bērnu skolā uzturēt, tāpēc ka viņi pa to laiku nekā nepelnī! Un viņiem visumā ir taisnība, jo no privāto muižu zemniekiem caurmērā izspiež div- līdz trīskārtīgi vairāk, nekā jāmaksā kroņa zemniekiem. Padomāsim tagad, ko tas nozīmē: Vidzemes zemnieki ir pārāk nabagi, lai saviem bērniem skolas laikā dotu trūcīgo ēdienu, ja šie 6—14 gadu mājājā bērnu vecumā esošie mazuli nevar paši nopelnīt. Visā Vācijā šī iemesla vairs nav vismaz kopš 40 gadiem. Šī nieka pierādījuma vajadzētu pietikt, lai parādītu patieso zemnieku stāvokli katram, kas mūsu zemē īsredzīgs vai aiz principa akls. Protams, maizes simttūkstoš skolu apmeklētājiem nevar būt tur, kur ļaudis palaikam pie- maisa savai labībai salmus un nezāles, lai neapēstu pārāk daudz rupjās maizes un lai neuznāktu bads; kas jau vismaigākajā bērna vecumā nesāk strādāt, tam jāmirst badā.

Bet tāpēc jo labāk dzīvo tie, kam Vidzeme — līdzī skaitot arī Kurzemi un Igauniju — ir debesis, paradīze un zelta bedre. Bez visā tā viņi zobojas par ārzemēm, kur augstāka stāvokļa ļaudis daudz taupīgāki un darbīgāki, jo tas tā vajadzīgs. Vācu ārzemnieks, kādu laiku redzēdams un arī pats izbaudīdams bezrūpīgo, idillisko, katrām garīgām interesēm palaikam svešo dzīvi muižās un pastorātos, sāk nokalpinātā zemnieka dziļo klanīšanos savā priekšā vērtēt kā sava Vidzemē iegūtā augstā stāvokļa atribūtus. Tādam ārzemniekam jo drīz aizveras acis pret to, ko cieš apspiestais un sava pusverga stāvokļa dēļ dziļi nicinātais, verdziskai izpatikai piespiestais zemnieks. Vispirms piekukuļo šī ārzemnieka garžu, tad jūtas un

gaumi, un tad nāk iecelotājā ārzemniekā sevišķi attīstītā egoisma aplēsumi. Igaunis un latvietis nevar pacienāt nedz ar cepeti, nedz šampanieti, nedz arī kādu ieteikt vai kā pabalstīt. Ko zemnieks un simpātijas tam var viņam dot, izņemot upurus un atsacīšanos? Kas savu balsi nopietni paceļ par zemnieku gan rakstos, gan vārdos, tam būs jāpacieš visniknākie vajājumi un apmelojumi. Tam vēl pievienojas caurmēra cilvēkos ļoti parastā partejība, par labu savam vācu ciltsbrālim. Sekas ir tik pārmērīgi vienkopusīgā visa stāvokļa uztvere, ka bieži augsti cienījami vīri, kas ir izglītoti un pazīst citas zemes, runādami par pašu dzimteni, liekas aklī un kurli. Spilgts piemērs ir krietnais Dr. Merķelis, kā nepiekukuļojamā, vīrišķīgajā, lieliskajā darbībā pat viņa principiālie pretnieki nevarēja saskatīt nedz patriotisma, nedz lietas izpratnes trūkumu. Viņa vārds un darbība liekas pilnīgi aizmirsti, ja paraugamies Baltijas pēdējo 30 gadu literatūrā; bet visnozēlojamāko skribentu ne vien godam piemin, bet pat apber visādiem slavinājumiem, ja tikai viņš pacēlis savu ieroci pret neaizsargātajiem nevāciem, bet par viņa apspiedējiem. Merķelis, īpata, meteoram līdzīga parādība apdavinātu literātu nabagajā Vidzemē, ar visistāko un panākumiem bagāto centību cīnījās par apspiestajiem zemniekiem. Viņš, bez šaubām, ir izcils vīrs šejienes literātu starpā: tāpēc jau arī Vidzemes «labākajā sabiedrībā» konfiscēta pat viņa piemiņa! Un tas tā ir līdz šai dienai. Laiks varbūt vēl tālu, kad asiņojošie, savu izmantotāju partejiski tiesātie un izsūktie latvieši un igauņi brīvi uzelspos un G. Merķelim uzcelš pelnīto pieminēkli. No mūsu vācu brāļiem, pēc tagadnes spriežot, viņš nekad, nekad nevar sagaidīt par sevi bezpartejisku spriedumu. Tik nelaimīgā stāvoklī ir atklātības doma Vidzemē! Bet ir pie mums vēl viena cita atklātības doma, kas taisnīgāka par pirmējo, tā vārdos un rakstos tikai retumis drikst parādīties, bet grūti ticēt, ka to iznīcinās, lai arī vecie šīs domas iztei-

cēji pamazām aiziet mūžībā. Šī atklātības doma ir ļoti mērena savos prasījumos: tā grib vienīgi, lai izpirktu veco netaisnību, lai arī Vidzemē cilvēks drikstētu cilvēks būt, lai brīvā konkurence patiešām būtu iespējama, bet ne šķietama; lai radītu likumīgus pamatus visai dzīvei, kādu mums nemaz nav; lai zemnieks kā visā Eiropā arī pie mums drīz kļūtu zemes īpašnieks. Tā ir pārliecināta, ka vācu elements pietiekami dzīvot spējīgs un inteligents, arī pastāvot pilnīgi brīvai igauņu un latviešu konkurencei, un ka vienīgi vācu vēsturiskā uzdevuma visrupjākā neziņa ir tā, ka par vācieša uzdevumu Vidzemē uzskata iedzimtos apspiest un verdzināt un ka ar to vācietis izplata un cienīgi reprezentē Eiropas austrumos vācu izglītību un civilizāciju.

Bet lai kāds Vidzemē runā par civilizācijas prasījumiem! Nedz lielkungi, kas visu samīn, nedz viņu vergi, zemnieki, ir vainīgi, ka civilizācija neapturami izplatās. Tā reiz tomēr iet uz priekšu un bez žēlastības iznīcina visstiprāko korporāciju, ja tā raksta savā karogā ķīniešu vai viduslaiku principus, kā to dara Baltijas muižnieki. Viņi par savu svarīgāko uzdevumu valsti uzskata veco konservēt un par to prasa no valsts ne vien viduslaiku sniegtās baudas, bet arī tās, ko sniedz centīgā tagadne, viņu apkarotās attīstības radītā rūpniecība un visas pasaules nopietna darba strādnieki. Summa summarum: viņi no valsts prasa daudz vairāk, kā kādreiz kāda valsts viņiem devusi, un pie tam par šo pārdrošo prasījumu viņi apsola — mierīgi gulēt un arī valsti ierosināt miegam!! Jo divsimtgadīgā mierīgā miegā valsti vecais vislabāk konservētos, paliktu negrozāms. Nē, mani kungi, te jūs prasāt daudz par daudz un pie tam darāt pārāk maz! Valsts, kas tādu līgumu ar jums slēdz, neizbēgami iet bojā. Pēc viduslaiku paražas tagad nevar cīnīties pret lielgabaliem ar bruņucepurēm un vairogiem. Valsts nevar muižniecībai labumus sagādāt, saistot zemāko tautu, caur ko tā desmitreiz

vairāk zaudē, nekā muižnieki gūst. Sekas būtu tās, ka zeme nevarētu nest lielus nodokļus, pat ar pavisam maziem būtu jau nomākta. Konservatīvisms ir ļoti patīkama lieta, visai cilvēces dabai visvairāk piemērots. Jūs esat konservatīvi, ja un jo un kamēr jūs vieni varat aprīt zemes taukus. Šis iemesls viens pats jau kavē visiem citiem valstī būt konservatīviem.

«Bet šīs runas taču vērstas pret muižniecību vispār, pret katras zemes muižniecību!» Nekādā gadījumā, maņš mīlais lasītāj, Zviedrijā, mūsu tuvākajā rietumu kaimiņu zemē, muižniecība nekad nav iedomājusies uzskatīt par savu eksistences jautājumu zemnieku īpašuma tiesības, pilnīgu zemnieka un pilsoņa politisko nenožīmīgumu. Rietumzemju muižniecības vairākums ir ļoti svarīgs kultūras elements šīm tautām; mazā Kreuzzeitungpartei te mūs nevar maldināt. Stingri muižnieciski noskaņotais brīvkungs fon Steins tuvu mūsu robežām jau pirms 50 gadiem radīja apstākļus, kurus vēl tagad pie mums uzskata par pāragriem. Fon Steinam tāpēc nepārmet neviens Rietumeiropas muižnieks, izņemot dažus Kreuzzeitungpartei kungus un dažus kungus Mēklenburgā. Arī Baltijas muižnieki varētu būt tāds iepriecinātājs kultūras elements, ja viņi savā vairumā (no visiem to prasīt būtu netaisni!) gribētu aizsviest neskaitāmos Baltijas viduslaiku aizspriedumus un noteikti spertu soli jaunajos laikos, pie kam šie laiki muižniecību kā tādu nemaz nenoliedz. Bez ārēja varena pamudinājuma tas nav prasāms, nedz arī sagaidāms; bet šis ārējais varena pamudinājums tagad ir. Līdz šim pie mums uz Krieviju norādīja kā uz barbaru zemi, kur tauta verdzībā un apspiesta. Lielījās ar to, ka Vidzeme soli uz priekšu pagājusi, nemaz par to nedomājot, ka mūsu triju Baltijas provinču pienākums pēc sava sevišķi izdevīgā stāvokļa būt par kultūras izplatītājām. Bet tagad, spriežot pēc satversmes, Vidzeme ir trīs soli aiz bašķīru

zemēm Urālos. Baltijas provinču diezgan ievērojamie kultūras momenti stāv kā anomālija pretim to satversmei. Visā Krievijā zemnieks tagad ir zemes īpašnieks vai arī ar izdevīgiem noteikumiem var tāds kļūt. Nelaimīgā «mājas pārmācība» vienā paņēmienā iznīcināta. Cik nožēlojamaš turpretim jauno Vidzemes zemnieku likumu 116. § koncesijas druskas, pie kam pārējos savos paragrāfos jaunie likumi vēl nehumānāki par to atvietotajiem vecajiem!

Šie vārdi domāti jums, nedaudzajiem patiesi krietnajiem Baltijas muižniekiem, kas tos saprotat un varat saprast! Izmantojiet vareno mūsu cēlā ķeizara ārējo pamudinājumu, lai pārliecinātu muižnieku vairumu par to ceļu, kas viņiem ejams, ja nopietni grib realizēt mūsu ķeizara nodomus, ja pareizi saprot acumirkļa lielo nozīmi, pašu un augstākās cilvēcīgās intereses. Ja jums tas liekas dērīgi, barieties arī par šo rindiņu rakstītāju, bet apklusinait divu tautu nopūtas, kuras cieš apstākļos, kas sastopami vienīgi vēl Turcijā. Tas katrā ziņā gan ir daudz prasīts, bet sajūsmas laikos ir vēl daudz kas vairāk noticis. Jūs, patiesām krietnie, tagad daudz iespēsīt, ja drosme un bruņniecīgums jūs vadīs. Ar nicinājumu jānosoda un pie malas jānobīda tās vergu dvēseles, kas jums uzsauc no politiski neattīstītās un sastingušās pilsonības aprindām. Visa Vācija raugās jūsos, un laiki ir nopietni. Nekas nelīdz, ja rēta aizsegta, bet nav izdziedēta. Visiem dzirdot, tas jā-saka un jāapliecina, ka Baltijas zemnieku stāvoklim līdzīgu atradisim vienīgi vēl Turcijā, ka ir neprāts 19. gadsimtenī divi veselas tautas turēt saimnieciskā atkarībā no dažu viņiem nacionālā ziņā svešu kungu žēlastības. Tad, tikai tad var cerēt uz dziedinājumu. Pirms runāt par latviešu un igauņu pateicību vāciešiem, jādod iemesls to darīt. Pirms varam kaut minēt vācu kultūras labvēlīgo ietekmi uz viņiem, jārada tautskolas, ko mēs redzam citās zemēs visapkārt sev.

MAZGRUNTNIECĪBA EIROPĀ

(1885)

Nesen «Austrumā», 10. numurā, A. Sturma kungs izsacīja domas, kas pilnīgi sakrīt ar tagadējo zemkopības stāvokli mūsu Baltijā, kur mazgruntnieki* gandrīz tik vien ir atrodami ap pilsētām un šur tur jūrmalā, neskaitot tos retos mēģinājumus dažās kroņa muižās izdalīt zemi mazos gabalos no 10—15 pūrvietām, lai kalpi tur varētu nomesties un lai tādā vizē iesakņotos mazgruntniecība arī Baltijā, kas arī caur to taptu tuvota ar Krievijas iekšējām guberņām, kur mazgruntniecība pastāv no vecu veciem laikiem. Iekšskrievijā ir saimnieki (vai pussaimnieki) vien, kalpu tur gandrīz nemaz nav. Zeme top rēķināta kā visam pagastam piederīga, un tādēļ tā top dalīta, kad pieaug jauni strādnieki; pagasta valdes svars caur to ir daudz lielāks nekā pie latviešiem; šī valde ir īstais saimnieks, pēc kuras nolemšanas visiem ir jāstrādā tā, kā lielākā daļa prasa.

Vakareiprā mazgruntniecība tagad atrodas visur, lai gan vecos nebrīvos laikos tā vietu vietām bij izdeldēta no muižniekiem, kam mazgruntniecība gandrīz nekad nav bijusi patīkama. Tagad pat Prūsijā lielgruntnieki stipri vien pūlas ar jaunu likumu izgudrošanu, lai mazgruntnieku tiesības pēc iespējas varētu mazināt. Vācijā mazgruntnieki ir tāpat kā lielgruntnieki pilnīgi zemes īpašnieki. Labs skaits mazgruntnieku ir jau Prūsijā, šipus Berlīnes. Bet Vācijas vakarpusē, īpaši ap Reinupi, kur zemkopība vislepnāki zied un zaļo, tur mazgruntniecība ir tas īstais zemturu liktenis. Tādēļ tur arī dārzu, bagātīgi iekoptu dārzu ir brīnum daudz, un šķipele ir tas labā-

* *Rediģētāja piezīme.* «Balss» redakcija ar zvaigznīti piezīmē: te par mazgruntniekiem nava domāti māju saimnieki, bet sīkāku zemes gabalu turētāji.

kais zemkopības ierocis, ka arī Anglijā ap pilsētām, kur dārzi izdod brīnum daudz augļu, tādēļ ka tie top labi sūdoti un apstrādāti. — Francija, Beļģija, Šveice un Ziemeļitālija gandrīz viscauri pieder mazgruntniekiem, lai gan viņu starpā atrodas daži lielgruntnieki un pat tādi lielkungi, kādi atrodas Vācijā un Anglijā, kam pieder tikpat lielas muižas vai vēl lielākas, kādas ir atrodamas Vidzemē un Kurzemē. Bet caur caurim lielgruntnieki mēdz ieņemt Vācijā tikai 2—3 procentus no muižas vērtības, Anglijā un Francijā tikai 2 procentus, kamēr skaidrā naudā izdod daudz vairāk procentus. (Bet tur atkal jāievēro, ka zemes vērtība ar laiku pieaug, kapitāla vērtība nepieaug.) Francijā, Beļģijā, Ziemeļitālijā zemkopība un dārzi tik ļoti zied, ka, tos redzot, neviens nevar piekrist A. Šturma kunga un citu baltiešu domām, ka zemes dalīšana mazākos gabalos, nekā tas Baltijā ir ieviests, esot slikta lieta un nākot zemkopībai par postu. Tā nebūt nav. Pat ziemeļos, Dānijā un Norvēģijā, mazgruntnieku skaits ir itin liels, un caur to lieliski iesakņojas ne vien dārzniecība, t. i., ābolu, bumbieru un ogu audzēšana, dārzu sakņu kopšana, — bet arī amatniecība. Pat tādi amatnieki, kas pašiem zemkopjiem vajadzīgi, labāki var kopt savu amatu, kad tiem pašiem pieder savs zemes gabaliņš, kur tie var ietaisīt visu pēc patikšanas un brīvās stundās apkopt savu dārzu vai mazu lauciņu. No tam skāde nevienam nevar notikt, tikai visai zemei iznāk liels labums.

MAZGRUNTNIECĪBA

(1886)

A. Šturma k. «Austruma» 10. numurā izsaka par mazgruntniecību domas, kādas visur atrodamas Baltijā kā jau

vispārīgās lietās vēl pārlieku maz attīstītā apgabalā. Patiesi jāpateicas cienījamam rakstītājam, ka tas šo tagad pie mums svarīgo lietu sācis aizkustināt laikrakstos. Mūsu māju īpašnieku skaits augtin aug, bet dēlu un meitu skaits aug vēl ātrāk. Nu ceļas daudzreiz svarīgs jautājums: vai pirktu grunti bērniem der dalīt vai nedalīt, bet uzkraut vienam gruntes manto-tājam uzdevumu, citiem bērniem naudā izmaksāt līdzīgu mantošanas daļu, tas ir: strādāt tāpat visu mūžu bez kapitāla, kā tēvs strādājis, — lai gan ir zināms, ka daudz dziļu pārlabošanu var tikai nākt tad, kad zemturim nav kapitāls mūžam jāatdod citiem. Tēvs maksāja muiž-niekam, dēlam jāmaksā saviem brāļiem un māsām, ku-rām jāmeklē kalpu vietas svešumā. Ja šie brāļi mantotu zemes gabalu, tie strādātu sev labāk un vairāk, nekā tie strādās svešam saimniekam, — un tas nāktu par labu pašiem strādniekiem, tēvijai un visai valstij. Mazgruntniecība kā brīvības stute atrod Bal-tijā līdz šim visur pretiniekus; visiem pazīstamā lielgruntniecība top visur uzslavēta. A. Šturma k. nosauc pat mūsu baltiešu mājas, kas mēdz 80 līdz 150 pūrvietām lielas būt — jā, pat līdz 300 pūrvietām —, jau par mazgruntniecībām, lai gan mājas ir tikai viduvējas gruntniecības jeb tādas, kas nevar tapt apstrādātas no saimnieku famīlijām vien, bet kur vajadzīgi kalpi. Istā mazgruntniecība ir Krievijā, Vācijā, Francijā un citur vai nu tāda (no 10 līdz 30 pūrvietām), kādu mazgruntnieks, caurcaurim ņe-mot, ar savējiem var apstrādāt un pie tam pilnīgi pārtikt, vai tāda (no 1 līdz 10 pūrvietām), pie kuras īpašnieks, caurcaurim ņemot, nevar iztikt no zemkopības augļiem vien, bez tam, kamēr tas nav iespējis ietaisīt labu dārzu, caur kuru arī no maz pūrvietām zemes var bagātīgi savu maizi ēst, — jāmeklē pelnīties caur amatniecību un dienas loni tuvākās pilsētās, fabrikās vai arī pie lielajiem un vi-duvējiem gruntniekiem, dažreiz arī pie tādiem tuvākiem

amatniekiem, kam ir daudz darbu. Tad nu būtu jārunā par lielgruntniekiem (kam pie mums Baltijā pieder no 1000 līdz 100 000 un vairāk pūrvietu zemes), par viduvējiem gruntniekiem (ar 60 līdz 300 pūrvietām zemes), par mazgruntniekiem (ar 10—30 pūrvietām zemes) un par sīkiem mazgruntniekiem (ar 1 līdz 10 pūrvietām zemes). Izdalīsim tā labākas saprašanas dēļ gruntniecības nosaukumus, kas, vispār ņemot, pie mums Baltijā būs derīgi.

A. Šturma k. nu teic: «Mazgruntniekiem (t. i., māju jeb viduvēju zemju īpašniekiem) nebūt un nekādos gadījumos nebūs dalīt savas mājas. Viens pats dēls lai manto visas mājas, tās jāuzskata par mūžam nedalāmu lietu, kas tikai tad mantiniekam var augļus nest, kad visa grunts paliek viņa viena rokās. Sai gadījumā varam ņemt mūsu lielgruntniekus par priekšzīmi. Dalīšana padara gruntniekus nespēcīgus, nabagus, un tie caur to zaudē savu patstāvību.»

Baltijas muižnieki ar savām lielajām tiesībām patiesi bijās priekš 30—35 gadiem pazaudēt savu patstāvību, tik drīz kā tie sāks mājas pārdot. Bet kādas lielas tiesības tad var saimnieki paspēlēt? It nekādas. Bet vai mazgruntniecība tiem neatņems vai nepārdārdzinās kalpus? Arī ne, jo tas kalps vai jaunākais saimnieka dēls, kas būtu aizgājis uz Iekškrīeviju, nu būs saimnieka kaimiņš un strādās dažreiz lētāki nekā kalps, kas ir jāuztur un jālonē visu gadu. Mazgruntniecība Baltijā laikam iesakņosies it rāmi, pamazītiņām; tādēļ lielākiem gruntniekiem no tās kāds sliktums var celties tikai tad, ja muižnieki, mājas dārgi pārdevuši, uzreiz sāk kalpiem pārdot savus būvplačus. Muižai pārdodamo būvplaču tuvumā jau diezgan strādās zemes pircēji, kalpi kā mazgruntnieki; tikai saimniekiem var šur tur iznākt plāni, ja tie pie laika šo lietu nepārdomā labāki, nekā A. Šturma k. māca. Toreiz, kad Baltijas muižnieki vēl patiesi it tāpat domāja, kā cienījamais rak-

stītājs šē māca, tie nepārdeva un arī patiesi nevarēja pārdot nevienu māju latviešu vai igauņu saimniekiem. Es to reižu reizēm dabūju no viņu mutēm dzirdēt. Tad nu zemkopības attīstīšanās mūsu Baltijā, tas ir, māju pārdošana, sākās tikai no tā laika, kad lielgruntnieki (papriekšu viņu gudrākie, kas kā barons Felkerzāms iz Vidzemes arī ārzemju būšanā bij dziļāki ieskatījušies, pēcāk arī citi) šīs A. Šturma k. domas sāka atmet. Vāczemē, Francijā un visā Vakareuropā šādas domas senos nebrīvos jeb pusbrīvos laikos arī valdīja, bet tagad tās ir vispārīgi tā izzudušas, ka tikai retā mazā stūrītī tās vēl uzturas. Tagad visas attīstītās tautas zina un izlietā mazgruntniecību un sīko mazgruntniecību, tik drīz kā tur pieaug diezgan ļaužu, jo citādi to vēl nevar ievest, kad arī nezin kā gribētu. Baltijas muižnieki, savu labumu it labi saprazdami, zina, ka pie pilnas mazgruntniecības ieviešanas Baltijā vēl trūkst ļaužu un tādēļ iznāk vairāk peļņas, kad papriekšu izdod mājas, kas jau tā ir ietaisītas, ka tikai retam saimniekam pašam nāks prātā tās dalīt. Varbūt it drīz nāks tas laiks, kur tie sāks ietaisīt kalpiem sīkmazgruntniecību, lai tiem netrūkst kalpu tuvumā. Saimniekiem būs pašiem pie laika jāgādā, lai tiem tuvumā arī rodas sīkgruntnieki — priekš tam, kad kalpu vairs nebūs daudz. Muižnieki jau tagad labi zina, ka lielmuiža, smalki rēķinot, ienes mazāk nekā lopmuiža; lopmuiža mazāk nekā māja, mazāk nekā kalpu gabals — vispār ņemot. Kurzemē gan vietām ietaisīja lopmuižas iz mājām, bet tur bij pavisam cits nodoms. Saprotama lieta, ka sīkā mazgruntniecība caurcaurim izdod visvairāk augļu, tādēļ ka mazas zemes īpašniekam daudz labāki patik strādāt (grūtāki un par lētāku maksu) uz paša zemes nekā pie cita saimnieka par kalpu. Šis vispārīgais likums ir ļoti svarīgs, tā ka to nebūt nevar atspēkot caur A. Šturma k. piezīmi: «Ka zemkopība tur nīkst, kur zemi apstrādā it mazos gabaliņos, to lasītāji jau zinās no krievu zemes šno-

reniekiem.» Te jāpiemin, ka Krievijā zemkopība pie zemniekiem tagad jau stāv, caurcaurim ņemot, daudz augstāki, nekā tā stāvēja priekš 25 gadiem, kad tur atcēla dzimtbūšanu. Baltijā 25 gadus pēc dzimtbūšanas atcelšanas, tas ir, ap 1845. gadu, zemkopība pie zemniekiem vēl gandrīz nemaz nebij pacēlusies uz augstāku stāvokli, kā tā jau bij dzimtbūšanas laikā. Tagad (lai gan pa daļai ar dzelzceļu palīgu) no Krievijas izved caurcaurim četrreiz vairāk labības, nekā izveda priekš 25 gadiem, lai gan lielākā daļa no Krievijas muižu zemēm ir pavisam nolaista jeb zemniekiem atdota uz nomu, jo Krievijā, kur visiem zemniekiem uzreiz tapa zeme piedalīta un tagad visiem pašiem ir zeme, tiem netiek iet par muižu kalpiem, ja neizmaksā it dārgu loni. Taču krievu zemnieku attīstība īsā laikā, 25 gados, vēl nav pacēlusies tik daudz kā Baltijā 65 gados, un tikai tādēļ vien krievu zemkopība stāv zemāki nekā tagadējā Baltijas zemkopība. Francijā, Beļģijā, Vācijā, Dānijā, Norvēģijā mazgruntnieku zemkopība stāv uz daudz augstāka stāvokļa nekā mūsu Baltijā pie muižniekiem un zemniekiem. Daudz brangu, pat labprātīgu mācītu vīru ir velti nodarbojušies, gribēdami taisni nospriest un uzrādīt, cik zemes mazgruntniekam vajadzīgs, lai tas var pārtikt ar sievu un bērniem no sava zemesgabala. Kas ievēro svešās zemēs pastāvošo kārtību, tas var pārliecināties, ka tāda nospriešana it nemaz nav vajadzīga un it nekam neder. Ja kādam pieder par daudzniecīgs, mazs un neienesīgs zemes gabaliņš, tad īpašnieku neviens nevar piespiest tur dzīvot; tas var to pavisam vai uz laiku atstāt, izrentēt tuvākam kaimiņam u. t. jpr. un pats iet par kalpu vai pilsētās un fabrikās, kur tās ir. Tādēļ mazgruntniecība nevienu nevar nelaimīgu darīt. Bet mazgruntniecības spēks it īsti parādās dārzniecībā, augļu un sakņu dārzos, kas it īpaši uzzeļ pie sīkajiem mazgruntniekiem. Baltijas muižās un mājās dārzniecība ieņem ļoti zemu stāvokli, un tas arī citādi nemaz nevar būt, jo kalpu darbs

ir dārgs un turklāt vēl dārzu kopšanai par daudz rupjš. Mazgruntnieks strādā savā paša dārzā, laukā daudz lētāki un izmanīgāki, labāki, un tādēļ tam izdodas dārzniecībā labāk nekā saimniekam un muižniekam, vispār ņemot. Kam Baltijā vēl pieder lieli ābolu dārzi, tas tos iznomā. Jaroslavļas krievu zemniekiem, kas dažreiz gan vēl neprot ne lasīt, ne rakstīt, bet kā mazgruntnieki saprot dārzniecību labāk nekā Baltijas latvieši, vācieši un igauņi. Tagad Berlīnē un Hamburgā, Vācijā, avīzēs izslavē, ka pie tā un tā gardumu tirgotāja ir dabūjami saldi Jaroslavļas zirņi (kas, zināms, dārzos audzināti); par Baltijas zirņiem nevienam nekrīt prātā ko runāt ārzemēs. Un taču jaroslavieši vēl nebūt nav diezgan attīstīti dārzniecības lietā, kā jau nemācīti laudis; īsto attīstīšanās var redzēt Anglijā, Beļģijā un pie citām mācītām tautām ar diezgan daudz mazgruntniecību.

Tagad ik gadus tūkstošiem latviešu un igauņu jāaiziet, vai grib vai negrib, uz Iekškrīeviju, kur tie var tapt par mazgruntniekiem, kas tiem tēvijā aizliegts — aizliegts caur tiem pašiem iemesliem, kas nesen vēl aizliedza muižniekiem pārdot savas mājas. Mazgruntniekam, kas iesāk bez naudas, ir jādien daudz gadu pie tuvākiem lielgruntniekiem pat par lētāku naudu, nekā kalps dien, kas var iet, kur grib. Šo labumu tagad vēl neievēro, bet piespiež tautiešus aiziēt svešumā, it kā nebūtu Kurzemē un Vidzemē vēl tūkstošiem un simttūkstošiem pūrvieta neapstrādātas zemes. Tagad, ja daudz, tad arī tikai desmitā vai 20. daļa no Kurzemes un Vidzemes pieder maz- un sīkgruntniekiem, un pie tam mūsu tēvija nevar labi attīstīties. Kad ar laiku trešā daļa vai puse no Kurzemes un Vidzemes piederēs maz- un sīkgruntniekiem (to nu mēs varbūt gan nepiedzīvosim), tad varēs trīsreiz vairāk ļaužu mūsu tēvijā dzīvot un labāk pārtikt, nekā tagad pārtiek.

PAR GRUNTNIECĪBAS IZDALĪŠANU VĀCIJĀ UN CITUR

(1887)

Jaunākos laikos arī latviešu laikraksti sāk dziļāk aizkert jautājumu, kas zemkopjiem nevar būt vienaldzīgs. Jautājums par gruntniecības lielumu latviešu rakstos daža iemesla dēļ nevarēja tapt nopietni izskaidrots. Tikai īss laiks pagājis, kamēr daļa no latviešu saimiekiem varējuši tikt pie māju nopirkšanas, un vēl daudz mazāka daļa ir pirkto māju aizmaksājuši. Kas tikai nesen māju pircis un nedaudz iemaksājis, tas vēl pats nevar īsti nosacīt, vai tam izdosies vai neizdosies māju paturēt, tas ir, pilnīgi izmaksāt, jo pie tā auglīgi gadi, labības un linu dārgums un kalpu lētums ļoti vajadzīgi. Pēdējo iemeslu, kalpu lētumu, agrākos laikos zemes īpašnieki sasniedza viegli, nepaļaudami kalpiem iziet iz tēvijas, ko ne vien dzimtbūšanas laikos, bet arī vēl ilgi pēcāk varēja izdarīt. Bet tagad šī līdzekļa pavisam trūkst; nu dodas tūkstošiem kalpu uz Krieviju, kur lielākā daļa šādā vai tādā vīzē iemanto zemi un to paziņo saviem pazīstamiem. Gan nu saimnieki var sev par apmierināšanu sacīt, ka visi kalpi jau neizies iz zemes un ka visiem kalpiem arī neatrodas vietas Kurzemē un Vidzemē, tā ka daļai vajaga aiziet uz Iekškrieviju. Bet, lai gan arī šī apmierināšanās diezgan vāja (jo kalpu aiziešana var palikt un ar laiku arī paliks daudz lielāka nekā tagad), tad taču uz šo lietu ir jāskatās arī no citas puses. Ir jājautā: vai tad patiesi Baltijā uz zemēm nevar dzīvot daudz vairāk ļaužu, nekā tagad dzīvo, vai tad mums patiesi Baltijā jāuztur tāda kārtība, caur kuru mūsējie gribot negribot tiek dzīti projām uz rītgubernām un pat uz tālo Āziju. Jo tikai tad, kad maz- vai sīksaimnieku skaits sāk vairoties, var vairāk ļaužu dzīvot un pārtikt no zemes

nekā tagad — pie kam arī jāatmin, ka sīkgruntniecība var tikai it pamazītiņām pieaugt, tikpat rāmi, kā ļaužu skaits pie mums mēdz pieaugt: kur tad citādi kā caur jaunu pieaugumu varētum dabūt to lielo ļaužu skaitli, kāds sīksaimniecībai vajadzīgs!

«Bet mums tak jau ir jādzen mūsējie ārā — jo sīkgruntniecība ir ļoti slikta lieta: to mums māca ne vien vecā ieraža, vecie tikumi, bet arī pat šur un tur avīžu raksti ar teikumiem, ka latviešiem nederot pielaist tādu gruntniecību, kas ir mazāka kā 50—60 pūrvietu.» Tāds teikums brangi sakrīt kopā ar veco laiku saprašānu, kur ne vien dzelzceļu, bet arī cik necik labu zemesceļu pavisam trūka. Bet mūsu laikos jāzina, ka zemes lielums stāv tuvākā sakarā ar zemes apstrādāšanas vīzi. It vecos laikos, kur cilvēki pārtika no medības vien, vienai ģimīcijai vajadzēja mēreni auglīgas zemes mērenā klimatā kādu 1500 desetinu zemes. Ja ļaužu skaits vairojās par daudz, tad bij jāsāk to mazināt caur kariem vai vienu ļaužu daļu aizdzīt uz tālām, tukšākām vietām. Tad nu tanī laikā varēja Kurzemē dzīvot un pārtikt kādas 2000 ģimīcijas jeb, ja daudz, tad 10 000 cilvēku, tas ir, tik daudz, kā tagad dzīvo mērenā Kurzemes pilsētiņā Kuldīgā. — Bet arī tānīs laikos atradās gudri ļaudis: tie izgudroja, ka var dažus īpaši derīgus lopus, kā govīs, zirgus, kazas, aitas, turēt mājās, tiem sagādāt ziemā sienu, tos sargāt no vilkiem. Nu varēja dzīvot, teiksim, desmitreiz vairāk ļaužu Kurzemē, tas ir, līdz 100 000 jeb viena ģimīcija uz 150 desetinām, 400 pūrvietām. Pagāja laiki, ļaudis tapa vēl gudrāki; tie sāka sēt labību un ietaisīt laukus. Nu varēja atkal desmitreiz vairāk ļaužu dzīvot Kurzemē, tas ir, uz 15 desetinām jeb 40 pūrvietām viena ģimīcija.

Tik daudz ļaužu varbūt arī patiesi dzīvoja mūsu Baltijā, kad atnāca vācieši un caur briesmīgiem kariem un mēri ļaužu skaits reizi reizēm stipri mazinājās. Bet nu radās kungi, kam mazie zemturi, zināms, ne ikreiz maksāja; te

dažs nevarēja, dažs negribēja. Ar laiku, pēc vairāk gadu simteņiem, tie izgudroja mūsu mājas, kurās viens kā saimnieks maksā kungam un pietur citus kā kalpus pie krietnas strādāšanas. Krievu lielkungi tādu lielisku ekonomijas pārgrozišanu vēl neespēja izdarīt, jo dzimtbūšana tur pastāvēja tikai 100—150 gadu; Baltijā 600 un leišos ap 400 gadiem. Tā tikai vēsturīgi, bet ne caur ekonomiskiem labumiem var aizstāvēt tagadējo māju zemju lielumu. Jo ekonomiski labumi, vispārīgi ņemot, nebūt nav uzrādāmi. Kur jau ar kalpiem jāstrādā, tur jau viens zemturis var uzraudzīt ne vien 2 vai 3, bet arī 5 vai 10 kalpu. Bet mēs tagad varam tikai priecāties par pie mums pastāvošām mājām, tādēļ ka tās pieder latviešiem.

Krievijā, kā augšām minēts, kalpu būšana vēl nemaz nav tapusi vispārīgi ieviesta, lai gan tā pastāv šur un tur un arī var pastāvēt katrā zemē visā pasaulē, ja atrodas it īpaši izmanīgs vai bagāts zemturis, kas var maksāt kalpiem (iz kaimiņu zemturiem) dārgu loni un taču vēl pats iegūt labumu vai nu tūlī, vai uz nākamajiem laikiem.

Vācijā tagad ar zemturību iet raibi. Tur valdība zem Bismarka vadības ar visiem spēkiem stutē lielgruntniecību caur medības likumiem, caur tullī, kas tiek uzlikts uz svežzemes precēm: labību, kokiem, gaļu, taukiem, caur ko, zināms, lielgruntnieku ienākšana stipri top vairota; caur tādām nodošanām par brandvīnu un cukuru, kas lielgruntniekiem, brandvīna dedzinātājiem un cukura fabrikantiem, dod ik gadus miljoniem rubļu skaidras peļņas. Tad nu lielgruntniekiem tagad zelta laiki caur Bismarka labprātību pret viņiem. Bet taču visā Vāczemē ir pagājušos 100 gados ne vien mazgruntniecība, bet arī sikgruntniecība diezgan dziļi iesakņojusies. Tikai tanīs provincēs, kas stāv pret ziemeļiem, vēl atrodams labs skaits lielgruntnieku. Vidusvācijā, un it īpaši pret vakariem, tie gandrīz tikpat reti atrodami kā Francijā un Beļģijā. Nu būtu jādōmā, ka, caur Bismarka svarīgo roku

(īpaši caur medību likumu) apspiesti, mazie gruntnieki ies bojā un pārdos savus gabalus lielgruntniekiem. Bet nekā. Visai apspiešanai kā par spīti mazie aug un vairojas tā, ka pat lielgruntnieki sāk nākt pie pārliecināšanās, ka nākamība pieder ne šiem, bet sīkgruntniekiem, kas paši apstrādā savu zemi un netur nekādus kalpus. Redz, ko raksta kāds īsts konservatīvs lielgruntnieka dēls konservatīvā mēnešrakstā «Grenzboten», Nr. 39. š. g. zem virsraksta «Colonisation» (savilkšu izteikumu īsumā): «Es esmu pārliecināts, ka lielgruntniecībai mūsu dzelzceļu laikos vairs nav nākamības, it īpaši tanīs Prūsijas rītprovīncēs, kur tā vēl lieliski atrodas un kuras es labi pazīstu. Brīnīšķi ir skatīt, ka veco prūšu ķēniņu purvos un tukšajos ietaisītās iebūvīšu «kolonijas» pat tagad vēl zied un zaļo, kur visi tie lielgruntnieki, kas nav it bagāti muižnieki vai turīgi tirgotāji, ik gadus kļūst dziļāki parādos, ka žēl to redzēt. Lielgruntnieku stāvoklis, vispārīgi ņemot, ir tik bēdīgs, ka pat ar tuļļiem, medībām un citiem likumiem tiem nevar palīdzēt. Vislielākā vaina ir tā, ka pēc tēva miršanas bērniem jāizdala manta; kad nu muiža kļūst viena paša dēla rokās, tad jāietaisa lieli parādi, lai citu brāļu un māsu daļu var izmaksāt naudā. Bet nu jāmaksā procenti, pie tam jādzīvo gribot negribot lepnāki, nekā tēvu tēvi dzīvoja, jāizlietā saimniecībā tik milzu lieli kapitāli, kā vecos laikos nevienam galvā nenāca. To nevar izturēt, tas jāizsaka gaiši un skaidri. Visa Rītprūsija atrodas tagad tādā stāvoklī. Milzums kalpu aizceļo uz Ameriku; uz zemēm ļaužu skaits nepieaug, bet pat mazinās. Lielgruntniecību savā aristokrātiskajā formā glābt nav nekādā vīzē iespējams. Tikdrīz kā muižu parādu dēļ pārdod un izdala sīkgruntniekiem, tē redzam par brīnumu, ka pat slikta zeme neilgā laikā pārvēršas par labu un nes augļus. Lielgruntniekiem tādai pārlabošanai trūkst naudas, bet sīkgruntniekam ne, jo tas strādā pats — dien' un nakti, pat svētdienās, pat svētdienas drēbes neiegādādam,

līdz paša lauciņš vai dārzs tam sāk ko ienest. Lielgruntnieks var tikai auglīgākos plačus likt apstrādāt caur kalpiem, kas maksā dārgu naudu un strādā daudz sliktāki nekā zemturis.» — Galā minētais rakstnieks dod prūšu valdībai to padomu jeb liek priekšā to lūgumu, lai tā nopērkot tās muižnieku muižas, kas iegrimušas parādos, un izdalot zemi sīkgruntniekiem, kas paši savām rokām apstrādā zemi bez kalpiem; tad valdība neko nepaspēlēšot un muižniecībai būšot palīdzēts. Tādā garā jau tagad strādā Prūsijas valdība Poznaņas provincē, polu muižnieku zemes nopirkdama un tās izdalidama vācu algādžiem.

Tiktāl vācu aristokrāts.

Pielikšu šē klāt pāris vārdus par mazo Oldenburgas valsti Vāczemē. Tur neatrodas neviens lielgruntnieks; šī zeme ir 117 kvadrātjūdžu liela, un tur dzīvo 337 000 iedzīvotāju, gandrīz visi uz zemēm, jo tur atrodas tikai mazas pilsētas. Fabriku gandrīz nemaz nav; visus uztur zemkopība un īpaši sīkgruntniecības attīstīšanās, jo arī tik lielu gabalu kā mājas Baltijā tur atrodas it reti. Un, kas it īpaši vērā liekams, Oldenburgas provincēs, kur atrodas viena itin auglīga un viena neauglīga province, citas mēreni auglīgas, — tur kā vienā, tā otrā visa zeme atrodas sīkgruntnieku un mazgruntnieku rokās. Tikai tanī lietā starpība, ka auglīgie plači ienes vairāk nekā tie, kas atrodas neauglīgajā provincē. Oldenburga visā Vācijā izpelņījusi slavu, ka tā esot it īpaši laimīga, Dieva svētīta maizes zemīte. Tādu pašu slavu vecais Stenders dod Kurzemei. Kad nu mēs redzam tā Oldenburgā, kā Krievijā un visā Vakareuropā mazgruntniecību it brangi pastāvam, tad mums gan nederēs vairs latviešu rakstniecību krāsot ar teikumiem, ka sīkgruntniecība maitājošā civilizāciju un ka neesot vēl tagad pielaižams mazs zemes lieluma mērs Baltijā — citiem vārdiem sakot — ka Baltijai vienīgai pasaulē vajagot palikt pa vecam zemes gabalu lielumā, lai gan, skatoties uz rītiem un vakariem, viss pārgriezies un

pārgriežas vēl vairāk ik dienas. Cerēsim, ka liela daļa no latviešu mājām vēl ilgi pastāvēs krietnu, turīgu un lietpratīgu saimnieku rokās. Bet liksim arī vērā, ka dēlam, kam pēc tēva nāves jāizmaksā nauda daudz brāļiem un māsām, var caur to vien jau pēc 10—20 gadiem trūkt tā vajadzīgākā kapitāla saimniecības pārļabošanai lielā mājas placī, kamēr sikgruntniekam pašam jau kapitāls rokās, kad tas, mazu zemesgabalu no tēva mantojis, to var apstrādāt pats, neiedams (kā saimnieka jaunākais dēls) pie cita par kalpu. Kač vecos laikos mūsu senčiem kā krietniem zemkopjiem patiesi laikam vajadzēja līdz 15 desetiņu zemes familijas uzturam, tad tagad katrs var saprast, ka dažs var it kupli iztikt un arī patiesi iztiekt ar 1½ desetiņu jeb 4 pūrvieta lielu gabalu, skatoties uz īpašnieka naudas un miesas un gara spēkiem. Ko dārzkopība nozīmē, to var tikai tur dabūt labi redzēt, kur sikgruntniecība diezgan izplatījusies. Mūsu Baltijā to vēl nevar redzēt, un tādēļ nebrīnāmies, lasot, kā gan Jaroslavas mazgruntnieki ar saviem saldajiem dārzu zirņiem spēj aizsniegt pat 2000 veršķu tālo Berlīni, bet latviešu dārzniekam tas nekad nebūtu iespējams, lai gan tas dzīvo ne 2000, bet tikai 200 vai 100 veršķu attālu no Rīgas un citām pilsētām, kuru turīgie iedzīvotāji var dārgi aizmaksāt par dārzu gardumiem. Zināms, ne katram izdosies lieliska dārzniecība (pie kuras var iztikt ar it mazu placī), bet arī prasta ikdienišķa dārzniecība izdod daudz peļņas.

SABIEDRISKĀ DZĪVE. POLITIKA

NACIONĀLĀS ATTIECĪBAS

LATVIEŠU NĀKOTNE KRIEVU UN VĀCIEŠU STARPĀ

(1886)

Mācāties, latviešu jaunekļi, cik vien iespējat, krieviski un, ja tas ir izdarāms, arī vāciski. Šī mācīšanās, šī svešu valodu saprašana neviena nepiespiež atšķirties no savas latviešu tautas, it īpaši tad ne, ja jūs nekad neaizmirstaties ne vien sveštautu, bet arī latviešu laikrakstus, grāmatas un avīzes iegūt un lasīt, jo literatūras ražojumi jūs arvienu savienos ar pašu tautu un viņas vajadzībām. Karstas jūtas par tautas labklāšanu jums nezudīs vis, bet dažu reizi vēl pieaugs, kad dzīves apstākļu dēļ jums gadīsies gandrīz ikvien krieviski vai vāciski runāt un ar šo tautu locekļiem sastapties. Piemēru mēs varam redzēt pie mūsu Baltijas vāciešiem, no kuriem daudzi Pēterburgā un visā Krievijā, kara- un civildienestā stāvēdami un augstas vietas ieņemdami, Baltijas vāciešiem ir vairāk labumu atnesuši nekā tie, kas, mājā palikdami, tikai vāciski vien runāja, bet ievērojamu dzīves stāvokli ieņemt neiespēja.

Latvija atrodas vidū starp lielo Krieviju un arī, pēc ļaužu skaita ņemot, diezgan lielo Vāciju. Tad nu tiem viegli var izdoties caur labām skolām un pie diezgan sva-

badiem dzīves apstākļiem iemācīties abas valodas un tādā vīzē palikt par bagātākiem un tikt par derīgiem vidutājiem starp abām šīm lielajām tautām, kurām uz priekšdienām u. t. jpr. vēl daudz vairāk vidutāju būs vajadzīgs nekā līdz šim. Jau mūsu dienās mēs redzam, cik labi latviešiem veicas vidutāju stāvoklī. «Pēterburgas Avižu» laikā sāku klausināt un pēc tiešām pārliecinājos, ka Pēterburgā pie it visiem ārzemju sūtņiem stāv dienastā latvieši daždažādos amatos; pat pie Turcijas, Brazīlijas, Bavārijas un Spānijas sūtņiem. Laikam tagad, pēc 25 gadiem, būs tāpat. Visi šie latvieši prot latviski, vāciski un krieviski, daži arī vēl citas valodas. Krieviski jau latvietis var vieglāki iemācīties nekā vācietis, un šī vieglākā iemācīšanās ir latviešu tautai īpašīgs labums, kas vēl vairāk parādīs savu spēku nekā līdz šim, ja tikai to ievērosim. Zināms, šo labumu varēs sasniegt tikai maza tautas daļa, tikai tie, kas iespēj iemācīties vairāk valodas. Bet šī daļa, caurcaurim ņemot, taps turīga un latviešu dzīvi dažā ziņā stipri varēs stutēt. Tādas stutes (kuru spēku tautai mums neder ne par daudz uzslavēt, nedz arī par daudz nicināt) latviešu tautai laikiem drīz pienāks labi lielā skaitā no pārvācotiem latviešiem pilsētās un uz laukiem — ja tikai tiem atvēlam tikpat lielas tiesības, kā pie citām tautām bauda tie, kas prot vairāk valodas, runāt pēc apstākļiem vienā vai otrā valodā.

Pieminēju Pēterburgas sūtņus. Bet varu arī uzrādīt, ka visās lielās Pēterburgas viesnīcās sulaini, šveicari un citi ierēdņi pa lielākai daļai ir latvieši (daži ar itin lielām ienākšanām), lai gan Pēterburgā dzīvo tikai 4—5000 latviešu un desmitreiz vairāk vāciešu, 3—4 reiz vairāk igauņu. Arī telegrāfu, pastu un dzelzceļu iestādēs visā Krievijā atrodas tik daudz latviešu, ka jābrīnās. Skaidri redzams, ka latviešiem arī vairāk saprašanas dzīvē labi izdodas; tie arī iespēj viegli piemācīties vēl kādu jaunu valodu klāt pie savām jau pazīstamām trim valodām (latviešu,

vācu un krievu valodām). Arvienu ar valodām jau tā iet, ka pie 2—3 valodām, ja vajadzīgs, vēl var piemācīties citas valodas klāt. To ar prieku redzam pie latviešiem arī uz jūrniecības lauka, kur daudz valodas cik necik saprast ir tikpat derīgi kā pie Pēterburgas sūtņiem un lielajās viesnīcās, telegrāfu, pastnamu un dzelzceļu valdēs.

Tā nu redzam, ka tai latviešu tautas daļai, kurai ir iespējams vairāk valodas iemācīties, liktenis ir novēlējis svarīgus, laicīgai labklāšanai ļoti derīgus uzdevumus nākošiem laikiem. Šos uzdevumus izpildot, latviešu tauta nezaudēs savu nākamību, jo lielākā tautas daļa paliks gadu simteņiem pie savas mātes valodas, latviešu apkārtņē dzīvodama, kur svešā valoda nav vajadzīga un tādēļ drīz atkal taptu aizmirsta, ja arī to iemācītos.

KAUNĪGIE LATVIEŠI

(1862/3)

Daži no latviešiem, kas ir ko mācījušies, un daži, kas turīgi vai bagāti tapuši, un arīdzan daži, kas nedz ko mācījušies, nedz arī bagāti vai turīgi, — daži no šiem kaunas, ka tie ir latvieši; tie labprāt apslēpj savu latvietību, ja to var izdarīt un ja nav jābīstas, ka zobugaļi par to smiesies. Daži sāk tā runāt, ka saķēzī latviešu un vācu valodu, abas kopā samaisīdami. Daži, noklausījušies, kā tādi vācieši runā, kas latviski neprot labi runāt — un tādu ir lielākā daļa —, sāk runāt tādā pašā vīzē kā šie vācieši: tie laikam tic, ka tas labāki skanot. Daži tīšām izsauc latviešu *ie* jeb *o* neriktīgi, tāpēc ka vāciešiem daudzreiz pie šām skaņām pūlīņš liels. Daži caur drēbēm grib savu latviešu tautību apslēpt. Visvairāk daudzi cerē caur to citai tautībai piešķirties, ka sāk šķendēt un lamāt latviešus, cik galviņa saprot.

Kaunīgie latvieši! Kauču visās zemēs zobugaļi jūsu slakai uzglūn ar saviem adatu dūrieniem, nomanīdami

jūsu šķībo garīgo būšanu: es, latviešu Zobugals, gribu jūs pārstāt. Jo mana labsirdība ir lielāka: skatieties man tikai acīs, tad to drīz nomanīsīt.

Vispirmāk, jūs aizstāvēdams, pieminēšu, ka jūs suga nav nebūt latviešu starpā vien atrodama. Gandrīz visās tautās ir atrodami tādi kaunīgie, kas kaunas savas tautības dēļ. Tikai taīs tautās, kas pasaulē īpaši varenas un īpašā godā vai slavā stāv, — tikai tur retus tādus kaunīgus atrod. Francūzis, anglis un krievs jau it reti aizliegs savu tautību. Vācieši, kas dzīvo Parīzē, Pēterburgā vai starp angļiem Ziemeļamerikā un Anglijā, — tie it daudzreiz atstāj savu tautību un piestājas pie tām trim citām tautām.

Kam patik, tas jau var ievēlēties sev svešu tautību un savu atstāt — jo Zobugals to neliedz. Daži gan domā citādi. Iru tautai nemaz labi neklājas apakš angļu valdīšanas; iru zeme nebūt nevar lepoties tā kā angļu zeme — un taču viņu tautas dzejnieks Tomass Mors tā apdzied savu tēva zemi:

Wärst Du, wie ich bete, gross, herrlich und frei,
Die Perle des Meeres, der Erde ihr Mai,
Wohl grüssst' ich Dich stolzer, wohl selig erfreut;
Doch könnt' ich Dich lieben noch heisser als heut?
O, Du, das in Wunden, von Ketten umklirrt;
Nur schmerzlich geliebter den Deinen noch wird!
Ein Volk, dessen Herz gleich des Pelikans Kind
Trinkt Liebe in Blut, das vom Busen Dir rinnt —

tas ir latviski:

Kad tu būtu, tēvu zeme, kā es lūdzu nakt' un dien',
Liela, branga jūras pērle, pasaul's paradīzes dārzs,
Tad gan lepnāki es tevi sveicinātu, slavētu,
Bet vai tevi karstāk mīlēt nekā šodien varētu?
Ak, tu dārgā tēvu zeme, ķēdēs, vātēs tavēji
Vēl jo vairāk mīlē tevi un tev' mīlēs mūžīgi.
It kā pelikāna bērni mīlestīb' ar asinīm

Iezīž, kas tai tek no krūtīm, tā mēs to iezīduši.
Tā domā iru dzejnieks.

Arī vācu dzejnieks Šillers teic:

An's Vaterland, an's theure schliess' Dich an,

Das halte fest mit deinem ganzen Herzen —
tas ir:

Pie tēvu zemes cieti turies klāt,

Lai tā tev ir un paliek dārgā cienā —

bet taču Zobugals visus kaunīgos latviešus stipri aizstāvēs uz priekšu, vai nu tie grib palikt par vāciešiem, vai par krieviem, vai par poļiem. Zobugals to darīs tāpēc, ka viņš to gara šķībumu nomanījis, bez kā kaunīgie nevar būt. Un uz tādiem šķībumiem aug Zobugalam branga barība. E, kur Zobugals gudrinieks! — tā sacis lasītājs.

* * *

Kāpēc es lai neizliekos par vācieti, krievu, francūzi u. t. jpr., ja man tas ko labu ienes? Vai man tas nav brīv? Es esmu brīvs cilvēks, un man jāgādā par sevi un par savēju labklāšanos, cik vien iespēju. Skroderis, kurpnieks, modes lietu kopmanis, jā, pat sulainis vai pavārs būdams, es vieglāk varu tapt par izslavētu un turīgu cilvēku, ja man izdodas pilsētā uzdoties par francūzi, kas nesen no Parīzes pārnācis. Tā runā un domā dažs labs latvietis un vācietis; jo pie abām šām tautām ir tā savādā vājība nereti redzama izdevīgā laikā atgriezt savai tautai muguru. Zināms, daudz vairāk būs tādu kaunīgo, kas tā domā vien, bet nemaz nerunā, lai dienastnieki vai pazīstami to dzirdēt nedabū un nesāk smiedamies teikt: vai, brīnums! Tāds vien ir mūsu cienījamais — — —?

Ērmīga lieta! Kāpēc tad smejas sulaiņi un pazīstami, redzēdami tādu pazīstamu, kas uzreiz izlīž no francūžu, pariznieku ādas ārā un uzreiz paliek tikai par vācieti vai par latvieti? Kāpēc smejas?

Ticiet droši, kaunīgie latvieši vai vācieši, tās bailes,

ka citi smiesies, ir tīrs nieks un izzūd kā bieža migla rīta laikā, kad to gruntīgi aplūko ar platām acīm. Tie paši smējēji tiešām jau smējās daudz gadus par Jūsu kaunēšanos; jo par to tiešām jāsmējas; jo vairāk Jūs apslēpjat savu latvietību vai vācietību, jo vairāk tie smejas — kauču Jūs to zināt nebūtu dabūjuši, ja Zobugals Jums to paslepen neizteiktu. Jo it brīnum reti kāds var tā ielīst cita ādā iekšā, ka nekāda ziņa neatnāk no dzimtenes par tautību u. t. jpr. un ka ne aussgals ārā nepaliek. No tā mazā auss galiņa citi drīz izdabū, kāds pats putniņš ir. Tikdrīz kā viens to izdabūjis vai no citiem sadzirdējis — tūlīt tas uzņem Zobugala teicamo amatu visu aplamību un neklājību izzobot. Un cik modīgi tāds lieks draugs vai zobugallīgs sulainis prot smieties — to tikai tad var labi noklausīties, kad esam svešu barā vai dzirdam, kā kaimiņš par kaimiņu prot spriest. Tikdrīz kā savu tautību atklājat, Jūs saviem smējējiem uzreiz atņemat gandrīz visu varu.

Negribam un nevaram liegt modes skroderim jeb andelmanim savu vārdu pārfranciskot jeb pārvērst par francisku, ja viņu amata darbs caur to daudz labāku vērtību dabū, — it kā daudz vīna audzinātāji pie Vāczemes Reinupes izdod un nosauc savu reinvīnu no sen senajiem gadiem par francūžu šampanēra vīnu, neapdomādami, ka tie savu tēvu zemi caur to zaimo. Mēs tikai šoreiz ieteiksim saviem lepnēm latviešu kaunīgiem ausīs vienu vārdu, kas svarīgāks par visiem citiem.

Latviešu tautai esat Jūs vajadzīgi, jūs, kas kaunējāties par savu tautību un tādēļ arī no citām tautām daudzreiz topat nievāti. Latviešu tauta nevar cienā un godā tikt, kad katrs, kas augstākā vietā ticis, aizliedz savu latviešu tautību un tādēļ nenāk tautai par godu (kā gandrīz visām tautām), bet par kaunu.

Redziet, kaunīgie latvieši, — Jūs savai tautai esat vajadzīgi — — vai Jūs nu varat atkāpties no tās? Nevarat, nevarat! Jūsu augstprātība to Jums aizliegs. Citai

tautai Jūs neesat vajadzīgi, bet latviešiem, kuru kauls un miesa Jūs esat.

Kad jūs tādā vīzē tapsit tautas dzīvi un godāti un cienjami locekļi, tad tikai dabūs tos atlikušos.

ZIŅAS PAR PĒTERBURGAS JAUNĀM LATVIEŠU AVĪZĒM

(1862)

Šīs avīzes iznāks no 1. jūlija 1862. g. Pēterburgā un maksās par pusgadu vienu rubli.

Rīgas, Jelgavas, Pēterburgas, Tērbatas un Pērnavas pasta namos var naudū par avīzēm iemaksāt un uzdot, kur avīzes jā-sūta, — tad ik nedēļā dabūs caur pastu aizsūtītu avīžu lapu. Papīrs būs tāds kā šis, avīzes būs vairāk kā pusotru reizi lielākas nekā Jelgavas «Avīzes» un «Mājas Viesis». Avīžu lapas rakstītāji būs latvieši, kas dzīvo Pēterburgā, Rīgā, Kurzemē, Vidzemē, krievu zemē un citur, — tāpat arī vācieši, kas būs tik labi palīdzēt pie šī iesāktā īsti labā, bet arī īsti grūtā darba.

Jau sen daži latvieši ir iegribējušies jaunas latviešu avīzes. Mūsu dienās šī iegribēšana ir gauži vairojusies. Latviešiem gan jau ir divi avīzes. Jelgavas «Latviešu Avīzes», kas gandrīz jau 40 gadus pastāv un šinī garā laikā it daudz ir latviešu tautai garīgu barību atnesušas. Daudz cienīgi mācītāji un citi tautas draugi no dažādām dzīves kārtām, skolmeistari, dakteri, muižas kungi un skrīveri, vācieši un latvieši, ir šinīs avīzēs svarīgus graudus sakrājuši, kas simtiem, jā, tūkstošiem latviešu jaunekļu ir prātu cilājuši uz gudrībām un krietnu goda dzīvošanu. Tāpat

arī Rīgas «Mājas Viesis», no latviešiem apgādāts, jau sešus gadus pastāv un daudz ir palīdzējis mūsu mīļiem brāļiem latviešiem gara spēkus pamudināt, lai paceļas drošāki. Un taču — tā saka daudzi — taču vēl trūkst latviešiem tādas avīzes, kādas atrodamas pie citām tautām, krievu, vācu, francūžu, angļu, itāliešu, dāņu, grieķu un zviedru valodā. Dažs teic: vaina ir tā, ka vēl it daudz rakstītāji domā un runā: «Latviešu tauta ir bauru tauta, tiem negeld visu to zināt, kas citām tautām ir gēldīgs un veselīgs.» Tiem negeldot garīgi ēdieni, kas, tā sakot, sāļiti un vircēti, tos baurus vajagot ar pienu vien barot. Citi atkal saka: vaina ir tā, ka latviešu tauta ir par daudz maza tauta, kas, turklāt vēl nabaga un nemācīta būdama, neiespēj tādas dārgas avīzes aizmaksāt, kādas atrodam pie lielām tautām. Angļu, francūžu, vācu un krievu lielās avīzes maksā līdz 20 un 30 rubļiem par gadu — kur nu latvieši tādas varētu aizmaksāt? Daži atrod valodā vainas, kāpēc latviešiem nav īstas gruntīgas avīzes; latviešu valoda negeldot īsti zināšanām un gudrībām; tanī tikai pras-tus stāstīņus un rupjas kroga plāpāšanas varot īsti labi un svarīgi izteikt. Smalkām līdzībām un domām un augstām gudrībām trūkstot vārdu.

Tātad trūkstot īstām latviešu avīzēm gēldīgu rakstītāju, lasītāju un valodas.

Ja nu šīs trīs pieminētās vainas riktīgi pastāv, tad «Pēterburgas Avīzes» apgādātāji ir ļoti misējušies, tās ietaisīdami. Jo šīm, pašā valsts galvaspilsētā iznākdamām avīzēm tik jau pieklājas iet tādu pašu ceļu kā visu tautu avīzēm, dot garīgu barību ar pienu un ar vircēm, laist sāļigus un saldus vārdus, kā gadās un kā mēdz darīt visur citur pasaulē. Mēs sakām skaidri: «Pēterburgas Avīzēm» pieklājas iet droši savu ceļu uz priekšu, būt ne-taisnības un māņu pretiniekiem, neskatot uz vīra cepurī.

Bet nu, vai «Pēterburgas Avīzes» arī iespēs to izdarīt, kas tām izdarīt pieklājas? Ak, to skaidri apgalvot varētu

tikai lielmutis, kas lielīdamies nezina, cik gauži grūti ir izpildīt tādu apsolīšanu. Nevaram liegt, ka tās pieminētās trīs vainas guļ grūti rakstītājam uz krūtīm. Tik to varam sacīt un apgalvot: darīsim, cik iespēsim, un lūdzam lasītājus, lai ir iesākumā ar mieru ar šo apsolīšanu. Tās minētās trīs vainas, kas tagad tik grūtas izliekas, ar laiku, kad varam cerēt, paliks mazākas un ar laiku paliks par vēltīgiem iemesliem. Lai tas tā varētu notikt, uz to «Pēterburgas Avīzes» gādās, cik tai pienākas un cik tai būs iespējams. Tai, kas zin, izdosies drīz gruntīgi parādīt, ka jau mūsu dienās latvieši nav «bauru tauta» vien, ka neviena tauta nav un nevar būt īpaša ļaunā kārta jeb slaka, ka daudz dakteri, mācītāji, bagāti kopmaņi, augsti tiesas vīri, jā, pat muižnieki ir latvieši un tikai tādēļ vien daži no šiem vēl kaunas būt latvieši, ka šo lietu gruntīgi nav pārdomājuši, un tādēļ, ka mūsu latviešu (un mūsu zemes gabala vāciešu) raksti līdz šim arvienu mēdza sajaukt zemnieku kārtu ar latviešu tautu. No krievu muižniekiem šimbrīžam daudz simtiem runā savā mājā un ģimenījā tik franciski vien un lasa visvairāk francūžu un angļu grāmatas. Tomēr viņiem ne prātā nenāk, ka viņi, to darīdami, nepieder pie krievu tautas. Vāczemē arī priekš simt un divsimt gadiem visi lielmaņi runāja franciski vien; pats lielais prūšu ķēniņš Pricis (Fridriķis) priekš simt gadiem vēl domāja, ka vācu valoda nebūt nederot, kad gribot ko smalki izteikt un par augstām lietām runāt. Vācu lielmaņi tanī laikā un Luterā laikos turēja vācu valodu par to rupjāko valodu, tīri tā kā tie, kas tagad latviešu valodu tur par kroga valodu, un viņā laikā vācu rakstītāji domāja it kā mūsu mīļamais nelaika mācītājs Pantēnijs, kam savā laikā likās, ka, jo rupjākas līdzības un jo rupjākus kroga vārdus rakstītājs brūķē latviešu valodā, jo riktīgāki tas esot latviešu valodas garu ievērojis. Liekas, viņš tāpat būs misējis kā prūšu lielais ķēniņš Pricis. Redzēsim.

«Pēterburgas Avīzēm» arī pienākas ar laiku skaidrāki un gruntīgāki pārrunāt par zemnieku kārtu un kas tas ir par pienu, ar ko tā jābaro. Te katrs avīzes lasītājs varēs savas domas izteikt skaidri un gruntīgi, vai mācītājs vai saimnieks, jeb kalpa puisis, kam tikai skaidri vārdi un visvairāk skaidras domas galvā jeb arī kam tikai dedzīgs gars patiesību un gaismu izplatīt pār pasauli un godabijāšanu un krietnus tikumus vairot latviešu starpā.

Latviešu valodas kopšana, zināms, jau tādā vīzē «Pēterburgas Avīzēm» it ļoti pie sirds ies. Tās gan nevarēs ieņemt par daudz garus augsti mācītus rakstus par valodu un gudrībām, tādēļ ka lasītāju vislielākai daļai tie nederētu un nepatīktu. Taču visādi īsi un skaidri raksti par latviešu valodas garu, par riktīgu rakstīšanu, par latviešu tautu un viņas veciem un jauniem notikumiem, par latviešu grāmatām, dziesmām un ziņgēm šīm avīzēm būs ļoti derīgi un taps labprāt pieņemti, ja tādus piesūtīs.

Isos vārdos izsakot, «Pēterburgas Avīzēs» taps doti:

1. augstas valdīšanas izlaisti jauni likumi un tiesas sludināšanas;
2. tēvzemes un svešu zemju notikumi, visvairāk tādi, kas zemes kopējiem derīgi un patīkami;
3. ziņas par zemes kopšanu un dažādiem amatiem;
4. ziņas par dabas lietām;
5. mācības zemes un ļaužu bagātību un labklāšanu vairot caur darbu;
6. ziņas par tautām un zemēm;
7. par skolām;
8. par pasaules notikumiem;
9. par latviešu rakstiem un spriešana par grāmatām, kur latviešu raksti, notikumi jeb valoda pieminēti;
10. dažādi stāsti, joku raksti, dziesmas;
11. dažādas sludināšanas;
12. preču tirgi.

Jaunas avīzes tiek iegādātas no latviešu rakstītājiem, turīgiem latviešu kopmaņiem, arendatoriem un citiem, kas grib arī no savas puses mīliem tautas brāļiem par labu darīt, kas un cik tiem iespējams. Tie, zināms, nebūt negrib smādēt jeb par nieku izslavēt to, kas līdz šim jau darīts. Tie tikai grib piepalīdzēt, lai aug un izplatās prāta cilāšana latviešu starpā, lai iezeļas latviešu raksti vairāk, lai miers un labklāšana izplatās ik dienas vairāk un vairāk pār karsti milēto tēva zemi. Miers baro, nemiers posta. Tāpēc avīzes gādās uz to — izplatīt un uzturēt miera prātu visādā vīzē, cik no savas puses varēs. Ja šur tur avīžu lapiņā gadīsies strīdiņi, kādu nevienu tautu avīzēs pasaulē netrūkst, tad tie tik jau uzturēs mierīgu prātu un garu, nevienam ļaunu ne daridami, ne vēlēdami.

Latviešu tauta ir mierīga tauta. Augstā valdīšana to zina un par to priecājas. Visžēlīgais un ļoti mīlētais ķeizars jau savus latviešus neaizmirsīs. Bet **miers nav miegs**; mierīgam cilvēkam nebūt nevajag gulēt un snaust garīgā miegā; viņš var savas domas izteikt droši un skaidri; kas to grib pār ļaunu ņemt, tas nepazīst to pasaules daļu, ko sauc Eiropu un kurā tas tik ilgi dzīvojis. Augstais ķeizars grib un pagērē, lai visas viņa tautas pacilā prātu un garu, lai starp visām izplešas saprašana un laime. Visas tautas pasaulē gaviļē par šo mūsu ķeizara gribēšanu un izplata viņa slavu pār zemju zemēm.

Pēterburgā gan nevar avīzes iegādāt par it lētu naudu, jo viss šē dārgi maksā. Taču gribam par minēto maksu dot, ja maz, tad pusotru reizi tik daudz rakstus kā tagadīgās Jelgavas un Rīgas avīzes dod. Dažādas bides, landkartes dosim līdz. Pie katra otrā numura, tas ir, ik par divi nedēļām, taps pielikta lapa, kur visādi joki un smieklī iekšā. Tāda avīžu zorte latviešiem līdz šim vēl nav bijusi, kauču pie visām tautām atrodas zobgaļi, kas bez tādas joku avīzes nemaz nevar būt. Tā krieviem ir avīze, ko gēldīgi nosauc «Dzirkstele» (Iskra), jo tur iekšā ir, tā sakot,

domu dzirksteles, kur ir ko smieties, ko brīnīties, ko apdomāt un — ko redzēt, jo mēdz arī būt dažādas bīdes klātu. Sauksim tad tik jau arī savu pielikto lapiņu par «dzirksteli». Vāciešiem ir «Kladderadatsch», «Dorfbarbier», «Fliegende Blätter» un citas smieklu avīzes; angļiem un francūžiem atkal savas. Tad nu provēsim, kā izdosies latviešu rakstītājiem tāda lapa. Ja daudz tādas bīdes top ieliktas avīzēs iekšā, kas avīzes dēļ vien izdomātas un taisītas, tad, zināms, tādas dzirksteles — avīzes maksā smagu naudu un tik tad var pastāvēt, ja rodas it daudz lasītāju. Redzēsim, kā izdosies pie mums. Ja pilnām gādīsies lasītāju no paša iesākuma, tad jau iespēsim vairāk lapu pušķot. Iesākumā jau tā naudas izdošana «Pēterburgas Avīzes» gruntētājiem ir liela. Rakstītājus lūdzam, lai priekš mūsu «dzirksteles» sūta īsus, svarīgus stīkus un jokus, ērmīgus notikumus krogos un tirgos, lai zobgaļi izzobo māņus, muļķību, lepnību, ģeķību, skaudprātību un citus tādus netikumus, jo visai pasaulei ir zināms, ka tik tad mēdz zust aplamība, kad to ar prātu piezobo. Dažs, kas par sprediķi nebīstas, bīstas zobgaļus. Zināms, ir smieklīem un jokiem vajag nākt ar mēru.

Paša gruntslapa, Pēterburgā iznākdama, iespēs jaunas ziņas no Pēterburgas, no krievu zemes un no svešām valstīm it ātri un gruntīgi izteikt. Varam cerēt, ka pat vāciešiem, arendatoriem, muižas kungiem, melderiem un visiņiem tiem, kam nav vaļas ik dienas lielās vācu avīzes izlasīt cauri, ar laiku varbūt patiks lasīt mūsu «Pēterburgas Avīzes», kas no valsts galvaspilsētas dos ziņas un kas — to varam cieti nosacīt — arvienu uz to rūpēsies, lai pastāv un aug draugu prāts starp vāciešiem un latviešiem kā draugu tautām, kas vienas ticības biedri, viena ķeizara pavalstnieki un kas abi iemīl krietnus tikumus, gaismu un gudrību. Še caur telegrāfiem divi līdz 3 dienu starpā sanāk ziņas kopā no visas Eiropas; kas Londonā vai Parīzē notiek sebā vakarā, to Pēterburgā otrā rītā agri lasām avī-

zēs! Tad ar ir laiki! Pat šē Pēterburgā kā galvaspilsētā notiek daudz, kas katram pavalstniekam, tad jau arī latviešiem, īsti ģeld gruntīgi zināt. No visiem zemes gabaliem, kur latvieši dzīvo, dosim ziņas, cik spēsim un cik avīzēs būs rūmes. Ļoti lūdzam rakstītājus un avīzes lasītājus, lai piesūta mums jaunas ziņas no savas mājotnes no visiem zemes gabaliem, kur latvieši dzīvo jeb aiztiek.

Lasītāji, kas jaunās avīzes turēs pirmā pusgadā, no 1. jūlija līdz 31. decembrim 1862. g., — varēs paši spriest, vai tās ģeld turēt vai ne. Jelgavas, Rīgas un citos pasta namos avīzes apstellēdams un rubli iemaksādams, katrs tās dabūs riktīgi rokā, ja tik riktīgi uzdos adresi, kur jāaizsūta, kurā mājā, caur kuru muižu un pasta namu. Lūdzam pagasta tiesas, lai cik varēdami pieņem avīzes apgādāšanu no savas puses. Tāpat arī sirsnīgi lūdzam muižu un arendatoru kungus, cienīgos mācītājus, skolmeistus un visus, lai piepalīdz tiem avīzes apgādāt, kas paši to nevar izdarīt. Pirmos avīžu numurus izsūtīsim cik necik tāpat ļaudīs, bez īstas apstellēšanas.

Kas grib avīzes apgādātājiem, redaktoriem jeb avīžniekam rakstīt, vai nu avīzes apstellēdams jeb rakstus atsūtīdami, to lūdzam, lai liek grāmatai uzrakstu vācu vai krievu valodā: «An die Redaktion der St. Petersburger lettischen Zeitung in St. Petersburg» — jeb «V redakciju St. Peķerburgskih latišķih vedomosķei v S.-Peķerburg».

Pēterburgā 20. jūn. 1862.

PRIEKŠVĀRDI GRĀMATAI «PĒTERBURGAS AVĪŽU» PIEMIŅA»

(1887)

«Pēterburgas Avīzes» apgādātāji nevar diezgan pateikties tiem kungiem, kas šīs avīzes iznākšanai (1. jūlijā

1862. gadā) grib piemiņu celt pēc pagājušiem 25 gadiem — īpašām grāmatīnām, kuru saturs būs izņemts iz «Pēterburgas Avīzēm».

Slavenais vācu dziesminieks Šillers kādā vietā saka, ka rakstnieku dažreiz nevar vis pazīt no tam, ko viņš teic un raksta, bet no tam, ko viņš neteic un neraksta. Šis vārds itin kā zīmējas uz «Pēterburgas Avīzēm». Šai lapai bija tas īpašs un sūrs liktenis daudz svarīgas lietas ne-teikt, lai gan lasītāji ilgodamies gaidīja, ka par tām runās.

Bet še mums jāatmin, zem kādiem svarīgiem apstākļiem toreiz iznāca «Pēterburgas Avīzes». Gadu agrāk bija Krievijā dzimtbūšana atcelta. Uz varenā ķeizara pavēli notika gandrīz it mierīgi tas, kas līdz tam laikam vēl nekur nebija tik lieliskā mērā noticis; Krievijā uzreiz 23 miljonu dzimtļaudis tapa brīvi. Tolaik Ziemeļamerikas brīvvalstīs valdība arī ņēmās iegūt brīvību 4 miljoniem melno vergu; bet no tam iznāca 4 gadu briesmīgs karš, pie kam simtiem tūkstošu ļaužu paspēlēja dzīvību un valsts uzreiz iekrita dziļos parādos. Tad nu gan katrs var saprast, cik lieliski mēs, krievu pavalstnieki, gavilējām Pēterburgā, redzēdami, ka Krievijā svabadības dāvāšana izdevās daudz vieglāk un labāk. It īpaši Pēterburgā, kā valsts galvaspilsētā, kur šo vareno notikumu ar visiem viņa smalkumiem ik dienas apsprieda, īpaši tur vispārīga ievēriba pagriezās uz pārlabošanām, kas caur dzimtbūšanas atcelšanu bij ceramas. Nevaram brīnīties, ka toreiz arī par Baltijas lietām it karsti un nopietni sprieda un runāja, lai gan še dzimtbūšana daudz agrāki bij atcelta, tikai uz pavisam citāda pamata. Toreiz tie, kas gaidīja dažas pārlabošanas mūsu Baltijā, mēdza īpaša iemesla dēļ savas domas izteikt vācu valodā izdotās brošūrās un grāmatās. Pieminēsim tikai cien. fon Rūtenberga «Geschichte der Ostseeprovinzen», 1. un 2. sējums; viņa brošūru «Mecklenburg in Kurland»; un tad «Edelmann und Bauer»; nelaiķa Ā. Spāga brošūru «Zustände des freien Bauernstandes in Kurland»

(ši brošūra ir sarakstīta no A. Spāga Vācēmē); tās pašas grāmatas 10 reiz biezāku otru daļu (sarakstītu Pēterburgā); cien. stātsrāta, Rēveles cenzora Blagoveščenskija grāmatu «Der Este und sein Herr» (šīs grāmatas druka tapa no manis izgādāta 1861. g. Vācēmē); manu mazu brošūru «Baltische, namentlich livländische Bauernzustände.» Cien. Blagoveščenskija raksts paskubināja Vācēmē pazīstamo rakstnieku F. Hofmani sarakstīt vācu žurnālā «Gartenlaube» ļoti siltu lūgumu zem uzraksta: «Eine deutsche Bitte für das arme Volk der Esten». Daudz citu rakstu nepieminēsim.

Saprotama lieta, ka «Pēterburgas Avīzes» izdevējiem dažas no Baltijas reformām un vajadzībām, kas pa daļai minētās brošūrās, pa daļai krievu žurnālos un it īpaši administrācijas rakstos bij iespiestas, nevarēja būt vienaldzīgas un svešas. Bet šīs lietas «Pēterburgas Avīzēs» pavisam palika neapspriestas un pat arī nepieminētas. Nav jāaizmirst, ka īpaši 1862. g. poļu nemieri tapa diezgan draudīgi, tā ka valdībai nācās ļoti grūti uzturēt vajadzīgo mieru.

Ja nu lasītājs, kas viņos laikos «Pēterburgas Avīzes» nemaz nebūs dabūjis rokā, tagad ieskatīsies šīs avīzes pieņemtas grāmatiņās, tad tas laikam brīnīsies, kā šī no dažām pusēm par tik dumpīgu izslavētā lapa tik mierīgi un vispārīgi runā par šādām un tādām lietām, ko arī tagad avīzes apspriež it nopietni. Bet te atkal kas jāpiemin. Kas tagad lasa pazīstamos rakstus no franču rakstniekiem Voltēra (Voltaire) un Ruso (Rousseau), tas mēdz brīnīties, kā šie raksti, kur nekas īpaši jauns nav teikts, iespēja 18. gadu simtenī tik stipri iesildīt lasītāju garus ne vien visā Francijā, bet pa daļai arī citur Eiropā. Nevaru liegt, ka arī mūsu dārgi cienījamais Garlībs Merķelis, kā tas pats izsaka, caur Voltēra un Ruso rakstiem tapa uzskubināts tik dedzīgi, karsti aizstāvēt latviešu un igauņu brīvību un tiesības. Un tagad — kāds brīnums! — var lasīt Voltēru un Ruso aukstām asinīm un tur atrast diez-

gan vainu un vāju domu, bet it maz ko jaunu. Ja nu tas tā var notikt ar tik slaveniem varoņiem, kādi bija mīnētie franču rakstnieki, ko tad lai gaidām no tādiemniecīgiem rakstniekiem, kādi strādāja «Pēterburgas Avīzēs»! Lieta ir tā, ka dažas cilvēcei pie viņas attīstības ļoti svarīgas un derīgas domas, reiz izteiktas, paliek gandrīz par visas tautas īpašumu it īsā laikā, tā ka drīz jau tūkstoši runā un domā tāpat, kā iesākumā runājuši vai tikai viens pats, vai pāris cilvēku. Ar poēzijas rakstiem ir citādi; no tiem vispārīga publika gan mēdz izņemt dažus īsus, īpaši izdevīgus teikumus. Bet no visas poēzijas publika nevar tik daudz sev piesavināt kā no rakstiem par ļaužu labklāšanos, par valsts ietaisēm, par reformām un citām šādām tādām lietām. It ne reti notiek arī tā, ka tie, uz kuriem publika skatās un klausās kā uz praviešiem, īsā laikā top pārsniegti no jaunākās paaudzes, kas, šiem uz kamiešiem stāvēdama, it viegli paceļas augstāki bez īpaši liela pūliņa.

Nezinu, vai ar šiem piezīmējumiem iespēšu atvainot mūs, «Pēterburgas Avīžu» rakstniekus, pret lasītājiem, kas tagad varbūt «Pēterburgas Avīžu» piemiņas rakstīņus pirks un arī kāros šinīs rakstos atrast diezgan svarīgu saturu; tie varbūt pukosies, ka neatrod tik daudz, kā bij cerējuši, lasīdami dažas izslavēšanas no draugu puses. Lūdzam vērā likt, ka priekš «Pēterburgas Avīzēm» tikai pastāvēja «Latviešu Avīzes» un «Mājas Viesis». Abām avīzēm gan bij savi nopelni, bet «Pēterburgas Avīzes» ķērās pie daudz citādiem, toreiz latviešu rakstniecībā svešiem uzdevumiem. Veco (to laiku) latviešu ortogrāfiju uzreiz nebūt nevarēja sviest pie malas; bij jāmēģina papriekš ievest šādas tādas mazas pārlabošanas un tad iet drusciņ tālāk. Tikai trīs gadus pastāvēja «Pēterburgas Avīzes» un jau pēdējā gadā bij rakstības vīzē vai ortogrāfijā spērusi ievērojamu soli uz priekšu; tagadējā «Piemiņa» iznāk, zināms, ar tagadējo ortogrāfiju. Kad paies vēl 25 gadi, tad latviešu ortogrāfija būs atkal cita.

Par ārīgiem apstākļiem lasītājiem šis tas būs zināms.

«Pēterburgas Avīzēm» pirmajā pusgadā, kad iesākumā es viens biju avīzes cenzors un netaisnīgs Juris Alunāns redaktors (par nelaimi, J. Alunāns stipri saslima jau maija mēnesī 1862. gadā un nevarēja pats būt Pēterburgā, kad pirmie 10—15 numuri iznāca), gadījās 4000 abonenti, un toreiz šis skaits izlikās tik brīnišķīgi liels, ka cien. «Latviešu Avīžu» redaktors Šulca kungs it ļoti par to niknojās. Kad pēc arī avīzes virscenzūra pēc daudz nīknām sūdzībām tapa pārcelta uz Rīgu, «Pēterburgas Avīzēm» 1863. gadā vēl bija 3300 abonentu. Pēc tam kad avīzes izdošana pāri reiz tapa uz vairākiem mēnešiem aizturēta, abonentu skaits 1864. g. vēl bija kādu 1500 liels. Daži apstākļi pamazināja abonentu skaitli vēl vairāk 1865. gadā, kad redakcija pasludināja, ka ar jūnija mēnesi avīzes izdošana beigsies, kas arī notika.

TĒVU ZEME UN VISPĀRDERĪGAIS

I

(1871)

TEVU ZEME UN VISPÄRDERIGALS

I

(1871)

Moto:

Pie tēvu zemes dārgās ķeris klāt,
To turi ciet' ar visu savu sirdi!
Tev šeitān stipras saknes droši

tur';

Kā niedra būsi svešā malā tur,
Ko mazais vējiņš iespēj samaitāt.

Sillers (*Ausekļa tulk.*)

TAGAD UN KĀDREIZ

TAGADNE UN TĀS CIŅAS, LIBERĀLISMS UN NACIONALITĀTE

Si vis pacem, para bellum (ja gribi mieru, gatavojies karam) — teica agrāk, un diemžēl vēl arī tagad bieži tā varam teikt. Reiz nu būtu laiks šo izteicienu, kas ietver sevī domu par lielām armijām, teikt citādi — si vis pacem, para pacem. Šī būs mana turpmākā apcerējuma vadītāja ideja.

Kopš pagājušā gada jūlija gan Eiropas rietumos, gan austrumos visu uzmanību saistīja lielā kara drāma Francijā, kur vācu armijai bija negaidīti lieli panākumi, bet franču zaudējumi tādi, kādiem līdzīgus maz uzrāda viņu vēsture. Tik tagad ļaužu prāti tiklīdz nomierinājušies, ka šos lielos notikumus var apskatīt citādā perspektīvā. Ka vācu tauta uzvaras priekā gavilē, kam gan tas nebūs saprotams? Kura tauta līdzīgā gadījumā citādi spriestu, citādi domātu? Francijai jāmaksā kara mesli, kādiem līdzī-

gus cilvēces vēsturē neatradīsim. Pēc vācu laikrakstu aplēsumiem Francijai jāmaksā pat vairāk, kā Prūsija izdevusi savai armijai 50 gados. Bez tam Vācija ieguvusi skaistas, senas vācu provinces, varenus cietokšņus, kas nākotnē Franciju pret Vāciju padarīs gandrīz bezspēcīgu. Šie ir panākumi pret ienaidnieku, kas šī gadsimteņa sākumā bija pakļāvis pāri pusei Eiropas un ko pēc 1812. g. katastrofas pieveica vienīgi gandrīz visas apvienotās Eiropas valstis kopā.

Šīs uzvaras Vācija, ja nerunājam par Krievijas ļoti labvēlīgo neitralitāti, sagādājusi pati sev, sagādājuši viņas vadoņi. Vācijas vienība, vācu ķeizarvalsts, kuras mērķis — vara pār visu Eiropu — viss tas panākts pusgadu ilgā karā! Hoenštaufeni uzskatīja sevi par visas Eiropas virskungiem, un Vācijā svin Barbarosas troņa atjaunošanu. Tikai nedaudziem tur tādas domas kā prof. Zibelim, ka Frīdrihs I Barbarosa neesot daudz labāks par Napoleonu I. Nevācu profesori gan domā, ka no Napoleona iekarojumiem pasaule daudz vairāk guvusi kā no Barbarosas. Pirmais visur realizējis daudzas svētīgas franču 1789. gada revolūcijas idejas un tādējādi tautu pakļaušanas jaunumu zināmā mērā izlidzinājis. Hoenštaufenu pēcteči turpretim varot būt vienīgi jauno ideju noliedzēji un viņu iekarojumi vienīgi ar jaunām sekām cilvēcei, nozīmēdami noteiktu regresu, nerunājot par kaut kādu atlidzinājumu. Pret to iebilst citi, arī daži vācieši (protams, es te domāju tikai pilnīgi bezpartejiskus, bet ne pūli, kam visās tautās acumirkļa panākums ir viņa Dievs), ka prūšu-vācu iekarojumi pielīdzināmi pēc savas nozīmes Napoleona iekarojumiem, ja tie vērsti pret slāvu austrumiem Eiropā, kuru kultūru vācu virskundzība varot vienīgi celt. Es te domāju daudzos avižu rakstus un brošūras, jā, pat runas ziemeļvācu reihstāgā kopš 1867. gada. Te jāmin tikpat kuriozais, cik vācu šovinisma attīstībai raksturīgais vācu sociāldemokrātu Bēbeļa un Lībknehta pārmetums grāfam

Bismarkam, ka viņš nepietiekami atbalstot apspiestos vāciešus Krievijā. Tie laikam tie paši vācieši, par kuriem «Balss» sniedz šādas ziņas, runādams par krievu armiju:

	Krievi	Cittautieši	To starpā vāci
Kareivji	85%	15%	2%
Zemākie virsnieki	58%	42%	24%
Augstākie virsnieki	15%	85%	58%
Generāļi	18%	82%	74%

Šinī tabulā vienīgi kareivju procents par augstu, jo Krievu «Invalidā» par pēdējo iesaukumu, kurā pavisam iesaukti 93 446 vīru, lasām, ka bijis:

57707 lielkrievu,
26294 mazkrievu un baltkrievu,
1795 latviešu,
1650 lietuvju,
1198 žīdu un tikai
49 vācieši.

Ja raugāties šinis skaitļos, kas gan Bēbeļa un Līb-
knehta kungam pilnīgi sveši, tad viegli sapratīsim, ka vā-
ciešiem Krievijā šo abu vīru aizgādības nemaz nevajag.
Drīzāk otrādi. Bet atgriezīsimies pie Bēbeļa vācu šovi-
nisma dedukcijas. Pēc viņa ieskata prūšu skolas gars un
junkuru valdība vairāk ļauna nodarīšot, nekā labuma bū-
šot no tā, ja vācu valoda, kas lauku ļaužu lielai daļai labi
zināma, kļūšot oficiālā valoda. Turpretim vācu kultūra,
pat uzspiesta, esot pati Dieva dāvana visiem austrumiem,
un tās izplatīšanās Vācijai ļoti izdevīga. Tā ir tā vācu
kultūra, par ko runā Berlīnes vadītājas aprindas un kas

tur izpaužas, piem., tādās savādībās, ka Šillera pieminekļa celšanai Berlīnē desmit gadus lika ceļā visneticamākos šķēršļus.

Vai tas tiešām tā, par to mums labākais piemērs franču iekarojumi Vācijā šī gadsimteņa sākumā un to sekas Francijai tagadnē.

Aiziesim mazliet pagātnē un pakavēsimies pie šī gadsimteņa sākuma. Franču revolūcija savā uzvaras gājienā bija iznīcinājusi daudz Eiropas vecās kultūras launumu un stiprinājusi franču tautu, kaut gan neizglītotai tautas masai pēkšņi kā no debesīm nokritušās republikas idejas bija pilnīgi nesaprotamas. Tad sarkanais jakobīnietis ģenerālis Bonaparts nostājās armijas priekšgalā, vezdams tautu no uzvaras pie uzvaras. Ir pilnīgi saskaņā ar cilvēka dabu tas, ka Napoleonu laimes pārpilnība padarīja neapdomīgi pārgalvīgu un despotisku. Tomēr tādus pašus «lieliskus» kara darbus, kā 1866. un 1870. gadā prūši veica, no 1796. gada līdz 1809. gadam arī sākumā militāri neskolotie franči. Viņi, iekarodami daudz zemju un provinču, tās no pašiem pamatiem pārveidojot, radīja daudz labāku tiesisku un sociālu iekārtu nekā iepriekš. Vācijas apgabalos, ko tolaik ieņēma franči, vēl tagad kultūra augstākā pakāpē. Pat Prūsijai atstātajās provincēs valstsvīri, feodālisma ideju piekritēji, bija spiesti pašos pamatos grozīt līdz-

* Tas pats bija kopš 1848. gada Bohēmijā un citās slāvu zemēs, kur vāci stipri uzsvēra savu vācu tautību un arī slāvi, tiem sekodami, sāka domāt par savu gandrīz aizmirsto tautību. Kaut ko ļoti līdzīgu, gan mazākā mērā, atradisim mūsu Baltijas provincēs, kur pastāvīgā vācietības cildināšana, pat dievināšana tik uzbāzīgi skanēja ausis katram izglīotam nevācietim, tā ka šie intelligentie laudis visur atklātībā uzstājās kā latvieši vai igauņi, bet nevis kā kaunīgi latvieši vai germanizēti vācieši. Te jāsaka, ka tieši vācieši mācīja viņus savu tautību augsti cienīt. Un, ja viņiem Prūsijas vācieši pastāvīgi skandina germanizēties, jo viņu tautība neesot nekas, tad viens otrs šādā nenožīmīgā vārdu strīdū varētu teikt, ka taisni latviešiem Baltijā ir viss, proti, tēvzeme, vāciešiem tikai tiktāl, cik viņi pieslienās šejienes tautībām un pakļaujas to un arī Krievijas interesēm.

šinējo kārtību — atcelt dzimtbuvi. Ne jau aiz laba prāta viņi to darija, bet pēc avizē «Kreuzzeitung» atrodamiem brīvkuņa fon Šteina izteicienu citējumiem — vienkārši apstākļu spiesti, lai glābtu valsti. Tāpat bija Spānijā, kur feodālie grandi un fanātiskie priesteri ciņā ar jauno Franciju deva brīvībai vaļu. Arī Itālijā kopš franču laikiem vērojams gara dzīves uzplaukums. Te un Vācijā pa daļai franču nacionālā lepnuma dēļ, pa daļai arī sakarā ar jau minēto garīgās dzīves uzplaukumu radās idejas par nacionālo cietību*, kuru pamazītējā iesakņošanās abām šīm tautām ļāva tikt pie nacionālās vienības un neatkarības. Šodien mēs tomēr skaidri zinām, kas Francijai no tā tika, ka tā — pie tam nenoliedzami ar vislielākajiem panākumiem — centās izplatīt jauno kultūru pāri visai Eiropai. Jau 1815. gadā tā dabūja no Eiropas savu algu, atlikušo tagad Vācija izmaksā. Nevienš karš Vācijā nav bijis populārāks kā karš ar Franciju, un vācietis franci labi nekā neatzīs. Vācieši noliedz pat neapstrīdamus vēstures notikumus un faktus, ja tie runā par labu Francijai.

No teiktā varam secināt, cik jaunus augļus iekarotājam uz ilgu laiku nes iekarojumi, pat tad, ja uzvarētie, izlauptie, pazemotie tā vietā saņem augstāku kultūru. Uzvarētās tautas labākie vīri stājas pretim iekarotājiem, un tautas sašutums kļūst liela liesma, kas izlaužas pirmajā izdevīgajā gadījumā. Jo vairāk pakļautu, iekarotu svešu ienaidnieku provinču, jo uzvarētājs ir vājāks. Hoenštaufeni vācu ķeizārvalstij lika bojā iet, kad Vācijas pēdējie dzīvības krājumi bija izsmelti un zeme gadsimteņiem bija postaža. Amerikas izlaušanās 16. gadsimtenī noveda Spāniju pie ubaga spieķa, to pašu Spāniju, kas tik nesen, mauriem valdot, ar savu centību, nelaupīdama cita mantu, bija kļuvusi ziedoša valsts. Tikai drusku mazāk darba centības, tikai drusku vairāk karošanas tieksmju un baudkāres, un tauta zaudē daudz vairāk savas bagātības, nekā spēj tai dot citu tautu vislielākās kontribūcijas. Vācijas iedzīvo-

tāji ar savu darbu gadā — lēšot caurmērā 40—50 dālderu uz iedzīvotāja — nopelnī daudz vairāk par tiem pieciem miljoniem franku (1333 milj. dālderu), kas Francijai jāmaksā. Šie franki daudz vairāk veicinās tieksmes pēc kara un baudkāri nekā darba griba un brīvu attīstību ne tikai Vācijā, bet pat Eiropā. Viss tas ir smags ierocis pret šovinismu, kura apkarošana šīs brošūras uzdevums, par cik viņa spēs to. Iebilzdami pret franču šovinismu, vācu vēsturnieki un avīzes kopš 50—70 gadiem gan pašai uzvarētājai tautai, gan uzvarētiem vispusīgi pierādījuši šī šovinisma ļaunumu. 1866. un 1870. gadā pēkšņi viss mainās: pēc šovinstu ieskatiem franču vietu aizstāj vācieši. Tavu brīnumu! Pēkšņi viss ir meli, nelabvēlība, ko 50 gadus dižnākie Vācijas gari apgalvojuši un pierādījuši. Cik gan augstu stāv mūsu civilizācija, cik stingri esam savos uzskatos!

Pie mums, sevišķi Baltijas provincēs, dabūjamas gandrīz vienīgi prūšu-vācu avīzes. Austrijas, Šveices un Amerikas vācu avīzes lasītājs gandrīz neredz, izņemot vienīgi to tendenciozo, kas atrodams prūšu avīzēs. Še īsumā paraudzīsimies, kas teikts dažās lielākās austriešu avīzēs, lai redzētu, kā raugās uz stāvokli nepārprotami vāciski noskaņoti neprūši. Citādi Prūsijai ļoti draudzīgā «Neue Presse» 1871. gada 3. marta numurā raksta starp citu šādi:

«Valsts (vācu) satversme radusies it kā pa nakti, kara troksnī, bez kādas tautas dalības, un velti viņa mēģinās to grozīt. Tā ir dzelzs struktūra bez konstitūcijas varas, ar legīslatīvu mandātu, kas kļūst ilūzoriska, tikko savienības padome tam nostata pretim savu veto. Kādas ir savos pamatos pilsoņu tiesības, kādas viņu vēlēto pārstāvju prerogatīvas? Vai viņiem ir tiesība izšķirīgi lemt par finansēm, no-

dokļiem, kontrolēt, aizliegt? Zem Vilhelma uzvaras kara pulcēsies visi, kas prasa apstāšanos vai pat regresu laicīgajā un garīgajā dzīvē, savu priekšrocību paturēšanu, aizgādību par skolām, draudzēm. Aizgrābīgi vienoti pulcēsies ap troni dienvīdu jezuīti, ziemeļu liekvārži, junkuri un birokrāti. Viņi pulcēsies ap to troni, kas tiem liekas stiprākais cietoksnis un labākais ierocis cīņā ar moderno uzskatu un principu tieksmēm.»

Nākamajā numurā:

«Grāfa Bismarka depeša no Versaļas, kas Austrijai piedāvā Prūsijas draudzību un kurai Beusts tik pretimnācīgi atbildēja, uzskatāma, kā visas pazīmes to liecina, par prelūdiņu Austrijas ietilpinājumam krievu-vācu koncertā. Tā, kaut arī grozītu, pie politiskā apvēršņa redzam konstelāciju, kas triju ķeizaru savienības veidā modina vienu otru atmiņu par «svēto aliansi».»

Par šo «Neue Presse» pretiniece «Tagespresse», kas prūšiem un krieviem naidīga, izsakās starp citu šādi:

«Tātad Vācijā brīvība aprakta ilgākam laikam. Satversme radīta kara troksnī, kā pa tumsu, citiem vārdiem, vācu tauta ir pārsteigta un piemulžota. Laikmets, kas Vācijā sekos šai uzvarai, būs junkuru un liekvāržu, dienvīdu un ziemeļu jezuītu valdība. «Neue Presse» liekas gaidām šī stāvokļa maiņu no Bennigsena, Laskera un vēl citu tamlīdzīgu kungu brīvības centieniem; no tiem nacionāliem plukatām, kas suniski sajūsminājās par panākumiem, kas sankcionējuši vācu brāļu karu 1866. gadā

un Austrijas izstumšanu. Cik smieklīga šī cerība, ir tomēr pārāk skaidrs, un vēl smieklīgāka tā liekas «N. Presse» slejās, kas tikko apgalvoja, ka vācu tauta veltī mēģinās nokratīt važas, kurās to iekalusi Prūsija. Vai šādi notikumi mūsos lai rada svētku noskaņu? — — — Lielā, brīnišķā vācu tauta Austrijā, kam tēvzeme un brīvība vienādi mīla, nezina, ko nozīmē nodevība pie visa, kas kādai tautai dārgs un svēts, cik kauna pilns un nekaunīgs tas pazemojums, ko slēpj sevī šie svētki (vācu uzvarām pār Franciju).»

Se citētais bija vajadzīgs, lai jau Austrijas vācu avīzes rādītu, ka arī vācietis var neatrast iemesla gaviļēm pašreizējā politisko notikumu norisē. Ir dabīgi, ka Šveices un Ziemeļamerikas vācu avīzes, daudzas pat Prūsijai labvēlīgas, uz 1870. gada notikumiem raugās ar daudz lielāku neuzticību*. Ja arī austriešu prese pašlaik brīvāka, t. i., tai

* Lai mūs nemaldina rūpīgums, ar kādu prūšu-vācu prese pašlaik uzskaita izņēmumus no parastās kārtības. Plaši attīstītā prese ļoti labi prot istā laikā klusēt un istā laikā runāt. Kad 1870. gadā izcēlās karš, amerikāņu, vācu un angļu avīzes un vispār visa pasaule simpatizēja pa lielai daļai Vācijai, būdama naidīga patvaldniekam Napoleonam. Sos uzskatus vācu-prūšu avīzes, protams, atstāstīja saviem lasītājiem ļoti rūpīgi. Bet pēkšņi aina kļuva citāda: tikko Parīzē proklamēja republiku, amerikāņu prese noteikti nostājās tās pusē, un tai, protams, ar dažiem izņēmumiem, pievienojās arī pāris simtu tūrienes vācu avīžu. Vācu imigrantiem, kam apnikusi Eiropa, liekas liels gods, ja viņi «vecigo, despotiski pārvaldīto» Eiropu noņēl vairāk kā amerikāņi, atzīdami republiku par vienīgi pieņemamo valsts iekārtas veidu. Tagad viņiem bija pilnīgi neiespējams ņemt savā paspārnē vācu kasku pret franču republiku. Kā izlīdzējās Eiropas vācu-prūšu prese? Pēkšņi nozuda no tās slejām visi ziņojumi no Amerikas. Pat lielākām avīzēm, kā, piem., «Köln. Ztg.», «Nationalzeitung», nedēļām nebija par Ziemeļameriku vairāk ko ziņot kā pāris rindiņu par kāda ieročiem piekrauta kuģa došanās uz Franciju.

brīvība ir mīļāka kā pašlaik prūšu presei, tad tomēr Svec-
ces un Ziemeļamerikas avīzes daudz brīvākas, jeb citiem
vārdiem: brīvība tām daudz mīļāka. Prūsijā visur skan
sākumā tā apsmietie Bismarka vārdi, ka brīvība ir lukss,
ko tauta sev tikai zināmos apstākļos var atļauties. Poli-
tiskā vienība, ko mēs ar prieku vērojam pie mums Krievijā
un pat pie saviem austrumu kaimiņiem ķīniešiem, Vācijā
tagad ir augstākā manta, pie tam katras tautas nākamās
brīvības ķīla. Un tas tā ir labi. Mēs, Krievijas iedzīvotāji,
varam justies glaimoti, ja Vācijā, kas citādi domājās esam
tik ļoti par mums pārāka, tagad vienību vērtē augstāk par
visiem citiem ieguvumiem, brīvību uzskata tikai par ne-
jaušu un viegli pieciešamu greznumu, bet izcilu politisku
ietekmi nostata pāri visam. Nevarētu gan arī neviens
teikt, ka šis tagadējais vācu konservatīvais uzskats citur
nekur pasaulē nebūtu sastopams. Šis uzskats ir vispārējs
un sens, turpretim brīvības mēraukla, ar ko jaunākā laikā
sākam vērtēt pasaules notikumus, ir vēl zināmā mērā
jauna, neparasta parādība. Kas tādā gadījumā patriotis-
kajam vācietim ko uztraukties, ja līdz ar vecā vācu ķei-
zara augšāmcelšanos no sava miega pamostas un atkal
parādās vecās lēņu tiesību, bruņinieku, feodālisma ēnas,
kas, atskanot reakcionāru gaviļēm, grib pārklāt ar sevi
visu Eiropu. Vai nu pamodušos veco Barbarosu iepriecina
visu Eiropu pārņēmušā žīdu vajāšana, vai arī paredzamie
vācu kungu kara un uzvaras gājieni uz austrumiem, uz
dienvidiem, uz rietumiem un ziemeļiem — tas viss taču no-
tiek vācu vārdam par godu! Ja vācu žīdu dzejnieks Heine
kādā dzejolī saka, ka, labi apraugoties, esot jāsecina, ka
Vācijā nemaz ķeizara nevajag, tad saprotams, kā viņu ni-
cina 1871. gadā. Kopš Francija pie zemes gul' un pāri
jaunveidotajai Eiropai paceļas Bismarka gars, paldies
Dievam, iedomīgo brīvības viltotāju neveiklie politiskie cen-
tieni, kā 1848. gadā Frankfurtē pie Mainas, kļuvuši pil-
nīgi neiespējami. Uz visiem laikiem šo centienu vietā

stājas skaidri pārdomātie Šprēupes politisko vadoņu politiskie mērķi. Kas ar viņu varu turpmāk nebūtu apmierināts, tam taču neviens neliedz uzmeklēt tik viegli sasniedzamo Ameriku, kur viņš tad var savu Heini skandēt. Par laimi, tur vietas diezgan visām Eiropas nemiera pilnajām galvām. Tur viņi var vai nu pirkt, vai pārdot, vai zemi art, vai arī dzelzceļus celt — Eiropas solidajai kārtībai tas nevar kaitēt. Amerika šinī gadījumā kā patvēruma vieta nederīgiem brīvības jūsmotājiem Eiropai un jo sevišķi Vācijai daudz noderīgāka par veselu armiju policistu un simtiem cietumu. Francijai Kajenna un hroniska asins nolaišana nebūtu bijusi vajadzīga, ja izceļošana būtu laikus sākusies, kā tas notikās Vācijā. Vācijas dēli kopš tā laika, kad viņus pagājušā gadsimtenī pirka angļu lordi un pārdeva pašu firsti, lai tie cīnītos ar Ziemeļameriku, tur apmetušies lielā skaitā ar visām ērtībām un kļuvuši pilsoņi. Tagad arī bez politiskiem un reliģioziem iemesliem daudzi simti tūkstošu, pat miljoni vāciešu ar 50 dālderiem ceļa naudas vieglu sirdi var teikt ardievas savai vācu tēvzemei, lai brīvi no karadienesta Amerikā saņemtu augstus atalgojumus. Ar to Vācijas un turpmāk, cerams, arī Eiropas politiskais miers ir uz paaudzēm nodrošināts, reizē ar to arī vācu vārda slava uz laiku laikiem.

Tā var spriest šīs dienas vācu nacionāllibērālis. Ja pa vecam paradumam viņam sirds drusciņ pa kreisi jūt, tad jau viņš var sevi mierināt, ka jaunajos apstākļos brīvība Vācijā liekas tikai neiedomājama, bet nekādā gadījumā neiespējama. Ar konsekvenci un enerģisku, stingru darbu lielās ārlietu politikas maiņā vācu parlaments gadu desmitos un gadu simteņos varbūt gūs to politisko nozīmi, kuras tam tagad nav. Tautas pārstāvība vācu tautai var kļūt nepieciešama jau iekšējās kārtības dēļ vien, tā beidzot iegūstot angļu parlamenta nozīmi, ko tas izkaroja tikai pēc gadsimteņu ilgām cīņām. Pret tādu vērtīgu ieskatu nav ko iebilst.

Citādā stāvoklī kā vācu nacionālliberāļi ir visi pa labi un pa kreisi noskaņotie Eiropas nevāci, kas taču sastata šī kontinenta piecas sestās daļas. Visiem ideālistiem un neideālistiem viņu starpā pilnīgi cits viedoklis. Kamēr Austrijas, Šveices, Amerikas, pat Vācijas un Prūsijas vāciešos sakarā ar preses brīvību bieži izpaudās naidīga noskaņa pret prūšu panākumiem, šāds uzskats nevāciem pilnīgi dabīgs un tāpēc arī vispārējs. Krievu tauta, savā lielā vairumā politiku ar tās aplēsumiem pamatoti atstādama savai valdībai, pārvērtībās noraugās samērā vienaldzīgi, kaut gan tai radniecīgajās Austrijas slāvu tautās liels uztraukums. Pēdējā kara laikā gan daļa Krievijas preses bija noteikti pret Vāciju, tomēr Krievijā, pretēji rietumu valstīm, tai nav nekādas nozīmes. Visur citur ar ļoti retiem izņēmumiem Skandināvijas*, Itālijas, Beļģijas, Ungārijas un citu valšķu ideālisti saskata lielu regresu Francijas varas atvietojumā ar prūšu junkurismu. Kara lauri, kas sedz bīstamo, pārliecināto reakcionāru galvas, liekas viņiem neizlabojams ļaunums, jo tautas masas vienaldzība, kara piekritēji būs tie, kas liberālajiem Sulce-Dēličiēm, Virhoviem u. c. ņems pamatu zem kājām, bet viņu pretiniekiem Vācijā un ārpus tās dos jaunus cīņas ieročus. Atstāsim pie malas saujiņu kosmopolitisko ideālistu. Pārējiem Eiropā sākušās politiskās pārvērtības likties tāpēc sevišķi bīstamas, ka tās uzskatāmas par vēstnesi nepārredzamiem nākamajiem kariem. Kas gan kādreiz nav piederējis senajai vācu ķeizarvalstij no Narevas līdz Tibrāi, no Ronas līdz Austrijai. Kādas cīņas, kāda asinsizliešana notiks, ja vācu politikas vadoņi uzskatīs par vajadzīgu savu liberāļu nomierināšanai sākt aiz robežām

* Piezīme. Pēc prūšu patriotiskās preses ziņām «visa zviedru prese, izņemot vienu vienīgo avīzi Gēteborgā, pilna nejēdzīgu uzbrukumu un akla vācu naida» — un tas kopš 1870. gada. Bet zviedri taču ir ģermāņu nācija, pie tam izglītota, protestantiska un konservatīva.

iekarošanas karus. Holande, Šveice, Beļģija bažijas par savu neatkarību, Austrija gaida savu sadalīšanu, Itālija jaunus «Romas gājienus» (kurus taču ultramontānistu partija jau tagad, 1871. gadā, vācu reihstāgā proponējusi!). Tikai Krievija, paļaudamās uz savu neuzvaramo spēku, izrāda Vācijai tādu uzticības pilnu labvēlību, kādu, vēstures lappuses šķirstot, reti sastapsim. Par to arī vācu ķeizars un noteicēji politiķi Prūsijā izsaka savu visizjustāko pateicību, tā ka, tādām attieksmēm pastāvot, par karu Krievijas un Vācijas starpā nav ko domāt. No visas pārējās pasaules uz Vācijas pusi raugās vienīgi neuzticības pilniem skatiem. Vairāk kā cītārt Eiropas tautu ietaupījumus aprij kara budžets. Simtiem miljonu, ko citādi izdotu civilizācijai, kultūrai, tagad prasa tās iestādes, kas domātas cilvēku nogalināšanai. Te jāmin arī lieli darbaspēka zaudējumi, kādus prasa vispārējā karaklausība**, kas zināmā mērā liek mums atgādāties tos laikus, kad mazās ķēniņvalstis Jūdeja un Israēls ar daudziem simtiem tūkstošu karaspēku viena otrai uzbruka, simtus tūkstošus atstājot kaujas laukā, pie kam kara panākumi nemaz nebija labāki par tiem, ko viduslaikos veselām valstīm izcināja pulciņš nomātu karakalpu un bruņām klātu bruņinieku. Sekas vienmēr bija uzvarētā aplaupīšana un apspiešana šādā vai tādā veidā, vadoņu lielā iedzīvošanās, bet druskas un atliekas pašiem uzvarētājiem un pie tam par cenu — uzvarētājas tautas patstāvību.

Lielākais cilvēces jaunums ir kādas nācijas gatavība

* Katrā ziņā tas noteikti zināms, ka vācu ķeizars vēl šinī gadā nav nodomājis uzsākt Romas gājienu, lai gan ļoti nožēlo pāvesta bēdīgo stāvokli Romā. Tas lasāms visās vācu avīzēs.

** Katrā ziņā tā, piem., Šveicē, prasa vēl mazāk izdevumu kā regulārā armija un arī mazāk darbam atņemtū roku, jo militārā apmācība par lielāku daļu notiek skolas laikā brīvajās stundās. Tikai dažas nedēļas gadā notiek lielāku karaspēku nodaļu apmācības un šaušanas sacīkstes tautas iepriecinājumam. Bet Šveicei, bez šaubām, nesekos ne Vācija, ne cita kāda Eiropas lielvalsts.

karam. Tas spiež kaimiņus, bieži velti, arī militārā ziņā gatavoties. Tas viss izbeidzas tikai tad, kad kareivīgā tauta, savas uzvaras gūdamā, simtās kauju lējusi savu krietno dēlu asinis, lai tad, kā Vācija pēc sava kara un iekarojumu kāro Hoenštaufenu valdības, ilgam laikam nokļūtu visdziļākajā nomaņā un iekšējā nebrīvībā.

Vecajā derībā lasām par neskaitāmajām cīņām starp Jūdeju un Israēlu; salīdzināsim ar tām nemitīgās cīņas grieķu valstiņu starpā kopš Peloponēsas kara līdz to pakļaušanai Romai, un mēs redzēsim, kas draud Eiropai, ja nelaimīgs vēstures pagrieziena tās valstīs un tautās sakurinās kara liesmas. Šo ļaunumu nevar novērst ne civilizācija, ne republikas vai monarhijas valsts iekārta, ne varēnākās tautas acumirklīgā savaldīšanās. Suverēni valdnieki un suverēnas tautas var, kā to vēsture rāda, izkarot ļoti vieglprātīgus un savās sekās nepārredzamus karus, pie kam stiprākie to dara savas varas balstīšanai, bet vājākie — savai neatkarībai. Karš reizē liek izciest visus tādus ļaunumus kā mēri, holēru, uguns, ūdens trūkumu, badu, revolūciju, anarhismu, despotismu. Kopš 1864. gada Vācijai, speciāli Prūsijai, tagad jau trešais karš. Visi šie kari Prūsijai beigušies negaidīti laimīgi un ir kļuva jauniem, drīz sagaidāmiem kariem. Par nebeidzamo karu perioda sākumu Eiropā vēl vairāk liek domāt vispārējais stāvoklis, kas ir tāds, ka neviens cilvēks, pat neviena vācu avīze netic tam, ka vācu-franču 1870./71. gada karš būtu jau nobeigums. Šī vispārējā pārlicība varētu arī būt nepareiza, jo politiski pareģojumi ļoti bieži nepiepildās. Nevar nevienam ļaunā ņemt, kurš, saprazdams to milzīgo nelaimi, kas neatvairāmi tuvojas, ir dziļi neapmierināts par jaunajiem notikumiem, ļaudams par tiem priecāties pūlim. Šis pūlis par politiskiem jautājumiem daudz nemēdz domāt un briesmas saredz tikai tad, kad tās jau klāt. Lieta tā, ka prūšu junkuriem vismaz tikpat daudz iemeslu apspiest savas tautas brīvības centienus ar daudziem, grū-

tiem ārējiem kariem, kā tas bija Napoleonam I un III. Šis viens arguments ir svarīgāks par visiem pretargumentiem, kas būtu sameklējami. No tā jāsecina, ka kara iespēja kļūst jo lielāka, jo vairāk tautā esošie politiķi un agitatori sludina brīvības ideju, lai gan viņiem nav nekādas likumīgas varas, nedz noteiktas ietekmes, lai tādējādi virzītu lielo politiku. Pat mazākie centieni pēc brīvības Vācijā var izsaukt vairāk ļaunuma nekā to novērst. Kāda nu tādos apstākļos nozīme vācu tautas miermīlībai, kas pie tam vēl pierādāma! Šī tauta taču kādā neapzinīgā nojautā Barbarosu sešus gadsimteņus uzskatījusi par svēto, to pašu Barbarosu, ko jau minētais vācu vēstures profesors Zībels līdzīgi Napoleonam I uzskata par lielāko cilvēku slepkavotāju un ienaidnieku. Nav tomēr mums jāaizmirst, ka šis Napoleons, kas Francijai deva ieguvumus un slavu, par to ņemdams tās dēlu dzīvības un tautas brīvību, mazākais, iekarotajās un izlaupītajās zemēs lika darboties daudz labākiem likumiem un radīja daudz labāku kārtību par iepriekšējo. Kā jau teikts, sekas redzamas vēl šobaltdien vācu provincēs, kas kādreiz bija pievienotas Francijai, kur labāki likumi, labāka valsts un pašvaldības pārvalde, augstāka kultūra, amatu brīvība, zemes taisnīgāks sadalījums. Tas viss daudz labākā stāvoklī par pārējo Vāciju.

Visvairāk Napoleonu nīda un nīst vēl tagad vācu augstākās kārtas, kurām viņš vispārības labā atņēma privilēģijas. Nekā tamlīdzīga nedarīja un nebija arī nodomājis darīt Barbarosa. Svešajām zemēm par to iekarošanu un izpostīšanu viņš nekā nedeļa vietā, un tā ar pilnu tiesu viņu daudz vairāk nīda par Napoleonu. Un tomēr vācu tauta, kam viņš nedeļa un arī negribēja dot ne brīvību, ne labu iekārtu, ne likumus, — savās teikās likusi tam kļūt gandrīz par brīvības simbolu. Te lielajiem runātājiem Bismarkam, Ronam, Moltkem daudz argumentu savām cīņām un diskusijām ar Sulci-Dēliču, Laskeru un tamlīdzīgiem kungiem, kas vēlas, lai «ar mēr u» karotu, tā vācu tau-

tai gribēdami iegūt brīvību. Cik viegli viņiem, tikko tas vajadzīgs, pūlim piekritīgi smeļoties, pierādīt, ka vācu tauta savā būtībā taisni vēlas tādus valdniekus un iekarojumu karus, kādus izcīnīja tas, kas līdz 1871. gadam Kifheizerā dusēja, kura garā nu beidzot varot un vajagot rīkoties. Par viņu nopelniem nacionālliberālus izzobo, un viņiem pašiem jāatzīst, ka tagad tik bieži minētās Barbarosas teikas jēga ir nebeidzami vācu karaspēku iekarojumi, pie tam uz vācu tautas vēlēšanos, kas var arī ļoti pievilties. Vācu vadoņi varēs taču sev teikt, ka viņi pilda tautas gribu. Viņiem nebūs pat tik daudz jāuzmanās kā Napoleonam I, kas franču tautai uzspieda savu gribu un kam vienmēr vajadzēja pierādīt, ka viņš nav uzbrucējs, bet gan tas, kam uzbrūk. Prūšu vadoņiem Barbarosas teikas dēļ tādi neiedarbīgi palīglīdzekļi nebūs vajadzīgi.

Šādi nevācu drūmie vērojumi ir tie, kas neatvairāmi un paši par sevi groza vācu iedzīvotāju stāvokli Eiropas nevācu zemēs. Līdz šim apzīmējumam «vācietis» bija tikai etnogrāfiska vai lingvistiska nozīme, bet ar to nekādā ziņā nesaistījās valsts jēdziens. Tas ļoti noderēja vācu koloniju dibināšanai Eiropas austrumos un veicināja vāciešu un to valodas izplatīšanos pāri visai zemeslodei. Katra tauta labprāt uzņēma vācieti par pilntiesīgu locekli, un nekad nebija iebildumu pret neaprobežotu vācu valodas lietāšanu pat nevācu starpā, kā to redzam Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā. Bet lieta kļūst pilnīgi citāda, ja būt vācietim nozīmē vai nu piederēt varenai, kareivīgi politiskai valstij, vai arī tai ļoti simpatizēt. Tā var zināmos gadījumos rasties pretruna ar paša tēvzemes mīlu, un tam jo vairāk praktiskas nozīmes, jo lielāka ir karu iespēja, pie tam lielu, asiņainu karu starp šo Vāciju un to valsti, kurā mīt vācietis, kas simpatizē Vācijai. Stāvoklis mainās, tīri teorētiski to apskatot, par ļaunu Vācijai simpatizētājam vācietim nevācu zemē. Tas kavē arī vācu

valodas tālāko izplatīšanos, uz kuras lietāšanu taču pamatojas nacionālās prasības. Citādi ir ar tiem vāciešiem, kas politiskajai Vācijai neizrāda nekādas lielas simpātijas, tai Vācijai, kas nepārredzamu politisku notikumu savirknējumā, tā sakot, pa nakti, var kļūt par politisku ienaidnieku, pret ko jācinās ar savām asinīm, ciešot arī materiālus zaudējumus.

Bet vai ir iespējams runāt vāciski, zināt vācu literatūru, to cienīt, būt pat vācu ģimenes piederīgam un pie tam izturēties vienaldzīgi pret Vācijas varenumu, pašam esot nevācu valsts pavalstniekam? Tā varētu tie jautāt, kas, kā tas bieži atgadās mūsu Baltijas guberņās, līdz šim lasījuši vienīgi prūšu-vācu avīzes, uzskatīdami to domas un rakstus par pareiziem un bezpartejiskiem. Bet viņi nedomā par tām katras valsts īpatnajām interesēm, kurām arī viņiem jākalpo, un ka lielai daļai šo avīžu lasītāju katrā gadījumā jāupurē savai valstij manta un dzīvība. Lai uz to tūliņ skaidri atbildētu, mums liekas, ka tas ne tikai iespējami, bet pat vienīgais un pareizais. Jēdzienu sajukums, kas šinī ziņā vēl šur un tur vērojams, pa lielākai daļai vedams sakarā ar Vācijas pārāk pēkšņo pārvēršanos politiskā lielvalstī. Par citiem iemesliem pie gadījuma pārrunāsim vēlāk. Aplūkosim piemērus. No, mazākais, 70 miljoniem cilvēku, kas runā anglicki un pieskaitāmi politiski izglītotākiem un attīstītākiem zemes apdzīvotājiem, neskatoties uz Šekspīru u. c., labi ja 30 miljoni simpātizē politiskajai lielvalstij Anglijai. Pārējie ir neitrāli, vienaldzīgi vai arī noteikti šīs lielvalsts pretinieki, piem., ziemeļamerikāņi, īri, lielā daļa angļu kolonistu visās pasaules malās. Par spāniešiem un portugāļiem Eiropā un Amerikā sakāms tas pats. Neviena no negrib saprast, ka kopēja valoda un cēlums tūliņ rada arī kopējas politiskas intereses. Un tomēr minētajām trim tautām sevišķi daudz bijis iemesla un vajadzības par to pārdomāt. Protams, arī Šveices vācietim, ziemeļamerikānim ne prātā

nenāk vēlēties Vācijas politisko vienību. Turpretim pilnīgi saprotams, ja vācietis Vācijā vēstulēs un avizēs izsaka vēlēšanos, lai vācieši, lai tie būtu Amerikā vai citur kur, savas personīgās un arī jaunās dzimtenes intereses pēc iespējas atstātu novārtā, pat kļūtu nodevēji, lai tā centrālvalstij rastos labums. Bez egoistīgām interesēm taču nav neviena valsts un neviena cilvēku sabiedrība. Savādi. Silleram un Gētem, piem., Prūsijā nav bijis atbalsta; viņi nekad nav jūsmojuši par politiski vienotu Vāciju, drīzāk par pretējo. Un tagad katram, kas lasa šos klasiskus, jābūt kultūras ministra Millera piekritējiem — tā ir jaunākā nacionālliberāļu loģika!

So svarīgo tematu nevaram pilnībā apskatīt; to, piemērojoties apstākļiem un vajadzībai, izdarīsim kādā citā vietā. Atliek tikai jo dziļi nožēlot, ja, kaut arī īsam laikam, atkal pasaulē cilvēki viens otru kā pirms gadu tūkstošiem tautības dēļ iznīcinātu, ja katra tauta tikai sevi uzskatītu par vienīgo civilizēto, vienīgo pilntiesīgo, izredzēto, bet visas citas par beztiesīgiem barbariem, par kuru labklājību nav daudz jārūpējas, jo tās taču maizi, ūdeni, debesis un zemi citādiem vārdiem apzīmē kā mēs. Gadsimteņiem vāci un franči Sveicē, Francijā, Beļģijā u. c. dzīvoja draudzīgi kopā; abu nāciju krietnie, centīgie un uzcītīgie cilvēki bija savā starpā daudz tuvāki nekā savas tautas dienaszagļiem un nekrietniem cilvēkiem. Tagad atjaunotā nacionālliberāļu mācība, kas likās sen jau aprakta, saka, ka pretējais ir taisnība — ka sveša tautība zemāk stāv par katru pašu tautas visnevērtīgāko locekli. Krievijā, par laimi, šīs bīstamās mācības izplatīšanās līdz šim nav gaidāma; lai arī cik zema mūsu civilizācija, tādai iespējai tā tomēr par augstu. Un tāpēc zema un augsta stāvokļa krievam nav nekādas skaudības, ja simti un pat tūkstoši pie mums ir izcilās militārās, civilā dienesta vietās, cienījami privātajā dzīvē un ja pie tam viņu uzvārdi nemaz krieviski neskan. Vai nav vienalga, vai kāds saucas Mil-

lers vai Meļņickis, Šmits vai Kužņecovs, vai Kalējs, ja vien viņš uzticams Krievijas interesēm un no visas sirds veicina apstākļu uzlabojumu savā tēvijā, nevērtēdams un nešķirodams cilvēci pēc ārējām pazīmēm, pēc tā, kādiem vārdiem apzīmē ūdeni un maizi, tikumu un netikumu. Katrs pie mums, kam par to interese, zina, ka simtiem augsti stāvošu personu ar vāciskiem uzvārdiem, piederīgi evaņģēliski luterticīgajai, krievu, katoļu baznīcai, ir labi un enerģiski krievi, kā, piem., bijušais ģenerālgubernators Kaufmanis Viļņā. Viņi droši vien tikpat labi krievi, kādi ir labi vācieši un prūši fon Godbielskis, grāfs Purtaless, Savinji, van der Heidts, Moltke un kādi bija labi franči Napoleona III laikā Šneiders, Hausmanis, Orihs, Burbaki un citi.

Jociġs un kuriozs ir nedrošais apgalvojums, kas nāk no tiem vāciešiem, kas pa daļai nesen ieradušies Krievijā, neprot krievu valodu, nelasa tādā krievu avīzes, bet pēc vācu avīžu tendenciozajiem citātiem atļaujas spriest par krieviem un viņu partijām. Te laikam arī meklējams dzirdētais spriedums par to, ka «Maskavas Avīzes», «Balss» un citu avīžu nacionālais fanātisms krievu tautas zemākos slāņus reiz novedīšot pie tā, ka no visa, kam vācu vārds, nepalikšot nekas pāri. Ir interesanti novērtēt šo spriedumu. Šim nolūkam lasītājam varētu noderēt šāda mēraukla.

1. Minētās avīzes ir dārgākās Krievijā. 15 rubļus gadā neizdod pat katrs turīgs muižnieks vai tirgotājs jau tāpēc vien, ka šī lasīšana prasa zināmu vispārēju izglītību. Krievu tautas «zemākajiem slāņiem» tomēr trūkst ne tik daudz naudas un zināšanu kā vienkāršās prasmes lasīt.
2. Krievu avīzes bez izņēmuma, bet sevišķi jau minētās lielākās ir simtkārt apgalvojušas, ka ne vārda skaņa vai tautība — Krievijā dzīvo kāds simts tautību —, bet gan lielās krievu tēvzemes mīlestība, darbība tās labā liecina par krievu patriotu. Tas tīri labi var saukties kaut Kaufmanis vai Millers, bet tomēr būt daudz labāks patriots par kādu citu, kam uzvārds beidzas ar tīri krievisku ga-

lotni -ov vai -jev. Kas tātad prot lasīt avīzes, tam nevar būt šaubu par to, ko tās saka. 3. Kas attiecas uz neizglīto tautas masu, kas runā tikai krieviski un pat neprot lasīt, tad būtu interesanti zināt, kā tā varētu atšķirt vācu vārdus no simta pārējo Krievijas nevācu un nekrievu tautību vārdiem, pat ja viņai kaut vispār būtu skaidra kļuvusi starpība starp vāciem, portugāļiem, frančiem.

Vērā ņemot lielo Krievijā dzīvojošo tautību skaitu un visai pasaulei pazīstamo krievu rakstura iecietību un lab-sirdību, pie mums nacionāla fanātisma pamošanās daudz grūtāk iespējama kā kaut kur citur Eiropā. Citādi tas ir Vācijā. Tur nacionālo garu modināja šī gadsimteņa sākumā cīņai pret frančiem, bet vēlāk to atkal apspieda. Visu laiku tomēr opozīcija un literāti šim garam neļāva apgurt, līdz kamēr mūsu dienās Bismarkam ienāca prātā pēc Kavūra parauga Itālijā šo spēku izmantot Viduseiropas politiskās konstelācijas pārveidojumam. Vai šī tagad pilnīgi atraisītā nacionālā pašapziņa kādreiz varētu novest pie tā, ka Vācijā vajātu katru cilvēku, kam franciski skanīgs vārds, — to mēs nezinām, bet tam arī neticam. Katrā ziņā tur tas tomēr drīzāk iespējams nekā, piem., vācu vajāšanas Krievijā, jo vācu nacionālliberālās avīzes nav tik uzmanīgas kā līdzīga virziena avīzes Krievijā. Pat tautā plaši izplatītā «Gartenlaube» gadiem ilgi mums ziņoja par Leipcigai tuvajiem čehiem, viņu barbarismu, reliģiozo fanātismu un citām šausmīgām lietām. Bohēmijas vāciešus turpretim attēloja par kultūras glābējiem. Tas tīri savādi izklausījās 1867. gadā, kad visas avīzes pēkšņi ziņoja, ka čehi ļoti enerģiski pieprasījuši neļaut apmes-ties Bohēmijā no Venēcijas padzītajiem austriešu jezuītiem, piedraudēdami pat pāriet luterticībā. Tanī pašā laikā luterticīgie vāci rūpīgi izvairījušies no ikkatra protesta. Un tie protestantiskajai «Gartenlaube» ir civilizācijas glābēji no fanātiskajiem ultramontānajiem čehiem! Ja tas pirms 1866. un 1871. gada varēja notikt pie zaļā preses

koka, kas gan tad nevarēs notikt pie izkaltušā nacionāli-berālā koka, īpaši, ja Vācijai pēkšņi liktos nepieciešami Krieviju nopelt! Šādi novirzieni mums laikus jāievēro, lai paturētu spēju veselīgam spriedumam. Starp citu, 1871. gada aprīlī kāds ievadraksts avīzē «Augsburger Allgemeine Zeitung» (kas, kā zināms, vienmēr mēdz uzņemt rakstus pilnīgi pretējus vienu otram) šādā ļoti interesantā veidā izsakās par čehu garīdzniecības stāvokli. Sis vācu avīzes domas vairāk kā viena iemesla dēļ gribam darīt zināmas arī saviem lasītājiem.

«Kad pēc simtgadu nāves miega pagājušā gadsimteņa beigās un šī gadsimteņa sākumā sāka pamazām mosties čehu nacionālā apziņa, pie tās šūpla kā uzticamākais un ilgu laiku vienīgais kopējs stāvēja čehu kļēriki. Valodas atliekas un nacionālās paražas daudz maz dzīvas bija tikai attālākajās un nabadzīgākajās draudzēs. Gandrīz vienīgie tautai palikušie čehu pieminekļi bija lūgsnu grāmatas un jezuītu ķecerības iznīcināšanai lielā skaitā izdotie traktāti. Bibliotēku putekļos bija aprakts tas, kas bija palicis no nacionālās literatūras pēc ķeceru un grāmatu vajāšanas. Vācu un franču bija visu izglīto valoda, vācu un latīņu valoda skolās. Tikai no baznīcu kanceles un nolaistajās tautskolās pamazām kļuva dzirdama čehu nacionālā valoda. Par čehu valodu, ko uzskatīja par mirušu un izbijušu, neinteresējās ne ģermanizētais un ģermanizētājs ierēdnis, ne latinizētais zinātnieks, ne amatnieks, kas ikdienā bija spiests runāt vācu valodā. Vienīgi priesteri — cēlušies pa lielākai daļai no zemākajiem tautas slāņiem un pie tiem kā dvēseļu gani un skolotāji aizgājuši atpakaļ — interesējās par nacionālo valodu un atrada laiku gar to nodarboties, pie tam vēl bieži arī tikai izprieceas dēļ. Tā redzam garīdzniekus cenšamies atdzīvināt valodu, ko pat lielākais tās pratējs abats Dobrovskis uzskatīja par mirušu un pētīja ar anatoma interesi. Pamazām talkā nāca skolotāji un tautas rakstnieki. Bet līdz 1847. gadam nacionālā propaganda bija kļēriku darbs, un skanīgākie vārdi jaunradītajā literatūra, kā Vinarickis, Kollars (protestants), Jablonskis, pieder garīdzniecībai.

Svarīgākais nacionālās propagandas virzulis, protams, bija atmiņas par slaveno pagātni, reminiscenču kults, kas sākumā fantastiski izpušķoja pirmo pasakaino vēstures periodu ar Kroka, Libuša un Olastas tēliem. Kēniginhofas rokaraksta atrašana vērsa uzmanību uz tuvāk stāvošo periodu, kad notika cīņas ar tatāriem un vāciem, un deva ierosu meklēt pierādījumus pašu kultūras un tiesību vēsturei. Tas viss vēl bija nevainīga lieta un nerunāja preti Sedlnicka «istā

austrieša» jēdzienam. Bet ļauni piemēri bojā labus tikumus: no Francijas pūta asi vēji, kas, neraugoties uz visiem aizsardzības līdzekļiem, pūta pa visām šķirbām, un nemiers pārņēma pēc vācu austriešiem arī čehus. No teiksmainā Olasta un Libušas viņi pārgāja pie reālās jaunās vēstures, un nacionālais kults tagad koncentrējās trijās figūrās: Husā, Zižkā un Georgā fon Podiebradā. Nāca skaistās dienas, kad radās ticība, ka tautas apvienosies zem brīvības karoga, kad godināja ticības un reizē arī politiskās brīvības cīņtajos, dienas, kad Lēnavs, Hartmanis, Meisners kopā ar čehiem apdziedāja reformatoru Husu un aklo husitu vadoni.

Te pēkšņi nacionālajiem klērikiem bija jāredz kas ļoti nepatīkams. Kustība, ko paši bija izaudzinājuši, draudēja vērsties pret viņiem pašiem. Rāmais strautiņš bija kļuvis par straumi, un tagad bija jāizvēlas — vai nu pagriezt tai muguru, vai laut sevi līdz aizraut. Čehu klēriki izšķīrās par pēdējo — gribot negribot viņi gāja līdz. Vai nu čehu priesteri to darija aiz aplēses, vai klusā cerībā mierīgākos laikos visu atkal ievirzīt vecajā gultnē, vai arī sekodami varenajai nacionālajai sajūsmai, tas nav šinī gadījumā svarīgāks. Mūs interesē tas, ka garīdzniecība palika cieši saistīta ar nacionālo kustību, kas arvien vairāk simpatizēja husitismam. Tā dziedāja pa tam svētas dziesmas, kultivēja svēto stāstus, bet turējās pa straumei, kas reizēm plūda jau pāri. Augstākajās aprindās radās pārsteigums, kaut arī saprata, ka ir izdevīgi caur klērikiem regulēt nacionālo kustību. Tomēr nebija nepamatotas arī bažas pašam avim, un bija jāatzīst, ka tās pa daļai pamatotas, jo jauno garīdznieku galvās jau perinājās domas par čehu liturģiju, nacionālo baznīcu un citām tamlīdzīgām šaubīgām lietām. Un tā augstā hierarhija nonāca savādā stāvoklī: no vienas puses, klēriku piedalīšanās nacionālajā kustībā bija ļoti izdevīga, no otras — viņi tā paša iemesla dēļ bija pastāvīgi pārraugāmi un viņus uzskatīja par neuzticamiem.

Dabīgais pretstats bija vācu klēriki. Te nebija sagaidāmas husitu tendences, uz viņiem varēja balstīties, vajadzības gadījumā pat izlietāt par pretindi. Un tā ne tikai augstākajai hierarhijai vien tas bija skaidrs, ka uz nacionālajiem klērikiem, neraugoties uz to nopelniem, nevarēja palauties un ka viņi jau kļuva pat ķecerīgi, kurpretim vācu klēriki, nešaubīgi savā ticībā, bija labs ierocis jebkurai baznīcas reakcijai. Noteicēju aprindu mīluli bija vācu domkungļi, kamēr čehi vienā otrā ziņā, piem., pabalstus saņemot savai literatūrai, bija pabernu lomā. Un, patiešām, vācu klēriķos kļuva redzami simptomi, kas likās pilnīgi apstiprinām šo uzskatu. Nevienai nacionālai draudzei nebija tādu panākumu kā, piem., vācu priesteriem ar jaunavas Lades brīnumu māņiem Georgsvaldē — viņu kases pildījās, lai arī pretvērtībā bija vispārējā nicināšana.»

Tiktāl «Augsburger Zeitung» raksts, kas, starp citu, skaidri rāda, kurā pusē Bohēmijā vairāk katoļu bigotērijas un ultramontānisma tieksmju. Mūsu vācu avīžu lasītājiem jāzina tādi piemēri no tālām zemēm (un Bohēmija no mums katrā ziņā ir tālu) un jāprot tos izmantot, lai pareizi vērtētu vācu avīžu ziņojumus par Krieviju. Ja atceramies, ar kādu cienu Luters vienmēr runājis par Husu, tad mums jau kā luterāņiem augsti jācienī čehu tautas garīgie centieni. Te jāpiemetina, ka Mārtiņu zosi (slāviski vai čehiski «gus») 10. novembrī mēs notiesājam, patiesībā Husu pieminēdami, jo ar šādu savādu viduslaiku paņēmieni Luters gribēja, lai nezustu šī diženā mocekļa piemiņa.

Ziemeļu un centrālās Krievijas, bet īpaši Baltijas provinču ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ vācu avīžu lasītāji savu lasāmo dabū pa lielākai daļai no Prūsijas. Lasītāji Dienvidkrievijā bieži avīzes saņem no Austrijas. Ja mēs rakstītu šiem lasītājiem, tad politisko notikumu svarīguma dēļ būtu pacentusies viņiem vieglākai spriešanai pēc iespējas noskaidrot ziemeļvācu viedokli. Būtu relatīvi labākajā gaismā attēlojuši Visvācijas pamatotās intereses un izredzes, vēlējumus un cerības, kas tur saistās ar Prūsiju kā lielvalsti. Tagad tas, protams, nav mūsu uzdevums, jo to izpilda visas mūsu vācu avīzes, kuru svarīgākie avoti taču ir prūšu-vācu avīzes, lai gan pietiekami skaidrs, ka tās sava politiskā viedokļa dēļ nekādā ziņā nevar būt bezpartejiskas. Šinī virzienā tāpat par katru no mūsu lasītājiem tik labi gādāts, ka mēs viņam varam tikai pakalpot, pieminēdami kaut nedaudz pretinieku vārdus. Ir zināms, ka tam, kas ir bezpartejisks, patīk abās pusēs noklausīties. Bet ka Krievijā dzīvojošie vāci ir pilnīgi bezpartejiski vai arī tādi var būt un tādiem viņiem jābūt — tas ir neapšaubāmi. Lai par daudz par to šē nerunātu, apskatīsim, ko teicis par vispārējo stāvokli 30. aprīļa Vīnes avīzes «Tagespresse» 118. nr. rakstnieks Gustavs Rašs. Nevarēdams pievienoties tik pilnskanīgiem

un spēcīgiem izteicieniem, kādus lietā jaunākajā vācu nacionālliberāļu un pretinieku žurnalistikā, kā to prasa kara noskaņas pilnie laiki, esmu apcerējumu saisinājis.

«KAS IR PRŪSU SERGA?»

Gustava Raša

Ar tautu slimībām ir tāpat kā ar cilvēku. Tās parādās uz kādu laiku un atkal pazūd. Lepras un melnās nāves slimība mums zināma tikai no vēstures; tagadnē to vairs nav, bet to vietā radušās tādas slimības, kādu senajos un viduslaikos nebija. Lielvalšķu sērga savā īstajā izskatā parādās vispirms Spānijā. Spāniešu ķēniņi to mākslīgi pamodināja spāniešu tautā, to baroja, kopa, izaudzinaja lielu, lai ar slavas kārī, laupīšanu, iekarojumiem, ar bagātību iegūšanu apslāpētu tautas brīvības centienus; lai aragoniešu un kastīliešu brīvības mīlestību apslāpētu uzvaru slava. Visi Spānijas kari un iekarojumi Indijā, Āfrikā un Amerikā vērtējami no šī viedokļa. Šodien lielvalsts sērga spāniešu tautā pilnīgi zudusi. Tas brīvības gars, kas sākumā bija, spāniešos atkal pamodies. Bet neapdzīvotās lejas, neapstrādātās auglīgās zemes milzīgās platības, kur tikai paraugāties, ir šausmīga liecība tam, kā Spānijā gadsimteņus plosījusies lielvalsts sērga. No tā itāļu tauta ir pasargāta. Iemesls tam nav itāļu individuālās īpatības, bet gan

tas, ka šī zeme gadsimteņiem bija sadalīta. Franču lielvalsts sērgas radītājs ir pirmais Napoleons. Viņam bija tie paši mērķi, kas spāniešu ķēniņiem, — republikāniskos brīvības centienus franču tautā apslāpēt ar «gloire». Vācu tautai, Vācijai lielvalsts sērgas ēra ir jauns laikmets. Šim laikmetam tikai pieci gadi. Tas sākās 1866. g. ar prūšu sērgu. No prūšu sērgas kopš vācu-franču kara kaujām visā Vācijā radusies lielvalsts sērga. Mākslīgi asinīs un kauju ugunīs radītai, kā kādreiz Spānijā un Francijā, tai būs, bez šaubām, tāda pat norise. Eiropas koalīcija reiz tai raks briesmīgu kapu, varbūt daudz briesmīgāku par to, kur gul' apbedīta spāniešu un franču lielvalsts sērga.

Kas ir prūšu sērga? Austriešu un prūšu avīzes kopš neilga laika vairākkārt nodarbojušās ar šīs tautu politiskās slimības izpētīšanu, bet nav noteikušas pareizu diagnozi, pareizāk sakot, nav gribējušas to darīt. Slimais nekad pareizi nenovērtē savu slimību. Tas ir jau pašas slimības būtībā. Kāda liela Vīnes avīze nesen gribēja šīs slimības cēloņus izsecināt kopš Vīnes marta dienām. Tas nav pareizi! Prūšu sērga pamatojas prūšu tautas būtē kopš Frīdriha II un Austrijas kariem, kuru rezultāts bija Silēzijas iekarošana jeb, kā tagad teiktu, — aneksija. Tā izaugusi franču 1813., 1814. un 1815. gada karos. Specifiski starp tautu epidēmijām prūšu sērga parādījās tikai 1866. gadā pēc prūšu kara ar Austriju. Tā ir Bismarka politikas mākslots radījums,

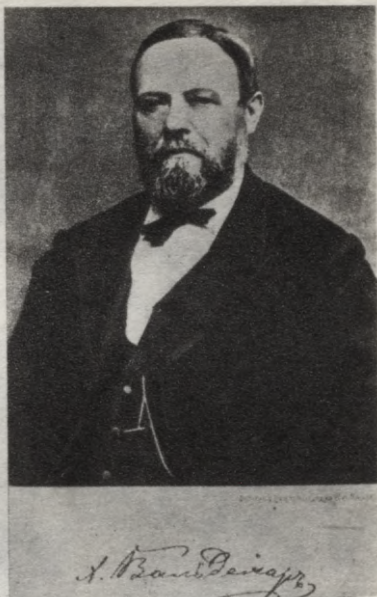
Krišjānis Valdemārs jaunībā (19. gs. 50. gadu fotoattēls)

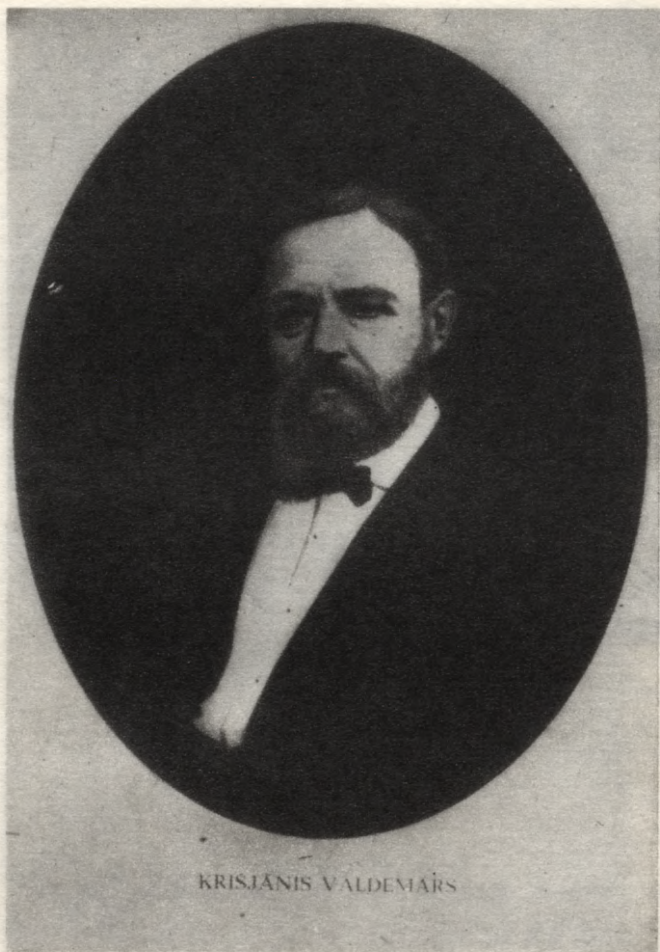
K. Valdemars (1862. gada attēls)

K. Valdemāra ģimētnie ar auto-
grāfu latviešu valodā

K. Valdemāra ģimētnie ar auto-
grāfu krievu valodā

Jāņa Rozes glezņas «Krišjānis Valdemārs» reprodukcija

Oskara Noriņa litogrāfija «K. Valdemārs un zemnieki»
Krišjāņa Valdemāra Rakstu II sējumam (Rīga, 1937)

300 Stahsti,

smeeftu stahstini 2c. 2c. un mihklas,

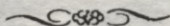
ar fo

jaunefteem un pee-auguscheem

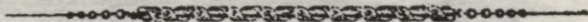
lusti

us grahmatahm wairoht gribbejis

C. Woldemar.

Ar diwi jaukahm bildehm.

Leepajū,

driktehts pee Gottl. D. Meyer.

1853.

Titullapa K. Valdemāra pirmajai grāmatai «300 stāsti» (Liepāja, 1853)

ЛАТЫШСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ

СЛОВАРЬ

ИЗДАННЫЙ

МИНИСТЕРСТВОМЪ НАРОДНАГО ПРОСВѢЩЕНІЯ.

LATWEESCHU-KREEWU-WANZU

WARDNIZE

ISDOTA

no Tautas Apgaismoschanas Ministerijas.

Lettisch-Russisch-Deutsches

Wörterbuch

herausgegeben

vom Ministerium der Volksaufklärung.

МОСКВА.

Въ Университетской типографіи (М. Каткова),
на Страстномъ бульварѣ.

1879.

Titullapa K. Valdemāra sastādītajai «Latviešu — krievu —
vacu vārdnīcai» (Maskava, 1879)

Abade, abejads, a. двесторонний, abakiš, a. јустисниг, bideris.
 abas, abejas, pl. f.: ošā, pl. f. bēdr.
 abejads, a. anfidāia, l. галъ, a. земноводное животное, a. Amphibie, f. Amphibien, a.
 abejups, a.; -up. adv. ободанный, a.; -y, -no, adv. biderisniг; von beiden Seiten.
 abere, dim. -rīte, l. азбука, -бука, l. буква, a. Buchst. a.
 abernecks, m.: -neore, l. азбука, a.; -nuga, l. biderisniг, m., -in, f.
 abi, abejū, m.; ūda, pl. m. u. a. bēdr.
 abolipsch, a. (ab-), katērs, a. šter, m. [j p.] abonementi, m.; Abonnement, a.
 abonementi, m. (paraktischanahe, preekschmatka uī kahda lēsti, awidi un ša
 aboneereti, m. (paraktisties p. pr. uī awilichu pemechano) abonurōbā, m.; -an.
 abpūigs, a. двесторонний, a. јустисниг [abonment: -nen werden.
 abra, l. kamaš, l. kopito, a. Fiedel, Fleg, m.
 abtorpigs, a. ободанный, a. biderisniг.
 adota, dim. -tipe, l. шаш, l. l.; urōaka, dim. -secka, l.; kōakcka, l. Kaki l.; Seckel m.
 adataceks, m. urōakcka, bāzavčuks, a. Kaker, Kackmaher, m.
 adatnihe, (nise) l. -tudohe l.; -as oza, urōakcka, m.; -noe ymkō, a. Kacksef l.;
 adikt, va. vāzāts, vāzāts, va. šūda. (šbr, a.
 adischana, l. anānie, n. Striden p.
 aditaje, m.: -ja, f. kizālyuks, m.; -uuga, f. sažē, f. Stricker, m.; -vin, f.
 admiralitete, l. (kapa flotes waldischana) адмиралтейство, a. Admiraltie, l.
 admiral, m. (flotes wadone) адмирал, m.; Admiral, m.
 adščgarni, -niski, adv. спать, zādomz, adv. rūdāts, rūdāts.
 adščgarniski, a.; -niba f. прехватный, a.; -nosty l. vertcht, vercht, ošči, f.
 adščgarniski, adv. вверх ногам; наоборōts, adv. umgehr.
 adwokat, (paligs teens leclis) m. адвокат, strāvis, a. Advokat m.
 agents, m. (apgakdatsja, idaritaja) агент, m.; Agent m.
 agraiņaks, adv. pānēnka, adv. jēmid frīh.
 agraki, adv. pānēnka, pānēnka, adv. comp. frīh.
 agritipāks, adv. pānēnka, adv. frīh.
 agronomija, f. (šemkopiba) агрономия, f. Agronomie, l.
 agronomi, m. (maksits šemkopis) агроном, a. Agronom, m.
 agrs, a. -ri, adv. pānēnka, pānēnka, m.; -no, adv. frīh; -mug
 agrums, m. pānēnka, l. frīh; -mug
 ahele, l. Abolons, l. biderisniг, m.
 ahholipsch, a. katērs, a. trūdātsuks, a. šter, m.
 ahbols, m.: -ja brandwīns, m. Abolons, n.; Abolonska, f. bēdr; -von, m.
 ahda, dim. -dipa, l. (lope). ukypa, f. kāk, m.; kōka, f.; Beig, m. Jell, m.;
 ahdaipsch, a. kōkustm, a. kēms. (šent, f. Leder, a.
 ahdere, l. šūda, f. šter, f.
 ahdereht, va. pūckāts, -tūtē krosa, va. ju šter tēks.
 ahdehris, m. ahdmis, m.; kōkēnka, -kēnka, a. bēdr m.
 ahdipa, f. pūka; obolōnka, -noka, obolōnka, f. Kitzbānka; Kitzbānka, a.
 ahkis, -itis, m. kpočs, -iočs, a. šter, m. šūda, a.
 ahpigs, a. kpočs, a. bēdrisniг

K. Valdemāra dzimtās mājas — Talsu apriņķa Ārlavas
pagasta «Vecjunkuri»

Edoles baznīcas ģērbkambaris, kur K. Valdemārs 1848. gada
23. aprīlī dibina pirmo pašu latviešu iekārtoto brīv-
bibliotēku

ИЗВѢСТІЯ

ИМПЕРАТОРСКАГО ОБЩЕСТВА ДЛЯ СОДѢЙСТВІЯ РУССКОМУ ТОРГОВОМУ МОРЮ

Выпускъ XLVI

ПАМЯТИ

Христіана Мартыновича

ВАЛЬДЕМАРА

СЪ ЕГО ФОТОГРАФИЧЕСКИМЪ ПОРТРЕТОМЪ И СЕМЕЛНОЮ ПЕЧАТЮ

Редакторъ: Л. Н. Савинъ. Издатель: С. С. Ситниковъ.

МОСКВА.

Типо-литрография В. Гаккертъ. Печатаемъ, Машиннымъ способомъ.
1893.

K. Valdemāra žurnāls «Krievijas tirdzniecības flotes veicināšanas biedrības Vēstis». Attēlā: 1893. gada laidieni — veltījums K. Valdemāra piemiņai

Kr. Waldemara aforismi

No Kr. Waldemara rakstiem-
ismekl. Lihgotņu Jēkabs, Rīgā.

MDCCCXXXII

Lihgotņu Jēkaba sakārtotie K. Val-
demāra aforismi (Rīga, 1932)

Baltische

namentlich

livländische Bauernzustände.

Leipzig:

In Commission bei F. A. Brodhaus.

1862.

Titullapa K. Valdemāra programmatiskajai grāmatai
«Baltijas, īpaši Vidzemes zemnieku stāvoklis» (Leip-
ciga, 1862)

Luize un Krišjānis Valdemāri

K. Valdemārs Krievijas
tirdzniecības flotes vei-
cināšanas biedrības
galvenās komitejas sē-
dē sakarā ar Briv-
prātīgās flotes dibinā-
šanu 1878. gada 9. ap-
rīli

K. Valdemāra kapa pie-
mineklis Rīgas Lielajos
kapos aizgāja simt-
gadē (uzcelts ar Rīgas
Latviešu biedrības gā-
dību 1898. gadā)

K. Valdemāra krūšutēls Ainažos pie jūrskolas memoriālā muzeja. Tēlniece Zandberga, arhitekts Batrags.

Jūrskolas 125. gadskārtas svinības 1989. gada 14. oktobrī latviešu jauniešus tālēs sauc Latvijas Republikas zemūdenes «Ronis» kapteinis Hugo Legzdīns.

pielāgots prūšu tautas individualitātei ar viltīgu nodomu — apslāpēt tās brīvības idejas, kas pamodās tautā 1865. un 1866. gadā. Mēģinājums izdevās. Bohēmijas kara asiņainajos kaujas laukos pacēlās prūšu sērgas miasmi. Sešdesmit sestā gada otrā pusē Prūsijā sacenzdamās plosījās holera un prūšu sērga. Vācu tautas dzīvē nu bija parādījusies Vācijā līdz šim nepazīta jauna tautu epidēmija. Nosaukumu šai jaunajai tautu slimībai esmu atradis. Šo slimību, kas toreiz plosījās Prūsijā un ko nīda dienvidvācu tautas, es nosaucu par prūšu sērgu. Man par lielu nožēlu, kopš tā laika prūšu sērga kļuvusi vēsturiska slimība.

Visas Bismarka politikas uzvaras kopš četriem gadiem izaugušas no prūšu sērgas. Prūšu sērga jau iesēdusies arī Laskera un Tvestena galvā, kad viņi pēc kaujas pie Sadovas, piemērojoties apstākļiem, dibināja nacionālliberālo partiju. Prūšu sērga dzina urrākliedzējus Bismarka nometnē, kam viņi pirms kara ar Austriju katru dienu landtāgā sauca pretim paroli: «Šai ministrijai neviena dālderā un neviena karavīra!» No dzelzs un asins politikas visniknākajiem ienaidniekiem nacionālliberāļi pēkšņi bija pārvērtušies to pašu principu pielūdzējos, kurus tie trīs gadus ar riebumu bija noraidījuši. Prūšu ministru dotācijas pēc Austrijas kara, identitātes likums izdevumiem pretēji budžetam ir votējis prūšu sērgu. Pēdējos četros gados visiem pret brīvību vērštiem valdības priekšlikumiem prūšu sērga sadabūjusi vairākumu.

Prūšu sērga ir katras aplēses, katras tā saucamās reālpolitikas pamatā. Tā ir bijusi nacionālliberālismam motivējums visnekrietnākajam uzskatam, ka principi upurējami lietderīgumam. Prūšu sērga cēlusi atkal godā, uzspodrinājusi un apveltījusi renegātus. Prūšu sērga ir vācu nāciju līdz ne-jēgai pārņēmušās lielvalsts tendences pirmā stadija. No tās cēlusies iekarojumu kāre, kas demokrātijas pašnoteikšanos kājām min. Te meklējams jēdzienu un ideju sajukums, kas Vācijas vienību redz prūšu militārajā despotismā, kas upurē šai vienībai politisko un pilsoņu brīvību. Mēs gribam lieli kļūt — ir tagad visu urrākliedzēju parole, kas saka, ka brīvība ir pārspilētu ideālistu fantāzija. Prūšu sērga ir šīs paroles īstais motīvs, kas kļūst par uzrakstu tam zārkam, kur tauta apbedī savu brīvību. Prūšu sērga ir viltīga slimība. Gadiem ilgi tā paiet kādam garām, viņu neaiztikdama, bet pēkšņi kādā neuzmanītā stundā tā uzbrūk pārsteigdama, lai nogalinātu. Savos pētījumos par prūšu sērgu esmu šinī ziņā piedzīvojis ļoti savādus gadījumus. Romāņu rakstnieks Kārlis Frencels nopeļ franču republiku, apmet Gambetu un Deleklūzu dubļiem savā «National-zeitung» feletonā. Šī avīze rakstura trūkumā un Bismarka slavinājumā var sacensties ar «Kölnische Zeitung». Pats Frencels pie tam līdz 1868. gadam bijis radikāls republikānis. Laimīgi viņam pagāja garām pirmais prūšu sērgas epizods, vācu brāļu karš. Bet tad prūšu sērga to pār-

nēma it kā pa nakti. Ādolfs Stārs, Fannija Lēvalda vācu brāļu kara laikā bija no prūšu sērgas pasargāti. Vēl 1866. gadā viņi abi man ar rūgtumu izteicās par šo briesmīgo karu. Oktobrī kādā apciemojumā Stutgartē Morics Hartmanis man stāstīja, ka Ādolfs Stārs un Fannija Lēvalda, cauri braukdami uz Itāliju, viņam sarunā likušies stipri prūšu sērgas inficēti. Man viņa domas likās neiespējamās. Bet vēl tanī pašā dienā man rokās nokļuva «Nationalzeitung» feļetons, kurā Ādolfs Stārs attēloja savu uzturēšanos Stutgartē, slavināja Bismarka asins un dzelzs politiku un švābus sauca par «mulķiem un ēzeļiem», jo tie tad, «kad no debesīm maize līst, nezinot karotes atrast». Šādas slimības gadījumus es varētu dučiem konstatēt — — —»*

«KRIETNU VIRU SAMIERINĀŠANĀS

(Maza fabula)

Kādreiz brālim Jonatānam uzbruka laupītāji; viņš sauca pēc visiem saviem draugiem, bet neviens negribēja to glābt. Viņš redzēja gan Džonu Bulu, ko bija domājis savu labāko draugu, laupītājam zelta ieročus sniedzam. «Fui,» viņš teica, «kāda nekrietnība! To es nekad nepiedošu!» Un, patiešām, šis cēlais pāris kopš tā laika dzīvoja lielā naidā, lai gan bija daudzi izlīguma mēģinājumi. Tā pagāja viens otrs gads. Te abi redzēja, ka Miķelim, viņu svainim, tikpat launi klājas, ka laupītājs tam mežā uzbrūk. Katrs pa sānu ceļiem kļuva aizlida pie tuvās upes, un pēkšņi lielā izbrīnā abi ieraudzīja sevi viens otram

* Piezīme. Lai šai Gustava Raša kunga indei dotu arī tūlī nepieciešamo pretindi, palasīsim citādi nekonsekventā, bet ar taktu vadītā «Kladderadatsch» 1871. g. 11. jūnija 27. numurā atrodamo rakstīņu, kas tik spilgti attēlo ātro šovinisma pieaugumu Vācijā:

pretim stāvam. Pirmajā acumirkli viņi nokaunējās, bet, kad redzēja, ka nākuši dot laupītajam ieročus, tad apmierinājās. Jonatāns aizkustināts teica: «Tev taisnība! Kāpēc bārties? Piedot ir kristīga cilvēka pienākums.» Un lūk! Abi krietnie vīri mīļi apkampās. «Es taču teicu,» uzrunāja biedru sajūsminātais Džons Buls, kad draudzība par jaunu bija slēgta. «Mēs vienmēr bijām viens otra cienīgi!»

«Kladderadatsch» tāpat pamāca savus vācu lasītājus, ka ne tikai franči, bet arī angļi un ziemeļamerikāņi ir ļoti nekrietnas tautas.

Tiktāl Gustavs Rašs. Lai cik nepatīkama viņa izteiksme, īpaši vārds «prūšu sērga», tomēr nav noliedzams, ka viņš daudzās vietās, tā sakot, notēmē naglai uz galvas un mūs atbrīvo no nepieciešamības situāciju sīkāk pārrunāt. Kā lasītājs redz, mēs apstākļu novērtējumam liekam skanēt tikai vācu balsim. Mēs varētu minēt līdzīgus spriedumus lielā skaitā pat no prūšu galvaspilsētas, tā ka neviens domātājs lasītājs nevar mums pārmetēt vācu naidu un to arī nedarīs. Mēs jau nepeļam vācu tautu pašu, kas 1870.—71. g. vispār tāpat domā un rīkojas kā franči pirms 60 gadiem. Mēs nepeļam arī nacionāllibērāļus, kuriem ātri bija jāizšķiras būt āmuram vai laktai un kas izvēlējās pirmo. Pa lielai daļai viņi to darīja vislabākajā nolūkā līdzī strādāt un domāt, lai vēlāk, «kad viņu stunda būs nākusi», ar jo lielāku sparū pārstātu mieru un brīvību. Ir taču zināms diplomātijas princips — pat visneizdevīgākajos apstākļos nepalikāt ar apvainotu seju sāņus, bet gan draudzīgi kopā spriest ar uzvarētājiem pretiniekiem, šinī gadījumā ar «Kreuzzeitung» vīriem un kara slavas kāro tautas masu. Jājautā tomēr, vai pēc šī principa var rīkoties tie, kam kā tautas pārstāvjiem jāstāv par principiem un uzskatiem un ar tiem jāuzvar vai jākrīt. Kas apstākļu spiests atsakās no principiem un uzskatiem, tā cilvēka stunda nenāk nekad, nevar nekad nākt: tā domā vismaz citi, kas nevēlas pāriet nacionāllibērāļos. Pagaidām liekas, it kā viņiem būtu taisnība. Kur tad tauta lai ņem principus un uzticību tiem, ja tās garīgie vadoņi zaudē paši savus principus, gluži kā franči pēc pirmā Napoleona uzvarām. Liela

daļa vācu dienas avižu taisni rupji un nemitīgi lamājas par frančiem, kas būtu piedodams varbūt vienīgi tad, ja tie būtu uzvarējuši un ar Vāciju augstprātīgi apgājušies. Tas vācu tautā vēl vairāk mazina principu vērti un taisnības un likumības sajūtu. Kamēr nebūs iznīcināti bezpartejiskie vēstures darbi, tikai nezinātājs varēs noliegt, ka par lielu daļu savas kultūras, par savu politisko un pilsonisko attīstību vāci var pateikties frančiem. Tik neapgāzamu faktu priekšā šī nemitīgā uzvarētāja lamāšanās par uzvarēto kaitē ne franču, bet vienīgi vācu tautai — jo tādējādi pēc vienlīdzības principa visi vācu kaimiņi austrumos ir atbrīvoti no jebkuras pateicības par saņemto kultūru. Šos laikus taču visiem vienādas tiesības. Kas tad nezina, ka vāci un franči pa lielai daļai vienas cilts. Protams, lielā daļa Prūsijas, Mēklenburgas (dāņa Moltkes dzimtene) un daļa Saksijas karalistes iedzīvotāju jāpiešķaita ģermanizētiem slāviem. Ja nu tagad vācu tauta pēc savas dabas tik ļoti paceļas pāri franču tautai, kā viņu avīzes diendienā lielīdamās stāsta, tad tam par iemeslu ir nevis vācu, bet gan nevācu — slāvu un prūšu latviešu cēlums. Tā, mazākais, liek spriest loģika. Tāpat Francijā veselas franciski runājošas provinces pieder ģermāņu, tāpat kā Vācijā vāciski runājošas (arī Bismarka dzimtene Pomerānija) slāvu ciltij. Šis vācu asins un tautas rakstura slavinājums, salīdzinot ar franču, ja tas nav apzināti glaimi mums, austrumu kaimiņiem, ir ne tikai nehumāna, bet arī nezinātniska un vācu tautas interesēm tieši kaitīga parādība. Tie, kas mūsu dienās visiem spēkiem cenšas kara fūriju uzpūst briesmīgā, visai Eiropai draudīgā liesmā, tiem, protams, nav nekā labāka, ko darīt, kā atkal atdzīvināt vecās teorijas par labām un sliktām cilvēku rasēm Eiropā. Kas tomēr daudz maz ko zina no salīdzināmās valodniecības vēstures, tas nevarēs noliegt, ka pāri deviņām desmitdaļām Eiropas iedzīvotāju tik tuvu rada, ka par dabīgām rakstura dažādībām nemaz nevar

runāt. Tagadējais tautību sadalījums pēc valodu izplatījuma, kā jau Humbolts to saka, ir vismazāk pareizais. Tātad valoda un cēlums nedod iemesla mums, eiropiešiem, nonāvēt vienam otru un arī vispārējo attīstību. Vēl mazāk attaisnojama vēlēšanās iegūt labu satversmi un valdību ar iekarojumiem, t. i., brāļu kariem Eiropas tautu starpā. Ir taču zināms, ka vidēji lielām valstīm, kā Šveicei, Beļģijai, Holandai, Saksijai u. c. un pat Hamburgai vai Brēmenei, vai arī tik mazai valstiņai kā Sanmarīno var būt ļoti laba satversme, ziedoša rūpniecība, cienīti, turīgi un izglītoti iedzīvotāji. Un tas lielo tiesu tā arī ir, pie kam lielā valstī, pat tik lielā kā Ķīnā, ne vienmēr viss tik labā stāvoklī, kā par šo debesu ķeizara zemi varbūt domā viens otrs aizpomerānietis. Mums, krieviem, gan nepienākas noliegt lielvalsts labās īpašības, un mēs to arī nedarām. Arī vācu tautai mēs labprāt novēlam, lai tā beidzot sāk savus apstākļus pēc mūsu parauga pamazām labot. Tikai te, starp citu, jāpiemetina kā teorētiski skaidra lieta, ka tauta, kas, mazās valstiņās sadalīta, nav pratusi radīt labu satversmi, lielā valstī labāk to pat lai nemēģina.

Laiks ātri rit. Varbūt tas, ko te tagad rakstu un ko daudzi lasītāji uzskatītu par vāciem naidīgu, pēc dažiem mēnešiem tam pašam lasītājam liksies tik ikdienišķs kā patiesība, ka sniegs ir balts un nakts tumša. Raksturīgi, ka «Gartenlaube», kas ar lielu veiksmi raksta masām un nesen vēl dziedāja slavas dziesmas karam, skaistajai nākotnei, pēla frančus un bezgalīgi slavināja vācu tikumus, — pēkšņi šī gada 18. numurā ievietojuši Makša Ringa rakstu par Jākobu Venedeju, kas pilnīgi citādā garā sacerēts. Dažas vietas šē pieminu.

«Jākobs Venedejs, dzimis 1805. gadā, miris nesen, bija viens no krietnākajiem vāciešiem, cietis par brīvību, nenogurstošs cīnītājs par taisnību un likumību, kas kā vīrs un kā sirmgalvis bija palicis uzticīgs

saviem jaunības ideāliem un līdz pēdējam elpas vilcienam par tiem cietis un cīnījies.» — «Viņš, vecais buršs, kas mīlēja tēvijas brīvību pat vairāk par tās vienību, katra militārā despotisma pretinieks, 1870. g. karā bija lielā neziņā. Kā vācu patriotam viņam bija jāvēl uzvara saviem brāļiem, bet kā demokrāts viņš nevarēja arī noliegt savas liberālās simpātijas. Šī pretruna lauza viņam sirdi un bija dīglis viņa nāvei.»

Cik laimīgi, te man jāpiemetina, ir tik daudzi mazāk cēli vācieši kā Venedejs! Viņi nav ne iedomājušies, kāpēc pagājušā gada notikumi kādā vācieša sirdī varējuši radīt dvēseles cīņas. Bet paklausīsimies, ko «Gartenlaube» vēl saka:

«Šinī garā Venedejs ievietoja Vīnes «Neue freie Presse» (ko jau esmu minējis un kurai Venedejs kādu laiku bija Berlīnes korespondents) rakstu «Vae victoribus» (Vai uzvarētājiem!), kas radīja lielu ievēribu. Autoru, savas tautas labāko un godīgāko dēlu, fanātiskais pūlis sauca par nodevēju. Viņš devās uz Štutgarti un no turienes uz savu lauku māju Oberweilerā. Iekšīgi salauzts, viņš strādāja vēl uzcītīgāk kā jebkad, lai savējos paglābtu no draudīgā trūkuma. Bet viņa manuskriptus redakcijas un izdevēji noraidīja, jo viņš neprata rakstīt pret savu labāko pārliecību. Atbildēdams bijušo domubiedru smieklīgajiem apvainojumiem par viņu kā Bismarka (?!!) algādzi, viņš kādam pazīstamam žurnālistam raksta: «Kam kalpodams, es rakstu?»

To taču Jūs zināt! Un, ja Jūs gribat zināt, cik tas īenes, tad varu Jums nosūtīt Freiburgas lombarda kvīti par Jēnas buršu konventa dāvāto sidraba cukura trauku un mūsu sidraba karotēm. Es ar lepnumu kalpoju savam kungam, kas slikti maksā, un esmu viņam ar lepnumu visu mūžu kalpojis.»»

Tiktāl «Gartenlaube», kuras rakstus par Venedeja universitātes gadiem, apcietinājumu prūšu špionu dēļ, literāro un politisko darbību 1848. g. parlamentā Frankfurtē pie Mainas — kā šē neattiecināms neminēšu.

Garlibs Merķelis, pagātnes cīņas

Pēc šī īsā mūslaiku notikumu apskata pievērsīsimies kādam citam, tikpat cēlam kā Venedejs, vācu brīvības cīņtājam, Vidzemes mācītāja dēlam Merķelim. Viņš dzimis 1769. un miris 1850. gadā, nepazīna nacionālus aizspriedumus, tāpat kā visi vācu un katras citas kultūrtautas izcilie gara darbinieki. Tikai tā viņam bija iespējams vācu jūgā apspiesto latviešu un igauņu brīvībai tik daudz darīt, ka nevienu vācieti kopš septiņpadsmit gadiem nevaram ar viņu salīdzināt. Nesaprasts un savu provinciālo ciltsbrāļu nīsts, viņš tikai šaurā draugu pulciņā atrada dombiedrus, kas lika aizmirst nožēlojamo tagadni. Šiem saviem ciltsbrāļiem Merķelis ar savu 18. gadsimteņa franču filozofu lektūru bija garīgā ziņā aizsteidzies priekšā vismaz par veselu gadsimteni. Ko gan visu nav darījuši viņa pretinieki ar savu apbrīnojamo lielīšanas un pelšanas mākslu, lai vēlākās paaudzes viņu pilnīgi aizmirstu; kaut gan ir zināms, ka pietika ar viņa klātbūti Baltijas provincēs, lai liktu mērenākiem klūt, mazākais, visniknākajiem kliedzējiem par apgānītās cilvēces garīgo un fizisko kalpību. Tas

sakāms pat par pēdējiem Merķeļa mūža gadiem (līdz 1850. g.), kad viņa rokas izcilākai literārai darbībai bija saistītas. Pat viltīgs slavinājums — jau minētā iemesla dēļ — bija viņa pretiniekiem labs ierocis — viņš taču bija miris un nekaitīgs, un pie tam lielījot Merķeli drīzāk varēja aizmirst nekā nopelot. Jegors fon Zīverss savā grāmatā «Vācu dzejnieki Krievijā» gan ievietojis sava tagad arī jau mirušā dēla rakstu par G. Merķeli. Šo pakalpojumu tik ievērojama vīra piemiņai mēs tomēr nevaram pārāk augstu novērtēt. Svarīgākie ir Samsona fon Himmelsdjerna, vēl Merķelim dzīvam esot, teiktie drošie vārdi ievadā viņa vēsturei «Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft in Livland», kas iznāca 1838. gadā kā «Inland» pielikums. Te viņš atzīst, ka Merķelim svarīgākie nopelni dzimtbuves atcelšanā. To dara vīrs, kas ilgu laiku bija Vidzemes bruņniecības priekšgalā un pie tam panāca Vidzemes zemnieku atbrīvošanu no viņu zemes īpašuma par labu muižniekiem, ko pat ļoti konservatīvais Ernsts fon Nolkens savā 1858. gadā iznākušajā brošūrā apzīmēja par «liberāliem māņiem». Kas gan te nesaredz Samsona smalko diplomātiju pēc iespējas ārēji izlīdzināt lielo starpību starp viņa «liberālajiem», politiski viltīgajiem «māņiem» un patiesi humānajiem Merķeļa prasījumiem. Samsons laikam gan būs devis ierosu kādam anonīmam «Vidzemes 18. gadsimtena vēstures» tēlotājam («Baltische Monatsschrift», 1868. gada decembrī) uzstatīt vairāk kā pārdrošo hipotēzi, ka Merķelis, nepazīdams ekonomiskus jautājumus*, veicinājis zemnieku atbrīvošanu no zemes, kas viņiem, vismaz Vidzemē, 1804. gadā bija atzīta par īpašumu. Merķelis savā slavenajā grāmatā «Latvieši» 331.—338. lpp. (1800. g. 2. izdevumā), cik skaidri vien

* Piezīme. Merķeļa laika pretinieki, protams, atrod viņā bezgala daudz vislielāko trūkumu: grieķu valodas nezināšanu, vājo latīņu valodas prasmi, gaumes un sabiedriskā takta trūkumu u. tml. Ienaidniekam taču vienmēr daudz šādu nepiedodamu vainu.

iespējams, izsakās, ka Baltijas apstākļu reforma sākamā ar zemnieku zemes īpašuma tiesību likumīgu noteikšanu, kā tas uz ķeizara pavēli notika 1804. g. Vidzemē, tāpat 1808. g. Prūsijā, 1861. gadā visā Krievijā. Neraugoties uz to, drošais apgalvojums par «Merķeļa pavisro ideālismu» lielai daļai jaunāko baltiešu rakstnieku tik patīkams, ka viņi to jo bieži atkārt. Tā kā Merķeļa raksti tagad tik grūti dabūjami, es drošības labad minētās vietas citēju burtiski. Uzskaitīdams pozitīvos līdzekļus, kādiem panākams Baltijas zemnieku stāvokļa uzlabojums, Merķelis savu «Latviešu» 336. lappusē saka: «Vajadzētu sākt ar muižā padarāmo klausu revīziju» (Merķeļa retinājumi), 337. lpp. — «Nav jāuzliek jaunas klausas, bet gan atceļamas tikko uzliktās netaisnās.» — «Vajadzētu noteikt, ka, 1., muižas kungs nevienu zemnieku saimnieku nevarētu padzīt no viņa zemes un mājas», 338. lpp. — «3., ka viņš nedrīkstētu nekādā gadījumā patvaļīgi paaugstināt klausas un nodevas, pat bez zemnieku piekrišanas negrozīt.» Ar šiem citējumiem pietiks, lai nešaubītos par Merķeļa domām.

Mēs klusējam par neskaitāmiem zaimiem, ko Merķelis saņēmis no visām pusēm*. Mēs pat labprāt paejam garām Dītriha un Jūliusa Ekarta tendenciozajiem rakstiem mēnešrakstā «Baltische Monatsschrift». Cik bāli un nenozīmīgi šie mirušā lauvas uzbrukumi, salīdzinot ar agrākajiem! Man priekšā vesela grāmatiņa, kas sarakstīta pret Merķeli, ar nosaukumu «Paradīzes dārzs Garlībam

* Piezīme. Vesela rinda Merķeļa pretinieku, īpaši jaunākajā laikā, domā tiri pareizi, ka Merķeļa piemiņai daudz nevarētu kaitēt, ja viņam vēl tagad, pēc 70 gadiem, pat ar vislielāko žultī pārmet, ka viņš cīnījies par dzimtbuves atcelšanu. Sī sajūta likusi Merķeļa cīņām par taisnību un tiesu sava laika vācu literatūrā būt par viņu zaimu objektu. «Merķelis bijis tik vienpusīgs, ka nav sapratis, bet pat nonievājis lielākos vācu ģēnijus Gēti un Silleru», — šai frāzei, kas pietiekami pierādīta, pēc šo kungu domām, jāiznīcina Merķeļa piemiņa. Nekādā gadījumā, mani

kungi, varam atbildēt. Jūs šaujat garām, jo citādi Jūs varētu Prūsijas Frīdrihu II uzskatīt par garīgu nulli, jo viņš neatzina neviena sava laika vācu literāta un vispār neticēja vācu tautas izglītības spējām. Tāpat Jūs varētu nosaukt par tukšiem plāpām zinātnes varoņus Humboltu un Arago tikai tāpēc vien, ka pirmais laikā nebija sapratis telegrāfu, bet otrs dzelzceļu praktisko nozīmi. Pie tam Merķelis Silleram nemaz nav uzbrucis, bet Gētem pārmējis to, ko pamatoti viņam pārmetuši arī Berne un daudzi citi. Ir tiesa, ka Merķelis savos literārajos spriedumos visur ar nepielūdzamu konsekveni iestājās par taisnību, tiesu un cilvēku labklājību. Pēc Jūliusa Ekartha («Die baltischen Provinzen Russlands». Leipcīgā, 1868. g., 175. lpp.), kā «brīnišķīgs censlis» bieži uzbrucis ne vien vācu romantikiem vien kā viduslaiku tumsības cienītājiem. Voltēru vērtējis augstāk par Silleru, jo pēdējais tolaik ar savu spalvu daudz mazāk bija darījis pasaulei kā pirmais. Visu mūžu Merķelis centies būt vairāk kā mākslinieks, jo viņam cilvēces celtnes drošais pamats, pie kā pats līdz cēlis, bija svarīgāks par tā nokrāsošanu no mākslinieka rokas. Ja kas tomēr domā, ka ar šiem «atklājumiem» var Merķelim kaitēt, tas ļoti viņas. Merķelis bija ceļotājs mūziķis, nebija F. Lists vai kas tam līdzīgs. Viņš bija tiesnesis, kas visur tiesāja uzskatu trūkumu, tomēr daudz nerunādams par nespējīgajiem vai cilvēkiem ar krietniem uzskatiem. «Bet māksla ir pati sev; tās morāle, derīgums ir nejaušas blakuslietas,» uzsauc Merķelim — it kā viņš to noliegtu! Bet Merķelis kā kritiķis bija taisni šo «nejaušo blakuslietu» nepielūdzamais tiesnesis. Nēmsim dažus spilgtus piemērus. Ists, entuziasma pilns mākslas cienītājs attaisnotu kabatas zagli kā ļoti labu mākslinieku savā arodā; Merķelis to jo smagāk notiesātu, jo šī māksla «nejausi» apdraud cilvēces labklājību. Protams, te taču Merķelis rīkojas «ļoti vienpusīgi kā barbars, kam nav īstas mākslas izpratnes». «Bezgaršīgi» viņš Gētes aristokrātisko «Māksla ir pati sev, ir pati sev svarīgākais, tās labums vai ļaunums blakuslieta» pārvērs plebejiski humanajā «Māksla ir cilvēcei». Bet tur nekas nav darāms jeb, citiem vārdiem: jādabū tiesneši no pasaules prom. Cits piemērs: «Preussische Jahrbücher» izdevējs profesors Treičke reiz rakstīja par mūsu Baltijas vācu muižniecības cietsirdīgo izturēšanos pret nevāciskajiem latviešiem un igauniem. Jūliuss Ekarth kungs, savas literārās karjeras nodibināšanai, viņam oponē, visai lielidams mūsu Baltijas muižniecību. Tie ir vārdi, kam viņš pats droši vien netic, jo katrā ziņā pazīst Baltijas apstākļus labāk, lai arī cik maz viņš būtu interesējies par mūsu zemnieku stāvokli. Merķelis šādu izturēšanos būtu uz to asāko nopēlis. Jūliuss Ekarth turpretim jūtas nevainīgs visos līdzīgos gadījumos, kad viņam jāliecina pilnīga nepatiesība, jo, izmēģinādamies tik svarīgajā karjeras taisīšanas mākslā, viņš viegli var pāriet tādiem

sikumiem kā morāle, taisnība u. c. Tas pats J. Ekarta kungs pārtulko lielu daudzumu krievu preses rakstu, nododams tos grāmatu tirgotājiem un baltiešu un nebaltsiešu lasītājiem kā patstāvīgus pētījumus par Krievijas vēsturi un iekšējo stāvokli. Merķelis būtu par to sašutis. Ekarts to nesaprot, kāpēc — jeb arī saprot tikai vienu, ka viņam laikus jāsedzas ar Merķeļa dzīves aprakstu.

No cik daudz viedokļiem, pilnīgi pamatotiem, bet tomēr pašā būtībā atšķirīgiem, gan nevar vērtēt lielu vīru, dzejnieku, mākslinieku, karavīru, valstsvīru darbus! Lai godinātu Sillera piemiņu, apvienojušies vācu tautas simti tūkstoši (bet sākumā Sillera daudzī nesaņēma). Tie nedaudzī desmit tūkstoši, kas speciāli Gētem uzticīgi, tomēr teic, ka Sillers stāvēt tālu zem Gētes. Pamatoti ir visi viedokļi, bet sevišķi pamatots ir (daudziem ļoti neērtais) Merķeļa viedoklis. Tēlniecības, dzejas, kara, valsts «mākslu par sevi» vērtēt ir bieži tirais neprāts, pilnīga vienpusība. Nav svarīgi, cik vērtīgs bija Merķelis kā kritiķis. Istā viņa nozīme ir kā latviešu un igauņu brīvības apustulim.

Bieži pārmet arī, ka Merķelis, īpaši vēlākajos gados, izrādījis satiksmē ar cilvēkiem nepanesamu aroganci un bijis pilns neizmērojamās iedomības. Mēs neesam viņu pazinuši, bet viņa stāvoklis pret laikabiedriem ir pilnīgi skaidrs. Nav brīnums, ka, neredzēdams cilvēkus, kā bāris uzaugdams tēva klasiskajā bibliotēkā, jaunais Merķelis nav bijis visai veikls un elegants. Kad viņš pusgadsimtena bija izcīnījis neapprakstamas drošsirdības pilnu cīņu par cilvēka tiesībām, bieži visneizdevīgākos apstākļos, kad vienu otru reizi nebija cerību, tad ienaidnieki, kas viņu aplenca, viens otram uzgavilēdami, visu viņā citādi iztēloja, aizskāra un apvainoja. Ja tādā stāvoklī Merķelis kādreiz bijis ciets un ass, tad tam mēs varam ticēt. Tomēr ne mazākā mērā tas nemazina mūsu cienu pret viņu; taisni otrādi — viņš jau tad nebūtu cilvēks, bet kāda neizprotama būte bijis, tad viņš nebūtu pāraugs citiem cilvēkiem. Un ja viņš, tik daudz cietis, tik daudz darījis, reizēm draugiem, domubiedriem un labsirdīgiem plāpām sarunas karstumā būtu uzsaucis Sillera Fiesko vārdiem: «Es esmu izdarījis to, ko tu tik uzgleznojis esi!» — kas gan viņam varētu ļaunā ņemt! Ko gan varam iebilst, ja kautrīgiem, saniknota ienaidnieku pūļa sabaidītiem draugiem viņu drošināšanai un saviem ienaidniekiem par lielu nepatiku to rakstos apliecina, ka viņam patiešām ir rakstnieka un arī dzejnieka spējas! Ja paraugāties Merķeļa darbā «Vanems Imanta», tad redzēsim, vai Merķelim trūcis augstu dzejnieka spēju, kā to viņa ienaidnieki uzskatīja kādu laiku par vajadzīgu apgalvot. Merķelim taču vienmēr bija jāpaļaujas pašam uz saviem spēkiem. Nevienš viņu nēsēdza no aizmugures; viņš bija klints bangojošā jūrā.

Merķelim», izdota Ķelnē 1806. gadā. Te prozā un dzejā izdevējs, kā rādās, Baltijas muižnieks, 104 lappusēs sakopojis vienīgi lāstus un nekaunības pret Merķeli, pa daļai tādas, ko tagad esam paraduši dzirdēt labi ja no bezkaunīgākajiem važoniem (piemēram, krievu). Pierādījumam, lai neapvainotu apmelojumā, un lai arī spalva pretojas to rakstīt, dažas vietas apskatīsim. Lūk: nr. 43. līdz 46. lpp.:

«Arrogant und aufgeblasen — — —
— — Wird das Platte Dir Garlieb —
Merk' Elender, was ich sage!

Als die Mutter Dich empfangen,
Kleiner Mann aus Fabelzeiten,
Hat ein — voll Lüsternheiten
Sich mit einer — vergangen.

Von den Letten kamst Du, Lette,
Wolltest Dich in Deutschland putzen,
Doch sie wussten Dich zu stutzen
Wälztest Dich im schmutz'gen Bette.

Allen bist Du zum Gespötte,
Edelleute willst verschwatzen
Aergerlich beim Grossen, Rechten.
Nichts verstehst Du, Alles weisst Du» etc.

83. lpp.:

«Blumen auf dem Altar der Grazien.»

49. lpp. Merķeli apzīmē par skribentu, kas «savā avīzē «Der Freimüthige» par skaidru naudu katram uzbrūk, katru apvaino un ne bez pūlēm esot izvairījis personīgas pārmācības». Tātad nabaga dzimtļaudis, kas nez vai vispār ko zināja par literatūru un tās nozīmi. Merķeli piekukuļojuši!!! Bet viņu mocītāji, kas naudu skaita miljoņiem, — tie taču nevienu nepiekukuļo!

59.—74. lappusē lasāma «Latviešu Horācijam»

veltīta gara parodija, kas, kā 75. lpp. teikts, Berlīnē dabūjama vara grebumā par 8 sidraba grašiem. «Tur attēlots viņš — kā īss, resns, uz skolas sola uzlikts vīrs, kam par nopelniem jūtami uzskaita un kas viņam, liekas, nemaz nepatīk (vāciski: was ihm Gar lieb nicht zu sein scheint), jo viņš ļoti žestikulē rokām un kājām.»

81. lappusē atrodami vidzemnieka «Th. S. 319.» memoriāri (pēc provinces paražas «vidzemnieks», «kurzemnieks» nozīmē muižnieku, laikam gan tāpēc, ka zemnieks nemaz nav cilvēks, bet pilsonība iet muižnieku pavadā). Šis vidzemnieks prasījis kādam «mānticīgam valodniekam». «ko viņš domājis par vārdu Merķelis». Vidzemniekam ļoti gribējies «dzirdēt sava slavenā tautieša Merķeļa raksturojumu». Atbildi viņš saņēmis šādu: «Es gan nepazīstu šo vīru, tomēr grūti ticams*, ka kādam cilvēkam būtu šāds vārds, un, ja arī, tad viņam jābūt strīdīgam, nekaunīgam un pretīgam cilvēkam, jo visā vācu valodā vārdam «Merkel» atskaņa atrodama vienīgi vārdā «Ferkel» (sivēns). Bez tam, pārstatot burtus, dabūjam vārdu «Ekel» (riebums) un «Rekel» (lempis). Beidzot, ja kāds mani uzrunātu Herr Merkel (Merķeļa kungs), tad man vienmēr liktos, it kā teiktu: Herr, leck er mich (kungs, laizi mani), kas katrā ziņā man būtu ļoti nepatīkami.» Un tā joprojām.

Tamlīdzīgas lietas zināmās «smalkās aprindās» laikam uzskata par asprātīgām. Interesanti tikai to redzēt, cik bailīgi visā šīnī rakstiņā cenšas izlikties, it kā viss tur rakstīts vienīgi sašutumā par Merķeļa gaumes trūkumu, kritizējot sava laika literārās parādības. Jo: (91. lpp.) «Merķelis vienmēr izzina, kādam literāram (būs gan do-

* Piezīme. Pret šī vīra neticību, pēc mūsu domām, nebūtu ko iebilst, jo vienmēr ar vislielāko uzmanību jāuztver tas, ko stāsta šāds barons Minhauzens un «vidzemnieks».

māts — politiskam) virzienam kāds pieslienās, it kā literatūra būtu politisks angļu parlaments.»

Cienīgā grāmata 104. lappusē nobeidzas šādiem vārdiem:
Nicht dass der Delinquent (— — — Merkel) humaner werde,

Nein, dass das Volk sein Schicksal möge sehen,
Drückt man ihm auf die Stirn, den heißen Stempel.»

(«Nevis lai notiesātais (Merķelis) humānāks kļūtu,
Nē, lai tauta redzētu viņa likteni,

Viņam uz pieres uzspiež karstu kauna zīmogu.»)

Jā, diezgan Merķeli apzīmogojusi un apmelojusi šī cilvēku un cilvēcības draugu suga. Par to un par savu īsto uzbrukumu nolūku liecina šis rakstiņš, kas citē vēl daudz tālaika sēnalu literatūras grāmatu nosaukumu un lappušu. Dzīldomīgais 17 lappušu ievads taču runā par «nekrietno, pagrīmušo Merķeli», izpēti viņam pat sirdi un nieres ar zinātnes precizitāti. «Drīz viņš rādās briesmīgs, drīz ākstīgs un smieklīgs, bet vienmēr nicināms, gan kā brīvības un cilvēka cienas apustulis, gan kā kritiķis, gan mākslas tiesnesis, kas visu, ko radījusi vācu māksla un centība, aptraipa, viegli jokodamies un neglīti zobodamies. Visur viņš saviem zobiem apgrauž visu, kas cēlu (— — —) cilvēku nopelns. Un to viņš dara savos rakstos, kas tikpat liecina par muļķību kā par neziņu.» «Iedomība», «pašlabums», «tīrā muļķība», «launprātība», «velnišķa tieksme kaitēt un samaitāt» — tāds dzenulis šausmīgajā Merķeli atradis, uzzinājis un pierādījis anonīmais autors. Svarīgākais dzenulis tomēr bijusi skaudība. Tāpēc Merķelis, ļoti plānveidīgi rīkodamies, vispirms uzrakstījis grāmatu «Letten», lai «sev iegūtu jūtīgas dvēseles» «kā Hērostrats» — — — bet nu gan diezgan. Tagad pēc šiem ļoti pamatīgajiem anonīmā muižnieka atklājumiem ļausim viņa tik labi aprakstītajam briesmonim Merķelim pašam runāt un, proti, kādā mazā, dzejiskā rakstiņā, kas saucas «Vanems Imanta», «latviešu teika», iznācis 1802. gadā un

veltīts Krievijas ķeizaram Aleksandram I. Šim rakstīņam jau tāpēc vien liela vēsturiska nozīme, ka pēc vispārēja ieskata tas lielā mērā ietekmējis 1804. gada agrārreformu Vidzemē. Pārrunas par agrārreformu patiešām arī sākās, tikko parādījās šis Merķeļa rakstiņš, un mūsu jau minētais anonīmais autors laikam raksta pirmajā karstumā, kad nelaimīgā agrārreforma jau bija izdarīta. Jāpieņemina vēl, ka Merķelis, šis drošais cīnītājus par cilvēka tiesībām un cilvēces labklājību, stingrais principu vīrs, ilgu gadu visniknākā kārtā apkaroja Napoleonu I. Visu laiku no 1796. līdz 1850., savam nāves gadam, viņš turpretim, lai gan desmit gadus Vācijā dzīvodams, ne reizi nav naidīgi uzstājies pret Krievijas tautu vai tās iekārtu. Iemesls mums pilnīgi skaidrs, jo, būdams patiess radikālis, Merķelis saprata, cik milzīgi daudz vēl vajag mierīga darba lielajā austrumu valstī, lai iedzīvotāji tiktu pie izglītības un pirmajiem veselīgas attīstības pamatiem. Rietumvalstīm derīgie un varbūt arī nepieciešamie politiskie eksperimenti Merķelim tāpēc likās kas pilnīgi neiespējams un drausmīgs Krievijai, pašam pie tam labi zinot valsts iekārtas elementus savā Vidzemē. Viņš zināja, ko nozīmētu muižniekam, ko pilsonim, ko zemniekam jaunie vārdi: pro-

* Piezīme. Pirms 12 gadiem, 1850. gadā, iecienītais Liepājas tirgotājs Hagedorns, turienes plaukstošās krājaizdevu kases dibinātājs, šīs iestādes 25 gadu jubilejā gribēja par to runāt. Viņš bija sagatavojis runu par to, ka tieši Merķelis viņu vienmēr mudinājis dibināt šo svētīgo iestādi, tas «Merķelis, kam latvieši un igauņi pēc simtgadiem cels pieminekli». Bet Hagedorna muižnieku kārtas draugi, pēc viņa paša vārdiem, bija tā sašutuši, ka nodoms bija jāatmet. — Bez Hagedorna ārpus Rīgas būtu mīnams vēl tikai viens Merķeļa draugs — nel. mācītājs Jannaus Laisā pie Tērbatas, kura darbībā izpaudās Merķeļa gars; starp citu, viņš savā draudzē nodibināja 20 tautskolas. Viņš ierosināja arī 3 skolotāju semināru dibināšanu, bet šo projektu muižniecība ar pateicību ievietoja savā landtāga arhīvā. Liekas, ka Merķeļa draugi bija reizē arī krietnākie vīri Baltijas provincēs.

vinču patstāvība un autonomija, konstitūcija u. tml. Vēl Aleksandra I valdīšanas laika otrā pusē, tāpat tā saucamajā reakcionārajā periodā, Merķelis no Viņa Majestātes dabūja mūža pensiju 300 rubļu apmērā. Svarīgākais iemesls pensijas piešķiršanai bija viņa 1820. gadā iznākušais darbs «Die freien Letten un Esten». Ļoti žēl, ka Merķeļa manuskripti, kas pēc dēla izteicieniem sastatot desmit sējumus, nav līdz šim iespiesti. Kur pašlaik šie manuskripti atrodas, mums arī nav zināms. Kad šo rindiņu rakstītājs savā Leipcigā 1862. g. Brokhausa izdevumā iznākušajā darbiņā «Baltische, nametlich livländische Bauerzustände» ieminējās par to pieminekli, kas reiz latviešiem un igauņiem Merķelim ceļams*, viņa dēls teica, ka pēc viņa domām labākais piemineklis tēvam būtu neiespiesto darbu izdošana.

Pagaidām vajadzētu par jaunu iespiestu s. Merķeļa rakstus, kas tagad tikai ar grūtībām vairs dabūjami un kuros tik daudz moša gara un noteiktības, ka arī nākamās paaudzes ar patiku gar tiem kavēsies. Mūsu nenozīmīgajā Baltijas literatūrā nekā tamlīdzīga neatradīsim.

Iepriekšējās lappusēs daudzu vietā vienam anonīmam muižniekam bija iespēja izteikt jaukos vārdos savu taisnīgo sašutumu par nekrietno Merķeli, viņu pamatīgi aplājot dubļiem. Tagad mans uzdevums šē pievienot tāda izcila Vidzemes muižnieka spriedumu par Merķeli, kāds bija nel. R. I. L. Samsons fon Himmelstjerns. Viņa žurnāla «Inland» 1838. gada pielikumā iznākušā darba «Historischer Versuch über die Aufhebung der Leibeigenschaft in den Ostseeprovinzen» ievadā lasām šādas rindas:

«Mēs atceramies — neizsakāmo izjūtu, ko radīja mūsos to cilvēku draugu raksti, kam sirdij tuvs bija zemnieku stāvoklis Baltijas provincēs. Dažus no šiem rakstiem neievēroja. Dažus saņēma ar tādu naidu, kas gan liecināja par bailēm no uguni-

giem vārdiem attēlotās patiesības, bet nevis par autora nolūku neizpratni vai viņa spēju neatzīšanu.»

«Savādi, ka starp pēdējiem jāmin nevis kādi nekrietni skribenti, kas mīl visu ko attēlot citādi, bet gan Dr. Merķeļa kungs.»

«Apsūdzību un cīņu laiks ir pagājis, un nevienam vairs nepārmet viņa politiskos vai patriotiskos uzskatus un spriedumu par Merķeli*. Cik man zināms, tad nav ko būties pārmetuma (Samsons laikam jūt, ka viņš uzkāpis uz degošām oglēm), jo, atskaitot vienu otru iespējamu iebildumu, atklāti atzīstam, ka Dr. Merķeļa kungam ir lieli nopelni zemnieku stāvokļa uzlabošanā. Viņš runāja aizraudamies, bet taisnību. Šī aizraušanās bija centieni pēc labiem darbiem (tas Samsonam iespiests retinātiem burtiem) un tāpēc ne vien piedodama, bet pat pilnīgi attaisnojama. Ja Dr. Merķelis nebūtu runājis ar to aizraušanos, kas iejūsmināja tikpat viņa vārdus kā sirdi, tad droši vien viņam būtu tāpat klājus kā priekšgājējiem. Līdzīgi tiem viņu nebūtu ievērojuši, nebūtu dzirdējuši. Viņa atklātā valoda 1796. gadā iznākušajos «Letten» dažā labā jauneklī radīja svētīgus uzskatus nākotnei.»

* Piezīme. Laipnais lasītājs šinīs vārdos būs izdzirdis tā vīra milzīgo nozīmi, kam latvieši Katlakalnā pie Rīgas 1869. gadā viņa simtajā dzimundienā cēlušī pieminekli, bet drīz, kā viss liecina, cels arī citus — gan ar ziedojumiem, gan godalgām par Merķeļa cienīgu humānu darbību literatūrā. Tikai tā Merķelim tiks tas gods un ciena, ko šis aizsaulē aizgājušais patriots, cilvēku draugs un rakstnieks, pārpilnam bija pelnījis, bet ko līdz šim viņam tik nepamatoti liedza.

«Sos manus individuālos ieskatus lāsot, mana publika var viegli redzēt, ar kādu uzticību un, ļaunākā gadījumā, ar kādu rezignāciju (— —) es tagad viņam doodu rokās šo apcerējumu. To ierosināja vispirms augstākas instances vēlējumi —; vēlāk likās, ka būtu labi šo darbu iespiežot padarīt pazīstamāku.»

Tiktāl Samsons, kas ar šīm rindām cēlis ne tikai Merķelim vien, bet arī sev cienīgu pieminekli. Es jau gan agrāk aizrādīju, ka taisni Samsons rūpējās par zemes atņemšanu latviešiem, bet neaizmirsīsim, kādā laikmetā un kādā stāvoklī viņš to darīja.

Bet Jūs, mūsu dienu jaunekļi, kas sajūsmināties par taisnību; lasdami šīs rindiņas varbūt pirmo reizi, pēc Samsona apcerējuma gaišajām pusēm un anonīmā autora nekrietnībām izpratisit lielo Merķeļa nozīmi, tās varenās literāri politiskās cīņas, ko viņš izcīnīja, un to drosmi, kas šīm cīņām vajadzīga, pat neatliekami nepieciešama. Man gribētos Jums ausī šādus vārdus ierunāt: indīgi apmelojumi un nikna vajāšana ir gods un nevis kauns katram, kas cīnās par cilvēku labklājību, un, lai Dievs dod, arī Jums.

Mēs taču visi ticam reliģijai, pēc kuras Kristus kā cēlākais cilvēks bija reizē arī visvairāk nievātais un vajātais. Tādas heroiskas ticības cienīgi esam vienīgi tad, ja, sprieždami par vīriem, kas darbojas atklātībā, nevis klaušāmies draugu vai naidnieku vārdos, bet gan raugāmies, ko viņi dēļ kopējās labklājības cietuši un izcīnījuši.

RES PARVAE CRESCUNT

Baltijas un pārējās vācu avīzes, lai lasītājus iepazīstinātu ar krievu tiesu iekārtu, tik daudz rakstījušas par

Nečajeva procesu, ka labāk par to nerunāt. Kopš gadiem visi krievu literārie izdevumi atreferē saviem lasītājiem saistīgās tiesas lietas vai nu pilnīgi, vai pa daļai. Kas interesē atsevišķas provinces, pilsētas un apriņķus, to sīkāk apraksta palaikam tikai turienes avīzēs, galvaspilsētas presē tikai atkarībā no tā, par cik var modināt vispārēju interesi. Par Baltijas un Pēterburgas vācu presi ar gandarījumu jāsaka, ka kopš franču-prūšu kara, ar dažiem izņēmumiem, tā par vāciešiem, krieviem, latviešiem un igauņiem raksta daudzpusīgāk un ar mazāk aizspriedumiem, nekā tas bija daudzus gadus. Kaut tas tā vēl ilgi būtu! Tagad šīs avīzes sniedz daudz ko no krievu avīzēm pareizi pārtulkotu, kas agrāk vai nu nemaz nenotika, vai arī ļoti tendenciozi.

Kāds process, ko šī gada sākumā Pēterburgā atklāti, lai gan ne zvērīnāto tiesā, iztiesāja, liekas, vācu-baltiešu presē, ļoti saīsināti un tikai garāmejot aprakstīts, lai gan tam zināmā mērā lokāls raksturs. Lai mēs būtu, cik vien tas iespējams, objektīvi, paraudzīsimies, ko raksta par šī procesa cēloņiem krievu «Pēterburgas Avīze», kas vienīgā krievu avīze, par ko varam teikt, ka tā stāv tālu no krievu nacionālā virziena. Tā bieži polemizē ar krievu «Maskavas Avīzi» un «Balsi», pārmetot tām naidīgu izturēšanos pret vāciešiem un poļiem. Šinī avīzē, kurai pašai tātad šo naidu nevaram pārvest, 1871. gada 23. marta 82. numurā atrodam šādu korespondenci no Rīgas:

«Jūsu avīzē bija jau runa par latviešu delegāciju, kas bija devusies uz Pēterburgu, un par tās neveiksmi. Ne vien sabiedrībā, bet arī žurnālistikā par to izplatītas nepareizas ziņas, un tāpēc nebūs lieki, ja Jums īsi, bet pēc patiesības pastāstīšu par delegācijas nosūtīšanu uz Pēterburgu un par latviešu preses likteni.

Kad 1870. gada pavasarī Vidzemes muižniecības landtāgā parakstīja pazīstamo muižniecības adresi, latviešu zemnieki ļoti vēlējās saimnieciskā un tiesu ziņā pielīdzinā-

ties valsts krievu guberņu zemniekiem. Vidzemes zemnieks ilgojas pēc tās neatkarības, kas ir pārējiem valsts zemniekiem. Viņš arvien cer, ka valdība arī uz Baltijas provincēm attiecinās tās svētīgās reformas, kas Krievijā jau realizētas. Bet Baltijā tiesas un administrācija ir vēl pilnīgi vienas kārtas rokās. Tādos apstākļos bieži vien likuma garantētā personas brīvība un neaizskaramība izrādās māņi. Baltijas guberņu zemnieki šo stāvokli līdz šim pacietuši, cerēdami, ka arī viņus reiz skars labdarīgās reformas.

Baltijas guberņās un vācu presē sākās agitācija par Vidzemes muižniecības adresi, kurā tā savus neticamos prasījumus izteica visas zemes — tātad arī latviešu un igauņu — vārdā. Redzot šādu rīcību, latviešos dabīgi pamodās griba protestēt pret to, ko prasīja un vēlējās viņu vārdā. Viņiem tas likās dabīgi — savu lūgumu nolikt pie troņa kāpēm, ja to var darīt arī Baltijas muižnieki*. Šo nodomu tūlīt izpildīja. Apmēram 15 pagasta vecākie sapulcējušies nolēma projektēt un rediģēt adresi. Šo adresi izplatīja pa visu zemi, un pēc divām nedēļām 200 pagastu ar vairāk kā 200 000 iedzīvotāju bija to parakstījuši. Katrs pagasts bez tam pēc valdes lēmuma visa pagasta vārdā izgatavoja savu adresi. Adreses pagasta valdes protokollēja, un pagasta valžu locekļi tās parakstīja, pievienodami zīmogu. Vietējā priekšniecība konfiscēja vairāk par pusi šo adrešu un tās iznīcināja. Pēc tam centās visu šo adrešu lietu uzskatīt par atsevišķu agitatoru darbu. Šie mēģinājumi tomēr bija velti, un šī gada janvārī Pēterburgā ieradās delegācija ar 52 adresēm, kas reprezentēja 50 000 iedzīvotāju. Tās bija nekonfiscētās un neiznīcinātās adreses. Es Jums nestāstīšu sīkumos par delegācijas atrašanos Pēterburgā, tikai divos vārdos gribu pieminēt, ka

* Te avīzes redakcijai šāda piezīme: «Tāda doma Vidzemes zemniekos, protams, varēja rasties; tomēr viņi laikam domājuši tikai par pašu adreses iesniegšanas faktu, bet ne par rezultātiem, kādi bija šim bruņniecības mēģinājumam.»

tai atņēma adreses un ieteica, cik ātri vien iespējams, atgriezties. — — Delegācijai bija jāatgriežas bez kādiem panākumiem.» — — — —

Sis raksts, ko tālāk netulkošu, jo tas būs zināms no sekojošā procesa apraksta, cenšas beigās krievu lasītājam pierādīt, ka tikai pārpratuma dēļ adrese nav pieņemta un ka delegācija nekādā gadījumā nav nedz ko nelikumīgu darijusi, nedz prasījusi. Tikai, pēc manām domām, rakstā nepareizi teikts, ka delegācija nekā nāvē panākusi. Protams, tā varēja likties korespondentam un vēl vienam otram, kas tūlī bija gaidījuši diez kādus rezultātus no šīs latviešu pagastu uzstāšanās. Vērā liekams arī tas, ka muižniecības adresei pagājušajā gadā tūlī nebija vēlamo panākumu. Politiskās lietās, kur katrs solis jo rūpīgi apsverams, iepriecinātāji rezultāti nav tūlī kā gatavi āboli no kokiem plūcami.

So latviešu adresei katra krievu galvaspilsētas avīze ir vismaz reizes desmit divdesmit pārrunājusi, pie tam bieži itin sīki un pamatīgi. Nevienam, kas lasa avīzes, nevarēja palikt neskaidra Baltijas iedzīvotāju vairuma noskaņa. Vai tad varam teikt, ka nekas nav sasniegts, ja mums acu priekšā tik milzīgs rezultāts, kas ilgākam laikam nemaz nevar palikt bez sekām? Delegātiem Pēterburgā nav ne matīnš aizskarts, izņemot rakstu avīzē «Nordische Presse», kas bija par iemeslu turpmāk apskatāmajam procesam. Mums nav iemesla domāt, ka augstākās aprindās Baltijas provinces būtu piemirstas, jo dažas nedēļas pirms latviešu delegācijas ierašanās Pēterburgā divi svarīgi, pat ļoti svarīgi reformu likumi dabūja visaugstāko apstiprinājumu. Ar vienu likumu visu triju provinču katras kārtas pilsonim piešķirtas tiesības būt par dzirnavu īpašnieku; otrs paplašina nemuižnieku tiesības Baltijas provinču iestādēs un bez tam sola Baltijas muižnieku tiesību revīziju. Lai arī cik mazas un neievērotas ir latviešu un igauņu tautas intereses, tās tomēr aug. Jau zemāk aprakstītā sūdzība pati par sevi liecina par to.

Pēterburgas krievu aprindās interese par latviešu delegāciju bija ļoti liela, un, kad «Nordische Presse» (kuras vadība parasti gan bijusi diezgan taktiska) ievietoja rakstu pret delegāciju, viens no Krievijas ievērojamākajiem advokātiem tieslietu profesors Spasovičs pats piedāvājās bez kāda honorāra uzturēt sūdzību pret šo avīzi.

Turpmāk lasītāji iepazīsies ar procesa gaitu jo sīki, jo daži blakusapstākļi tam rada sevišķu interesi. Lai procesa atstāstījums būtu pilnīgi bezpartejisks, tad Spasoviča apsūdzības runas būs lasāmas pēc «Balss», kas, protams, latviešu adresei simpatizē, bet aizstāvības — pēc pretinieku avīzes «Neue Dörptsche Zeitung», kas pareizi atstāstījusi tikai šo procesa daļu. Tiesnešu starpā nedzirdēja sevišķi krieviski skanīgu vārdu. Priekšsēdis bija prezidenta palīgs kņazs Keikuatovs, locekļi: Miloveckis un grāfs Borhs. Krievu avīzes žēlojās, ka priekšsēdis četras reizes pārtraucis Spasoviču, bet «N. Dörptsche Z.», ka Spasovičs pastāvīgi centies runāt par politiku.

Sēde notika 29. aprīlī Pēterburgas apgabaltiesas 3. nodaļā bez zvērināto piedalīšanās un beidzās ar apsūdzēto attaisnojumu. «Neue Dörptsche Zeitung» izsakās, ka Spasoviča runu neievietojot tāpēc, ka tā nedz ar formu, nedz ar saturu sevišķi neizceļoties. Mēs te varam būt vienprātis. Spasoviča kungs acīmredzot, ciktāl viņam bija vārds dots, bija vienkārši atstāstījis notikumus un tos novērtējis. Par aizstāvi Fosu mēs nekādā gadījumā nevaram teikt to pašu. Viņš uzstata morāles principus, kas ļoti uzkrītoši un kurus Spasovičs, liekas, beigās dažiem zīmīgiem vārdiem arī pareizi novērtējis.

KĀDA LATVIEŠU SŪDZIBA

«Sēdi atklājot, sekretārs nolasīja sūdzētāja Vītola pilnvarotā Spasoviča sūdzību pret avīzes «Nordische Presse» redaktoru Vilhelmu Lindesu, kas skanēja šā: «Sakarā ar 1870. gada pirmajā pusē vispa-

devīgi iesniegto muižnieku adresi paturēt Baltijas provincēs muižnieku privilēģijas latviešu tautības Vidzemes zemnieki ar daudziem pagastu iedzīvotāju parakstiem sacerēja adresi, kas taisni pretēji muižnieku prasījumiem lūdza tiesu iekārtu pēc 1864. gada 20. novembra likuma un zemes pārstāvību, piedaloties visām kārtām. Lai gan vietējā policija konfiscēja daudziem parakstiem klātos šīs adreses eksemplārus, līdz valdībai tomēr nokļuva 50 000 parakstu. 1871. gada janvārī Pēterburgā ieradās Vidzemes zemnieku delegācija, kuras sastāvā bija pieci pagasta vecākie: Kārlis Vitols, Kārlis Biķis, Klāvs Golveris, Dāvids Zvirgzdiņš un Jēkabs Brastiņš. Viņus pieņēma iekšlietu ministrs un Viņa Majestātes kancelejas 3. nodaļas piekšnieks. Adresi viņi iesniedza. Sakarā ar to «Nordische Presse» 1871. gada 18. numurā parādījās anonīms raksts, kas zoboļās par adreses rašanos, saturu un tās rezultātiem. Presei ir pilna tiesība pārspriest tādu vispār saistīgu jautājumu kā adrese, to atzīt vai arī nopelt. «Nordische Presse» raksts turpretim sniedzas pāri kritikas robežām, mezdams ēnu uz adreses personīgo raksturu un iemesliem, nostatot to kā finanšu darījumu, kas dodot dažām personām ļoti labus ienākumus, lai uzlabotu savus materiālos apstākļus. Adreses autorus rakstā nosauca par «rūpniecības bruņiniekiem», kurus krieviski varētu saukt par «prohोगिन्ци i naduvali». No visiem, kas piedalījās adreses sacerējumā un nodošanā, minēts vienīgi mans klients Vitols, kas patiešām rosīgi darbojies adreses lietā. Bez tam augstāk minēto izteicienu Vitols var uzskatīt vienīgi par apvainojumu un apslēptu aizrādījumu, bet, ka adrese no viņa puses ir vienīgi naudas lieta, lai sagādātu līdzekļus eksistencei, — par neslavas celšanu. Ievērojot visu aizrādīto, es kā Vitola pilnvarotais norādu uz sodu lik. 1539. p. piezīmi, pamatojoties uz 1044. panta, kā pret «Nordische Presse» atbildīgo redaktoru Vilhelmu Lindesa kungu, tā arī pret raksta autoru, ja to tiesa atzītu. Abus apsūdzu par neslavas celšanu manam klientam Vitolam. Es lūdzu prokurora kungu ļaut lietai risināties likumīgā gaitā, kā tas norādīts krimināllikumā 511. pantā. Sai sūdzībai pievienots: 1. Spasoviča kunga pilnvara; 2. mirtiesneša protokols par nenotikušu izlīgumu; 3. avīze, kurā raksts iespiests; 4. šī raksta tulkojums krievu valodā; 5. vispadevīgā zemnieku adrese ar 50 000 parakstiem un 6. Viņa Keizarkajai majestātei adresēts raksts, ko pieci pagasta vecākie iesniedza Pēterburgā.»

Pilnvarotais Spasovičs lūdza nolasīt «Nordische Presse» 18. numurā ievietoto rakstu un lūdza atļauju pamatoties uz sūdzībai pievienotajiem dokumentiem, sevišķi uz adresi un V. K. Majestātei adresēto rakstu.

Pilnvarotais Foss nekā neiebilda pret Spasoviča kunga prasījumu un lūdza nolasīt raksta tulkojumu, tikai ne Spasoviča kunga, bet to,

kas atrodas pie lietas. Bez tam viņš nodeva «Nordische Presse» 60. numurā iespiesto rakstu ar tā tulkojumu.

Pilnvarotais Foss. Mans klients vēlas nosaukt 18. numurā iespiestā raksta autoru — tas ir Heibela kungs, kas šē piedalās sēdē un, ja Spasoviča kungs to vēlas, ar tiesas atļauju var ieņemt vietu uz apsūdzēto sola.

Pilnvarotais Spasovičs. Es to vēlos.

Pēc tam Heibela kungu uzaicināja ierasties pie tiesas galda.

Prezidents (Heibela kungam). Jūs esat dzirdējuši «Nordische Presse» redaktora paskaidrojumu un arī sūdzētāja pilnvarotā izteikto vēlēšanos, lai Jūs par iespiesto rakstu sauktu pie atbildības. Sūdzībā minēts tikai «Nordische Presse» redaktors, lai gan tur aizrādīts, ka arī autoru, ja viņš pazīstams, apsūdz. Pret Jums tomēr nav tiesas sūdzības, un šinī gadījumā Jūs varat tiesai paskaidrot, vai Jūs vēlaties, lai šinī sēdē izspriež sūdzību pret redaktoru Lindesu jeb ne, jo Jums tiesība prasīt, lai vispirms būtu iesniegta likumīga sūdzība un pie mirtiesneša izdarīti izlīguma mēģinājumi.

Heibela kungs. Es uzņemos atbildību. Es vēlos.

Prezidents. Vai Jūs nevēlaties izmantot iespēju samierināties pie mirtiesneša? (Klusums.) Vai Jums nav neērti, ka neesat varējuši sagatavoties aizstāvēties?

Heibela kungs. Es biju mirtiesas sēdē, un, tā kā zinu, ar kādiem noteikumiem Vitola kunga pilnvarotais grib izlīgt, tad es nevēlos to darīt.

Prezidents. Vai nejūtaties kaut kā aizskarti, aicinot Jūs pie tiesas aizstāvēties bez sagatavošanās, pie kam pret Jums nav iesniegta tieša sūdzība?

Heibela kungs. Nē.

Prezidents. Vai Jūs tādā gadījumā nevarētu ieņemt savu vietu? Heibela kungs apsēdās apsūdzēto solā.

Tad Heibels atbildēja prezidenta jautājumiem, ka esot godpilsonis un «Nordische Presse» līdzstrādnieks un vēloties par aizstāvi Fosa kungu.

Tad tulks nolasīja krievu valodā tulkoto «Nordische Presse» 18. numurā iespiesto rakstu, kas šā skan*:

«Jau pirms vastlāvja visā klusumā un pa lielai daļai aiz kulisēm norisinājās traģikomēdija, kam pēc ilga sagatavojuma beidzot vajadzēja norisināties. Šī traģikomēdija saucas «latviešu adrese». Darbīgās personas pēc to uzdevumiem ir dažādas. Prologs sākas kādā

* Tā kā diemžēl mums nav pie rokas «Nordische Presse» 18. numura, tad raksts jāpārtulko no «Balss». Vācu baltiešu avizes pierādīja šoreiz pietiekami takta, lai šo rakstu neiespiestu.

latviešu novadā Vidzemē. Te izdara finanšu darījumu, kas ļoti šiem laikiem piemērots, — adreses sacerēšana lūguma iesniegumam. Šis paņēmieni ir laikmetīgs un ļoti izdevīgs iztikas līdzekļu iegūšanai dažiem šaubīgiem cilvēkiem, kuru saimnieciskie apstākļi sabrukuma stāvoklī. Parakstu tikpat bagātīgs skaits, cik ienākumi bija lieli.

Parakstu skaits ir ap 30 000. Tas, kas lešanas mākslā nav tālāk ticis par skaitīšanu, nesaprātis, ka viņa priekšā ļoti ievērojams koeficients. Kam izdosies kontrole? Papīrs ir pacietīgs, un Vidzemes zemnieki, paldies Dievam, ne vienu reizi vien parakstījās, kad viņiem solīja zelta kalnus. Ievads, Pēterburgā sākts, Maskavā aplausus guvis, bija pabeigts; trupa devās uz Pēterburgu, lai palielinātu savu personālu. Trūka jautras personas, kas nodeklamētu prologu. Te tā parādās «Balss» izskatā alegoriskā tērpā. Netrūkst arī intrigu aktieru starpā. Tā savā starpā intrīgē direktors, kam varoņloma, un jautrās lomas tēlotājs. Prologā aktieriem izlūdzas publikas labvēlību, bet viņiem nav pamata lūgt to, ko vēlēties nav iemesla. Tomēr lūgumu noslēdz. Kas ir piekrāptais krāpējs? Pa tam sameklē visu nepieciešamo, adreses iesien un izgrezno zelta burtiem. Sākas pirmais cēliens. Darbibas vieta — viesnīca Pēterburgā. Darbīgās personas — latviešu vadonis Vitolds ar pavadoņiem. Adreses nodod un pievieno aktīm. Vitolds, tāpat kā senais zemgaļu vadonis ar to pašu vārdu, nezina sabiedriskās dzīves prasījumus*. Starp citu, viņš nezina, ka tas, ko lūdz, gan labāk jāzina kā pēc dzirdēšanas vien. Viņa pavadoņi vēl mazāk par to informēti**.

Par adreses rašanos un tās sacerējuma veidu vēl mazāk zināms. Divi stundas nepārtraukti pierādīdami savu neziņu, Vitolds ar pavadoņiem nozūd no skatuves un pirmo reizi saprot, ka ir zaudējuši. Pirmais cēliens beidzies. Seko intermēdija un atkal spēle aiz skatuves. Aktieri cenšas viens otru drošināt, lai gan viņiem bail spuldžu gais-

* Patiešām, autora kungam visai respektējamas vēstures zināšanas! Līdz viņa rakstam visa pasaule no profesora līdz kvartānim vai tertiānim ģimnāzijā domāja, ka Vitolds ir lietuvju kņazs. Tikai elementāro skolu zemākā klase par to dažreiz bija neziņa.

** Piezīme. Vitola kungs, kā man ziņots, ir turīgs un izglītots saimnieks, kas ar sēkmēm mācījies ģimnāzijā, tāpat pats nevarētu uzrādīt vēstures neprasmi, līdzīgu jau minētajai. Neslavas cēlējs to, protams, nezināja. Par lielu nepatīksmi vienam otram jautātājam ne vien Vitola kungs, bet arī citi delegāti, pēc aculiecinieku izteicieniem, ļoti labi zināja, ko viņi lūdz. Proti, viņi aizrādīja uz pašu piedzīvotiem taisni neticamiem gadījumiem Baltijas tiesās, kas ar visu savu smagumu guļas tikai uz latviešiem un igauniem, bet Baltijas vācu pilsonim tikai nemanot liek sevi just.

mas. Viņi gatavi tēlot otrā cēlienā un, ja vajadzīgs, arī trešajā. Kā viņiem tēlojums izdevies, to redzēsim vēlāk, un tad nāks epilogs.»

Tad nolasa «Nordische Presse» 60. numurā iespiestā raksta krievu tulkojumu, pie kam paskaidro, ka 18. numura raksta autors nemaz neesot domājis to Vitoldu, kas bija ieradies Pēterburgā, lai iesniegtu adresi.

Pilnvarotais Spasovičs. Tiesnešu kungi, «Nordische Presse» š. g. 18. numurā ir ievietots raksts, kurā kariķētā veidā aprakstīti patiesi notikumi, bet no piedalīgām personām minēta tikai viena, proti, Vitolds. Vidzemes guberņas Valmieras apriņķa Kauguru pagasta vecākā vārdā es iesniedzu sūdzību par apvainojumu. Iekām apstājos pie raksta, lai man vispirms ļauts pierādīt, ka mans Vitols un rakstā minētais Vitolds ir tie paši. To pierādīt nav grūti — vispirms, Vitols un Vitolds ir tas pats personu vārds, kas vēlāk kļuva par uzvārdu. Vitolds ir lietuvju, bet Vitols latviešu vārds. Abu šo vārdu starpība ir apmēram tāda kā starp poļu Krajevski un krievu Краjevский, kur pēdējam tikai pievienots «j». Otrām kārtām, neviena cits Vitols vai Vitolds nav piedalījies adresē, bet tikai tas, kas ar citiem četriem pagasta vecākiem Biķi, Golveru, Zvirgzdiņu un Brastiņu bija ieradusies Pēterburgā. Trešām kārtām, ja vēl pastāvētu šaubas par aprakstītās personas identitāti ar manu klientu, tad šīs šaubas pilnīgi novērstas, ka šī rakstā aktieru trupas vadītāju salīdzina ar teiksmaino zemgaļu vadoni un varoni, kam tas pats vārds. Zemgaļi ir latviešu tautas nozarojums, un leišiem patiešām ir eposs, kurā apdziedāts varonis Vitolds. Šāds eposs ir pazīstams ar nosaukumu «Vitolaranda» jeb «Dziesma par Vitoldu». Tāpēc man jākonstatē, ka Vitols ar «d» pievienojumu ir identisks Kauguru pagasta vecākam. «Nordische Presse» raksts par latviešu adresi to attēlo smieklīgu, kas, protams, vēl neiet pāri literārās kritikas robežai. Patiešām, prese var katru notikumu sabiedrībā apskatīt vai nu nopietni, komiski, vai arī ar jocīgu pieeju. Vareja rakstam pievienot pat viņieti ar adresē piedalīgo personu attēliem. Viss tas ir atļauts, bet nevar gan nevienam nolamāt nepieklājīgiem izteicieniem, kādu apvainot negodīgā darbībā, ja viņš nav vainīgs. Man liekas, ka «Nordische Presse» rakstā atrodas i viens, i otrs. Vispirms, rakstā lietāts vārds, ko es uzskatu par lamu vārdu: «rūpniecības bruņinieks». Šis apzīmējums ir franču «chevalier d'industrie» tulkojums, un to nekādā gadījumā nevar krieviski pārtulkot. «Balss» to pārtulko ar «viltnieki» (плуты), krievu «Pēterburgas Avīze» ar «klaidoņi» (проходимцы); varētu teikt arī «blēži» (надуватели). Tomēr visi šie vārdi neizsaka to, ko apzīmējums «rūpniecības bruņinieki». Tas apzīmē cilvēku, pēc izskata džentlmeni, kavaleri, pieklājīgu ārieni, kas iespiežas labā sabiedrībā, izlietā visādus paņēmienus, pievil, izvelk no kabatām makus un tā joprojām. Es

domāju, nevar būt šaubu, ka šis apzīmējums ir apvairojums un nonievājums. «Nordische Presse» tomēr pie tā neapstājas, bet gan pasaka, kāpēc tā apzīmējusi šādā vārdā latviešu adresē piedalīgās personas. Izskaidrojums ir vēl ļaunāks par apzīmējumu. Pēc «Nordische Presse», šo viru amats, sacerot adreses, ir izdevīgi finanšu darījumi, no tiem labi nopelnīt un bez pūlēm uzlabot savu satricināto saimniecisko stāvokli. To varam iedomāties tikai divējādi: vai nu ka ienākumus viņi gūst no pieviltajiem zemniekiem, un tad viņi ir tas, ko mēs savā sabiedrības dzīvē saucam par «asinssūcējiem». Man liekas, ja kādu bez pamata nosauc par «asinssūcēju» vai arī raksturo kā tādu, tad tā nav ne vien nolamāšana, bet arī neslavas celšana; te jau vairs nerunā par negodīgu rīcību, bet par veselu dzīvi, kas ir netikumīga un negodīga. Valdītājs senāts pagājušajā gadā Kurkina (221. nr.) procesā nolēma: ja kārtīgu sievieti nosauc vārdā, ko raksta ar burtu m..., tad te jau ir neslavas celšana, jo viņu apvairina negodīgā dzīvē. Šinī gadījumā ir tāpat. Otrs «rūpniecības bruņinieku» izskaidrojums ir vēl ļaunāks. Ja šie «rūpniecības bruņinieki», par kuriem runā «Nordische Presse», savus līdzekļus nav dabūjuši no zemniekiem, tad viņi tos dabūjuši kur citur, tad viņi ir algoti, lai agitētu, un viņi agitē, jo ir piekukuļoti. Visiem ir zināms, ka te parādījusies poļu, zviedru, vācu intriga: kāpēc vācu avīzes lai tāpat nerīkojas. Kāpēc lai nerunā par krievu intrigu, kas iziet no Pēterburgas un Maskavas? Es ticu, ka sabiedriskam cilvēkam nevar būt lielāks un sāpīgāks apvairinājums kā viņu nosaukt par uzpirktu un piekukuļotu. Tas vēl ļaunāk kā apvainot negodīgumā privātās lietās. Arī šādi iztulkots tāds vārds «rūpniecības bruņinieks», kā «Nordische Presse» to saprot, ir neslavas celšana. Man jāpiemetina, ka rakstā minēts «rūpniecības bruņinieks», nenosaucot personu, bet tā paša raksta beigās, 32 rindiņās no frāzes, minēts vārds Vitolds vai Vitols, kā intereses es pārstāvu, un aprakstīta viņa rīcība. Spriežot pēc tās pašas avīzes 60. numura raksta, ko te mans parts iesniedza, man liekas, ka viņš centisies pierādīt, ka 18. numurā ar apzīmējumu «rūpniecības bruņinieks» domāts cits un ka «rūpniecības bruņinieks» ir persona par sevi un mans klients Vitols atkal persona par sevi. Šo paskaidrojumu laikam iesniegs tiesai. Tas atrodams «Nordische Presse» 60. numurā, bet es domāju, ka šim paskaidrojumam nav pamata. «Nordische Presse» varbūt patiešām domāja savu apzīmējumu ņemt atpakaļ, tomēr redakcija apvairinājumu vairs nevar labot. Ja grib kādu apzīmēt par «rūpniecības bruņinieku» un tad, kad tas izdarīts, šo apzīmējumu ņem atpakaļ, tad apvairinājums paliek, lai arī ne pilnā mērā. Tāpēc, es domāju, nevar ticēt «Nordische Presse» apgalvojumam, ka šis apzīmējums «rūpniecības bruņinieks» neattiecoties uz Vitolu. Lai pierādītu, ka tas tā, es vēlētos, lai mani pretinieki pateiktu, kas tad īsti ir šie «rūpniecības bruņinieki»? Nosaukts vienīgi Vitolds vai Vitols. Tādā kārtā katrs

lasītājs, pat tas, kas apstākļus zina, šos vārdus attiecinās tieši uz viņu, neatrazdams neviena cita vārda, izņemot Vitoldu vai Vitolu. Ja mani pretinieki zina, kas ir šie «rūpniecības bruņinieki», tad es viņus lūdzu to darīt, un tas ir arī viņu pienākums tos nosaukt. Ja rakstā būtu minēti visi pagasta vecākie, tad šī sūdzība būtu kolektīva. Es tomēr lūdzu nosaukt nevis jocīgos vai izdomātos un nemaz neesošos vārdos, bet gan īstos. Tā kā tas nav iespējams, jo nosaukta tikai viena persona, tad laikam gan nevarēs teikt, ka ir domāti vācu rakstnieki S. vai fon Boks. Vēl viens veids būtu šāds: es lūdzu pamatīgāk apskatīt rindas starp apzīmējumu «rūpniecības bruņinieki» un vārdiem, kur Vitolu redzam kā darbīgo personu. Man šķiet, ka te vijas vesels tikls saišu, kas saista apzīmējumu «rūpniecības bruņinieki» ar Vitolu, tā ka nevar būt cits domāts. Lai to pierādītu, lūdzu tiesas atļauju apskatīt hronoloģiskā kārtībā visus uz šo lietu attiecinīgus faktus, lai konstatētu patiesību, kāda tā bija. Pie tam varu apsolīt, ka — lai gan pārrunādams politisku notikumu par latviešu adresi — tikai tik daudz par to runāšu, cik nepieciešams, Vitolu aizstāvēt; citiem vārdiem — es neuzdrošināšos pieskarties politikai. Par visām lietām — man jārunā par to, ko raksts noklusē, bet kas patiesībā pastāv. «Nordische Presse» attēlo latviešu adresi, it kā tā nebūtu nekas cits kā aģitācija... Patiesībā latviešu adrese parādījās kā atbilde jeb sekas kādai citai, kas mums zināma kā muižniecības adrese. Šīs abas adreses stāv savā starpā ciešā un nopietnā sakarā. Otru adresi izsauca pirmā. Tās rašanās šāda: es pieturos tikai pie faktiem, tos nenovērtējot. Baltijas guberņās ir liela šķelšanās, vispirms, kārtu un, otrkārt, nacionālā ziņā.

Prezidents. Lūdzu pieturēties pie tā, kas tieši attiecas uz Vidzemes muižniecības un latviešu zemnieku adresi un neuzkavēties pie faktiem un darbiem, kam sakars ar tām partijām, kas, pēc Jūsu domām, tur pastāv.

Spasovičs. Atļaujiet man vismaz pateikt, ko zemnieki prasīja un kāpēc viņi to prasīja. 1870. gada janvārī Rīgas landtāgā iesniedza Vidzemes muižnieku adresi, kas lūdza to, ko saucam par autonomiju, vietēju pašvaldību, arī ticības brīvību, vācu valodas lietāšanu administrācijā. Visu to pamatoja uz vēsturiskiem precedentiem, vēstures tiesībām, bet, tā kā šo guberņu zemnieki ļoti naidīgi pret muižniecību, tad viņi katru tās vārdu saprot citādi un tā arī muižniecības adresē teikto citādi uztvēruši. Vārds «autonomija» zemnieku valodā (nespriedīšu, vai pamatoti jeb ne) saucas «feodālisms». Zemnieki ir domājuši, varbūt arī bez iemesla, ka autonomija būs tā, kas viņiem uz visiem laikiem atņems vienību ar valsti, tiesu iekārtu, zemsti, kas stiprina saites ar valsti. Tad viņi nolēma iesniegt pretēju lūgumu un lūdza divi lietas, kas adresē minētas, — pirmkārt, jaunās tiesas uz

tiem pašiem pamatiem kā pārējā Krievijā un, otrkārt, zemstes, piedaloties tanīs visām kārtām. Viņi iesniedza no savas puses lūgumu, bet muižnieki no savas. Sai adresei bija daudz parakstu, kuru skaits pēc pašas «Nordische Presse» sasniedza 30 000. Varbūt bija arī mazāk parakstu, bet tie izteica lielas daļas iedzīvotāju vēlēšanos un gribu. Valmieras apriņķī un arī citur pagastu vecākie un rakstveži vāca...

Prezidents. Par adreses sacerešanu tiesas izmeklēšanā nav radies neviens apstāklis, pēc kā varētu secināt to, ko Jūs. Tā kā izšķirīgajām debatēm jābalstās uz tā, ko dod tiesas izmeklēšana, tad es Jūs lūdzu palikt tās robežās.

Spasovičs. Parakstus adresei vāca. Tas ir tas, ko «Nordische Presse» sauc par Pēterburgā un Maskavā pasākto un aplausus guvušo priekšspēli. Tas ir vācu aizrādījums uz to, ka adrese neesot labprātīgi sacerēta un bez kādas vajadzības, bet ka neredzama roka Pēterburgā un Maskavā šo lietu vadījusi un panākusi, ka šo adresi uzraksta. Kad paraksti bija savākti, zemnieki adreses nodošanai izvēlējās delegāciju ar Vitolu priekšgalā. Pārējie delegācijas locekļi bija manā sūdzībā jau minētās personas. Delegācija devās uz Rīgu un no turienes uz Pēterburgu. Par to, kā notika adreses nodošana, «Nordische Presse» visādi tenko, kāpēc pēc iespējas jānoskaidro, kas aiz šīm tenkām slēpjas. Pēc šīm tenkām, grupa aktieru devās uz Pēterburgu. Grupas priekšgalā ir direktors, ko nosauc par Vitolu, jo vienādība mana klienta Vitola un rakstā minētā Vitolda starpā ir neapšaubāma. Tad teikts, ka viņi nokļuvuši Pēterburgā un kādu meklē, kas ieteiktu publikai, un ka beidzot esot atraduši kādu, kas to darīs un, pēc avīzes vārdiem, teiks «prologu». Šī persona ir «Balss». «Balss» ir ielūgta, bet pa tam notiek intrigas. Raksta vārdi ļoti nesaprotami. Tad teikts, ka aktieri nemaz nerūpējas par publikas labvēlību, par ko «Balsij» jārūpējas. Aktieru gribas izpildīšanai «Balsij» trūkst valodas. Beidzot pēc ilgām svārstībām noslēdz lūgumu; bet nu jautājums, kas ir piekrāptais krāpējs. Es vēlētos, lai mans parts man teiktu, vai es maldos jeb ne. Es tomēr domāju, ka te aplinkus aizrādīts uz «Balss» uzpirkšanu no latviešu puses, kas gribēja konkrētus pierādījumus labvēlībai un, tos nesaņemis, ziņoja tikai par latviešu ierašanos, neminot šīs ierašanās iemeslu. Patiesībā ir noticis sekošais, un tāpēc es lūdzu ko no «Balss» 20. numura nolasīt, tā paša datuma numura, kad parādījās «Nr.Pr.» raksts. Latviešiem ierodoties Pēterburgā, par ko «Balsī» bija īss, bet nepilnīgs un neprecīzs aizrādījums. Kad šī piezīme bija parādijusies, kāds no latviešiem iesūtīja «Balsij» rakstu, lai šis kļūdas izlabotu, un uz tā es balstos. Tāpēc vārdus «līgums ir slēgts» un «kas ir piekrāptais krāpējs» nevaru citādi saprast, ka Vitols, ticēdams, ka «Balss» bez atbildības kalpos latviešiem, tomēr bijis spiests maksāt un savās aplēsēs maldījies. Vai tāds priekšnoteikums iespējams! Uz kā tas pamatojas? Latviešiem nav pašu avīzes. Ja Maskavas un Pē-

terburgas prese viņus atbalsta, tad tas notiek vai nu politisko simpātiju, vai arī cilvēkmīlestības dēļ. Es tagad apskatīšu tās 32 rindas, kas šķir apzīmējumu «rūpniecības bruņinieks» no vārda Vītols. Šīs 32 rindas runā par tām pašām personām, kas ir prologā un pirmajā cēlienā. Tagad ir tikai pirmais cēliens, bet var sekot beidzot arī otrs un trešais un arī epilogs. Kāds tad ir šis viens cēliens? Latviešu delegāciju ielūdz, paņem no viņiem adresi un ieliek arhīvā. Viņi tik maz zina, ka pat nezina, ko grib. Ar to viņus atlaiž. Atļaujiet tagad izdibināt patiesību un karikatūru nostatīt pretim patiesībai. Patiesībā noticis sekošais: latvieši bija pie virspolicijmeistara kunga, tad pie ģenerālgubernatora kņaza Bagrationa-Muhranska, tad pie iekšlietu ministra un beidzot pie grāfa Suvalova, un patiešām viņiem visur neveicās: viņiem nelaimējās nokļūt pie Viņa Majestātes. Audiencē pie grāfa Suvalova...

Prezidents. Tas neattiecas uz lietu.

Spasovičs. Man, protams, nav pierādījuma, bet šis apstāklis ļoti svarīgs.

Prezidents. Es Jūs lūdzu palikt noteiktās robežās.

Spasovičs. Tādējādi raksta pēdējais teikums nav nekas cits kā izsmieklis par to, ka latvieši nekā nav panākuši un tukšām rokām atgriezušies mājās. Man liekas, ka šis izsmieklis ir vismaz nepiemērots un necienīgs, jo mērķa nesasniegšana vēl nedod iemesla smiekliem. Latvieši taču nesmējās arī par Vidzemes muižnieku adresi, ar ko ja ne vēl vairāk, tad vismaz tikpat neveicās. Es domāju, ka visi šie paskaidrojumi, kas nepieciešamības dēļ bija isi, pārliecinās tiesu, ka «Nordische Presse» rakstā domātas tās personas, par kurām es runāju — Vītols un viņa pavadoņi. Ir skaidrs, ka tieši viņi ir «rūpniecības bruņinieki», ka viņi, kā šī avīze saka, no šīs adreses gūst naudu un grib sagādāt līdzekļus bezbēdīgai eksistencei. Man liekas, te iemesla diezgan sodīt par neslavas celšanu «Nordische Presse» redaktoru un raksta autoru. Es ceru, ka sods būs ne vien taisnīgs, bet nāks par labu arī literatūrai. Kā zināms, mūsu literatūrai ir preses brīvība, proti, katrs var brīvi pārrunāt sabiedrības jautājumus un izteikt savu pārliecību. Bet, lai šai brīvībai patiešām būtu arī augļi, nepieciešams, lai strīdi par sabiedrības jautājumiem nekļūtu personīgi, lai strīdētājiem neapmestos dubļiem. Neviens, kas piederīgs zināmam virzienam, zināmajai partijai, nedrīkst savu pretnieku nosaukt nepieklājīgiem vārdiem, kas varētu kaitēt viņa godam. Tā, piem., nevar Vitolu nosaukt par algādzi vai uzpirktu agitatoru. Tāpēc es avīzi nosaucu par Baltijas baronu samaksātu orgānu, jo tā aizstāv viņu intereses. Tāpēc esmu pārliecināts, ka tiesas spriedums sargās Vītola politisko reputāciju, kā jau bieži tiesas spriedumi savā aizsardzībā ņemusi privātu reputāciju un privātu dzīvi.

Aizstāvības runu sniegšu pēc «Neue Dörptsche Zeitung».
Tātad:

Fosa kungs saka: uzņemos «Nordische Presse» atbildīgā redaktora Vilhelma Lindesa kunga un līdz ar to šini sēdē otra apsūdzētā godpilsoņa Heibela aizstāvību, kas apsūdzēti par Kauguru pagasta vecākā Vitola kunga apvainošanu un neslavas celšanu viņam. Līdz ar to nedomāju, ka esmu uzņēmies būt privātas personas nolaupātāju aizstāvis, lai tā runātu par labu sabiedriskai neslavas celšanai un apvainojumiem. Preses jautājumos, mani kungi, privātu personu tiesības un intereses pret redaktoru un rakstu autoru uzbrukumiem garantētas ar diviem noteikumiem. Vispirms, kādas avizes rakstā nedrīkst būt izteicieni, kas sabiedrībā uzskatāmi par apvainotājiem izteicieniem, un, otrām kārtām, nevienš nedrīkst otram neslavu celt, t. i., apvainot rīcībā, kas ir pretēja goda likumiem. Tāpēc es domāju, ka šini gadījumā tiesai nav ko spriest, vai tā pārliecība un uzskati, ko izteicis raksta autors, ir pareizi vai nepareizi, vai raksts vienam patīcis vai otram — ir iespējams, ka dažiem nemaz nav patīcis, — bet gan vai šini rakstā ir izteicieni, kas, no vienas puses, uzskatāmi par lamāšanos un nepiemērotiem vārdiem, no otras — par neslavas celšanu. Spasoviča kungam tas, ko viņš grib, jāpierāda ar neslavas celšanas un lamāšanās (zloslovijs) konstatējumu pret viņa pilnvaras devēja Vitola kunga personu. Aizstāvis paskaidroja, ka Spasovičs vārdu «rūpniecības bruņinieks» identificējis ar «krāpnieku». Tā likums gan esot viņa pusē, bet iztulkojums neesot pareizs. Vācu izteiciena «rūpniecības bruņinieks» raksturīgā pazīme esot tā, «ka ar to saprot darbību likuma robežās, kāpēc šini vārdā nekādā ziņā nav pārmēģuma». Seko šī vārda sīkāka definīcija, pēc kuras «rūpniecības bruņinieks» ir persona ar zināmām, ja ne teorētiskām, tad praktiskām mācām un tādējādi ar gudrību un veiklību prot gūt ārkārtējus, bet neaizliegus labumus. Tādā ziņā vārds «rūpniecības bruņinieks» izteic zināmā mērā pat glaimus, domādams gudru, izveicīgu vīru, kas apstākļus veido pēc sava prāta. Katrā ziņā, ja arī ne glaimīgs, šis vārds neesot tāds, kas apvaino. Aizstāvis min gadījumus Pēterburgas dzīvē, kā «galīgas izpārdošanas», «izlozes pašam par labu», kuru sarīkotāji tāpat, ja vien vēlētos, varētu piederēt pie «rūpniecības bruņinieku» ordeņa.

Pēc tam kad aizstāvis Fosa kungs bija pakavējies pie «rūpniecības bruņniecības», viņš sāka pārrunāt jautājumu par neslavas celšanu. «Mani kungi, man nav aprotams, kur Spasoviča kungs saredz neslavu. Viņš redz neslavas celšanu norādījumā uz to, ka dažas personas blakus adreses sacerējumam reizē domājušas par finansiāliem darījumiem un guvušas no tiem labumu. Man liekas, ka tas nav negodīgi, ja kāds nodarbojas ar finansiālām lietām, cenšas kādu labumu gūt. Ar finansiāliem darījumiem nodarbojas visi. Viens kļūst drēbnieks,

otrs advokāts (skaļi smieklī publikā, kamēr «Balss» saviem lasītājiem tikai «smieklus» vien sūdz), trešais baidzot kļūst ierēdnis — un visi tie ir finanšu darījumi, visi cenšas te kādus labumus gūt, un tur taču nav nekā noziedzīga, nekā nelikumīga. Kas attiecas uz to, ka Vitola kungs — ja taisni viņš rakstā domāts — saņēma atlīdzību par savām pūlēm, adresi sacerot, tad tur nav ko pārnest. Viņš nopūlējies, kā daudzi citi, vispārības interesēs, vēl jo vairāk tāpēc, ka 50 000 parakstus savākt nav nieka lieta. Protams, parakstītājiem nedzīvo kopā vienā ciemā, viņi dzīvo varbūt dažādās gubernās. Viņš tātād bija spiests braukt šurp un turp, un viņš par to jo mazāk var ļaunoties tāpēc, ka pats teicis, ka esot bez kādiem līdzekļiem. Mums jau ir gan zināmi gadījumi, kad par mirtiesnešiem ievēlētas personas atteikušās no pienācīgā atalgojuma, kas tomēr nav obligāti katram jādara. Tā ir īpata noblese, kam vispirms nepieciešami pietiekami līdzekļi, kamēr Vitola kungam tādu nemaz nav. No «Nordische Presse» tāpēc nevar prasīt Vitola kungu atzīt par cilvēku ar sevišķu noblesi. Man liekas, ka šinī ziņā Spasoviča kunga attēlojumā varam saredzēt kaut ko līdzīgu tirānijai vai despotismam, ja pārkāpums ir tas, ka mani klienti nav atzinuši Vitola kungu par cilvēku, kas par kopēju vajadzību kārtojumu neņem nekādu atlīdzību.» Aizstāvis tālāk pie trešā jautājuma, ciktāl apvainojums, ja tāds rakstā atrodams, pierāda, ka «Nordische Presse» rakstā nekā tāda nav, ko Spasoviča kungs domājis esam. Tāpat bez pamata esot apgalvojums sūdzībā, ka avīze bez adreses kritikas vēl metot ēnu uz adreses sacerētājiem. Par to tomēr avīzē neesot atrodams ne vārdiņa, bet runa esot vienīgi par paraksta vākšanu, kas ir pavisam kas cits. Protams, katrs, kas jautājumu apskatījis bezpartejiski, atzīs, ka tik liela uzņēmumā ļoti viegli var misēties, jo tas taču notiek vēl nenozīmīgākos gadījumos. Šinī gadījumā, kad jāsavāc 50 000 parakstu, grūti iedomāties, ka viss lietas labai veikšanai būtu varējis notikt bez kādiem pārpratumiem. Ja nu tas tā, tad jāprasa: kur tad te kas teikts pret Vitola kungu? Visā ievadā Vitola kungs nemaz nav minēts. Viņš parādās tikai pirmajā cēlienā, kur teikts: «pirmā darbības vieta — viesnīca Pēterburgā; darbīgās personas — latviešu vadonis ar pavadoņiem». Tālāk Vitola kungs nemaz vairs neparādās, par viņu nemaz vairs nedomā nedz ievadā, nedz runājot par tām personām, kas nosauktas par «rūpniecības bruņiniekiem». Vienīgi teikts, ka daudzas personas no parakstu vākšanas guvušas labumu un pie tam ko nopelnījušas. Tas ir viss, uz kā balstās sūdzība pret maniem klientiem.» Attieksmē uz «Balsi», par ko Vitola kunga pilnvarotais saka, ka «Nordische Presse» min par tā saistībām ar deleģāciju un novēršanos no tās, aizstāvis nevar atrast pat ne mazāko norādi. «Vienīgais teiciens, uz kā varētu balstīties Spasoviča kungs,» teica viņš, «ir frāze: «kas ir piekrāptais un kas krāpejs?» Es domāju, ka šī frāze, tāni iedziļinoties, ir pilnīgi skaidra.

Vārdā «piekrāpts» nav nekādas neslavas. Piemēram, ja «Balsī» iespiests: pēdējais šīs drāmas cēliens norisināsies cietumā un darbīgās personas būs «Nordische Presse» redaktors un raksta autors — tad es varu teikt, ka viņš piekrāpj pats sevi un ka tas nav neslavas celšana man.» Aizstāvis, vēlreiz uzsvērdams, ka Vitola kungs pēc lietu būtības nevar runāt par neslavas celšanu sev, secina: «Katrā ziņā vajadzēja būt svarīgam tam apstāklim, ka, tikko atklātībā būtu nokļuvuši uzskati par «Nordische Presse» rakstu, kas līdzīgi Spasoviča kunga uzskatiem, redakcijā pret tādu izskaidrojumu protestētu. Tad paskaidrotu, ka nekad nav domāts Vitola kungs, bet tikai nedaudzās, gan zemi vērtējamās, personas, kas parakstu vākšanu padarījušas par savu personīgu labumu. Se, pēc manām domām, ir motīvi, kas attaisno manus klientus, un es atļaujos tiesu lūgt viņus atzīt bez vainas».

Tiktāl «Neue Dörptsche Zeitung». Nākošo atstāstīšu pēc «Balss».

Tad runā Spasoviča kungs un starp citu paskaidro, ka tos vārdus, kas aizstāvim neliekas apvainojums, viņš nevēlētos dzirdēt ne sev, ne savam pretiniekam domātus. Viņa morālā pārliecība nesaskanot ar aizstāvja morālo pārliecību. Pēc viņa domām, neesot nekas peļams, ja cilvēks šādā vai tādā veidā gūstot naudu dzīves iztikai. Bet te nu ir starpība, jo ir mākas un darbi, par kuriem var naudu ņemt, bet arī tādi darbi, par kuriem nekāda nauda nav ņemama. Lai iedomājamies, piem., ministru, kas ņem naudu no citām valstīm, vai tiesnesi, kas saņem naudu no partiem. Pēc aizstāvja teorijas, to visu var attaisnot, bet ir tomēr lietas, kam kauna traips nav noņemams. Vitols ir tādā stāvoklī. Kaut gan viņš ir vienkāršs zemnieks, pagasta vecākais, tomēr viņš ir tāda pat amatpersona kā ministrs un tiesnesis, un viņa godam jābūt tikpat neaizskaramam. Mēs iznīcinām amata personas un godīga cilvēka reputāciju, mezdami ēnu uz viņa godīgumu, sacīdami, ka viņš darbojas patīgos nolūkos, ka visu dara par naudu, lai gūtu līdzekļus bezbēdīgai dzīvei, ka viņš ir piekukuļojis un pats piekukuļots.

Pēc debatēm uzdeva 5 jautājumus. Divi jautājumi: vai redaktors Lindess ir vainīgs neslavas celšanā un nolamāšanā. Divi tādi paši uz Heibelu attiecīgi, kā arī jautājums, kāds sods piemērojams apsūdzētajiem.

Pēdējais izrādījās lieks. Tiesa apsūdzētos, par vainīgiem neatzīdama, attaisnoja.

Kad «Neue Dörptsche Zeitung» ļoti vienpusīgi ar dažādām nicīgām piezīmēm bija aprakstījusi šo «Vitola pro-

cesū», cits nekas nepareizās lietas izpratnes novēršanai neatlikās kā publicēt visu lietas gaitu, visu procesu.

Krievijas tiesu reforma

Kas attiecas uz atklāto un mutvārdu tiesas gaitu vispār, tad jāsaka, ka tā Krievijā izrādījusies — pretēji visam, ko varēja sagaidīt, — nevainojama. Tādējādi pārspēts tas, ko jaunās reformas pretinieki gaidīja, pat attīstības draugu cerības un to starpā arī slavofilu. Slavofili uzskata slāvu tautas raksturu par sevišķi izcilu, un tāpēc daudzi neslāvi tos zināmā mērā pielīdzina Eiropai naidīgiem aziātiem. Jūliuss Ekarts savā no krievu žurnāliem norakstītajā darbā «Jungrussisch und altlivländisch» 86.—87. lpp. konstatē, ka pat «Ivans Aksakovs, slavofilu avīzes «Diena» redaktors, šaubījies par jaunās tiesas iekārtas lietderību, atsaukdamies uz tās pašas tautas neattīstīto stāvokli, ko taisni viņš pārāk dievina un bija paradis slavināt kā katras politiskas varas un gudrības pirmavotu». Izrādās tā, tad, ka Aksakova kungs šo tautu vēl nav pietiekami dievinājis! — jo «krievu zemnieka un sīktirgotāja nespēja tiesu spriest, vienaldzība pret privāto īpašumu un tā aizskaršanu» tomēr nav pierādījusies. Arī «zemnieku partējība visos gadījumos, kad kaislības pamodušās, un neiespēja tad no viņiem gaidīt stingrus spriedumus» ir tikai izņēmums un nav biežāk sastopams kā izglītoto aprindās.

Nevar, protams, arī nekādā gadījumā teikt, ka zvērīnāto tiesu spriedumi vienmēr būtu pareizi. Tas pats sakāms par tiesām, kas izmeklē sīkākas lietas un spriež bez zvērīnātiem. Taisni otrādi — ir pat pilnīgi un arī daļai nepareizi spriedumi, bet tie ar visiem motīviem nokļūst atklātībā, kur tos pārrunā avīzes, uzbrūk un kritizē. Tā pub-

likas taisnības izjūta netieši varbūt vēl vairāk gūst kā no neievērotiem taisnīgiem spriedumiem.

Ar visiem atsevišķiem trūkumiem tomēr ar katru dienu vairāk kļūst redzami tie labumi, ko dod atklāta un mutvārdu tiesāšana un pilnīga kārtu vienādība.

Vairāk vēl par tieslietu reformu parunāsim citā vietā. Tagad lai ir ļauts pakavēties pie cita atklātības orgāna — krievu preses.

NO KRIEVU DIENAS PRESES

Slavofilija, tautu pašuzslava

Jau kopš vesela gadudesmita temats «Sirdsapziņas un atziņas brīvība» ir viens no iemīļotākiem krievu presē. Ipaši I. S. Aksakova izdotās avīzes «Diena» no 1863.—65. g. un «Moskva» 1867., vēlāk «Moskvič», minamas kā izcilas ticības brīvības pārstāves. Ar lielu dedzību, kāda var būt tikai īstai reliģiozitātei, šīs avīzes centās pierādīt sirdsapziņas brīvības nepieciešamību un apbrīnojamo grieķu ortodoksās baznīcas* attīstību zem brīvības kara. Pēc tam tās atbalstīja visi ievērojamākie krievu literārie izdevumi, vismaz gandrīz neviens atklāti ar spalvu neapkaroja. Nekas nelikās kaitīgāks reliģiozo jūtu tik nepieciešamajam stiprinājumam tagadnē kā policijas un vispār laicīgās varas atbalsts baznīcai. Te pat visisākos vārdos nav iespējams minēt kaut svarīgākos iemeslus, ko viņi uzskatīja ugunīgās runās par savu mīļāko tematu.

* Kā tādas baznīcas, kas savā apustuliskajā tīrībā vislabāk uzglabājusies un vienmēr bijusi pasargāta no papistu un citu rietumu sektu ķecerībām — — — tādas ir viņu domas.

Ko V. fon Boka kungs kopš 1867. gada savā «Livländische Beiträge» teicis par ticības brīvību, nekādi nav pielīdzināms tam, ko lasām krievu avīzēs. Fon Boka kungam laikam nav tās pārliecības apziņas un siltās reliģiozās izjūtas, kas tik sevišķi īpata viņa krievu tautības priekšgājējiem un laikabiedriem.

Divi momenti sevišķi iezīmīgi šinīs reliģiozajās debatēs. Vispirms tas, ka krievu augstākā un visaugstākā garīdzniecība tās nemaz nenosoda un nepeļ. Otrkārt, ka sauciens pēc baznīcas reformām atskan no slavofilu aprindām, par kurām vācu literatūrā pietiekami bieži teikts, ka tās vistālāk stāvēt Eiropas kultūrai. Taisni šī pēdējā apstākļa pēc gribu saviem lasītājiem sniegt vācu tulkojumā rakstu, kas nāk no šīm aprindām, ir nesen rakstīts un kas ļaus pašu acīm redzēt un pilnā mierā pārbaudīt, cik lielā mērā atšķiras slavofilu uzskati no citiem Rietumeiropas uzskatiem. Dažreiz liekas, ka tikpat liels Eiropas kultūras ienaidnieks ir tas, kas pastāvīgi skandina par vācu izglītību, vācu garu, vācu utt., utt., kā tas, kas vārdiņa «vācu» vietā ieliek vārdiņu «slāvu», nejauši pie šīs tautas piedēdams, šo tautu sevišķi labi pazīdams un jau no bērna kājas to uzskatīdams par tādu, kam visas īpašības sevišķi labas. Jauno laiku svarīgākie prasījumi un centieni visur atgriežas. Tikai ietērps dažāds, gribētos teikt, piemērots tam klimatam un gadalaikam, kurā kādas tautas kultūras dzīve pašlaik atrodas. Protams, šis tērps ir ārējais, tas, kas mums visvairāk acīs duras. Ir liela nerātnība, lai gan ne slavofilu izgudrota, savu tautu izvirzīt uz citu konta. Viņiem varētu vienīgi pārvest, ka nebija pietiekami droši vai nejutās pietiekami stipri šai vecajai Eiropas nerātnībai pieteikt karu.

Vācu lasītājs, raudzīdamies «slāvu draugu» rakstos, lai atceras, ka vācu literatūrā gan simtreiz būs lasījis par vācu uzticību, vācu godīgumu, bezpartejību un tā joprojām, kamēr pretējo — «vācu neuzticību» — nez vai pāris

reižu būs kur atradis. Katrs taču zina, ka labi cilvēki un noziedznieki, uzcītīgie un dienaszagļi tā puslīdz vienādi sadalīti starp visām tautām*. Katrs taču arī zina, ka nav vēl nekad bijusi kāda vācu pilsēta, pat ciems, kur kopš seniem laikiem visi vācieši būtu bijuši uzticami, godīgi, uzcītīgi, un ka, no otras puses, tas pats būtu bijis krievu, angļu, spāņu, franču, latviešu vai igauņu novados. Kā Vācijā, tā nevācu zemēs ir apvidi un vietas, kur laikiem sevišķi daudz godīgu, uzcītīgu ļaužu, bet citur visādu apstākļu dēļ dienas- un kabatas zagļu skaits sevišķi liels. Valoda, ko šie ļaudis runā, katrā ziņā tam vēl mazāk par iemeslu kā tērps vai viņu bārdas vai matu krāsa. Franču un angļu prese savu tautu gandrīz vēl vairāk cildina.

Šo rindiņu autors, 1868. gadā īsu laiku uzturēdamies Anglijā, sastapa kādu ļoti centīgu un uzcītīgu no tautas nākušu jaunu angli, kas angļu tautas literatūru, tā sakot, jau bija aprijis un bez tam, lai pelnītos kā tulks, bija iemācījies runāt vāciski, franciski un spāniski. Cik mazas un niecīgas, salīdzinot ar angļiem un «viņu jaunāko koloniju» — amerikāņiem, likās šim jauneklīm visas citas tautas! Tāpat tas ir arī ar plāpīgo franču pašuzslavu, kas ļauj viņu tikko paciestos zaudējumus un sakaušanu uzskatīt par pelnītu.

Lai arī cik tas pareizi, ka gan atsevišķu cilvēku, gan veselu tautu pašuzslava smird, ir tomēr gadījumi, kur tā atļauta — proti, paš aizsardzības gadījumos. Nevienš neļautos uz krietnu cilvēku, ko ar nepatiesiem lieciniekiem un piekukuļojamiem tiesnešiem grib notiesāt pie

* Vēl nekad kāds nopietns vācu zinātnieks nav uzstājis sev smieklīgo uzdevumu pierādīt, ka vācu starpā notiek mazāk visāda veida briesmīgu noziegumu kā citās nevācu tautās jeb ka vācu jezuits labāks balsts nejezuitam kā nevācu jezuits, vai arī ka vācu radikālis vairāk piekrit konservatīviem principiem kā nevācu.

kauna staba, ja viņš tiem un publikai uzsauks: es esmu godavīrs, es esmu labāks par Jums! Jo skaļāk viņš to darīs, jo vairāk mēs viņu cienīsim. Katrs saprātis apspiestu tautu, kas cīnā pret zaimotāju apspiedēju, kā nel. Arnts, Roteks, visiem spēkiem centās modināt pašu tautas pašcieņu. Mēs priecājamies, un katrs krietns tautas draugs to dara un tādā gadījumā dzied līdz Arnta dziesmas par vācu uzticību, krietnumu, spēku utt. Mēs taču zinām, ka vācietis Merķelis savā teikā par Vanemu Imantu vispirms cenšas atkal radīt cienu pret viņa pārstāvētām tautām, modināt tanīs pašcieņu.

Tā nu viegli saredzamas tās robežas, līdz kurām atļauta cilvēku un tautu pašuzslava un kur tā jau nav vairs cildināma, kur tā, vācu sakāmvārdā runājot, smird. Ja pašuzslava nav paš aizsardzībai domāta, bet uzbrukumam, citu apspiešanai, tad tā pēkšņi zaudē visu labo un kļūst peļama.

Slavofili domā, ka viņi nokļuvuši paš aizsardzības stāvoklī, tāpēc vispirms cenšas savos slāvu lasītājos radīt pašpaļāvību. Tāpēc lielais pretstats, kas vācu lasītājam sākumā liekas ļoti nepatīkams, kad viņš Krievijā, lasīdams tikai vācu rakstus par vācu uzticību, pēkšņi redz, ka arī citi savā tautā saskata vairāk labu un cēlu īpašību kā pārējās. To dzird un lasa katrs lasītājs tik labprāt, ja tas teikts par viņa paša tautu, bet ļoti nelabprāt par citām, sevišķi par konkurētājām kaimiņu tautām.

Krievu un vācu prese par Baltijas jautājumiem

Krievu «Maskavas Avīze» 1871. gada 136. numurā raksta: «Pirms kāda laika «Balss» publicēja datus par nacionālo sastāvu krievu armijā. Šie dati rāda, ka liela daļa krievu augstāko virsnieku, īpaši ģenerāļu, ir nekrievi vai

pat ārzemnieki, pie kam «vācieši» pirmajā vietā. Tas izsauca iebildumus krievu «Pēterburgas Avīzē», kas tulkojumā lasāmi Berlīnes avīzē «Kreuzzeitung». Šie iebildumi ļoti nopietni un taisnīgi, un tos mēs ar patiku redzam konservatīvajās aprindās tik iecienītā un izplatītā avīzē. Ar lielu prieku uzzinājām no «Kreuzzeitung», ka krievu armijā ne vien neliels procents ārzemnieku, bet viņu pat nemaz nav. Pēc šīs avīzes domām, katrs, kas Krievijai zvērējis, ar to jau kļuvis krievs. Šī lapa lielajā daļā personu, kas ar vācu uzvārdiem un luterticīgi būdami kļuvuši pazīstami krievu literatūrā un zinātnē, civilajā un militārajā dienestā nesaskata vāciešus. Tādā veidā «Kreuzzeitung» atsakās atzīt cēlumu un ticību par tautības pazīmi, bet par mērauklu ņem politisku piederību. Mēs no savas puses, kā zināms, esam vienmēr bijuši pārliecināti par šīs uztveres pareizumu un esam vienmēr izteikušies pret nelāgo uzskatu, ka krievu valsts pilsoņi sastata neatkarīgu un savā starpā svešu tautu aglomerātu. Vienmēr esam cīnījušies pret šiem rupjiem un fanātiskajiem maldiem, kas vārdu «krievs» uzskata par līdzvērtīgu vārdam «pareizticīgais». Tāpat arī vienmēr ar vārdu «krievs» nav domāts slāviskais cēlums. Vienmēr esam apgaļvojuši, ka krievu pavalstnieki ar to arī eo ipso ir krievi. Vārdu «krievs» attiecināt tikai uz krievu cēluma cilvēkiem būtu jau tāpēc vien neprāts, ka krievu tautas cilts nemaz nav. Ir slāvu cilts, vācu cilts, bet par krieviem apzīmē tautu, kas vēstures notikumu gaitā izveidojusies no dažādiem elementiem, to starpā arī vācu.

Mēs atkārtojam, ka bija ļoti patīkami atrast «Kreuzzeitung» slejās mūsējiem tik līdzīgus izteiktus uzskatus. Un mūsu prieku nemaz nemazina tas, ka minētais uzskats šai avīzei ir pilnīgi jauns. Vēl nesen «Kreuzzeitung» līdz ar veselu baru citu avīžu prasīja Baltijas «vācu» patstāvību un runāja par vācu apspiedējiem «krieviem». Lielā partija, ko pārstāv «Kreuzzeitung», ne vien atbalstīja ar tādu sir-

snību par krieviem nosaukto pavalstnieku atsvešināšanos, bet rūpējās, lai šī atsvešināšanās vēl pastiprinātos. Atšķirība ticībā un ciltī, ar ko pēc visjaunākajiem «Kreuzzeitung» uzskatiem tautības noteikšanai nepietiek, vēl nesen noderēja par likumīgu pamatu nacionāli politiskai autonomijai. Jaunie vienības aizstāvji vēl vakar sludināja šķiršanu un antagonismu krievu valsts sastāvā. «Kreuzzeitung» spērusi jaunu soli svešā ceļā, un nav liela nelaime, ja šis solis nebija sperams bez neērtībām un svārstībām! Tā saka: «Mēs nožēlojam, ka mūsu raksts, kas pamatojas uz loģiku, piedzīvojumiem un nacionālu politiku, nav parādījis vienā no lielākajiem un izplatītākajiem krievu preses orgāniem, kāpēc tam var būt tikai neliels lasītāju skaits. Mēs to vēl jo vairāk tāpēc nožēlojam, ka lasītāju masa Krievijā nav pietiekami izglītota, lai sevī veidotu pārdomātu spriedumu, lai visu, ko tai sniedz, nesaņemtu par skaidru naudu. Lai kā orākulam neticētu modernajiem preses orgāniem, kam vairāk polemizēšanas spēju kā nopietnas vēsturiskas un politiskas izglītības un kas savai publikai nesniedz to, kas vajadzīgs vai derīgs, bet gan tikai to, ko tā prasa. Pūlis reti grib sev derīgo; tam patīk glaimi, patīk tas, kas ierosina nacionālo lepnumu, lai arī šo pašu par sevi teicamo un likumīgo lepnumu saviļņoja tikai ar miglas tēliem. Uzskatīt Krievijas Baltijas provinču iedzīvotājus par nekrieviem būtu tikpat loģiski kā atrast starpību starp lielkrieviem, maz- un baltkrieviem. Tā specializējot, varam viegli pie tā nonākt, ka īstenā Krievija paliek tikai Maskava un tās apkārtnē —niecīga grupa tagadējiem Krievijas 70 miljoniem! Tāpat būtu, ja, līdzīgi skaitot, Prūsijas visus poļus, židus uzskatītu par neprūšiem vai Austrijā par neaustriešiem visus tos, kas neapdzīvo Austrijas erchercogisti. Ar tādu skaitīšanu un tādām tabulām nenonāksim pie cita rezultāta kā nacionāla naida vienas un tās pašas valsts saimē.»

Acimredzot «Kreuzzeitung» te kādu apvaino, un liekas,

ka tā ir pašas «Kreuzzeitung» agrākā darbība. Sākumā šī avīze mūsu Baltijas piekrastes privileģētās kārtas, runādama par to tiesībām uz īpatu stāvokli krievu valstī, uzskatīja par vācu tautas sastāvdaļu. Tad tā nebija nopietnas vēsturiskas un politiskas izglītības augstums, kas mums par lielu prieku tagad saņemts. Uz zemākas pakāpes stāvēdama, no kuras tā tagad laimīgi izkluvusi, «Kreuzzeitung» tāpat agrāk vienā un tajā pašā politiskā saimē radīja nacionālo antagonismu, sarūgtinājumu un pārpratumus un acīmredzot saviem lasītājiem, Vidzemes un Igaunijas muižniekiem, nesniedza to, kas derīgs, bet gan to, kas patīkams. Agrākai «Kreuzzeitung» attieksmei pret mūsu Baltijas provinču jautājumiem ir visas tās pazīmes, ko tai tagad ienācis prātā attiecināt uz «lielām modē nākušām krievu avīzēm».

Tagad, uzņēmusies aizstāvēt krievu nācijas vienību, «Kreuzzeitung» vēl īsti nesaprot savu stāvokli un nenošaidro, kur tai šīnī jautājumā meklēt sabiedrotos un kur pretiniekus. Aiz veda paraduma tā polemizē ar to krievu preses daļu, ar ko tagad apvienojas, bet ar ko līdz šim dzīvoja naidā. Mēs jauno iesācēju nevērtēsim pārāk stingri, jo tas vēl nespēj īsti iejusties savā lomā. Pietiek aizrādīt uz to, ka tagad ne tikai «modernie krievu preses orgāni» prasa, lai visus mūsu robežprovinču iedzīvotājus, krievu pavalstniekus, atzītu arī par krieviem. Beidzot, jāierobežo to krievu aizspriedumi, kas citus savas valsts pilsoņus uzskata par svešiniekiem, ārzemniekiem. Tas pats attiecas uz tiem vāciešiem, kas šiem aizspriedumiem deva vielu, prasīdami sev īpatas eksistences tiesības valstī, kas ir naidīgi valsts attīstībai un reformām un neiederas valsts vienībā.»

Tiktāl krievu «Maskavas Avīze». Skaidrības labad paklausīsimies bez komentāra, ko par tikko pārrunāto tematu saka «Berliner Nationalzeitung». Šai lapai 1871. gada 31. maijā no Pēterburgas raksta:

«Vācu tautības un ārzemnieku skaits virsnieku un ģenerāļu starpā armijā nemaz nav tik liels, kā «Balss» min un kā atreferējusi lielākā daļa ārzemju avīžu. «Balss» laikam skaitījusi visus vārdus, kas neskan nacionāli, un tikai tā aplēsusi milzīgi augsto nekrievu procentu. Bez Baltijas provincēm visā Krievijā ir milzum daudz citādi skanīgu vārdu, kuru nesēji tomēr ir caurcaurim krievi un nejut ne mazākā sakara ar Baltijas provinču vāciešiem. Tie ir to ārzemnieku pēcteči, kas vairāk kā pirms 150 gadiem devās Krievijas iekšienē, tur saradojās ar tīrasinīgām krievu ģimenēm, pieņēma krievu ticību un pilnā mērā identificējās ar nacionālajiem virzieniem. Viņus praktiski uzskata tāpēc par pilnīgiem krieviem, un palaikam tie vāciski tikko prot. Daudzi no viņiem pat nacionālāki par īstajiem krieviem, un tiem panslāvistu starpā liela nozīme, kā, piem., Hilferdingam (šejienes panslāvistu labdarības komitejas prezidentam), Orestam Milleram un citiem. Pierādījumam, cik maz krievu armijā patiesi krieviska elementa, varam minēt tikai to, ka vācu valodu virsnieki un ģenerāļi prot tikai mazā mērā. — Opozīcija pret vācu elementu kā tādu pie tam noteikti mazinās, un tāpēc pilnīgi nepamatoti kaut ko vēl vienmēr ievērot, kas teikts par «īgnumu, naidu un bailēm». Patiesībā Krievijā ir tikai trīs vīri, kas vāciešus nemīl, — Katkova, Krajevskā un Trubņikova kungs, kas vada «Maskavas Avīzi», «Balsi» un «Biržas Avīzi». Apstākļi tomēr tā mainījušies, ka šinīs kungos, ja viņi grib par vāciešiem lamāties, neviens neklausās. Lielā publika vairs nevēlas polemiku pret vāciešiem, tai jau pilnā mērā pietiek. Noguruši būt saucēji tuksnesī, minētie kungi kļūst maigāki un Katkovs pat tik acīm redzami, ka nesen sarakarā ar kādu vācu pateicības dievkalpojumu Maskavā («Mask. Av.» 101. nr.) sāk uzvesties par vācu labvēli un aizgādni. Viņš aizrāda, ka svinībām bijis stingri reliģiozs raksturs, ka reliģiozais prieks par atkal iestājušos mieru Eiropā ir katra krievu pavalstnieka cienīgs.»

Krievu «Maskavas Avīze» par jaunlatviešu centieniem

Liekas, ka kāds labs draugs tā saucamos «jaunlatviešu» centienus šai lapai tikko denuncējis kā bīstamus un valstij kaitīgus. Citādi nav saprotams 1871. gada 58. numurā iespiestā ievadraksta tonis. Raksts skan šā:

«Mēs dzīvojam negaidītu notikumu laikā. Vai lasītāji zina, kas attieksmē uz nacionālo politiku ir bīstamākais jautājums Krievijā? Vai Krievija zina, no kuras puses tai draud separātisms, kā apspiešanai enerģiski jāsāk rīkoties? Teiks: poļu jautājums, bet tā jau veca lieta, par ko neviens vairs nedomā. Poļu jautājuma jau nemaz nav bijis, tikai ultrakrievu partija tādu izdomājusi. Jūs domājat: vācu jautājums Baltijas provincēs... Sargaities! Nedomāriet nekā tamlīdzīga, aizveriet acis un aizbāziet ausis. Tāds jautājums nav bijis un arī nekad nevar būt; to izdomājuši tikai demagogi un komunisti. Nu, kas tad ir visbīstamākais jautājums? Jūs nekad neiedomāsieties, kur ir briesmas Krievijai, ja parastā veidā noritēs Jūsu domu gaita. Bet darait to neparastā veidā, nerūpējieties par to, kas acu priekšā, ļaujiet veselajam saprātam klusēt, un — Jūs atradīsiet vēlamo. Jautājums, kas prasa ļoti enerģisku rīcību, ir latviešu jautājums.

Kurzemes un Vidzemes guberņā dzīvo tauta, kam nekad nav biis savas politiskas organizācijas, kas agri nokļuva no Vācijas nākošo bruņoto ienācēju varā, pārvērzdamās viņu vergos. Verdzība pasargāja latviešus no ģermanizācijas, un tagad, ieguvuši krievu pilsoņu stāvokli un atklāti uzstādamies, latvieši apgalvo, ka Baltijas provinces neesot vācu. Latvieši ir tik bezkaunīgi naīvi, ka neatzīst Baltijas vāciskos pamatus. Viņi negrib būt Vācijas dēli, lai arī cik tas būtu izdevīgi, — viņi grib būt latvieši un balstās savas tautas kopības sajūtās. Vai tāds latvieša jautājums nav bīstams? Nav tas svarīgi, ka latviešu tautībai nav

nekādu separatisma elementu, ka latvieši simpatizē Krievijai un ka viņi, pareizi saprazdami savas vajadzības, prasa, lai krievu valoda arī viņu dzimtenē kā valsts valoda būtu noteicēja. Arī tas vēl nekā neizsaka, ka viņi pēc tā tiecas, lai būtu zem tiem pašiem likumiem, kas visai Krievijai. Taisni tāpēc (tā domā Rīgā) viņi rada bīstamu jautājumu, pret ko nopietni jāuzstājas. Rīgā nodibinājusies latviešu literārā biedrība, un, lūk, Katnera, Boka un Širrena mācību piekritēji, kas grib krievu valdībai noliegt citādi ar sevi runāt kā vāciski, tagad aizrāda valsts varai uz nabaga latviešu biedrību kā uz kaut ko bīstamu. Ir tiesa, savā šaurajā darbības apjomā latviešu biedrība neapstrādā vis vācu, bet gan latviešu valodu un tira to, atmezdama ģermānismus. «Fürst» vietā latviski tagad saka «Knes» un «Weichsel» vietā «Wisla» un tā tālāk. Jaunlatvieši rīkojas vēl bīstamāk: izdomā jaunus vārdus un ar tiem atvieto no vācu valodas aizgūtos vecos. Vai tas nav pietiekams pierādījums separatisma virzienam, pret ko uzsākama enerģiska vajāšana? Vēl vairāk: Rīgā nodibināts latviešu teātris, kas izrāda arī krievu skatuves gabalus, latviski tulkotus vai oriģināla valodā. Šis jaunums kļuvis tik liels, ka ne vien Rīgā, bet arī citur latviešu starpā radusies interese par dramatiskiem priekšnesumiem. Vai tā nav skaidri saredzama ļaunprātība? Kāpēc latvieši netēlo vācu gabalus?

Ja lasītāji spriedīs no parastā viedokļa, tad viņi teiks, ka mūsu nacionālās politikas dēļ latviešu tautības attīstībā nav nekāda ļaunuma, bet ka, vērā ņemot Baltijas provinču sevišķo stāvokli, vēl par to jāprieccājas. Pēc parastā ieskata latviešu centieni rada valni pret ģermanizāciju, kas Krievijai atsvešina Baltijas provinces. Šis valnis gan bez atbalsta nav pietiekami stiprs, jo tur viss, nesastopot nekādus šķēršļus, strādā ģermanizācijai: skolas, administrācija, pilsētas, turienes aristokrātija, garīdzniecība. Dzimtās valodas skaņas cilvēkam ir patīkamas. Agrāk katrs latvie-

VALODNIECĪBA

UZ KO LATVIEŠU TAUTA VAR LEHOTIES?

(1874)

Pēc vecu laiku ieradumiem vēl daudzi no vairāk mācītiem latviešiem domā, ka latviešu mazai tautiņai, kurai trūkst bagātība un pa lielai daļai pat krietnie tikumi, kas pie sen svabadām un lielām tautām atrodas, — ka latviešiem nav nekā, uz ko tie īpaši var lehoties, un ka jau tādēļ nav vērts turēties pie latviešiem, bet gēd no tiem atšķirties, tiem griezt muguru un piešķirties pie diženām lielām tautām, tik drīz cik tas ir izdarāms.

Tādēļ uzrādīšu šē īsumā uz vienu lietu, kas liekas maza, bet nebūt nav tāda, kad to labi ievēro. Tā ir latviešu ortogrāfijas pārlabošana mūsu dienās, ar ko patiesi pie mums tik žigli un veikli steidzas uz priekšu, cik vien tauta var panest. Vēl, zināms, daudz īstas pārlabošanas nebūt nav pilnīgi ieviestas, bet taču ir pilna cerība, ka ievēšana izdosies.

Šinī lietā sāk latviešu tauta lielu soli pakāpt tālāk nekā dažas lielas tautas. Mazs laiks ir pagājis, kur vēl rakstīja par Riemeiem, Englanderiem, Eistreiķeriem un citiem tādiem derriem un nerriem, kas nemaz nebij pēc mūsu

valodas dabas, bet kas taču iesākumā pat valodas pratējiem izlikās kā neizdzēnami viesi, jo kas varēja cerēt, ka mazā latviešu rakstnieku pulciņā atradīsies diezgan dūšas un vienības gara uzņemti un laimīgi galā vest to grūto karu pret pašu un citu veciem ieradumiem, sev nastu uzlikti, lai pēcāk visiem un visai rakstniecībai caur to labums celtos. Un tagad — ne vien tie, bet arī jau dubultnieki ir aizraidīti un pat «lops» top ar tik daudz burtiem, cik tam kāju ir, rakstīts; garo h-asti vairs neliek cienā un godā, kad tā arī daudz resnāka un kuplāka būtu, nekā vecu laikam lohpan bij. Šinī lietā pieder «Baltijas Vēstneša» redakcijai it liela slava, jo tādas svarīgas pārgrozīšanas var tikai tad ievest, kad papildinām izplatītas avīzes tās sāk izlietāt, nebīdamies par lielu darbu iesākumā un par tām daudz pretestībām lielākā, visvairāk maz mācītu, lasītāju starpā pirmajā laikā.

Vāciešu un krievu un gan drīz tāpat arī angļu un franču mācītu vīru starpā atrodas labs pulciņš tādu, kas ļoti gribētu svarīgas pārlabošanas savā ortogrāfijā ievest. Bet tiem neizdodas. Tie dūšīgākie* gan iesāk, izdod vienu vai otru rakstiņu labākajā ortogrāfijā, bet lielākas avīzes to nepieņem, un tauta paliek pie vecā — savai rakstniecībai par skādi. Vācieši vēl raksta visus substantīvus (lietas vārdus) ar lieliem burtiem, kas dara veltīgu raibumu, kāds citās valodās neatrodas; tāpat iet ar veltīgiem dubultniekiem; ar garuma zīmēm e (die, sie, nie) un h (ihm, ihr) un dažās citās lietās.

Krievi nevar un nevar atsvabināties no veltīgā burtu ъ, pēc konsonanta, vārda galā; pat studenti universitātēs vietām nezina, vai jāraksta е, ѣ, viens raksta

* Tādi pie vāciešiem bij jau priekš simts gadiem slavenais Klopštoks, pēcāk brāļi Grimmi, daži profesori, zinātnības akadēmijas u. c.; tie arī grib ievest latīņu burtus vācu rokrakstos un grāmatās — kas pie latviešiem rakstos jau ir, bet grāmatās vēl gaidāmi.

проектъ, оtrs проектъ, un tā joprojām. Ap 1860. gadu sapulcējās Pēterburgā lielāks rakstnieku pulks un nosprieda bargu (varbūt par daudz bargu) tiesu par ъ, ъ, э un citiem veltīgiem atlikumiem no veciem laikiem. Bet kas notika? Rakstnieki, kam lielās avīzes piederēja, neiedrīkstējās izlietāt to, ko paši sapulcē bij par labu atzinuši; katrs bijās viens pats iesākt jaunu lietu, ar to sev nastu uzlikt un varbūt dažus lasītājus aizdzīt, kam jauna ieviešana nepatiktu. Un tā spriedums vēl šodien netop izlietāts. Svarīgākie rakstnieki to nožēlo, bet negrib iesākt ar jaunievešanām vieni paši — lai gan «Balt. Vēstneša» labo priekšzīmi tiem lieku priekšā.

Gan nevaram liegt, ka ar laiku krievu un vācu ortogrāfijas kaut drusciņ taču pārlabojas, bet tas notiek par daudz lēni. Pie latviešiem iet labāki, un uz to tie var lepoties. Visi, kas šinī svarīgā pārlabošanas lietā veikli un dūšīgi ņem dalību, pelnī pateicību no tautas, visvairāk skolotāji un redaktori, kam pūlīņš jo liels pie šīs jaunievešanas.

PRIEKŠVĀRDI «KRIEVU-LATVIEŠU-VĀCU VĀRDNĪCAI»

(1872)

a) KRIEVU VALODĀ

(Tulkots)

Ar Tautas apgaismes ministrijas naudas pabalstu pirmo reizi iespējams publikas ricībā nodot vārdnīcu (sāktu jau 1867. gadā), kas, no vienas puses, atviegloš krievu ierēdņiem, virsniekiem, tirgotājiem un rūpniekiem iepazīties ar

latviešu valodu, bet no otras — pamudinās latviešus mācīties krievu valodu.

Sākumā domāju par nelielu krieviski-latvisku vārdnīcu, kas apmierinātu visnepieciešamākos prasījumus. Pēcāk izrādījās lietderīgi ievērojami paplašināt nodomātā darba apjomus, pievienojot krieviski-latviskajai vārdnīcai vācu nodaļu, sevišķi tāpēc, lai precīzāk varētu izteikt latvisko un pa daļai arī krievisko vārdu nozīmi, ņemot palīgā valodu, kas ilgstošā literārā lietājumā guvusi iespēju noteikti apzīmēt abstraktus jēdzienus. To darot, bija jādomā ne vien par latviešu valodas tagadni, bet arī par tās tuvāko nākamību, pie kam reizēm nebija iespējams izvairīties diezgan grūtā un nepateicīgā uzdevuma radīt jaunvārdus, sekojot mūsaiiku labāko latviešu literātu paraugam. Ir tiesa, pat angļu, franču, vācu, bet vēl vairāk krievu valodā pastāvīgi rodas vairāk vai mazāk izdevušies jaunvārdi, no kuriem daži paliek lietājumā, bet daži maina savu nozīmi. Latviešu garīgās pasaules apmēri un līdz ar to arī valoda tagad mainās daudz lielākā mērā kā minētajām lielajām tautām.

Akadēmiķa Videmaņa 1869. gadā izdotajam igauniskivāciskajam leksikonam, kas nav paredzēts praktiskām vajadzībām (pie tam ar pārāk augstu cenu — 7 1/2 rbļ.), citi uzdevumi, par kuriem teikts priekšvārda VII lappusē: «zinātnes prasījumiem pilnīgi atbilst pēc iespējas pilnīgs krājums izteicienu, kas izskaidroti visu nāciju lingvistiem pieejamā valodā».

Līdzīgi krieviski-zviedriski-somiskajai rokas vārdnīcai, kas pēc visaugstākās pavēles 1851. gadā iznākusi Tavastgusā, kur zviedru valodai lietāti latīņu, bet somu valodai gotu (jeb vācu) burti, arī šinī leksikonā krievu, latviešu un vācu vārdiem lietāti krievu, latīņu un gotu burti. Izgatavot pietiekamā daudzumā kursīvos latīņu burtus (kādiem latvieši raksta, kamēr grāmatas palaikam iespiež gotu rakstībā) prasija diezgan daudz izdevumu,

tomēr palīdzēja izdarīt dažas pārmaiņas ortogrāfijās, ne vien lai uzlabotu latviešu rakstību, bet arī lai tuvinātu latviešu un krievu ortogrāfiju. Vēl lielāks abu ortogrāfiju tuvinājums vai beidzot kirilicas lietājums latviešu valodā izrādījās neērts, ievērojot vārdnīcas tuvākos mērķus, bet sevišķi jau diezgan attīstīto latviešu literatūru.

Par vārdu izrunu latviešu valodā īsumā sakāms sekošais:

- 1) Akcents vienmēr uz pirmās zilbes.
- 2) Latviešu o vienmēr izrunā stiepti, pie tam kā ua vai oa.
- 3) ee arī ir garš, un to izrunā kā **ѣ** vārdā **м ѣ** сто (miests).
- 4) ģ, ķ, l, ņ, r kā **гъ, къ, лъ, нь, рь**.
- 5) s kā c, bet z kā з. Vācu burtiem iespēstajās grāmātās līdz šim bieži lietāto burtu s=c apzīmē īpati, pielāgojoties vācu ortogrāfijai (**ß, ss, s**), kur s vienkārši apzīmē ar s un S. Tāpēc krievu vārds **сажень** un latviešu **sahdscha** raksta īpatā veidā: **Ssashen, sahdsha**; šis veids Vācijā ir savāds un nesaprotams, un to pēc neliķa Kepena priekšlikuma pieņēmuši Krievijas vācieši.
- 6) Burtu h lietā kā latvieši, tā vācieši; to pēc vokāla tanī pašā zīlē neizrunā, jo tas ir tikai iepriekšējā vokāla garuma apzīmējumam.
- 7) **sch, sch, tsch** atbilst burtiem **ж, ш, ч**.

Bez tam nebūs lieki atzīmēt vēl šādas latviešu valodas īpatības.

Latviešiem ir tikai vīriešu un sieviešu kārtā; vīriešu kārtas nominatīva galotne palaikam ir -s.

Latviešiem ir savstarpējie* lietvārdi, piem., **mocišana** — **mocišanās** — savstarpēja mocišana jeb **sevis mocišana**.

Latviešiem — lai gan vācu zinātnieki vēl nesen to noliedza — ir diezgan daudz darbības vārdu, kas apzīmē gan

* *Redīgētāja piezīme. Savstarpējie-atgriezeniskie lietvārdi.*

pabeigtu un nepabeigtu, gan arī daudzreizīgu darbību (iet, staigāt, brēkt, brēkāt, brēkulēt, bez tam brēcināt).

Latviešu valoda ar savu sintaksi daudz tuvāka krievu valodai nekā vācu; tas pats sakāms arī par vārdu sastāvu un saknēm. Somu un maģāru valodai radniecīgā igauņu valoda spilgti atšķiras kā no latviešu, tā arī no krievu un vācu valodas.

Tā kā šai vārdnīcai ar visu sīko iespiedumu tomēr lapušu skaits pārsniedz ministrijas noteikto, tad nevarēju pievienot nodomāto pielikumu par latviešu un krievu valodas tuvo radniecību, bet gan tikai īpašvārdu sarakstu, īpaši to, kas attiecas uz Latviju.

b) Latviešu valodā

Par latvisku ortogrāfiju jeb riktīgrakstību šinī vārdnīcā še īsumā mums jāpiemin, ka tādu visiem rakstīt prazdamiem latviešiem pazīstamu latīņu burtu sagatavošana, kādi burti še vārdnīcā latviešu valodai īpaši ir lietā likti, ko jau līdz šim latvieši rakstišanai lietā, izmaksāja labu tiesu naudas. Bet ar tādu burtu palīgu bij iespējams pakāpt labu soli uz priekšu pie latviešu ortogrāfijas pārļaušanas. Negribēdami tik lielu un raibu pārgrozīšanu pieņemt, kā Bilenšteina kungs savā latviskā gramatikā ir ievēdis, mēs mēģinājām tikai dažas lielākas rakstības vainas atņemt. Tādēļ mēs

1) pārgrozījām burtu s un z apzīmēšanu. Līdz šim apzīmē pirmo ar strīpīti caur garo s; bet mēs še, kā lasītājs redz, apzīmējam otru, kas septiņ- vai desmitreiz retāk atrodas latviešu valodā*. Vācu valodā ir citādi; tur vārdu un zilbju iesākumā un vidū tikai z vien atrodas un tādēļ vārdu vidū nozīmē reti atrodamo s ar īpašu zīmi ß vai

* Redīgētāja piezīme. Sai vārdnīcā z burtam lietāts š.

ss; tikai vācu vārdu vai zilbju galā daudzkreiz liek īso s (p. pr., das, muß, ausessen), kas tādā izsauksmē kā šē mūsu s.

2) Latviešu o pastāv iz u a jeb oa un ir tādēļ arvien garš vokālis, it kā dubultvokālis ee, tādēļ tam garuma zīmi h klāt pielikt ir tikpat vērtīgi, kā vācu «und» rakstīt pēc vecas modes «vundt». Svešu valodu vārdos, kamēr tie vēl nav tik daudz valkāti kā Roma, mode u. t. jpr., skan o tāpat kā svešās valodās, bet šī skaņa latvietim jāiemācās īpaši, kā jau katrai tautai jāiemācās svešus vārdus riktīgi izsaukt; tur pazīstamo īsuma zīmi pieņemt un rakstīt «Jordana upe» — it reti būs vajadzīgs.

3) Daudz citās vietās arī vajadzētu ar laiku atmet garuma zīmi h; bet šē vārdnīcā nedrīkstējām to uzreiz atmet, lai nenāktu jukšana — visvairāk tādēļ, ka

4) dubultus konsonantus latviešu vārdos visus atmetām, kur caur to jukšanu nevar nākt un valodas skaidrums un kuplums caur to netap mazināts. Ceram, ka šīnī vārdnīcā, pie kuras sagatavošanas Brīvēzēnīēka (Treuland) kungs vislielāko darbu ir izpildījis (arī nelaiķa Spāģis, tagadējais Maskavas students Kalniņš, Laubes Indriķis Jelgavā un citi šē un Kurzēmē pie šī lielā darba ņēma dalību) un caur neapnikušu pūliņu tautas goda piemiņu īsti pelnījis, — ceram, ka šē tikai reti lasītājs atradis šos likumus neizpildītus it pilnīgi.

Pie svešiem vārdiem ir daudz vietās latviešu valodā pielikta klāt īsa izskaidrošana, kas, zināms, nevar visur pilnīga būt. — Cik bij iespējams, latviešu vārdos ir Kurzemes, Vidzemes un Vitebskas dialekti ieņemti; veci, tagad nederīgi vārdi (kā Eistreibēru zeme, t. i., Austrija) ir atmeti; šur tur arī notīgi jauni vārdi ir pieņemti — taču nevaram lielīties, ka visur to riktīgāko vīzi trāpījuši; neviena mums pazīstama vārdnīca nav bez dažām neliečzamām vainām.

Liela pateicība nākas valsts skolu ministrijai, kas ar naudas palīdzību par to gādāja, ka šī vārdnīca varēja

iznākt latviešiem, kas krieviski, un krievi, kas latviski grib mācīties, par labu.

c) VĀCU VALODĀ

(Tulkots)

Šis pirmās krieviski-latviski-vāciskās vārdnīcas apstrādājums radīja dažādas grūtības, ko nevar teikt par līdzīgiem vāciski-latviskiem un latviski-vāciskiem darbiem, jo tiem jau ir priekšteči — 1777. g. iznākušā Langes un 1789. g. iznākušā jau plašāka Stendera vārdnīca.

Līdzīgi 1851. g. Tavasthusā oficiāli izdotajam krieviski-zviedriski-somiskajam leksikonam, arī te lietāti krievu, latīņu un vācu burti. Visiem rakstīt prātējiem latviešiem labi zināmie latīņu burti lietāti pa daļai valodu labākai atšķirībai, pa daļai aiz dažiem jauninājumiem ortogrāfijas vienkāršojumā. Latviešu literārās biedrības Magazinās jau pirms gadu desmitiem vāciešu un latviešu izteiktais uzskats, ka krievu alfabēts latviešu valodai piemērotāks nekā vācu, varēja šinī vārdnīcā latviešu vārdu rakstību krievu burtiem varbūt vienīgi sagatavot, bet ne tieši būt tam par iemeslu. Tautas apgaismes ministrijas uz manu ierosu 1866. g. izdotsis «Latiškijs-russkijs bukvar, sostavlen A. Pličem i S. Safranobim» rāda, cik raiba un nevarīga kļūst latviešu rakstība krievu burtiem, ja grib apmierināt stingri zinātniskus prasījumus. Citi kungi (Rīgā, Viļņā u. c.) ikdienas vajadzībām lietā gan vienkāršāku rakstu veidu, kas tomēr rada tik spilgtus nepareizumus un grūtumus, kas viegli varētu leksikonu padarīt nelietājamu.

Skaita ziņā tik nedaudzo Prūsijas lietuvju tautības iedzīvotāju praktiskajām vajadzībām pašlaik Fr. Kuršats Hallē izdod ļoti plašu vāciski-lietuvīšu vārdnīcu (A līdz Fr aptver jau 464 lpp.). Šī literārā rūpība

Prūsijā, zināms, veicina gan mazo tautu valstisko un sabiedrisko labklājību, bet reizē ar to arī mazo valodu izmiršanu, kamēr tās Krievijā bez kādiem literāriem palīdzekļiem relatīvi pastāv visilgāk. Pie mums 1869. g. iznākušā Vīdemaņa igauniski-vāciskā vārdnīca domāta vienīgi zinātniskiem nolūkiem. Latviešiem ļoti noderīga būs Neikena kopā ar mani 1855. un 1856. gadā iesāktā, bet it sevišķi Ulmaņa apstrādātā pašlaik iespiežamā latviski-vāciskā un vāciski-latviskā vārdnīca gan tikai attieksmē uz vācu valodu, kamēr krievu valodas sevišķā vajadzība latviešiem ir ārpus katrām šaubām.

Pašlaik manā rīcībā ir tikai viena recenzija par Kuršata vārdnīcu. Tur par sevišķu nopelnu atzīmēts Kuršata laimīgais ķēriens atzīmēt zināmus lietuvju valodas īpatos darbības vārdus par «rezultatīviem». Kāds piemērs paskaidros vācu lasītājam šo īpatību: vācu teikumu «er stieg auf einen Berg» varot lietuviski tulkot ar «lipo ant kalno» un «uzlipo ant kalno» (latviski acīmredzot ar «kāpa uz kalnu» un «uzkāpa uz kalnu»). Te laikam vienkārši runa par priedēkli uz-, krievu *вс-* (*вс*), un visa īpatība zūd, zinot un cienījot šo valodu radniecību ar krievu valodu. Arī Bilenšteina 1863. gadā izdotās latviešu gramatikas 5. lappusē atrodam izskaidrojumu, ka latviešu un lietuvju valoda atšķiroties no slāvu valodām ar to, ka nepazīstot ilgstošas un neilgstošas darbības atšķirību. Sekošie lielā daudzumā atrodamie piemēri tomēr runā skaļu valodu: iet, staigāt; kliegt, klaigāt; lēkt, lēkāt; brēkt, brēkāt; liet, laistīt; bērt, bārstīt; mest, mētāt; siet, saistīt utt.; daudzie mākslīgi izgudrotie jaunie apzīmējumi gan šos vārdus sakropļo līdz nepazīšanai. Tā spriežot, nebūtu grūti noliegt jebkuru līdzību starp krievu *земля* un *сено* un latviešu zeme un siens. Šī piezīme, protams, nav domāta, lai mazinātu minēto kungu nopelnus. — Kuršats, starp citu, kā recenzijā lasāms, neatzīst dažus svarīgus Šleihera pie-

nēmumus, Klaipēdas dialektam piešķir ļoti šauras robežas, neatzīst arī apzīmējumu «augš- un lejaslietuvju» utt.

Sie atgadījumi tālē lai būtu par atvainojumu, ja lasītājs, nerunājot par atsevišķām kļūdām, šinī vārdnīcā daudz ko atradis citādā uztverē, nekā citi mācījuši un apgalvojuši.

Se pateicību izsaku akadēmiķim Kunikam un Preisa kungam Pēterburgā par literāriem palīgīdzekļiem, līdzstrādniekiem Laubem Kurzemē, Kalniņam u. c. un nelaiķim Spāģim Maskavā, bet it sevišķi šī leksikona galvenajam apstrādātājam Brīvzemnieka (Treilanda) kungam.

Maskavā 1871. gada 2. decembrī

PAR JAUNO «JŪRNICĪBAS VĀRDNĪCU»

Ir zināms, cik grūtību un pat nelaimes mūsu jūrbraucējiem jācieš, pā ārzemēm braukājot, caur to vien, ka viņi nespēj sarunāties svešās valodās. Dēļ šīs nebūšanas novēršanas Maskavas jūrniciības biedrība bija jau no savas pastāvēšanas paša iesākuma sākuse aizrādīt uz to, ka vajadzīgs gādāt par jūrniciības vārdnīcas izdošanu. Vakara Eiropā pastāv jau vairāk nekā 50 tādu vārdnīcu, bet, kad tanīs nedz krievu, nedz latviešu valoda neievērota, tad mūsu jūrniekiem tās maz varēja līdzēt; arī citā ziņā viņas bija ne visai derīgas — viņas bija vai pārāk plašas un tādēļ ļoti dārgas, vai arī pārāk nepilnīgas. Par visderīgāko starp viņām tapa atzīta Kanna vārdnīca, un pēc šīs tad arī Valdemāra kungs lika sastādīt augšā minēto «Jūrniciības vārdnīcu» ar krievu un latviešu valodas un dažādu izskaidrojumu un zīmējumu pielikšanu. Vārdi un teikumi salikti tādā pašā kārtā un zem tādiem pašiem numuriem kā Kanna vārdnīcā. Caur to mūsu jūrniekiem, kaut arī viņi nevienas pašas ārzemju valodas neprastu, ir iespējams par jūrnieku vajadzībām sarunāties ar visām tām deviņām tautām, kuru valoda viņu vārdnīcā atrodas. Viņiem vajag

svešiniekam tik uzrādīt uz jautājieni vai atbildi savā vārdnīcā un dot viņam to izlasīt paša valodā. — Katram būs saprotams, no cik liela svara priekš mūsu jūrbraucējiem tāda vārdnīca.

Pie latviešu daļas sastādīšanas, kā Valdemāra kungs liecina, viņam visvairāk palīdzējuši jūrskolu skolotāji: K. Dāls Ainažos un J. Breikšs Mīlgrāvī pie Rīgas.

Bez tam atronas šai vārdnīcā naudu, mēru un svaru salīdzinājumi, kursa tabeles, svarīgāko karogu zīmējumi un apraksti, kuģu formas un zēģeļu un takelāžas nosaukumi. Tālāk ir izskaidrojumi par čarterpartijām, konnasamentiem, lādiņiem, protestu un avāriju (kuģa skādēšanos); tāpat čarterpartiju un konnasamentu piemēri krievu, angļu, vācu un itāliešu valodā. Beigās ir krievu konsulu liste svešās zemēs līdz ar pamācību, kā šī vārdnīca lietojama.

Maskavas jūrnieceības biedrība nosprieduse no «Jūrnieceības vārdnīcas» dāvēt katram pa eksemplāram, kas jūrskolā eksāmu noliceis; pirmā laikā arī pat tādiem, kas eksāmu tik priekš kabotāžu jeb piekrastes braukšanām turējuši. — Grāmata tiek pārdota par 2 rbļ. eksemplārs.

Vācu priekšrunā, kuru, kā Valdemāra kungs augšā raksta, arī Hamburgas jūrnieku avīze «Hansa» nodrukājuse, atrodas ziņa, ka šim brīžam civilizētā pasaulē starp vienu miljonu jūrnieku esot līdz 60 proc. angļiski runātāju, 8 $\frac{1}{2}$ procentes piederot dāņu—norvēģiešu valodai, 4 proc. zviedru, 6 proc. vācu (lejas izloksnē) un 2 proc. holandiešu valodai, kopā līdz 80 proc. Romāņu valodām pieder 16 proc., proti: itāliešiem 6, francūžiem 5, spāniešiem 3, portugāliešiem 2 procentes; grieķiem ir itāliešu komanda. Krievijas tautu valodām pieder tikai kādas 3 procentes, proti: krieviem 1, piņņiem jeb somiem $\frac{1}{2}$ —1, latviešiem $\frac{1}{5}$, igauņiem $\frac{1}{5}$, un tas atlikums kādiem grieķiem Dienvidkrievijā un nedaudz vāciešiem.

(Baltijas Vēstnesis, 1881, 11. febr.)

DABAS ZINĀTNES

VAI DABAS ZINĀTNĪBAS IR VAJADZIGAS LATVIEŠU LASĪTĀJU LIELĀKAI DAĻAI?

(1888)

«Ko Jūs tagad tā mociet bērnus skolā un lasītājus avīzēs un grāmatās ar saviem jaunizdomātiem piziķiem un ķēmiem? Vai tad nu neatrodas skolām, avīzēm un grāmatām citas, vieglāki saprotamas un vairāk patīkamas ziņas, ko var pasniegt cilvēka prātam un laika kavēklim par labu?»

Tā vēl tagad laikam patiesi runā mājās daudz gudru, godājamu vīru, un viņu domām pilnīgi piekrit mātes, kam jaunlaiku mācības par fiziku un ķīmiju liekas ļoti garlaicīgas, nesaprotamas un tīri veltīgas zemniekiem un prasātiem darba ļaudīm. «Kad jele,» tā viņi sūdzas, «šīs jaunās gudrības mācītu skaidrā latviešu valodā, tad taču tur varētu ko izprast, kad jele, mazākais, jocīgo svešo vārdu «ķīmija» un «fizika» vietā lietotu īstus saprotamus latviskus vārdus!» Tā runādami un domādami, daudzi no mūsu diezgan gudriem vecākiem ļaudīm nelasa avīzes un grāmatas, kur par «jaunlaiku niekiem, piziķiem un ķēmiem» top runāts. Ka šiem runātājiem pa daļai (bet tikai pa daļai) ir gan taisnība, par to runāsim drīz skaidrāki. Tagad

tikai pieminēsim, kāpēc šīs jaunlaiku dabas ziņas latviešu zemkopjiem, amatniekiem un pat strādniekiem ir nepieciešami vajadzīgas.

Vispirmāk nu jāsaka, ka jaunām zinībām nevar atrast ne vecus latviešu, ne vācu un ne krievu vārdus. Jaunām zinībām, lietām, amatiem, domām ir jātaisa un jāizdod jauni vārdi. Ja ar veciem vārdiem gribētu apzīmēt jaunatrastus dabas likumus, jaunizdomātas lietas, jaunas domas, jaunus amatus — tad, zināms, celtos lielu lieli jukumi, drīz notiktu kā pie Bābeles torņa, kur viens otra nevarēja saprast. Papriekšu šos jaunus vajadzīgos vārdus mēdza ņemt katra tauta iz pašu valodas saknēm, bet pēcāk parādījās, ka neder vis jaunu vīnu liet vecos traukos. Jo vecajā saknē jau nebūt nevarēja atrast to, kas ar jauno vārdu bij jāapzīmē. Bet vēl no lielāka svara parādījās tas, ka jaunizpētītās gudrības tapa drīzumā pieņemtas no visām mācītām tautām; tikai šīs lielās mācītās tautas aiz lepnības negribēja vispārīgi pieņemt jaunus vārdus, taisītus no jaunām valodām jeb viņu saknēm, — lai gan papriekš tā bij darījušas. Papriekšu, t. i., priekš 200—400 gadiem, visur labprāt pieņēma daudz nosaukumus iz franču valodas kā tolaik visvairāk attīstītās. Vācu valoda toreiz bij tik rupja un neattīstīta, ka vēl priekš 100 gadiem prūšu ķēniņš Frīdriķis Lielais teica, ka viņš neticot, ka vācu rupjā valoda kādu reizi iespēšot tik labi attīstīties kā glītā franču valoda. Vēl tagad redzam, ka kara oficeru un citu augstmaņu nosaukumi ir ņemti iz franču valodas un tā iesakņojušies, ka pat vācieši nedomā tos atņemt, lai gan tie mūžam ir gatavi frančiem kaut kur atspītēt. Te nu palīdzēja gudrā iedoma: ņemt jaunizdomājamus vārdus vienīgi iz vecu grieķu un romnieku valodu saknēm. Abas šīs vecās valodas ir tuvas radniecības, abas valodas ir zinātnības garā vislabāki izglītotas, un tādēļ tās der izlietot arī jauniem zinātnības izgudrojumiem. Tādus jaunus vārdus nu varēja pieņemt bez pazemošanās un arī labprāt

pieņēma pat vislepnākās tautas. Caur to nu nāca tas lielais labums, ka mūsu laikos visās valodās vienādiem vārdiem nosauc telegrāfus, telegrammas, telefonus un izlieto daudz citus iz grieķu valodas ņemtus vārdus ik dienas jo vairāk, pašu mātes valodu (krievu, vācu, franču, angļu valodu) nemaz neievērodami. Mazām kā lielām tautām šī jaunā sadoma tikai var nākt par labu un par lielu atvieglotānu skolās, avīzēs un grāmatās. Nemsim piemērus. Priekš 60 gadiem izdomāja dzelzceļus; tos nu nosauca katra tauta pēc savām vārdu saknēm; vācieši: Eisenbahn; krievi: železnaja doroga; franči: chemin de fer; angļi: railway un tā joprojām. Kas tagad apceļo svešās zemes vai mācās skolā svešās valodas, tam visi šie nosaukumi ir jāizmācās no galvas. Bet drīz, 10—20 gadus vēlāk, uznāca telegrāfi; nu uzreiz, pēc lieliem strīdiem, izdomāja tiem minēto grieķu nosaukumu un to drīz pieņēma visa pasaule. Tagad nu dabas ziņās, astronomijā, medicīnā un citur izdomā un lieto gandrīz vienīgi jaunus vārdus, ņemtus iz grieķu valodas saknēm; tie vārdi tūlīt top pieņemti no visām tautām. Tagad pat daudz latviešu saimnieki jau zina cik necik, kas ir superfosfāts. Tas ir tāds vecvalodu nosaukums, kas drīz tapis pazīstams visās Eiropas valodās. Vecā grieķu valodā vārds «fīzis, fizika» nozīmē tikai «dabu, dabas ziņas»; ja vecie grieķi pat pācēltos iz kapiem, tie nebūt nesaprastu, ko mēs tagad nozīmējam ar viņu vārdiem «fizika», «telegrāfs» u. t. jpr. Veco grieķu, veco latviešu un veco vāciešu laikos dabas ziņas iztaisīja nelielu lauku, pie kam viena nosaukuma cik necik pietika. Tagad lauks ir palicis ļoti liels, tādēļ tas top nodalīts īpašās lielās druvās, kuras nosauc par «fiziku», «ķīmiju», «botāniku», «mineralogiju», «zooloģiju», — vēl daudz citas, mazākas druvas nepieminot. Visas šīs druvas pienācīgi labi apzīmēt neizdosies ne latviešu, nedz arī citā valodā; tur ir vajadzīga garāka izskaidrošana skolās un caur grāmatām. Bet, lai

še neceltos jukumī, tad vienādi nosāukumi visās mācītu tautu valodās ir ļoti derīgi. To mūsu prātīgie vecie vīri un vecās mātes ar laiku arī ievēros un tad vairs nesmiesies pār tādiem jocīgiem vārdiem kā fizika, ķīmija un daudz citi.

Augšā pieminējām latviešiem pa daļai jau pazīstamo «superfosfātu». Ar to jeb ar dabas likumiem par to nodarbojas ķīmijas lauka druvā. Bet turpat blakus atrodas likumi, derīgi pie amatniecībām, kā ziepju vārišanas, ādu ģērēšanas, brandvīna un alus brūvēšanas, podnieku amata un dažiem citiem tādiem darbiem. Tad nu iepazīties ar ķīmijas lauka dabas likumiem būs visiem ļoti derīga lieta. Pat saimniecēm pie maizes cepšanas, pie piena un gaļas saimniecības, pat pie lopu kopšanas un barošanas ķīmijas likuma zināšanas būs no īt lielas vērtības. Bet, ja tā ir, kurš tad nu no latviešiem lai smejas par ķīmiju? Kurš tad to var atzīt par nevajadzīgu? Pēc mana prāta, neviens pats, vai tas nu ir bagāts vai nabags, vairāk vai mazāk mācīts. Patiesi, mūsu laikos tā tauta, no kuras labi liela daļa cik necik pazīst ķīmijas likumus, ir (jeb var viegli tapt) daudz bagātāka nekā tauta, no kuras tikai reti kāds ko zina no šiem svarīgiem dabas likumiem.

Nesim nu fizikas druvu, kur nopietni strādā simtiem mācītu vīru, gandrīz tikpat daudz kā uz ķīmijas lauka. Tur atrodas likumi par siltumu, par uguni, gaismu, svariem, elektrību un magnētu. Ķīmiju nevar labi saprast bez fizikas, un otrādi. «Austruma» 7. burtnīcā, no 1887. gada, bij nodrukāts jauks raksts iz fizikas druvas ar to uzrakstu «Kas ir uguns un kas ūdens?». No tāda raksta lasītājs var nojēgt, cik brīnīšķīgas ir lietās, kā ūdens un uguns, kuras cilvēce domāja jau no veciem laikiem pazīstot, bet tikai pēdējos laikos sāk vairāk un dziļāk, tas ir, zinātnīgi, pazīt. Šī pazišana augs ar laiku vēl vairāk.

Tagad nu gan minētā mēneša laikrakstā «Austrums», gan arī citos laikrakstos un retās grāmatiņās šis tas īsumā

top izteikts par dabas zinātnībām. Bet ar to nebūt nepietiek. Rakstniekiem un laikrakstiem tādēļ nu no laika gara top uzlikts par daudz grūts uzdevums, kad gribam, lai liela latviešu tautas daļa cik necik iepazīstas ar dabas likumiem, īpaši ar ķīmiju un fiziku. Tautas lielākai daļai šīs lietas vēl ir pavisam svešas (lai gan vispārīgi tā nav) un par daudz grūti saprotamas, tādēļ daži tās labprāt vēl nelasa, tāpat kā agrākos laikos labprāt nelasīja stāstīņus un politiskas ziņas un vēl agrāk labprāt nelasīja dziesmas un sprediķu grāmatas. Citas tautas tagad ir jau daudz tālāki tikušas. Tā Šveicē priekš 3 milj. ļaužu atrodas 800 avīzes un biezāki laikraksti, no kuriem gandrīz lielākā daļa ir pildīta dabas ziņām.

Lai nu varētu cik necik šē palīdzēt, tad Maskavas latvieši ir sametuši naudu ap 300 rubļiem prēmijām jeb goda maksām tiem latviešu rakstniekiem, kas sarakstīs patiesi viegli saprotamas dabas ziņas iz ķīmijas un fizikas druvām (līdz 15. decembrim 1887. gadā) un rakstus piesūtīs zem manas adreses. Atnākuši nu ir 4 tādi prēmiju raksti, par kuriem spriedums drīzumā iznāks, — tādēļ negribu par tiem priekšlaikā runāt. Tikai tas man ir jāsaka, ka īsti viegli saprotamus rakstus par dabas ziņām sagādāt nākas, kā redzams, lielākai daļai no mūsu rakstniekiem par daudz grūti. Daudz vieglāk nākas kaut ko tiešām pārtulkot iz vācu vai krievu zinātnības un skolu grāmatām par fiziku un ķīmiju. Bet, ja tā dara, tad mūsu vecajiem gudriem, cienījamiem un godājamiem tautasvīriem, saimniekiem, vagariem, amatniekiem tie raksti nebūs diezgan saprotami; it īpaši mūsu saimnieces nevarēs no dabas ziņām smelt to lielo labumu, ko tādas ziņas var dot. Tādēļ lūgtin lūdzam nākošos rakstniekus gādāt prēmijas rakstos par skaidru valodu, cik vien tas iespējams. Bet arī lasītājus lūdzam neņemt par ļaunu, ka dabas ziņās top izlietoti sveši, nelatviski vārdi un ka dažs teikums ir jālasa apdomīgi 3—4 reizes, pirms tas ir

pilnīgi saprotams. Par vienu un to pašu lietu (kā: ūdeni, uguni, skābekli) maz mācītam cilvēkam der lasīt daudz rakstnieku rakstus — tad tie taps arvienu vairāk saprotami. Galā tad lasītājs ļoti priecāsies, ka nu saprot visu un ka daba ar viņas brīnumiem nu stādās viņam priekš acīm necerētā gaismā.

PAR DABAS ZIŅĀM UN GUDRĪBĀM

(1857)

I

Mūsu laikos no visām gudrībām ir dabas ziņas un mācības visvairāk uz priekšu gājušas, un tās vēl mūsu dienās tik ātri izaug kuplumā un greznumā, ka var katram sirds priecāties. Viņu kuplums pušķo zemes un valstis, pilsetas un tautas viņu ēnā atspirgst un dabū jaunus, līdz šim nemanītus spēkus, ar kuriem izrotāta var cilvēce žigli staigāt to augsto gudrības ceļu, kas ved pie patiesības un gaismas. Ko visgudrie tēvu tēvi ne domāt, ne cerēt nevarēja, to tagad redzam pasaulē caur dabas spēku pazīšanu ievestu cilvēkiem par prieku un laimi. Redzam dzelzceļus, pa kuriem cilvēki par lētu naudu brauc 100 jūdzes vienā dienā un naktī. Par stundu var braukt 6 un, ja grib, arī 12 un vairāk jūdzes! Saslēgti 20 līdz 50 lieli rati kopā, vieni pakaļ otriem, katros var sēdēt 50 līdz 60 cilvēki iekšā (atrodas ir tādi plati, lieli rati, kur sadzen iekšā lielus barus lopu, jeb tādi, kur baļķus un citus kokus, kur labību, rāceņus u. t. jpr. lieliem pulkiem sakrauj iekšā), un kas visus šos velk? Redz, brīnums! Garaiņi, tie paši, ko redzam no verdoša ūdeņa kā dūmus augšā izceļamies. Ar šo pašu garaiņu spēku brauc kuģi, ja patik, vējam tiešām pretī. Tie paši garaiņi tagad pasaulē dzen tūkstošiem sudmalas

un visvisādas fabrikas. Redz, kāda vara cilvēkiem rokā dota, kad tie dzenas dabas spēkus pazīt! Nezinu, vai lasītājs būs daudz dzirdējis par telegrāfiem. Tie nule ceļas un jau gandrīz visas lielākās pilsētas Eiropā savieno. Dzelzu drātes, kas (vai apakš vai virs zemes, vai arī pat jūras dibenā) iet no vienas pilsētas līdz otrai, un tas dabas spēks, ko nosauc par elektricitāti jeb elektrību (caur kuru zibens ceļas), palīdz, ka caur šo dzelzu drāti var acumirkli daudz simts jūdžu tālumā ziņu padot, kādu vien grib, vai arī draugiem garus stāstus stāstīt. Redz, kādi brīnumi! Tagad no Rīgas līdz Dinaburgai Augšzemē arī tāds telegrāfs ir ietaisīts, un drīz arī tādu ietaisis uz citām pilsētām — to mēs drīz piedzīvosim.

Ar to pašu dabas spēku elektrību tagad sāk franču zemē pilsētu ielas apgaismot. Daudz citās pilsētās, ielas apgaismodami, dedzina īpašu gaisu, ko par gāzi nosauc. Un daudz citi tādi brīnumi būtu jāpiemin.

Tagad nu ar patiesi pieklājas un ir ļoti vajadzīgs jums dot skaidrākas ziņas par dabas lietām un likumiem, ko tie visgudrie vīri pasaulē ar lielām mokām izgudrojuši un kas katru gudra cilvēka prātu brīnum pacilā. Stendera gudrības grāmatas ziņas jau daudz par vecām. Lepeviča uzslavējamai grāmatai «Padoma devējs zemes kopējiem» (driķēta Liepājā 1852. g. — maksā rub. sudr.) 4. un 5. nodaļā gan atrodam daudz jaunākas un labākas ziņas, bet taču ir tur daudz trūkst, un visiem ar grāmata nav pie rokas. Tad nu mācīti vīri apņēmušies mums bez daudz citām ziņām cik necik par dabas lietām stāstīt. Kad «Mājas Viesis» jums tādas ziņas atnes, tad lasiet, lūdzami, ar prātu un apdomu, rāmi jo rāmi, jo tās dažreiz nav it viegli saprotamas. Visām jel cik mācītām tautām tagad top gādātas jaunas un labas jo labas grāmatas par dabas lietām. Pat mūsu kaimiņu tautai igauņiem (kam vēl līdz šim ne avižu lapa nebij) jau ir laba, bieža grāmatīņa par dabas mācībām (Physik) sarakstīta, kas latviešiem vēl trūkst.

Nu, cerēsim šo un citu vajadzīgu grāmatu dēļ droši uz nākošiem laikiem.

Bet latviešu valoda tādiem stāstiem vēl nav diezgan ielocīta, vārdu pietrūks un būs jāietaisa jauni latviski vārdi vai jāpieņem sveši skunstes vārdi, it kā citas tautas mēdz darīt. Tad nu uzņemsim nākošā reizē svešu vai jaunu vārdu izstāstīšanu.

II

Pirmā rakstā par dabas ziņām mēs likām vērā, cik brīnišķīgus darbus cilvēki var izdarīt, kad tie pazīst dabas spēkus. Un droši varam cerēt, ka pēc 5 vai 10 gadiem atkal jaunus brīnumus piedzīvosim caur labāku dabas spēku pazīšanu — brīnumus, ko tagad neviens neticēs, it kā vecos laikos neviens nebūtu ticējis, ja tam teiktu, ka nāks laiki, kur braucēji neiejūgs zirgus, bet brauks ar uguni (jeb ūdeņu garaiņiem). Jau tagad ir dabas gudrie izgudrojuši no prasta māla taisīt tādu lietu, kas it kā sudrabs izskatās un ir brūķējams, kas vēl jaukāki skan un ir vēl vieglāks nekā glāze. Nesen šī (kas top nosaukta alumina, tas ir: mālu grunts lieta) vēl ir dārgāka nekā zelts, bet pērngadā tapa jau par sudrabu drusciņ lētāka. Kas zina, vai ar laiku nebūvēs ar tādu sudraba mālu vietā namus jeb baznīcas torņus jeb, ja ne vairāk, taisīs bļodas un gapeles, un nažus, un visādas lietas no šī māla — sudraba. Veci ļaudis atminēs, ka tie brīnījās, kad uznāca mūsu tagadējie zēveļa kociņi, no kuriem tagad pērk pilnu šakteli par vienu grasi, kauču žīds apgalvo, ka tur 100 kociņi ir iekšā (jebšu skaitot tikai 60 vai 70 atradīsi). Tādas labas lietas nu kā zēveļa kociņi ir no dabas gudriem jau daudz, it daudz izgudrotas, tās tikai vēl nav kopmaņu bodēs dabūjamas.

Bet nu liksim labi vērā, kādas ir dabas gudrības,

lai varam uz priekšu ar tām vairāk iepazīties, «Mājas Viesi» jeb citas labas grāmatas lasīdami.

Daba (vāciski Natur) ir vārds, ar ko nozīmē visas lietas kopā, ko pasaulē redzam, dzirdam, saojām jeb citādi kā kaut kur esošas nomanām. Ar vārdu dabas gudrības jeb zināšanas (Naturwissenschaften) nozīmē visu to, ko prātīgi vīri, kamēr pasaule stāv, par dabas lietām ir izgudrojuši un zināt dabūjuši. Se nu ir jānodala:

pirmāk, dabas mācības (Naturlehre) un, otrā kārtā, ziņas par dabas lietām. Pie dabas mācībām mēs rēķināsim trīs īpašas gudrības: 1) fiziku (Physik), 2) ķīmiju (Chemie) un 3) mācību par dzīvību (Physiologie). Vai Dieviņ, dažs izsauks, ar kādiem piziķiem un ķēmiem tie nu grib nabagus ļautiņus mocīt. Bet neizbīstieties vis par šiem svešiem vārdiem, ar kuriem viegli apradināsit, kad dzirdēsīt, ko tie nozīmē. Pat igauņiem, kauču tiem vēl nav neviena avīžu lapa, netrūkst branga skolas grāmata par fiziku. Šis vārds ir ņemts no grieķu valodas, un tanī nozīmē dabu. Bet ne franči, nedz vācieši, krievi jeb poļi to vārdu atmet un nepārtulko savā valodā, tāpēc ir mēs tāpat darīsim kā viņi. Fizikā iesākumā saņēma visas dabas mācības kopā; bet tagad tikai saņemam še dabas likumus par visādu lietu smagumu, kustēšanu, par skaņu, par gaismu un siltumu, par magnētību un elektrību (Magnetismus und Elektrizität). Cik jaukas šīs mācības ir, to jūs gan laikā redzēsīt.

Ķīmija ir arī vārds, kas no grieķu valodas ņemts. Tagad ar to vārdu (Chemie un Chymie) visas tautas nozīmē to skunsti un mācību dabas gruntslietas jeb elementes šķirt, savienot, un viņu īpašības atrast. Uz šo skunsti tagad skatās ar brīnīšanos visas pasaules mācītās tautas, jo tā katrā gadā uziet ko jaunu un pati mācība top jo dienas, jo skaidrāka un ir tādiem, kas nav augsti mācīti, saprotama.

Trešā mācība fizioloģija (Physiologie, kas grieķu valodā nozīmē: dabas mācība) tagad jau daudz zina stāstīt par dzīvību kokos un zālēs, kā arī par lopu un cilvēku dzīvību. Par šo trešo mācību Jums varbūt ir uz priekšu daudz nestāstīsim, jo tā tik jau būs par grūtu saprotama.

Diezgan šodien. Paglabājiēt šo avižu lapu jeb paturiet labi tos še izstāstītos svešus gudrības vārdus, jo citādi nesapratīsīt nākošos stāstus.

III

Viņā lapā dzirdējām, kas ir daba un kas dabas gudrības jeb zināšanas. Šis pēdējās mēs nodalījām divi daļās: dabas mācības (fizika, ķīmija un fizioloģija) un ziņas par dabas lietām. Par dabas mācībām tur jau stāstījām; ņemsim nu priekšā otru daļu, tas ir: ziņas par dabas lietām. Se· atradīsim: 1) vispirms, to augsto gudribu, ko gudrie zvaigžņu aplūkotāji kopj: astronomiju (Astronomie), kas grieķu valodā nozīmē: zvaigžņu prasana. Vecos, tumšos laikos, kad ļaudis maz ko par zvaigznēm zināja, ķiķerus nepazīdami, gandrīz visās tautās atradās gudrinieki, kas lielījās, ka protot īpašu gudribu astroloģiju un tāpēc varot zvaigznēs lasīt nākošās lietas un visvairāk ķēniņu un bagātu lielkungu likteni. Šie astrologi pelnīja lielu naudu un bij vai gudri krāpnieki vai tādi pamulķi, kas paši puslīdz ticēja, ka to varot, ko lielījās, — vai arī bij gudri vīri, kas gruntīgi zvaigznes aplūkoja un par tām daudz teicamas ziņas sakrāja pēcnākamiem: naudu no lielmaņiem tie pieņēma, lai varētu pārtikt, jo par īstu gudribu tanīs tumšos laikos reti kāds valdnieks būtu naudas izdevis. Tā gāja pasaulē vairāk kā 3000 gadus: visi, augsti un zemi, cieti vien ticēja šās blēņas, kamēr priekš 250 gadiem izdomāja brīnuma ķiķerus un

nu drīz zvaigžņu būšanu labāki saprata*. Kad Jūs tagad tos brīnum lielos, arvien vairāk pārlabotus ķīķerus, pat še Tērbatā, redzētu! — Par zvaigznēm «Mājas Viesis» jau pērn sāka un šogad pabeigs Jums tās visnotīgākās, jau nācās ziņas dot.

2) Otru augstu gudribu nosauc ģeoloģija; tā māca mūsu zemeslodi un visvairāk to, kas tur zemē atrodams, pazīt un nojēgt. Te runa no tā liela karstuma mūsu zemeslodes vidū, no kā nāk zemestrīces, ugunsvēmēji kalni, avoti ar karstu ūdeni u. t. jpr.; te sarēķina un atrod, cik daudz tūkstoši gadi pagājuši, kamēr Nīlupe Ēģiptes zemē tik biezu, treknu, melnu zemi sanesusi, kā tur atrod; jeb cik bezgalīgi garš laiks ir pagājis, kamēr tas pulks (un dažreiz 100 pēdu biezās) kārtas akmeņu ogļu sakrājušās, ko tagad vienu virs otras dažreiz to apakš 1000 pēdu dziļi atrodam un pie kurām taču it skaidri var pazīt, ka tās no senajiem kokiem un mežiem cēlušās — it kā mūsu (daudz jaunāka) zemes malka jeb mūsu purvu zeme cēlusies ar laiku no zālēm, sūnām un sapuvušiem mežiem. Mūsu zemē kalķu akmeņos atrod vietām it lieliem pulkiem gliemežu vākus, dziļi zemē zivju zvīņus (še Tērbatā tādi ir pulkiem sakrāti un top prātīgi un smalki ar skunstīgām glāzēm aplūkoti no tiem, kas īpaši šo gudribu 4 gadus un vairāk studierē); mūsu akmeņu lielāko daļu pazist tagad kā no Norvēģijas augstiem kalniem pamazītiņ atnākušu ar ledus gabaliem kopā, kamēr še visur ilgi jo ilgi jūra bijusi. Jūrmalnieki zina, cik lielus akmeņus ledus dažreiz atnes un aiznes. Ak, cik daudz vēl būtu jāstāsta par ģeoloģiju, lai

* Tāda pati lieka gudriba kā astroloģija bij vecos laikos alķīmija. Daži lielijās, ka protot zeltu taisīt, un piekrāpa daudz ļaudis. Pēcāk dzirdēsīt, ka zelts, sudrabs, alva, svins u. t. jpr. ir gruntslietas, ko tikai var atrast skaidras vai zemē iemaisītas — bet ar ķīmijas skunsti nevar pataisīt no citām gruntslietām. Bet toreiz augsti un zemi ticēja cieti — ne vien ka burvji un raganas esot cilvēku starpā, bet arī ka alķīmisti iespējot ar un bez velna palīga lielas lietas izdarīt.

varētu jel cik necik šīs gudrības vērtību nojēgt! Nākošos laikos daudz, daudz vairāk, sirdsmīļie lasītāji.

Nu nāk: 3) zooloģija, tas ir (pa grieķiski), ziņa jeb mācība par dzīvjiem radījumiem; 4) botānika, tas ir: ziņa par stādiem, augļiem, kokiem, zālēm, sūnām un pekām; 5) mineraloģija jeb mācība par zemēm, akmeņiem u. t. jpr. Te neņemiet par ļaunu, ka Jums tik daudz svešus vārdus uzdodu galvā paturēt, kas visi no grieķu valodas ņemti. Bet visas mācītas tautas tā dara, un tas ir labi darīts. Kad ņemtu kādu latviešu vārdu tai vietā, tad drīz celtos liela jukšana; jo ar vienu pašu vārdu, bez garas izstāstīšanas, šīs augstās gudrības mūžam nevarētu apzīmēt. Kur tik varēsim, tur liksim labprāt latviešu vārdus svešo vietā.

Vēl še jāpieliek viens svešs, bet uz priekšu ļoti notīgs vārds. Tās lietas, kas piekrīt pie mineraloģijas, kas nedzīvo un nevar no iekšpuses augt, nosauc par neorganīgām; tās, kam ir tāda iekšīga būšana, ka tās var augt un dzīvot, nosauc par organīgām, un tās piekrīt pie zooloģijas (dzīvi radījumi) un botānikas (stādi).

Tad nu paturiet atkal labi tos še pieminētos svešos vārdus un iespiediet labi galvā, ko tie nozīmē.

Vēl būtu jāpiemin 3 vai 4 augstas gudrības, kas pieder pie dabas gudrībām un zināšanām. Bet tās tik notīgi katram mācītam cilvēkam nav vajadzīgas kā tās pieminētās un arī puslīdz sakrīt ar tām minētām kopā. Tik vēl pieļiksim mūsu zemeslodes dabas aprakstīšanu (physikalische und mathematische Geographie) un tad liksim vērā dabas gruntslietas, no kurām dažas it pavisam pazīt vajaga. Vēl jāpiemin vārds matērija (Materie). Ar šo vārdu nozīmējam visu, ko pasaulē esošu nomanām, kad nedomājam pie gruntslietu īpašības savā starpā. Matērija tad ir viss, kam rūmes vajag, kur stāvēt.

Elementi jeb gruntslietas ir tās, no kā visas citas lietas pasaulē pastāv. Tādas tagad skaita 64. Iekām

nu elementus pa vienu ņemam priekšā, vēl pāris vārdu. Jau sen cilvēku prāts iekāroja zināt, kuras tās gruntslietas ir, no kā visas citas pastāv. Vecos laikos ļaudis bij iedomājušies bez visas skaidras izmeklēšanas, ka gaiss, uguns, ūdens un zeme tik jau esot šīs gruntslietas, ka esot akmeņi cēlušies no zemes un ūdens, stādi un koki no zemes, ūdens un gaisa un dzīvie radījumi no visām 4 minētām gruntslietām. Pie tādām domām palika it ilgu laiku, kaut gan viegli varēja nomanīt, ka ne zeme, ne ūdens, ne gaiss nav visur vienādīgas un vienkārtīgas lietas (einfache Stoffe), bet pašas daždažādi maisītas, un kaut metālus (tās gruntslietas, ko var kalt un lielā karstumā kausēt, kā dzelzs, alva, zelts, sudrabs, svins u. t. jpr.) nekur nezināja piedalit. Pēcāk alķīmisti (vecie alķīmijas gudrie, kurus jau pieminējām) ilgi veltī pūlējās un maldījās visādi; galā sāka domāt un domāt par to, kur paliek tās lietas, kas sadeg (kā malka, sveču tauki etc.), un nu tika uz īstu ceļu. 1774. un 1775. gadā gudri vīri pirmo elementu atrada. Sāka svērt tos pelnus, kas atliek no sadedzinātām lietām, un — tavu brīnumu! — atrada (ko katrs podnieks zina), ka svina un citu metālu pelni ir grūtāki, nekā svins pats bij, pirms to sadedzināja. Tas, kas tā paslepen no gaisa pie metāla pelniem bij pienācis klāt, nu bij rokā. Tas ir pirmais elements: skābējs gaiss* (Sauerstoff) jeb skābējs, tādēļ tā nosaukts, ka tas visu, ko pasaulē skābu atronam, ir, klusi pielīdzams skābu padarijis. (Bet tik jau nedomājiēt, kad redzat cilvēku ar skābu ģīmi, ka pie tam arī skābējs gaiss ir vainīgs!) To atrodam visur, gaisā, zemē, ūdenī, akmeņos un citur; un, kur tas vēl nav, kā spožos metālos, tur tas lien ar laiku iekšā. Dzelzs ar skābēju gaisu kopā paliek par rūsu; tad nu ir rūsa smagāka un kā papriekš dzelzs

* Pēcāk, tā domājam, kad ļaudis ar vārdu būs apraduši, varēs īsi teikt: tas skābējs.

bijusi, un, kas no rūsas prot skābēju gaisu atkal izdzīt, tas dabū tiru dzelzi atpakaļ. Svins, kad to tur kādu laiku, dabū melnu mizu — jo skābējs gaiss piesitas klāt. Bet zelta un sudraba lietas paliek ilgi spožas, jo tās skābējs gaiss pats tiši nesaēd, ja ķīmiņieki (vāciski Chemiker, t. i., tie, kas ar ķīmijas skunsti darbojas) to nepiespiež citādā vizē.

Tad nu lieciet vērā: skābējs gaiss ar visiem citiem elementiem savienojas; ar dažiem gauži labprāt un it ātri, ar dažiem tik tad, kad cilvēki to pāmudina skunstīgā vizē. Bet skābējs gaiss tikai zināmos mēros savienojas ar citiem elementiem, pēc nešaubīgiem dabas likumiem. Kad tas it lielā mērā ar citu elementu (kā: zēvelu) ir sagājis kopā, tad tas rada skābumu (Sāure), kā zēveles skābumu (Schwefelsäure), kur ir viens mērs zēvele un 3 mēri skābes gaiss kopā. Zēveles skābība varētu sacīt latviski, kad 1 mērs zēvele un 2 m. skābes gaiss ir kopā (schwefelige Säure); zēveles paskābība, kad 1 m. zēv. un 1 m. skāb. g. kopā, ko vāciski unterschwefelige Säure sauc. Kad skābes gaiss tik daudz sagājis ar metāliem kopā, ka to maisījumu nosauc par Oxyd jeb oksīdu (pie dzelzs tas būtu rūsa, pie svina — svina pelni), tad to varētu latviski nozīmēt par skābekli un Oxydul, «oksidulu», par paskābekli. Lasītājs gan būs noguris, tik daudz svešu vārdu vienu pakaļ otra lasot; bet lai tikai patur galvā: skābēja gaisu — Sauerstoff; skābumu — Sāure; skābekli — Oxyd; paskābekli — Oxydul. Se varam redzēt, cik bagāta latviešu valoda šinī lietā ir.

KRIŠJĀNIS VALDEMĀRS

LAIKABIEDRU ATMIŅĀS

LĪGOTŅU JĒKABS

III. KRIŠJĀŅA VALDEMĀRA RAKSTUROJUMS*

Krišjānis Valdemārs ir dzimis vadītājs. Tas ir liels gara spēks, kas saista un pievelk ap viņu. No viņa iziet gars. Vienalga, vai viņš uz laukiem pagasta skrīvera amatā vai Tērbatā kā students, vai Pēterpilī un Maskavā kā avīžnieks, sabiedrisks darbinieks un politiķis — visur ap viņu pulcējas, grupējas, tam seko. Kam tad seko, ap ko tad pulcējas? Tam, kas var visiem ko dot, kas tālāk redz, nekā citi redz, kas ir stiprs, grib to, ko viņš var, un var to, ko viņš grib. Tāds, kas to spēj, ir pravietis. Un Krišjānis Valdemārs ir pravietis savai tautai un tēvijai, viņš redz laikiem pāri, ko citi neredz, viņš atrod ceļus tur, kur citi apstājušies. Kā liels gaišums viņš iet tepat gadusimteni pa priekšu savai tautai, cauri klaušu mijkrēslim, cauri absolūtisma reakcijai, un, ja viņš pats nevar ieiet Kanaānā, ko viņa gars paredz viņa tautai, viņš dod tai savu ceļa spieķi, ticību uz sevi, uz saviem spēkiem un

* *Līgotņu Jēkabs*. Krišjānis Valdemārs. — R., 1923. — 87.— 105. lpp.

nākotni, un ar šo ticību latviešu tauta cauri visiem pasaules satricinājumiem sasniedz savu nacionālo un politisko piepildīšanos — zeme kļūst valsts, tauta — nācija.

Kādas disciplīnas vada šo lielo garu, kur ir tie iekšējie avoti, no kuriem izverd viņa dvēseles spēks, sirds karstums un prāta gaišums.

Krišjāņa Valdemāra bilde rāda mums intelligentu seju, drīzāk kāda kabineta darbinieka nekā tautas tribūna, organizatora un pavēlnieka seju.

Par Valdemāra ārējo personību, izturēšanos un satiksmi ar citiem J. Krodznieks nodod šādu zīmīgu novērojumu: «Kā Valdemārs tādu ievērojamu stāvokli varēja ieņemt krievu sabiedrībā, jāpabrīnās. No zemniekiem cēlies, viens latvietis iekļuva krievu aprindās, prata griezt uz sevi vērību un tika iecienīts kā vispārības strādnieks. Viņam nemaz nebija tādu ārēju īpašību, kas viņu izceltu citu starpā: viņš nebij nekāda stalta auguma, nebij viņam kādu runas dāvanu, nevarēja būt demagogs nedz vārdos, nedz darbos, jebšu viņa pretinieki iz vācu lēģera viņu par tādu izklaigāja. Runātājs viņš bija vājš, nekur nav par tādu uzstājies; krieviski viņš ļoti vāji runāja, un tomēr viņš atrada lielu piekrišanu pie tiem, ar kuriem viņš satikās, lai būtu tas augsts vai zems, mācīts vai nemācīts. Viņš čūpstīja savu cigāru un runu runāja vienkāršu, mierīgi, nekad balsī neaizrāvās, neuztraucās, un beidzās saruna ar to, ka klausītājs bija piespiests piekrist viņa domām. Viņam bija skaists, gaišs prāts, viņš visu teikto prata pamatot, pievest tādus pierādījumus, kas pārliecināja pretinieku.» («Lat. Vēst.», piel. 25, 1923).

Gadu pēc K. Valdemāra nāves Valdemāram sarīkotā Jūrniecības biedrības ārkārtējā piemiņas sēdē (25. nov. 1892. g.) Krodznieks raksturo K. Valdemāru kā vīru, kuram savas par labu atzītās idejas bijis iespējams izvest «vienīgi caur viņa dedzību, izturību un ātru apķērību. Ja Valdemārs kādu ideju par labu atzinis, tad viņš pie tās

izvešanas ķēries ar tādu dedzību, ar tādu sparū, ar kādu tikai tad var rīkoties, kad uz šīs idejas izdošanas balsta savu dzīves mērķi, kādēļ to arī nekādi šķēršļi, nekad pirmā neizdošanās nespējusi padarīt vienaldzīgāku, šaubīgāku». Viņam par labu nākusi, bez jau pieminētās ātrās apkēribas, «viņa vispusējā izglītība, viņa plašās zināšanas, kādas reti šos laikus sastopamas» (Āronu Matīsa «Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā», 51. lpp.).

Tātad ne Valdemāra ārējās īpašībās, ne viņa manierēs, ne iekš viņa uzstāšanās slēpjas viņa spēks, bet viņa garā. Viņš visu teikto prot pamatot, pievest tādus pierādījumus, kas pretinieku pārliecina, «viņam ir ātra apkēriba», saka Valdemāra centienu un laiku biedrs. Bet kāpēc viņš prot pārliecināt, un kāpēc pretinieks tam padodas? Kad Krišjānis Valdemārs pirmoreiz aiziet pie lielkņaza ģenerāladmirāļa Konstantīna Nikolajeviča, tas ir tā sajūsmināts no Valdemāra, ka to vienā dienā gatavs izredzēt jebkādam augstam amatam. Un Valdemāram nav ne ārēja imponējoša izskata, no aristokrātiskas uzstāšanās, viņš pat krievu valodu runā ļoti vāji! Un tad iedomāsimies šo pašu Valdemāru 1866. g., kad tas, no ārējās dzīves triecieniem dragāts, aizbrauc uz Maskavu, lai meklētu tur jaunu darba lauku. Un pietiek, ka viņš izrunājas ar Katkovu, un ceļš Valdemāram vaļā. Un mēs labi zinām, cik šaubīgi šie slavofili raudzījās uz katru cittautieti un kādas pūles un pacietību maksāja iegūt uzticību šinīs aprindās! Un K. Valdemārs tā uz rāvienu! Un atkal astoņdesmitos gados pie šī paša Valdemāra griežas Krievijas tautas apgaismošanas ministrs ar saviem speciāliem uzdevumiem, kurators Kapustins nāk un prasa padomus Valdemāram par skolu reformu Baltijā. Krievu birokrātijas redzams pīlārs pie privātās biedrības rakstveža-darbveža, kuram pat nav nekādas činas! Un ko čina nozīmēja vecajā Krievijā! Iekš visa tā ir kas dīvains, neizprotams, brīnišķīgs, jo, ka

«Valdemārs prot teikto pamatot», tas neko nepierāda mums no viņa dvēseles būtības.

Pirmoreiz Valdemāra iekšējā būtībā dabūnam ieskatīties, kad viņš kā skolēns no Lubezeres skolas izbrauc uz Roju un tur pirmoreiz redz jūru. Tā Valdemāru aizgrābj un ne par nieku. Jūrā Krišjānis Valdemārs neapzinīgi jūtas ko sev radniecīgu atradis. Tikai liels saprot lielu. Tas ir jūras plašums, jūras elementu neaptvērums, kas savilņo viņu. Un šī dziļā sajūsma uzreiz modina zēnā lielus plānus: kas te par lietderīgu ostu tirdzniecībai, kā te iebruks un izbruks lieli okeāna kuģi, vezdami mantas uz visām pusēm un vairodami tautas bagātību. Tie ir lieli uzdevumi, lieli mērķi, kas tūlīņ mostas zēna dvēselē.

Paiet daži gadi, un šis lielo sapņu zēns izaudzis jauneklis un darbojas kā skrīveris, tad viņš kopā ar Spāģi un citiem, lai novērstu kungu uzmanību savos izglītības centienos, nodibina «Jūras izsmelšanas biedrību». Atkal tādi grandiozi plāni, kādi nerasniedzami milzu uzdevumi, kuri, gan slēpjot savā apzīmējumā zināmu ironiju, tomēr rāda, kādiem lieliem nodomiem aizņemtas K. Valdemāra domas. Viņš nebīstas no uzdevumiem, ko vēl citi nav veikuši, viņš nebīstas iet ceļus, ko vēl citi nav gājuši.

Tā paiet laiks, un Valdemārs nāk jau 24 gadus vecs. Viņš ir skrīveris uz laukiem, Kurzemē, Ēdolē, turīgā apvidū, viņa priekšniecība ir ar viņu mierā, liekas, vajaga tikai nodibināt ģimeni, un viss noritēs parastās ikdienišķības sliedēs. Bet K. Valdemāru arī dzīvē neatstāj lieli sapņi. Arī te viņš iet ceļus, ko citi nav gājuši. Viņš ne vien grib, kādas īpašības ir simtiem un tūkstošiem, bet viņš arī gribēto prot sasniegt. K. Valdemārs ir ne vien lielu sapņu, bet arī lielas gribas cilvēks. Kamēr citi jauni cilvēki ballītes un omulīgā satiksmē ar jaunkundzītēm izšķiež naudu, Valdemārs krāj kapeiku pie kapeikas, atrauj sev dažu ko nepieciešamu, lai tikai paša spēkiem

tiktu uz priekšu. Viņš grib studēt. Un šī nolūka labad tam jānobeidz ģimnāzija.

Un vienu mēs jau redzam pie K. Valdemāra: viņš zina saistīt ap sevi. Ne tikai lauku centīgo jaunatni, kurai viņš dod lasīt grāmatas no savas nelielās grāmatu krātuves, ne tikai tādus draugus, kas, tāpat kā viņš, sapņo par tālāku izglītību, Valdemārs, dažas reizes satiekoties, saista pie sevis zemes augstāko administratoru ģenerālgubernatoru kņazu Suvorovu. Tas ieinteresējas par gudro, apdāvināto skrīveri. K. Valdemārs uztic tam savus nodomus. Humānais vīrs nesmejas par šiem jaunekļa nodomiem, neraugoties uz to, ka K. Valdemārs jau sen pāri ģimnāzista gadiem. Viņš pat dod tam līdz ieteikšanas vēstuli pie kādas Liepājā pazīstamas personas. Valdemārs prot ne vien jūsmot, ne vien gribēt, bet arī strādāt. Viņš samācījies jau lielā mērā vidusskolas kursu un ietiek kādā no ģimnāzijas vecākām klasēm.

Daudzi ir pieraduši dzīvē tikt uz priekšu, kad citi tiem stāv aiz muguras un palīdz ar materiāliem līdzekļiem: vecāki, brāļi, krusttēvi. Valdemārs tiek uz priekšu paša spēkiem, viņš ir apbrīnošanas cienīgs paraugs visiem laikiem tautas centīgai jaunatnei, kurai ar pašdarbību dzīvē jāizlauž ceļš. Viņš mācās un pats gādā par līdzekļiem, viņš saraksta grāmatiņu: «300 stāstu, smieklu, stāstiņu u. t. t., u. t. t., un mīklas» (1853, 231 lpp.). To izdod viņa labvēlis; tā Valdemārs pūlas tikt pie līdzekļiem. Bet šis grāmatiņas saturs, sevišķi viņas priekšvārds, pirmoreiz visā gaišumā atklāj mums Valdemāra tikumisko personību.

Katra cilvēka garīgo vērtību rāda ne vien vieta un stāvoklis, kādu tas ieņem, bet visvairāk tas, kādus tikumus pienākumus viņš sev uzliek un tos pilda. Kādi nu ir tie pienākumi, kādus Valdemārs uzliek saviem laikabiedriem, bet galvenais — kurus viņš pats ar tādu varonību, ar tādu dzīvē tik reti pieredzētu un reti pieredzamu ideā-

lismu uzlika sev un izpildīja līdz savam pēdējam divas vilcienam. Tos viņš izsaka savas grāmatiņas priekšvārdā tikpat vientiesīgos, cik cēlos vārdos: «Jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt un tās gudrības saules spīdumu baudīt, sniedziet jel saviem brāļiem tumsībā roku un velciet tos gaismā!» No šī laika sākot, šo vārdu saturs top K. Valdemāra mūža apzinīga devīze. Tie, kas tikuši dzīves kalnā, tie, kas bauda kultūras dzīves labumus un priekšrocības, lai neaizmirst tautas vairumu, kas vēl mīt tumsā. Ne vien neaizmirst, K. Valdemārs prasa vairāk: viņš prasa no tādiem aktivitāti («Velciet tos gaismā»). K. Valdemāra gribai, izturībai, neatlaidībai stājas līdzās viņa aktivitāte. Tā ir viena no K. Valdemāra personības visstiprākām, viscildenākām pazīmēm. Lielas idejas, cēli nodomi, augstas varbūtības, viss tas paliek miris kapitāls, kamēr cilvēka aktivitāte to visu neapgaro ar darba svētību. Nepietiek zināt, vajaga izdarīt. Šinī ziņā K. Valdemāra persona rāda mums tādu viengabalību, tādu nešķiramu kopību starp gribu un iespēju, kas visos laikos ģenijus atšķir no pūļa. Šī primārā aktivitāte spilgti parādās pie Valdemāra, kad viņš nonāk Tērbatā. Cik priekš viņa jau latvieši nav studējuši Tērbatā, bet nevienam nav nācis prātā aktīvi deklarēt, ka tas latviešu tautības. Kamdēļ? Tas meta jau zināmu ēnu uz pašu atzītājiem, ka viņš nostājas līdzās baudiem un zemniekiem, jo toreiz latvieši bij tikai kārta, ne tauta. Nav Valdemāra soli arī nekā lielīga, uzpūtīga. Es esmu tas, kas es esmu. Viņa draugu un biedru starpā ir daudz vāciešu, viņa attiecības ar tiem vislabākās, bet Valdemārs citu dēļ neatsakās no tā, kas sastāda cilvēka personību, — no sevis paša. Tas glēvums, kas latviešiem nacionālā ziņā jau pa gadu simtiem bij pārgājis asinīs, kas diemžēl tiem vēl nav gluži izzudis arī mūsu dienās, ar K. Valdemāru tiek strauji lauzts. Nav K. Valdemārs nevienu brīdi arī pasaules lāpītājs, kuram fantastiski projekti par cilvēces glābšanu, kura tikai tik ilgi vērtā, kamēr uz

papīra. Viņa aktivitāte arvien prasa ko noteiktu, reālu. Pasaulē ir daudz cietēju. Tos visus viena spēkiem neaptvert. Bet ko gan ikviens var darīt: strādāt tur, kur viņu apstākļi nostādījuši, savā tautā, savas tautas labā. Tamdēļ K. Valdemārs saka: neaizmirstiet savus brāļus, sniedziet tiem roku! Ja nu tie ir brāļi, šie bauri un arāji, tad cilvēka tikums prasa arī no tiem nekaunēties, lai darbs liecinātu, kā labā tas darāms. Un šis cilvēka tikums pamatojas uz mīlestību, un šī mīlestība ir K. Valdemāra visu citu spēku pirmavots un dzinēja vara. Tikai K. Valdemāram tā ir svēta un liela, un tāpēc viņš nevienu reizi ne savos rakstos, ne savās vēstulēs, ne savās runās nelielās ar šo mīlestību. «Patriotisms nav nekāda skunstīga galvas gudrība,» uzsauc Valdemārs vēlāk kādā citā gadījumā, «māciet cilvēkiem grāmatu, un patriotisms pats no sevis radīsies.» Tik dziļi un tik vienkārši K. Valdemārs saprot tautas mīlestību. Vediet tautu pie garīgas atzišanas, — tā ir K. Valdemāra doma, — un viņa būs patriotiska tauta, tamdēļ ka viņa tādā gadījumā nevarēs pati sevi neatzīt. Tauta tādā gadījumā nevarēs sevi pašu prom aizvest, jo tad viņas vienkārši nebūs. K. Valdemāram nav patriotisma jēdziens kāda abstrakcija, kāda no tautas dzīves šķirta fikcija, kāds retorikas frāžu šķirsts, kuras paskaudina svinīgos tautas dzīves brīžos, K. Valdemāram patriotisms ir apzinīga tautas garīgās un materiālās dzīves labklājība, pie tam atkal šī pati «tauta» nav tikai inteliģence vai studētie, vai tikai mantīgie, tās ir visas plašās tautas aprindas. Šo tautas vairumu K. Valdemārs visā savā mūža darbā tura priekš acīm. Viņš saprot kooperāciju kuģniecībā, kad visi kuģa ļaudis ir līdzdalībnieki pie kuģa! «Katrs sevišķs cilvēks kādā zemē, lai viņš būtu kas būdams,» saka K. Valdemārs, «un katra sevišķā domas ir svarīgas un ievērojamas priekš visas izglītības.» Ar aizgrābtību K. Valdemārs runā par Benjamina Franklina nodibinātām praktiskām tautas bibliotēkām, jo «tās mācīju-

šas visus zemes iedzīvotājus turēt lielā godā zinātni, ka tur bieži vien pie turības kļuvuši cilvēki, bet bez kādām vai ar gluži trūcīgām skolas zināšanām, pasniedz lielas summas speciālu zinātnisku mērķu veicināšanai; sevišķi tehnoloģija, fizika, astronomija un visnotaļ dabas zinātnes vispāri top veicinātas». — Un tālāk saka K. Valdemārs: «Vajadzīgs un ir no liela svara, saspriesties ar katru savas zemes iedzīvotāju.»

Atkal students būdams Tērbatā, K. Valdemārs pulcē ap sevi latviešu studentus, lai kopā ar tiem degtu tautas mīlestībā un darbotos tautas labā. Viņš ir «latviešu vakaru» dvēsele. Viņš pats raksta brošūru «Latviešu mudīgiem zēniem», kurā, tāpat kā Liepājas ģimnāzists būdams, dedzīgi skubina latviešu centīgo jaunatni uz skolām. Te pilnīgi parādās K. Valdemāra uzskats uz izglītību: «Krietnas zemnieku skolas atnes lielu labumu viņu kārtai un visai zemei: ļaudis atmet slinkumu, bēg no krogiem, iemil māju spodrību un glītumu; paceļas turība, pieaug vajadzības, iedzīvotāju skaits pavairojas, ceļas miestu un pilsētas.» («Jūrnieks», 1910.)

So savu mīlestību uz latviešu tautu K. Valdemārs patur visu savu mūžu. Tā J. Krodznieks savās atmiņās («Latv. Vēstn.» lit. piel., nr. 24, 1923) liecina: «Valdemārs bija tik karsts latvietis, ar kādu reti man gadījies tikties, protams, viņš nebija tāds «urrā» patriots, kādi tagad mēdz plātīties, kuriem tagad «latvju» vārds uz lūpām, bet ne sirdī, kuri latvju vārdu izlieto, lai iegūtu kādu labumu. Valdemāra pirmais jautājums nebija vis «kas man labs no tā atliks?», bet — «vai tas nāks latviešiem par labu?». Dibinādams jūras skolas un jūras biedrību, viņa prātā stāvēja tik latvju tauta, un, lai nerastos pretšķēršļi, viņš sāka arī rūpēties par krievu jūrmalām. J. Krodznieku Valdemārs sabar, ka izpaudis, ka latvieši jau bijuši no krieviem kristīti. Sarkastiski Valdemārs jautā Krodzniekam, cik latvieši nu pāriešot krievos un vai būšot kādi 100 000?

Valdemārs nevērtē cilvēku pēc kārtas, pēc ārējā stāvokļa, pēc goda. Viņš saietas tikpat tuvi un draudzīgi ar Dundagas zemniekiem kā ar vīriem, kuri vada lielās Krievijas likteņus. Bet visur viņam rūp latviešu tautas gods un slava. Ar kādu aizgrābtību K. Valdemārs runā par latviešiem svešumā, kuru darbi daudzina latviešu tautas slavu! Tur ir Ainažu jūrskolotāji Dāls un Raudzeps, kuri 1876. gadā izpētī Obas upes izteku jūrā un 1877. gadā ar tvaikoni «Luize», no Lībekas braukdami, laimīgi aiztiekl līdz Toboļskas pilsētai. «Nu bija pierādīts,» saka K. Valdemārs, «ka lieli kuģi var iz Eiropas aiztikt pa ūdens ceļu ne vien līdz Obas upes iztekai jūrā, bet pat 2000 veršu pa Obas upi uz augšu!» («Austrums», 169. lpp., 1885.) Un sajūsmināts Valdemārs stāsta par kādiem latviešiem, kuri «palikuši par vienīgajiem saimniekiem uz Tazovas jūras, kas ir lielāka nekā Rīgas jūras likums», un kur varbūt ieradiesies tūkstošiem zvejnieku, kad dzelzceļš savienos Iekšskrieviju ar Tjumeņu» (kas tagad jau piepildījies). Latvieša vārds — tas ir svēts simbols K. Valdemāra apziņā visam jaukam, lielam, dzīves spēcīgam pasaulē. Kad Valdemāram jārūnā par latviešiem, tad šis praktiķis, šis studējošais tautsaimnieks, šis gudrais politiķis un diplomāts top par dzejnieku jūsmotāju šī vārda jaukā nozīmē. Latvieša vārds nes sev līdzī krietnākās spējas un priekšzīmīgāko darbu. Un, kur vien K. Valdemārs ko dzird par latviešu panākumiem, viņš ar dedzību steidzas to vēstīt atklātībā.

Valdemārs ir visu savu mūžu ticējis savai tautai, lai arī liktenis tam bieži liek ar ciešanām un likstām samaksāt šo ticību. Valdemārs tic latviešiem un šinī ticībā izpērk muižu latviešu zemniekiem, kuri neizdara maksājumu laikā, tas noved K. Valdemāru smagā bankrotā. Viņa mantība tiek izputināta līdz pēdējai kapeikai, viņa grāmatas tiek atstātas tam lietošanā aiz tiesu pristava cilvēkmīlestības. Tās pašas tautas darba labā Valdemārs ik uz

soļa tiek nostādīts policijas uzraudzībā. Liekas, cik dažs spēcīgs gars nebūtu saslimis aiz šīm nepatīkšanām un pametis visam ar roku. Lai nu strādā citi, man pietiek. Ne tā Valdemārs. Nonācis Maskavā, viņš ievē atkal niknāko cīņu par latviešu tautas tiesībām un stāvokli pret Baltijas vācu muižniecību. Vēl vairāk — šis materiāli tik daudz izpostītais vīrs zaudē ienesīgu, nodrošinātu vietu tikai tamdēļ vien, ka tam tikumiskais pienākums liek ko darīt savas tautas labā. Tādus upurus spēj nest tikai sirdis, kas karsti mīlē.

Valdemāra tautas mīlestība ir dzīvs, radošs darbs, ne vārdi. Katrā gadījumā, kur kas darāms latviešu tautas kultūras labā, K. Valdemārs ir pirmais ar ziedojumiem. Lasiet tur vēl tagad maskavnieku ziedojumu sarakstus dažādām zinātnisku rakstu prēmijām, K. Valdemāra vārds tur figurē arvien pirmais un arvien ar prāvākām summām. Tā, kad jāsāk krāt latviešu tautas dziesmas, K. Valdemārs ziedo toreiz (1878) augstu summu — 60 rubļu! Cilvēks, pie kura mēbelēm mājās tiesu pristava zieģelis, neziedos aiz bagātības. Bet varbūt aiz izšķērdības? Varbūt K. Valdemārs pieder pie tiem praktiskiem vīriem, pie kuriem nauda nav nekādā vērtībā? (Es atlaižu šī apgalvojuma iekšējo pretrunu.) Bet ko liecina kāds cits tuvs K. Valdemāra centienu biedrs A. Bandrevičs? «Pagājušā gadusimteņa astoņdesmitos gados Pēterpilī nomira kāds ievērojams valdnieka radnieks, ja nealojos, Konstantīns Nikolajevičs. Maskavas ķeizarišķā jūrniecības veicināšanas biedrība nolēma kā savam patronam un goda biedrim uz nelaiķa kapa nolikt vainagu. K. Valdemārs tādu nopirka par 3 rubļiem un bērū dienā to ar lentu uzlika uz kapa krāšņo un dārgo vainagu pulkā.» Vīrs, kas uz lielkņaza kapa noliek vainagu par 3 rubļiem, bet tautas dziesmu krāšanai ziedo 60 rubļu, gan nebūs pieskaitāms tādiem, kas neprastu apsvērt naudas vērtību un viņas lietošanas nozīmi. Tikai vienu mēs redzam: kāds ir šis lielais praktis-

kais vīrs tad, kad viņā runā prāts, un kāds tad, ja sirds!

Pie K. Valdemāra enerģijas, gribas, uzņēmības, pašdarbības, izturības, drosmes, plašās, daudzpusīgās izglītības un dedzīgās tautas mīlestības tik jauki papildina viņa personības raksturojumu — K. Valdemāra dzīves vienkāršība un tīri jaunaviska kautrība un atturība. Viņš studējis, viņam lielas gara dāvanas, viņam tuvi sakari un draudzīga pazišanās ar vīriem, kuri ceļ un laiž ministrus. Kādus labumus tad K. Valdemārs sev izrāvis? Valsts pīrāgs tik daudziem pārāk garšo, un tam vajaga būt stipram raksturam, kas, neraugoties uz vieglo iespēju, taču savam vientiesīgam vaiga sviedros pelnītam riecēnim dod priekšroku nekā tam treknajam pīrāgam valsts galdā, ap kuru raudamies laužas ne karjeristi vien.

Tiklab viņa mājas dzīvē, kā arī satiksmē ar citām personām pazinēji raksturo K. Valdemāru kā vienkāršu, laipnu, lietišķu, nekad viņam nav patosa, nekad — retorikas. Dr. Grīntāla tēvs savās atmiņās liecina par K. Valdemāru pēc pirmās tikšanās: «Nezinu nevienu gājienu savā mūžā, kurš mani pildīja tā ar cerību un bailību kā šis. Cerēju satikt tautieti — bet viņš bija augsti mācīts, kas es pret viņu! Kas mani vēlāk priecīgi pārsteidza, ka tiešām atradu vīru, tautieti, — nespētu būt brālis laipnīgāks un sirsnīgāks!» (Aronu Matīsa «K. Valdemārs savā dzīvē un darbā», 33. lpp.)

Cik liela vienkāršība valdījusi K. Valdemāra mājas dzīvē, liecina jau augšminētā Dr. Grīntāla atmiņas no K. Valdemāra nelaimīgiem Derevas muižas pirkšanas laikiem: «Reiz, pie Valdemāra vakarā vēlu palicis, piedzīvoju viņa vakariņas, kas bija nabadzīgākas nekā katram nabaga algādzim.» Sos izteikumus papildina kāda paša K. Valdemāra rakstīta vēstule Ainažu jūrskolas skolotājam Dālam (1876), kurā tas ziņo, ka valdība skolai piespriedusi pabalstu, un tad turpina (citēju šo pēc Aronu Matīsa biogrāfijas, 5. lpp.): «ka šis pabalsts tam būšot maza atlī-

dzība» par viņa (J. Dāla) panestiem trūkumiem un ciešanām tajā laikā, «kad es ar labāko gribu to visu varēju atlīdzināt tikai ar tukšiem solījumiem, tādēļ ka man pašam bieži vien bij jākaujas ar trūkumu. Jā, es iekritu parādos, kuri vēl tagad manu dzīvi sarūgtina. Patlaban pienāk pie manis mana sieva un manim atgādina kādu smagu, kopš 12 gadiem nesamaksātu parādu! Proti, viņas tēvam kā tirgotājam Rīgā bija — kad viņa vēl bij gluži maza — 3, vēlāk 2 kuģi. Kad viņa pēc mūsu kāzām redzēja, ka es pilnīgi biju apkrāvis kuģniecības plāniem, viņa iepriecinājās pie manas pārākas nodošanās darbam ar augstajām domām, ka viņai par to turpmāk no visām Krievijas jūrmalām tapšot pievesti papagāji, kanāriju putniņi utt. ... un itin nekas no tam nav piepildījies. Cik bēdīgi!»

Sis melanholiskais K. Valdemāra humors mums tikai var apstiprināt, ka praktiskais K. Valdemārs un lielais tautsaimnieks tikai priekš savām personīgām interesēm nekad nevarēja būt praktisks.

Valdemāra tikumisko cilvēku redzam arī no tā, kā viņš skatās uz vienkāršo tautu. Kad K. Valdemārs kā 17 gadus vecs jauneklis savās piezīmēs raksta: «Ja kāds nemācīts, tādēļ ka viņš maz skolu baudījis vai arī nemaz, bet, ja viņš godīgs, uzticīgs un strādīgs un dzīvo mierā un laimē, kādēļ lai to niecinātu vai arī ar līdzcietību noskatītos uz to,» — tad šādus uzskatus varētum pierēķināt jaunībā lasītām brīvprātīgām grāmatām un jaunības sajūsmā, bet mums ir tikpat vērtīgi spriedumi no K. Valdemāra viņa vīra gados. Tās ir K. Valdemāra domas par studētiem un nestudētiem, kuras vēl mūsu dienās nav zaudējušas akūto interesi, jo taisni mūsu dienās daži uzpušas ar zinātnieka tituli, neredzēdams vērtīgus darbus no darbiniekiem arī bez tituļa. «Pie mums valdība,» raksta K. Valdemārs savā 1866. gadā sarakstītā brošūrā par mācības iestādēm Baltijā, «ieceļot ģimnāzijas skolotājus, vēl pārāk lielu vērību piegriež universitātes kategorijām un eksāmeniem, no kam

daudzi, varbūt visvairāk spējīgākie spēki, netiek par skolotājiem ģimnāzijās. Tāpēc arī notiek, ka daudzi zemāku un privātu skolu skolotāji, kuri nevar no zemākās mācības iestādes pāriet augstākā, zaudē gribu un pamudinājumu tālāk garīgi papildināties. Kāds apriņķa skolas skolotājs, kurš pēc savām spējām varētu būt priekšzīmīgs ģimnāzijas skolotājs un ar laiku tapt ļoti labs universitātes mācības spēks, kā, piem., Amerikā, kur nav aprobežojošā formālisma, pie mums piespiests visu mūžu palikt apriņķa skolotājs un pat ļoti vājš apriņķa skolotājs, ja tam kā ģimenes cilvēkam trūkst līdzekļu braukt uz universitātes pilsētu un padoties pārbaudījumu nejaušībām.» (Lai šo izlīdzētu, K. Valdemārs ieteic nodibināt ceļojošas pārbaudījumu komisijas.) No augšējā redzams, ka K. Valdemārs arī dzīvē, ikdienišķā darbā cilvēku vērtē pēc viņa spējām, talanta un darba, ne tikai pēc papīra vien.

Tas ir stiprs, kas pats sevi valda. Viņš var būt mazturīgs, vairāk vai mazāk atkarīgs no citiem, bet, ja viņš iekšēji brīvs, viņš citiem arvienu noderēs kā cildens paraugs. Bet iekšēji brīvs ir cilvēks tad, ja pār viņu nevalda kārības, ja viņa ceļu diktē tikai viņa iekšējā sirdsbalss saskaņā ar prātu, ja viņš ir godīgs. Tāds ir K. Valdemārs. Kad viņš redz, ka bars neapzinīgu cilvēku, sametušies kādā organizācijā, neproduktīvā un nelietīgā kārtā izšķiež valsts līdzekļus, K. Valdemārs savā preses orgānā ved pret šādu rīcību niknu cīņu. Tad pretnieki mēģina tam pietikt no citas puses. Viņi piesola K. Valdemāram kādu vietu tajā pašā biedrībā, kur tas pie mierīga darba saņemams noteiktu solīdu algu. K. Valdemārs neapdomādamies iztrenc piesolītājus pa durvīm laukā. Viņa pārliecība nav pērkama. Ja uz šādiem K. Valdemāra ētiskiem pamatiem būvētos mūsu jaunā valsts, cik tad nesatricināma būtu viņas ēka! Laimīgā kārtā K. Valdemārs savieno sevī divi ievērojamas kardinālīpašības, kas īsti lielu cilvēku tikai padara par tādu: viņš ir gudrs un nesalaužami godīgs.

Dzīvē ne ikreiz redz šos laimīgos savienojumus.

Precizējot tuvāki K. Valdemāra raksturojuma īpašības, redzam viņa lielā personībā šādas garīgas disciplīnas: viņš ir vadītājs un organizētājs, doma, kas iet sabiedrības un tautas priekšgalā, viņš ir izglītots un ātri apķērīgs, enerģisks un neatlaidīgs, viņš tic sev, savam uzdevumam un savai tautai, viņa iekšējais spēka avots ir viņa svēta, nekad nesatricināma mīlestība uz savu tautu, to vest no tumsas gaismā, t. i., sagādāt viņai apzinīgas kultūras tautas labklājību, šis uzdevums top par viņa mūža mērķi; šī mīlestība dara K. Valdemāru par neatlaidīgāko un gudrāko cīnītāju, kādu vien var uzrādīt mūsu tautas jaunākā kultūras vēsture; lai latvieši no neapzinīgas zemnieku kārtas tiktu par apzinīgu, izglītotu tautu, jālauž muižnieku ekonomiskā, politiskā un juridiskā vara un paši latvieši jāved pie apziņas, ka viņiem visas morāliskas un cilvēciskas tiesības uz savu pastāvēšanu citu tautu starpā, tikai jānokrata tās seno gadusimteņu varas paliekas, kuras reprezentē Baltijas vācu muižniecība; kā cīnītājs K. Valdemārs izdod savu preses orgānu, un, kad to viņa pretinieki izņem no rokām, tad viņš pāriet krievu un vācu iespaidīgā presē un tur līdz mūža galam apkaro Baltijas muižnieku privilēģijas un prasa pēc latviešu kulturālām, juridiskām un ekonomiskām tiesībām; kā gudrs tautas vadonis K. Valdemārs saprot, ka dzīvības spējīgai tautai vajaga būt ekonomiski stiprai, un tamdēļ viņš visu mūžu cīnās par latviešu saimnieciskā stāvokļa pacelšanu. K. Valdemāram sevišķi tuvu stāv jūrniecība, viņš saprot pienācīgi vērtēt Latvijas izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli pie Baltijas jūras, tāpēc viņš top par lielāko jūrlietas propagandistu Krievijā, par Krievijas jūrskolu dibinātāju un Krievijas jūras likumu izstrādātāju, no kuriem pirmais labums jāgūst latviešiem kā tautai, kas dzīvo pie jūras. Bet Valdemāra tautas mīlestība pamatojas uz noteiktu demokrātismu, tāpēc viņš raksta un propagandē tautas

plašu izglītību sevišķi dažādos praktiskos amatos, skubina dibināt mazgruntniecības, griežas pie kara ministrijas, lai bijušiem latvju kareivjiem kronis piešķir zemi; ar lielu politisku taktu K. Valdemārs sešdesmitos gados Pēterpilī vadošās krievu aprindas ieinteresē par reformu nepieciešamību Baltijā un veicina no savas puses šo reformu izvešanu demokrātiskā garā. Kā politisks cīnītājs K. Valdemārs ir ne vien gudrs un neatlaidīgs, bet arī drošsirdīgs. «Drošsirdīgais lai ir cilvēces glābējs» — tādu devīzi bij K. Valdemārs rakstījis savā jaunībā, un šī drošsirdība to neatstāj pat visbīstamākā dzīves cīņas brīdī. Neraugoties, ka viņš pēc dzimuma zemnieks, ka viņš neieņem nekādu ne augstu, ne zemu valsts amatu, ka viņš nav bagāts, bet mazturīgs inteliģents, K. Valdemārs nebīstas sākt cīņu ar visvareno Vidzemes un Kurzemes vācu muižniecību, kura atcēla un ielika gubernatorus, kura ieņēma svarīgākos administrācijas posteņus zemē, kurai piederēja tepat visa ekonomiskā vara pār zemes iedzīvotājiem, kura nepazīna nekādas žēlastības ar saviem uzvarētiem. «Vai tikai saracēņi vien izpelņījušies, ka tos apkaro drošsirdīgo zobins?» prasa K. Valdemārs un ved viens neatlaidīgu cīņu ar muižniecību, zinādams, ka aiz viņa ir uzvara, tamdēļ ka aiz viņa stāv taisnība!

K. Valdemārs ir siksts un nelokāms savos nodomos, kristālskaidrs un godīgs savos ārbos, vienkāršs un laipns savā satiksmē, pieticīgs mazumā savā māju dzīvē, ienīst birokrātismu, mūžam cīnās un tiek dzīvē uz priekšu tikai paša spēkiem.

Kā tāda izcilus personība K. Valdemārs gūst lielu ievēribu pie augstiem un zemiem, pie saviem draugiem un pretiniekiem, savā tautā, pie krieviem, pie vāciešiem, pie studentiem un pie sirmgalvjiem. Kad Pēterpilī, iznācis no sava dzīvokļa, K. Valdemārs krievu valodā sauc pēc ormaņa, piebrauc pie durvīm kāds ormanis latvietis, kas Valdemāru pazīst, un noved to uzdotā vietā. Bet, kad K. Val-

demārs grib galā samaksāt vedumu, ormanis noteikti atteicas no katras samaksas un K. Valdemāram jāpiekāpjas: «Nekas! Man bija liels prieks jūs pavest, un tas ir vairāk nekā visa samaksa.» Un vienkāršs latviešu zemnieks, apsūtīdams «Pēterburgas Avīzes», vēstulē piebilst: «Negribam no pērnā gada maksas nekādu pierēķināšanu pie šī gada avīzēm. Lai Dievs izgērbj ar gudrību un saprašānu tos, kas cīnījās savas tautas brāļus pie gaismas vest!» Tie ir instinkti, dziļi no sirds nākuši vienkārši tautas atzinības pierādījumi un pēc savas būtības nestāv zemāk par adresēm un medaļām. Preses un biedrību atsauksmes, iecelšana goda biedros biedrībās, draugu un paziņu daudzās atsauksmes pie tāda liela gara cilvēka kā K. Valdemārs mums ir dabīgas un saprotamas. Bet kādu jaukāku kroni liela vīra piemiņai gan varētu no citas puses darīt, nekā to darijis cittautietis un tuvs K. Valdemāra draugs, raksturodams Jūrniecības biedrības piemiņas sēdē K. Valdemāru: «Nabadzībā viņš piedzima, nabadzībā viņš nomira, visu mūžu viņš pūlējās citu labā.» — Šie «citi» bij — piešpraudīsim mēs — viņa tauta!

JĀNIS KREICBERGS VALDEMĀRS UN STUDĒJOŠĀ JAUNATNE*

Laimīga, apskaužama tā jaunatne, kurai tanīs gados, kad tiek likti pamati pasaules uzskatam, viņas acu priekšā atgadās cēli darbinieki kā paraugi un ceļa rādītāji. Lai vēlāk nezin kā tos liektu un laužītu uz ļaunu dzīves kļūmīgie apstākļi un paša iedzimtais egoisms, sabiedriskā sirdsapziņa, modināta un audzināta garīgas un morāliskas briesmas laikā, neļauj tiem galīgi noslikt goda un mantkāribas purvā. Pat visausākās un nocietējušās sir-

* *Kreicbergs J.* Atmiņas par Krišjāni Valdemāru. — R., 1925. — 15.—21. lpp.

dis šad un tad uzliesmos tuvākmīlestība, vēlēšanās apklusināt sirdsapziņas pārmetumus. Tie jaunie cilvēki, kas savus mācības gadus pavadījuši Maskavā tanī laikā, kad tur dzīvoja un darbojās Valdemārs, Barons un Brīvzemnieks, nekad neaizmirsīs līdz kapa malai šos trīs karstos patriotus. Šo rindiņu rakstītājs nonāca Maskavā studiju nolūkā 1885. gadā, taisni tad, kad visi trīs minētie vīri vēl bija pilnos spēka gados. Uz mani vislielāko iespaidu atstājis Valdemārs, lai gan tikpat bieži esmu ticis ar Baronu un Brīvzemnieku. Tādēļ es piederēju pie tiem, kas izmantoja katru gadījumu satikties ar Valdemāru. Bieži es gāju pie viņa kopā ar stud. jur. Kalniņu noteiktā pieņemšanas dienā. Neiztrūkstoši ierados ikvienā «vakaru» sapulcē, kas notika Valdemāra dzīvoklī, vienmēr piedalījos lasāmos vakaros turpat, kā arī godos un svētku dienās. Tādējādi man bija izdevība iepazīties jo tuvi ar pašu Valdemāru, viņa ģimenes dzīvi un mājas iekārtu. Mani studiju gadu gaišākie, svētīgākie un auglīgākie brīži saistīti ar Valdemāru un viņa namu. Valdemārs un Brīvzemnieks veicinājuši manu noskaņojumu uz rakstīšanu un sabiedrisku darbu tādā mērā kā neviens cits. Ar tādu pat laipnību un izpalīdzību tie izturējās pret ikvienu studentu, kas pie tiem griezās savās vajadzībās un bēdās. Minētie vīri visai labi noprata, ka vajadzīgs audzināt viņa iesāktu darbu turpinātājus, ka tautai sagatavojami saprātīgi, nesavtīgi darbinieki un vadoņi. Tādēļ Brīvzemnieks, bet īpaši Valdemārs neapnikuši ar lielu dedzību un pašizliedzību nodevās studējošās jaunatnes pievilksšanai un iespaidošanai, tās nacionālai audzināšanai. Tie priecājās, ja pamanīja jaunajā akadēmiskā pilsonī cenšanos ne vien sekmīgi nolikt eksāmenus, bet arī domāt par savu nabaga tautu. Atraduši kādā studentā rakstnieka dāvanas, Brīvzemnieks un Valdemārs viņu mudināt mudināja izmēģināt savu spalvu, sarakstīt ko lietderīgu, pamācošu, mazākais, interesantu, latvju lasītājiem. Pateicoties abu minēto lab-

vēlu uzmodinājumam, es kļuvi «Baltijas Vēstneša» pastāvīgs korespondents.

Uz Valdemāra pamudinājumu jau minētais stud. jur. Kalniņš, sajūsmināts par Vereščagina siernīcu, cītīgi rakstīja avīzēs par sierniecības nozīmi vispārī un par viņas plašāku piekopšanu Latvijā; stud. jur. Reinbergs bija sarakstījis brošūru par Gothardu Ketleru un «Austrumā» studiju par noilgumu; stud. med. Butuls par jūrniecību, un vēl daudzi citi. Beidzot Maskavas studenti izdod veselu rakstu krājumu, kurā popularizē universitātē iegūtās zinātnes. Daži no tiem, kas zem Valdemāra iespaida sākuši rakstīt, kļuvuši par ievērojamiem žurnālistiem, vēsturniekiem un publicistiem. Minēšu piemēram tikai dažus: J. Čaksti, Krodzinieku-Krīgeri, Brīvzemnieku-Treilandu, M. Siliņu, advokātu Kalniņu, A. Bandreviču, F. Garo (Zemcevu), M. Bruņinieku, Dr. A. Zandbergu, Dr. K. Baronu, prof. J. Velmi.

Kad Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija sāka vākt līdzekļus studējošās jaunatnes pabalstīšanai, Valdemārs centās tos pievilkt arī Maskavas «Alma mater» latvju audzēkņiem. Sprotams, ka Zinību komisija stipendiju pieprasīšanu un pabalstu izdalīšanu uzticēja Valdemāram. Šo goda amatu viņš izpildīja līdz savaī nāvei ar retu bezpartejību un mīlestību, rūpējoties, lai patiesi trūcīgie, uzcītīgie un tautiski noskaņotie nepaliktu bešā. Protams, ka visiem arī Valdemārs nemācēja izpatikt, tomēr neviens neuzdrošinājās aizskart viņu, celt aizdomas par viņa labo gribu un bezpartejību.

Valdemārs, nebūdams draugs korporācijām tādā veidā, kādā tās sāka nodibināties Tērbatā un Rīgā, t. i., pēc veciem vācu paraugiem, tomēr ar prieku apsveica un visādi balstīja brīvās studentu sabiedrības un apvienības. Viņš vēlējās, lai studenti nekultivētu obligatorisku iedzeršanu, pat žūpošanu, kāda faktiski notika vācu korporācijās, bet toties piegrieztu visu vērību sava iekšējā cilvēka izkopša-

nai, nopietnu, pamatīgu zinātņu iegūšanai un nacionālā, demokrātiskā gara izkopšanai. Viņš nevarēja acu galā ieredzēt studentu ārīgo ālēšanos un dižošanos, uzpūtīgo, augstprātīgo izturēšanos pret nestudējošiem, pret mazāko brāli. Viņš katram studentam gribēja iedvest tieksmi uz pazemību, uz padevību un kalpošanu visiem tiem, kas smok vēl gara tumsībā un nopūšas zem smaga saimnieciskā jūga.

Milēdams jautrību un smieklus, Valdemārs mūsu, t. i., studentu, sabiedrībā bija bieži pats liksmākais un asprātīgākais jokotājs. Neņēma viņš pat ļaunā, ja kāds uzdrošinājies arī viņam piekerties. Atceros kādu atgadījumu, kur stud. med Z., kas prata daudzus prestidžitātera stīķus un niķus, drusku iemetis, sāka ņemt no Valdemāra bārzdas vienu divdesmit sudraba kapeikgabalu pēc otra. Mēs citi nobijāmies par kolēģa pārdrošību un sākām viņu norāt, bet Valdemārs, sirsnīgi smiedamies, tikai piezīmēja: «kas manā bārdā audzis, pieder man» — pa jokam grasījās paķert izņemtos sudraba gabaliņus; tad: «mīlais Ž., kad braukšu uz Pēterburgu, ieteikšu Jūs par nākošo finansu ministri». Tanī pašā reizē Valdemārs sacīja visai oriģinālu, humoristīgu runu par to, kā dievs studentu radījis. Diemžēl man no tās palikušas atmiņā tikai pāris vietas. Dievs 7. dienā, kad patiesībā viss radīšanas darbs bijis veikts, piepeši atcerējies, ka radītā pasaule uz priekšu netikšot, ja trūkšot students. Tad dievs, paskatījies uz rītiem un vakariem, liksmā jūtoņā par labi izdevušos darbu radījis studentu. Tādēļ students esot īsts svētdienas bērns un mīlot liksmoties no vakara sākot līdz gaišam rītam. Ja kādam no mums izdevās kāds labs joks, humora pilna runa vai nostāsts, Valdemārs smējās un priecājās mums līdzī kā vecs, apsūnojis buršs. Smieklī, pēc Valdemāra domām, ir ļoti labas zāles pret nogurumu, grūtsirdību, pat fizisku slimību. Valdemārs zināja mums stāstīt, ka pat svētie tēvi, pāvesti Siksts un Benedikts XIV, bijuši ne vien

joku milētāji, bet arī atjautīgākie sava laika zobgaļi, nemaz nerunājot par Sokratu, Francijas karali Indriķi IV, Prūsijas lielo Frici. Romas ķeizars Augusts pat mirdams laidis joku vaļā, jautādams klātesošiem: «Sakiet, vai neesmu bijis labs aktieris?» Voltērs, kad viņam priesteris uz nāves gultas piedāvājis «die lezte Ūlung», atcirtis: «neesmu taču riteņa ase, kurai smēre vajadzīga». Šos piemērus pievedu ilustrācijas labad, kā Valdemārs prata ar jokiem un asprātīgām anekdotēm uzjautrināt un smidzināt sabiedrību. Bet tās nekad neaizskāra klausītāja estētiskās un tikumiskās jūtas, nekad tās nebija divdomīgas un neķītras.

Vispārīgi Valdemāra izturēšanās un uzvešanās, būdama vienkārša un dabīga, bija apdvesta augstas morāliskas un intelektuālas mēra sajūtas. Grieķu gudrība «meden agan» (visu ar mēru) nerādījās būt iegūta grūtā iekšējā ciņā, bet dabas māmuļas balva. Tās nebija Brīvzemniekam, kas, reizi sapiktojies par dažu studentu vienaldzību pretim viņa uzaicinājumam kaut ko rakstīt tautas pamācībai, bija nepaklausīgos nosaucis par «vanskariem». Uz tā pamata izcēlies konflikts, kura atrisināšanai kā goda- un šķirējtiesnesi abas puses izvēlējušas Valdemāru. Lai gan Brīvzemnieks bijis Valdemāra tuvākais draugs un līdzstrādnieks, viņš tomēr atzinis Brīvzemnieku par vainīgu un piespiedis to atvainoties un ņemt savus vārdus atpakaļ. Tāpat Valdemārs norāja studentus, ja tie bija izdarījuši darbus, kas apkaunoja augstskolas pilsoņa godu vai varēja kaitēt viņiem pašiem. Tomēr viņa simpātijas piederēja studentiem, ja tiem no administrācijas puses, it īpaši no 1885. gadā ieceltiem inspektoriem, bija jāpiedzīvo akadēmiskās brīvības un cilvēka cienības aprobežojumi un pazemojumi. Viņam bija it kā personīgs gandarijums, kad pazīstamais studentu inspektors Brizgalovs bija dabūjis smagu plauku no kāda studenta. Jo Brizgalovs bija Valdemāra acīs studentu vagars, nīdējs un ēdējs, kam bija

sadiska tīksme tos mocīt, ģenģerēt, komandēt un izaicināt uz ekscesiem. Bet mūs, latvjus, Valdemārs lūgtin lūdz nepiedalīties studentu dumpjos un nemieros. Tie vienmēr prasot daudz upuru, kurus mazā latvju tauta nest nevarot. Tā izskaidrojams, ka viņa laikā latvju studentu saime samērā maz cietusi no valdības represijām studentu nemieros. Valdemāra iespaids uz latvju studentiem bijis visai svētīgs un ievērojams. Tas būtu bijis vēl intensīvāks un plašāks, ja viņa laulātā draudzene nebūtu bijusi vāciete un drusku aristokrātiski pastīva un ceremoniāla. Viņai pretstats bija latviski sirsnīgā un visai laipnā Krišjāņa Barona dzīvesbiedre Dārta, kuras retā viesmīlība, nelūkojoties uz trūcīgo mājas iekārtu un vienkāršo pacienājumu, viņināt viņināja uz biežu viesošanos, jo Dārta ceremonijas nemīlēja un izplatīja ap sevi to latvisko atmosfēru, kurā ikviens apmeklētājs jutās omulīgs kā mājās. Magnēts, pievilcejs spēks Valdemāra namā bija pats namatēvs, Barona kdzes mazajā, vienkāršā dzīvoklītī vienmēr liksma viesu saņēmēja Dārta.

Kad lielais vīrs 1891. gadā slēdza savas acis uz mūžību, Maskavas latvju studenti sajuta jo sāpīgi, ko tie zaudējuši. Viņi bija jūsmīgākie un darbīgākie bērū ceremonijas sarīkošanā, diženā patriota godināšanā, sava garīgā tēva un audzinātāja izvadišanā uz pēdējo atdusas vietu Rīgā. Bet ne vien Maskavas studējošā jaunatne, visas latvju studentu korporācijas piedalījās bērēs jo kuplā skaitā. Ar atziņu man jāmin «Lettonia», kuru Valdemārs bija negribot aizskāris, atsūtīdams atpakaļ viņam piesūtīto krāsas cepuri. Minētā korporācija bija sapratusi, ka nāve izlīdzina tādas mazas domstarpības, un ņēma dalību goda sardzē.

Valdemāra apbedīšana Rīgā bija tik grandioza, kādu toreiz vēl vāciskā Rīga bija piedzīvojusi tikai Kalniņa bērēs.

Nekāds brīnums, jo paglabāja pirmo latviski nacio-

nāli domājošo studentu, pirmo pēc laika un garīgas vērtības. Zemei atdeva Latvijas lielākā dēla mirstīgās atliekas, latvju inteliģences vectēvu, tautiskā atmodas laikmeta radītāju, nākošās brīvās Latvijas pirmo celma lauzēju — lidumnieku.

JĀNIS KREICBERGS

LUĪZES FON RAMMAS PIRMĀ SATIKŠANĀS AR K. VALDEMĀRU JEB KĀ VALDEMĀRA KUNDZE IEPAZINUSĒS AR SAVU NĀKAMO VĪRU*

Satiekoties ar pavisam nevienādiem laulātiem pāriem, mēs nevilus mēdzam sev jautāt, kā šie antipodi un antagonisti rāsā, temperamentos, uzskatos, tik atšķirīgi viens no otra, varēja noslēgt mūža draudzību, kļūt par to «vienu dvēseli» un «vienu miesu», ko dēvē par katras laulības ideālu. Pavirši izskaidrotāji apmierinājas ar pazīstamo aforistisko gudribu: «Les extrêmes se touchent» — pretim grieķu pareizākiem uzskatiem: ka tikai līdzīgs apvienojas ar līdzīgu. Ja atskaitām gadījumus, kur precības notikušas aiz materiāliem vai politiskiem aprēķiniem vai kaislības reibonī, jaunības aizrautībā, tad, dziļāki ieskatoties ārīgi nesaderīgo personu dvēselēs, dažu labu reizi atrodam tur elementus tai psiholoģiskai parādībai, kuru Gēte apzīmējis ar ķīmisko terminu «Wahlverwandschaft».

Iepazīnies ar Valdemāru laulāto pāri, es gribot negribot jautāju sev un arī citiem viņa pazinējiem, kā varēja Luīze fon Ramma iziet tautās pie «baurā» Valdemāra. Es

* *Kreichbergs J.* Atmiņas par Krišjāni Valdemāru. — R., 1925. — 37.—43. lpp.

tak zināju, ka tanī laikā «Fräulein fon Ramm» — Rīgas vecu vecās bagātās vācu patriciešu ģimenes atvase, līdz ar mātes pienu iezīdusi nicināšanu pret «bauru dienderu tautu», jauna, skaista, apdāvināta, piemīlīga rakstura, — bijusi Rīgas labāko kavalieru dievināta, nopietnu precinieku apsēsta. Nebija manim arī nezināms, ka Luīzes vecāki un viss lielais radnieku, draugu un labvēļu, tantu un onkuļu bars nebija taupījis nekādas pūles atrunāt skaisto «freilenīti», ģimenes lepnumu, kādu no Rīgas labākām partijām, no tīri šausmīgas, katastrofālās «mesalianses». Jo mūsu tautas dēls jau toreiz bija vāciešu ienīstākā persona: ļaunāks par antikristu un Belcebulu.

Nedz es pats, nedz citi varēja manīm šo mīklu izskaidrot. Prasīt pašu Valdemāra kundzi man ilgi nebija dūšas; cik reizes arī taisījos to darīt, katreiz pašā pēdējā brīdī nevarēju pārdabūt pār lūpām attiecīgo jautājumu. Viņai piemita tāda «Vornehmheit», kas nekādas intimitātes nepielaida. Apmēram kādu gadu pirms viņas nāves (viņa nomira 1914. gadā), kāpjot pa trepēm Morberga namā (Vaļņu ielā) uz Valdemāra kundzes dzīvokli, satieku viņas ārstu, nesen mirušo Dr. Reinicu. Iejautājos: no kurienes nākdami? «No Valdemāra kundzes,» skan atbilde. Kā viņai klājas? «Veselība stipri apdraudēta, artēriju pārkaļķojums pēdējā stadijā. Katru brīdi, kāpjot pa trepēm uz augšu, tā var saļimt un beigties ar sirdstrieku.» Atvaļījies no daktera, domīgs kāpjju tālāk. Nonācis pie kundzes dzīvokļa durvīm, saku sevī: «Šoreiz jāiztaujā, jeb Valdemāra kundze ņems mani mocošo, vēl vienmēr neatminēto mīklu līdzī kapā». Piezvanu, noņēmiens celt jautājumu, lai lūst vai plīst. Šoreiz vai nekad — ir mans lozungs. Valdemāra kundze saņem mani, sēdēdama lielā atzveltnes krēslā. Seja bāla kā arvien, mierīga, cienīga, mazāk dzīva kā citām reizēm, arī vēl tagad uzglabājusi daiļuma zīmes.

Apjautāties par netaisnībām, kuras vēlējos dabūt, un tās saņēmis ar dažiem attiecīgiem paskaidrojumiem

no kundzes puses, es it kā aprauju valodu, lūkojos taisni viņai sejā pētoši, jautājoši, tā ka Valdemāra kundze nevilus iebilst: «Kāpēc Jūs tā manī raugāties?» — «Manim grūta sirds, gribētos Jums ko jautāt, bet neuzdriekstos, baidos, ka Jūs neizpildīsāt manu lūgumu.» — «Kāpēc Jūs tā domājat? Jūs tak Maskavā bijāt mūsu pastāvīgs un mīļš viesis. Jautājiēt vien, atbildēšu, ja tik spēšu!»

Tā iedrošināts, laižu pār lūpām ilgi, ilgi sirdī loloto jautājumu: «Sakat, lūdzami, — kā tas varēja notikt, ka Jūs, ievērojamas Rīgas vācu patriciešu ģimenes bērns, būdama vēl jauna, savējo aizspriedumu valgos, varējāt iemilēt vāciešu sīvāko, bīstamāko pretinieku, «bauri», jaunlatvieti, bez pajumtes, bez mantas, bez slavena vārda? Jūs tak toreiz vēl nevarējāt nojaust sava vīra ģenialitāti, viņa gara diženību, uzminēt to milzīgo vēsturisko lomu, kuru viņš spēlējis Baltijas vācietības un latvietības likteņos?»

Izteicis savu vēlēšanos iespējami maigā, minorā tonī, pukstošu sirdi gaidu atbildes. Kundzes seja mierīga, rāma, koncentrēta, acis stīvi raugās it kā nezināmās tālēs. Tā vien liekas, ka vecās kundzes atmiņa pūlas atslēgt kādas sen nevērtas durvis, kas ved telpās, kur glabājas senseno jūtu, jūtoņu un domu gravīras.

Pamazām seja top dzīvāka, acis spožākas. Lūpas atveras. Pār viņām slid lēni, apdomīgi, it kā no sirmās pagātnes dziļumiem vārdi, kas atklāj manis kāroto noslēpumu. Klausos, veros, tiecos pēc tā kā sastindzis, bet visi mani prāti asi, saspīlēti līdz pēdējam, gatavi notvert un paturēt visu, ko dzirdēšu.

«Mans brālis, kuru Jūs pazināt, bija Tērbatā ne vien studējis kopā ar Valdemāru, bet arī iedraudzējies ar viņu. Viņš šad un tad bija šo to stāstījis par Valdemāru, piem., ka tas spilgti atšķīroties no vispārējās studentu masas, esot savādnieks, vecāks par citiem studentiem, jo ģimnāzijā iestājies kā pieaudzis cilvēks. Valdemāram ievaja-

dzējies kādām svinībām vai godībām frakas, kuras viņam nebijušas. Tādēļ viņš griezies pie mana brāļa viņam tādu patapināt, ko brālis labprāt izdarījis. Drīzi pēc tam es dzirdu zvanām pie mūsu dzīvokļa durvīm. Mans brālis, kas sēdēja manā istabā, aiziet lūkoties, kas no istabas meitas ielaists. Klausos. Bez brāļa balss dzirdama vēl kāda vīrieša valoda, skaļa, liksmā, dzīvi ritoša. Atskan smiekli, sirsnīgi, silti, gaiši. Nevaru nociesties, eju lūkoties, kas par mīlu viesi manam brālītim. Tumšā priekšnamīnā redzu brāļa un vēl kāda vīrieša siluetus žigli kustamies. Tuvāk iet neuzdriksējies, bet manu ausi patīkami kairina svešnieka balss tembrs, viņa skaņu krāsa tādā mērā, ka klausos viņā kā saldā, vilinošā mūzikā. Baidos, ka tik skaņu plūsma neapstājas. Diemžēl tas notika drīzi. Brāļa viesis, atvainodamies ar lielu steigu, sirsnīgi atvādas un aiziet.

Kad brālis atgriežas manā istabā, es tūlīt jautāju, kas bijis tas svešnieks ar to gaužām simpātisko balsi. — «Tas bija Valdemārs, par kuru Tevim esmu vairākkārt stāstījis. Viņš atnesa manu fraku, kuru biju viņam patapinājis.»

«Kāpēc Tu neaicināji viņu drusku palikt pie mums?»

«Viņš teicās esam nevalīgs.»

«Es vēlētos šo oriģinālu redzēt. Apsoli man, ka Tu viņu ielūgsi, ja mums būs kādas viesības.»

«Labī, lai Tavs prāts notiek.»

Pēc dažām nedēļām mūsu māja čum un kust no viesiem. Veci, jauni, dāmas, kungi, sadalījušies istabās, grupās, tērzē, pastaigājas. Es palīdzu mātei un meitām ķēķī. Gandrīz visi lūgtie viesi jau klāt, tikai Valdemāra trūkst. Ienākusi ēdamistabā, izdzirdu ārkārtīgu troksni, smieklus, čalas bērnu istabā. Eju tos aprāt. Pie durvīm neviļus apstājos, apstulbināta no virpuļojošās bērnu drūzmas ap kādu melnu stāvu, kas, gandrīz četrpārus izmeties, bērnu uz muguras, laiž strauju riksi ap istabu. Piepeši pie durvīm, kur sastingusi raugos, manā priekšā paceļas plecīgs,

slaiks vīrieša augums, dzirdu vārdus: «Atļaujiet, godājamā jaunkundze, ka stādos Jums priekšā, mans vārds Valdemārs.» Biju tā pārsteigta, ka pat aizmirsu roku pasniegt. Atjēgusēs, lūdzu viņu nākt pie citiem viesiem, pie lielajiem, šimbrīžam bērņus atstājot. Bet šie skaļi protestēja un negribēja laist jautro «onkuli» vaļā. Laiciņu vēl patrakojis ar bērņiem, Valdemārs nāca manim līdzī istabā, kur sēdēja pa lielākai daļai tikai vecākās dāmas. Pēc priekšā stādīšanas Valdemārs tūlīņ iejautājās par kādu pilsētas jaunāko skandālchronikas atgadījumu. Dāmas nu ņēmās viena par otru dedzīgāki «svarīgo» notikumu iztīrīt no visādiem redzes stāvokļiem. Valdemārs vainīgo aizstāvēja, liekulīgos apvainotājus humora un zobgalības pipariem un sāli apbērdams. Vecās kundzes un tantiņas atdzīvojās, sarunas ritēja strauji, asprātības dzirksteles sprēgāja ir no Valdemāra puses, ir no dažām ļaunām mēlēm dāmu vidū. Smiekli, kņada, jautribe beidzot kļuva tik liela, ka kungi no otras istabas sāka lasīties pie dāmu istabas durvīm iztīrīt liksmības cēloni. Izlietoju šo gadījumu iepazīstināt tos ar Valdemāru, kas istabas vidū, dāmu ielenkts, ko jocīgu stāstīja. Kungi saņēma Valdemāru ļoti vēsi, formāli, visai atturīgi. Tas Valdemāru nebūt neiebiedēja. Viņš griezās pie mana brāļa ar kādu jautājumu, pilnīgi neitrālu, un tad ņēmās to iztīrīt. Tiklab vecie, kā jaunie it kā norunājuši sākumā demonstratīvi klusēja. Bet kāds Valdemāra paradokss ātri mierīgos, nosvērtos mājiniekus un viesus tā uztrauca, ka tie neizturēja un sāka iejaukties mana brāļa un Valdemāra diskusijā. Pēdējais prata savu tematu tā balansēt, griezt un grozīt, pacelt to tādā aktualitātē, ka iesākās visdzīvākās debates. Valdemāra lokanais gars, humors, jautrais temperaments sprēgāja, dzirkstījās un liesmoja tik apžilbinoši, kas es klausijos «itzt zur Statue entgeistert».

Ja arī daudz kas, ko viņš runāja, nebija manam meitenes prātam pilnīgi izprotams, es tomēr ar labpatiku ļāvu

sevi aijāt un šūpot no Valdemāra burvīgās balss un valodas straumes. Dzirdi glāstīja tikama skaņu plūsma, mani skati vērās dīvainā viesā saulainajā sejā. Viņa acis drīz liksmi zibsnija, drīz laipni nopietni raudzījās pretiniekā, sejas vaibsti darbojās līdzī; poza, gaita, kustības, runas veids tā atšķīrās no maniem pazīstamiem, ka es raudzījos svešiniekā it kā eksotiskā radījumā. Seja un skats izstaroja labsirdību un drošsirdību. No visa viņa auguma plūda manī it kā magnētiska strāva. Es nevarēju viņā nelūkoties. Tikai kad mana māte pieskārs pie manas rokas, aicinādama mani un viesus pie galda, es atjēdzos no savāda burvīga sastinguma. Dzerot kafiju, valodas nekad neaprima, jo Valdemārs mācēja stāstīt tik daudz interesanta gan no Pēterburgas dzīves, gan no studentu gadiem, gan par jaunākajiem notikumiem valstī un mūsu provincē, ka jautriība un omulība valdīja viesu starpā nepārtraukti.

Viduspunkts, ass, ap kuru viss griezās un riņķoja, bija «homo novus», bīstamais «Junglette». Pēc kafijas ikviena grupa gribēja to dabūt savā vidū. Bērni ķērās viņam svārkos, vilka to uz savu istabu, dāmas lūdza to joprojām ko pastāstīt par Pēterburgas «haute volée», par aristokrātēnu dzīvi, kungi vēlējās zināt, kāds vējš pūš noteicējās politiskās aprindās.

Valdemārs prata visiem tikami atbildēt, it īpaši bērniem. Nepazīstu cilvēku, kas tā mācēja ar bērniem iztikt un ar tiem saprasties kā Valdemārs.

Kad viņš bija aizgājis, jutu, ka viņš, līdzīgi Cēzaram, būtu varējis teikt: venī, vidī, vici (nācu, redzēju, uzvarēju).

Manas radniecības un pazīstamās kundzes vēl ilgi pēc tam pārrunāja par «netto», «liebenswertig» kungu. Vīrieši atzinās, ka baumas par lielo musinātāju un «bauernfänger» ir visai pārspīlētas, jo Valdemārs vēloties tikai tās reformas, kas zemei nepieciešamas, lai varētu uzplaukt rūpniecība, tirdzniecība un kuģniecība. Valdemārs likās uzvarējis visā linijā kā «Gesellschafter».

Te Valdemāra kundze taisa garu pauzi un tad uzsāk gurdā balsī, pilnu rezignācijas un grūtsirdības:

«Bet, kad es dariju zināmu vecākiem, ka atraidīšu visus preciniekus, izņemot Valdemāru, tad sacēlās tāds uztraukums ir manā ģimenē, ir visās mūsu radnieku un pazīstamu aprindās, it kā es būtu kļuvusi ārprātīga, nolēmusi nonāvēties vai izdarīt kādu ārkārtīgu kauna darbu.»

Stāstītāja atkal apklust. Sejas izteiksme mainās, vaibsti atdzīvojas, acis iezibas dzīvība.

«Es laidu visu pār galvu, ir bārienus, ir paļas, ir lāstus, ir brīdinājumus. Gaidīju pacietīgi, kamēr vētra stāties, un tad pateicu kategoriski, negrozāmi, nepārprotami: «Valdemāru vai nevienu.» Mana mīlestība uzvarēja... Savu soli nekad neesmu nožēlojuse... Nu Jūs zināt, kā mani Valdemārs uzvarēja, kādēļ es pie viņa aizgāju.» Iestājās klusums. Nedrīkstēju to pārtraukt. Mēmi saķēru kundzes bālo roku. Manas lūpas neviļus pie tās pieskārs un kavējās. Mēmi atvadījos un aizgāju.

ANTONS BIRKERTS

VALDEMĀRS UN POLITIKA*

Ja latviešiem būtu desmit tādu vīru kā Valdemārs, tad Baltijā tagad izskatītos pavisam citādi.

Kāda krievu valstsvīra teiciens.**

Valdemāra dzīve un darbība ir cieši saistītas ar Krievijas valdību un politiku. Kad jaunībā viņš bij nodomājis mest rakstveža amatu pie malas, juta sevī spēkus kādam

* Birkerts A. Krišjānis Valdemārs un viņa centieni. — R., 1925.

** Neatminu, kur esmu lasījis vai dzirdējis šo teicienu, bet tā esot izteicies par Valdemāru kāds krievu valstsvīrs.

augstākam, labākam, svarīgākam dzīves uzdevumam un meklēja ceļu uz augstskolu, tad 1848. gadā viņš «iedrīkstējās studēšanas lietā jaunajam ģenerālgubernatoram kņazam Suvorovam rakstīt, no kā arī dabūja laipnīgu atbildi».* Nākamā, 1849., gadā Valdemārs ierodas personīgi pie ģenerālgubernatora, dabū no viņa rekomendācijas vēstuli «Priekš Hagedorna kunga Liepājā» un uzsāk savu tālākās izglītības gaitu Liepājas ģimnāzijā. Ar ko Valdemārs bij pratis iejūsmināt ģenerālgubernatoru par saviem nodomiem? — nav tuvāk zināms. Tikai zināms ir tas, ka Valdemārs bij uz viņu atstājis diezgan paliekamu iespaidu, jo kņazs pabalstīja Valdemāru «ar rekomendāciju vēstulēm» arī pēc studiju beigšanas un 1859. gadā ieteica viņu valstsvīram Valujevam — kā Valdemārs arī pats par to vēlāk ar atzinību rakstīja**. Patiesībā divas lietas tik ir, ar kurām Valdemārs varēja darīt iespaidu uz valdības personām un valdību: viņa spēcīgā individualitāte un viņa lielās idejas! Kad 1857. gadā viņš laida klajā savu pirmo grāmatu par jūrniecību un vispār par saimnieciskajiem jautājumiem Baltijā «Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen» un piesūtīja to kņazam Suvorovam, pēdējais atbildēja 1858. g. 28. janv. Valdemāram ar šādu vēstuli: «Cienījamais kungs! Jūsu laipno rakstu no šā mēn. 16. d. līdz ar Jūsu sacerējumu par latviešu un igauņu pievilkšanu pie kuģniecības esmu saņēmis un ar sevišķu prieku iz tā novērojis, kādu dzīvu interesi Jūs uzglabājuši priekš šo guberņu zemnieku kārtas vajadzīgās labklājības un attīstības, cerēsim, ka ar laiku radīsies arī līdzekļi, ka varēs dzīvē izvest no Jums iekustinātos teicamos priekšlikumus. Pārliecināties, ka Jūs, cienījamais kungs, ir pēc savu studiju beigšanas ar tādu pašu dedzību un pat ar darbiem strādāsiet mūsu tēvijas

* Valdemāra autobiogrāfija. — «Balt. Vēstn.», 1873, Nr. 43.

** Список изданий X. М. Вольдемара о мореходных школах и мореходстве. 1882, с. 7.

tālākai labklāšanai par labu, pateicos vēlreiz Jums par Jūsu draudzīgo prātu, kādu Jūs pret mani izteikuši, un esat droši, ka ir turpmāk Jūs arvien augsti cienīšu.»*

Studijas beidzis, Valdemārs tanī pašā gadā, «vecu nodomu izpildīdams» — kā viņš pats savā autobiogrāfijā saka —, devās uz Pēterburgu. Kas tas par vecu nodomu, par kuru viņš runā, — nav tuvāk zināms. Jādomā taču, ka viņam sen bijis prātā nākt tuvākā sakarā ar valdību, lai ar viņas palīdzību varētu izvest dzīvē savas jūrniecības idejas un arī — uzlabot zemnieku stāvokli. Ar saviem rakstiem jūrniecības lietās Valdemāram arī tiešām izdevās griezt valdības vērību uz sevi un iegūt viņas labvēlību. 1860. gadu viņš nosauc par laimīgāko priekš jūrniecības lietās un arī priekš viņa paša.** Kā viņa jūrniecības idejas propagandai būs tik drīz un tik lieli panākumi — to Valdemārs, liekas, nebij cerējis. Minētā gada februārī viņš raksta savai māsa: «Kopš janvāra 1. d. man iet ar katru dienu labāki; kopš 4 nedēļām ļoti labi. Lasi abus klātpieliktos oficiālu rakstu pārtulkojumus — un brīnies. Priekš 8 nedēļām ir es par to būtu brīnējies. Lielkņazs pats bija lasījis kādu manu rakstu, krievu avīzē iespiestu, — tā iesākās tā lieta.»*** Minētais raksts ir mums jau pazīstamais apcerējums «Krievu tirdzniecības flote». Valdemārs starp citu tanī laikā nodarbojās arī finansu ministrijā.**** Tur tad arī pienāca minētie oficiālie raksti, par kuriem runā Valdemārs un kuros der arī tagad vēl ieskatīties, jo viņi taču tik svarīgi visā Valdemāra

* *Āronu Matiss*. Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā. — 1892, 20. lpp.

** Список изданий, с. 2.

*** *Āronu Matiss*. Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā. — 1892, 25. lpp.

**** Finanšu ministrijas darbā Valdemārs pieņemts 21. martā 1859. gadā, kā to ziņo lakraksts «Сенатския Ведомости», 1859, № 31, прил.

dzīvē un turpmākā darbībā. Pirmais no tiem skan šādi:

«Valsts parādu deldēšanas komisijas Valdei, Viņa Ķeizariskā Augstība Lielkņazs Konstantīns Nikolajevičs ar rakstu no febr. 6. d. izskaidro, ka dažādu no Parādu Komisijas dienestā stāvošā kurzemnieka Valdemāra par Kurzemes iemītniekiem, kuri ar jūrniecību nodarbojas, ieliku rakstu dēļ Viņa Augstība pavēlēja Valdemāram sastādīt tanīs vietās sīku jūrniecības izpētījumu un uzrādīt līdzekļus, kā to tālāk attīstīt un vēl vairāk pievilkt iedzīvotājus pie jūrniecības amata, par ko Viņa Augstība griežas pie manis, lai Valdemāra k. atvaļinātu priekš norīkošanas Jūrlietu ministrijā no pus aprīļa līdz augusta beigām.»*

Ceļojuma panākumi ne tikvien apmierināja ģenerāladmirāli, bet nostiprināja vēl vairāk viņa ieskatu, ka Valdemārs ir valdībai jūrniecības lietā nepieciešams cilvēks. 1861. gadā tad arī viņš tika komandēts uz ārzemēm pētīt Vācijas piekrasti un iepazīties ar turienes jūrskolu iekārtu. Pēc šī ceļojuma Valdemārs ieguva vēl lielāku svaru pie valdības. «No sevis varu tik daudz sacīt,» raksta viņš māsai pēc šī ceļojuma 24. sept. 1861. g., «ka šie Jūrlietu ministrijā izlaisti noteikumi, kas manim dara lielu godu: visi spriedumi, kas par manis izstrādāto inskripcijas plānu top piesūtīti priekš Lielkņaza, top nodoti man, lai iz tiem izvelku domu kodolu, ko pasniegt Viņa Ķeizariskai Augstībai.»**

Šis Valdemāra sakars ar lielkņazu bija vissvarīgākais un ilgākais, kā arī pastāvīgākais no tiem, kādi viņam nodibinājās valdības aprindās. Šim sakaram par pamatu bij kopējā un visai svarīgā jūrniecības lieta. Interese arī par citiem saimnieciskās un kulturālās dzīves jautāju-

* Citēju pēc minētās Āronu Matīsa grāmatas, 26. lpp.

** Turpat, 28. lpp.

miem veda Valdemāru sakarā arī ar citiem valdības vīriem, kuru iespaidu viņš izmantoja savu centienu labā. Bet notika arī tā, ka šie centieni dažam labam no minētiem vīriem bij nepatīkami un viņi tad pārtrauca sakarus ar Valdemāru. Tā tas bij, piemēram, ar kņazu Suvorovu un iekšlietu ministru Valujevu. Kādā vietā Valdemārs sakarā ar savu pirmo ceļojumu (1860) par šo lietu saka: «Ļoti humānais kņazs, kas ar rekomendācijas vēstulēm pabalstīja Valdemāru pirms un pēc universitātes apmeklēšanas, kas pēc tam rekomendēja viņu 1859. gadā Valujevam* Pēterburgā un vēlāk, pārliecinājies par viņa nākamā spožo karjeru, deva viņam vissirsnīgāko un labāko padomu: vispirms pa ceļojuma laiku iegūt piekrišanu pie Baltijas muižniecības, kurai ļoti liels svars un iespaids. Bet autoram, neskatoties uz visu dziļo cienību pret kņazu, sev par nelaimi, nebij vajadzīgo spēju, lai sekotu šim patiesi tēvišķajam padomam, jau tamdēļ vien ne, ka viņš kopš 1852. gada ņēma dalību pie latviešu grāmatu izdošanas un aiz tā iemesla sastādīja no Tērbatas latviešu studentiem nelielu latviešu literārisku pulciņu, kas aizdomīgo vāciešu acīs drīz vien tapa naidīgs un tika nosaukts par «Valdemāra pulciņu», bet vēlāk par «jaunlatviešu pulciņu». Bet galvenā un tuvākā autora vaina bij tā, ka viņš tanī pašā laikā bij izteicies laikrakstā «St. Petersburg. Zeitung» pret projektu, kas bij uz dienas kārtības, — «Par visu Vidzemes un Kurzemes kroņa muižu pārdošanu vietējai muižniecībai, lai uzlabotu valsts finanses». Un tā viņa gaišības kņaza un Valujeva dārgajai labvēlībai vajadzēja atdzist ļoti ātri, īpaši, kad 1862. gada sākumā autors izteicās par Baltijas reformām un vēlāk 1862.—1865. g. Pēterburgā izdeva latviešu laikrakstu «Pēterburgas Avīzes».

* Vēlākajam iekšlietu ministram (1861—1868), kas bij veikls birokrāts, divdomīgs, nenoteikts politiķis, liberāls vārdos, reakcionārs darbos. Tiek ieskaitīts kā reakcionārās strāvas piekritējs lielo reformu laikmetā.

Te nu beidzot palika tikai viens vienīgs Valdemāra pabalstītājs A. Seļenojs, domēņu ministrs, kas viņam atļāva strādāt savā ministrijā, pie kuras tas skaitās vēl līdz šim laikam.» (1882).*

Bet, ja arī daži sakari ar valdības aprindām Valdemāram pārtrūka, tad to vietā nodibinājās atkal citi, jauni. Tā, piemēram, tuvas attiecības viņam bij ar Kurzemes gubernatoru Lilienfeldu, kas bij karsts Valdemāra jūrniecības ideju piekritējs un veicinātājs, kā to liecina vesela virkne vēstuļu, kas uzglabājušās Valdemāra atstātos papīros un rakstītas ar paša Lilienfelda roku. Tā 12. janvārī 1869. gadā Lilienfelds raksta, ka viņš oktobrī uzņēmis guberņas pārvaldību un tikai nesen dabūjis iepazīties ar viņam pasūtītām Valdemāra brošūrām tirdzniecības flotes lietā. Ļoti pateicies par tādu piesūtījumu, gubernators izsaka savu atzinību par tiem ieskatiem, kas tur izteikti «tik praktiski un lietišķi». Bet viņš labprāt vēlētos lietā likt Valdemāra piedzīvojumus un aizrādījumus. Maijā viņš apceļošot Kurzemes jūrmaļu, lai personīgi pārliecinātos, ar kādiem praktiskiem līdzekļiem sasniegt tos mērķus, pēc kuriem Valdemārs cenšoties. Bet pirms ceļojuma viņš vēlētos satīkties ar Valdemāru un izrunāties šinī lietā. Pa gavēņa laiku viņš esot nodomājis būt Pēterburgā un būtu tamdēļ ļoti pateicīgs, ja varētu Valdemāru tad satikt.

Lai Valdemārs viņam drīz to paziņojot.

«Nevienā Krievijas piekrastē nevar darīt tik daudz tirdznieciskās flotes labā kā Kurzemes jūrmalā» — saka Lilienfelds un vēstules beigās sevišķā piezīmē piemetina: «Laipni lūdzu turēt šo vēstuli kā noslēpumu, t. i., vismaz nedrukāt viņu, jo viņa izteiktās domas ir tikai mani ieskati un mana vēlēšanās.» No kādas citas Lilienfelda vēstules, kas rakstīta tanī pašā gadā 31. janvārī, redzams, ka Valdemārs viņam atbildējis 23. janvārī un šī atbilde pamudinājusi

* Список изданий, с. 7—8.

viņu «bez kavēšanās ķerties pie šīs labās lietas». Seko gara argumentācija, cik Kurzemes piekraste izdevīga jūrniecībai. Valdemārs esot tas, kas varot dot lietai īsto virzienu. Tālāk Lilienfelds ziņo, ka viņš dibinot īpašu jūrniecības veicināšanas komiteju un uzņemot tur arī Valdemāru par locekli. «Kūgu būvniecības veicināšana uz jūras un upju krastiem un jūrskolu dibināšana ir ne mazāk derīgas un turklāt, tāpat kā dzelzceļi, ne ārdošs, bet radošs faktors un neprasa no valdības puses nekādus ievērojamus līdzekļus.» — Kāds valsts domēņu ministrijas vispārējā departamenta raksts no 26. marta 1869. gada (Nr. 254) liecina, ka Valdemārs ticis komandēts Kurzemes gubernatora rīcībā, lai izpētītu, kā veicināt tirdznieciskās flotes un kuģniecības attīstību, kā arī jūrskolu nodibināšanu. No visa tā redzams, cik gudri Valdemārs mācējis rīkoties, lai iegūtu valdības personu un orgānu piekrišanu un palīdzību pie savu ideju realizēšanas.

Valdemāram nācās dzīvot Pēterburgā izgājušā gadu simteņa sešdesmitajos gados, tā saucamā — lielo reformu laikmetā, kad vecās dzīves iekārta sabruka un uz viņas drupām sāka pacelties sengaidītās jaunās ekonomiskās, sabiedriskās un garīgās dzīves kontūras. Dzimtbūšana tika atcelta, un jauni likumi sankcionēja reformu pēc reformas. Liels jūsmas, spirtuma un spēka vilnis gāja pār visām sabiedrības šķirām un kārtām, izņemot tos privilēģētos feodāļus, kuri vai nu savas garīgās īpašības, vai pārāk lielo materiālo labumu dēļ neparko negribēja atsaucīties no vecās saimnieciskās dzīves iekārtas un visiem spēkiem pūlējās strādāt pretī lielajai pārveidošanas kustībai — taisīja reakciju.

Ko darīja un kā izturējās Valdemārs šīnī vētras un dziņu laikmetā? Viņš neturēja rokas klēpī, bet pūlējās darīt, ko vien varēja un cik varēja — latviešu zemnieku, latviešu tautas labā.

Viņš saprata ļoti labi visus tos nenormālos apstākļus,

kas spieda latviešu tautu un neļāva viņai iziet uz plašāka attīstības ceļa. Te vajadzēja pārveidošanas, vajadzēja reformu! 1862. gadā Valdemārs saraksta diezgan plašu rakstu par Baltijas apstākļiem 19. gadu simtenī, aprādīdams, kādas reformas būtu vajadzīgas un kā tās izvedamas. Raksts iedalīts šādās nodaļās: I. Vēsturisks pārskats, II. Dažādi spriedumi par 1816.—1818. g. zemnieku likumiem un Baltijas guberņu zemnieku tagadējais stāvoklis, III. Zemnieku likumi no 1817.—1819. g., IV. Baltijas zemnieku turības, inteliģences un apgaismības pakāpiens, V. Jaunie (1849. un 1860. g.) Vidzemes agrārlikumi, VI. Krievijas svētākās intereses Baltijas guberņās un VII. Reforma un viņas izvešana.*

Vai šo rakstu Valdemārs iesniedzis valdībai — nav zināms. Ja viņš to būtu iesniedzis, tad varētu domāt, ka viņam bijis iespaids uz 1862., 1863., 1864. un 1865. gada zemnieku likumiem, kas iznāca Baltijas guberņām. Grūti ticams, ka viņš tādu rakstu būtu atstājis neizlietotu vai arī — ka viņš būtu palaidis garām neizmantoju tādu svarīgu laikmetu, kad nāca reforma pēc reformas un likums pēc likuma... un viņš atradās tik tuvu visām tām iestādēm, kur tika veidotas šīs reformas un gatavoti šie likumi. Taču ko noteiktu te grūti sacīt, jo trūkst jebkādu ziņu.

Visvairāk Valdemāram bijis sakaru, liekas, ar tautas apgaismošanas ministriju. 1861. gadā viņš sastādīja grāmatu: «Russlands Volksschulen vom volkswirtschaftlichen Standpunkt betrachtet» (Krievijas tautskolas, no tautsaimnieciskā stāvokļa skatoties). Ko Valdemārs ar šo rakstu gribēja? Droši vien pierādīt, ka tautas izglītība paceļ tau-

* Āronu Matiss. Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā. — 1892, 35. lpp. Šis raksts esot 27 loksnes liels. Cik no nodaļu virsrakstiem un vērojamā domu gājiena noskārstams, viņam liela nozīme Valdemāra uzskatu un centienu raksturošanai. Par nožēlošanu — man šis raksts, neskatoties uz visām pūlēm, nav bijis tuvāk pieejams.

tas ražošanas spēkus, darba produktivitāti un tamdēļ veicināt tautas izglītību — ir veicināt tautas saimniecisko attīstību. Pierādot valdībai izglītības tautsaimniecisko vērtību, varēja cerēt, ka valdība sparīgāk veicinās tautas izglītības izplatīšanos. — 1862. gadā Valdemārs iesniedza liberālajam tautas apgaismošanas ministram A. Golovņinam plašu rakstu par dažām reformām, kādas būtu vajadzīgas Baltijas dzīvē.

Pāris gadu vēlāk parādās no viņa šādas grāmatas tautas apgaismošanas ministrijas lietās: 1) «Reglement der russischen Volksschulen vom Jahre 1864» un 2) «Beiträge zur Geschichte und Statistik der gelehrten und Schulanstalten des Kaiserlich russischen Ministeriums der Volksaufklärung, nach offiziellen Quellen bearbeitet von Wolde-
mar, 3. Th. St. Petersburg, 1865—1866». Valdemārs mīlēja izglītības lietu, un pats no sevis saprotams, ka, atrazdamies tās iestādes tuvumā, no kuras atkarājas vairāk vai mazāk sekmīga izglītības veicināšana, nevarēja noturēties, nestrādājis viņas labā. Ja jau viņam tāpat uz savu roku nācās krāt dažādus materiālus par dažādu tautu, bet it sevišķi par latviešu, krievu un igauņu skolu un izglītības lietām, tad te taču nu bij ministrijā bagāts šādu ziņu avots, kurus vajadzēja izmantot, pētīt gan pašas ministrijas, gan savu centienu labā. Ka Valdemāram bijis nodomā vēl daudz kas, ko vajadzētu pastrādāt sakarā ar šo ministriju, vai ka viņam bijis pat no šīs iestādes šīs tas vēl uzdots, liecina šāds dokuments. Tautas apgaismošanas departamenta direktors 10. jūnijā 1866. gadā (Nr. 4833) raksta: «Godājamais Krišjān Martinovič! Uz tautas apgaismošanas ministra kunga pavēli griežos pie Jums, godājamais kungs, ar pazemīgu lūgumu apturēt visus drukas darbus, kādi vien Jums uzdoti no bijušā ministra kga, līdz tam laikam, kamēr viņa gaišība grāfs Dmitrijs Andrejevičs dos rīkojumu.» — No 1861. līdz 1866. gadam par tautas apgaismošanas ministru bij liberālais,

humānais A. Golovņins, bet 4. aprīlī 1866. gadā viņa vietā nāca reakcionārais grāfs D. Tolstojs, kas izpildīja šo amatu no 1866. līdz 1882. gadam. Bet arī šī birokrātiskā un reakcionārā ministra laikā Valdemārs uzturēja sakarus ar šo ministriju, par ko liecina viņa ievērojamais darbs «Krievu-latviešu-vācu vārdnīca», kura iznāca tanī laikā (1872). Var arī būt, ka darbs varēja šinī laikā tikai tamdēļ iznākt, ka viņš, liekas, pie iepriekšējā ministra bija iesākts (1866).

Valdemāra papīros ir uzglabājusies kopija no kāda raksta: «В Министерство Народного Просвещения, в Департамент по делам начальных училищ». Raksta saturs šāds: Valdemārs saņēmis no departamenta atbildi, ka pie toreizējā valsts rentejas stāvokļa tautas apgaismošanas ministrija neatrod par iespējamu iekustināt jautājumu par īpaša direktora vai inspektora amata nodibināšanu jūrskolu pārlūkošanas lietās. Turpretī departaments atrod par iespējamu, ja Valdemārs vēlas, pieskaitīt viņu pie ministrijas kā ierēdni, bet bez algas un pēc tam laiku pa laikam komandēt, lai pārlūkotu minētās mācības iestādes. Valdemārs par to izsaka departamentam dziļu atzinību. Viņš esot pārliecināts, ka arī tādā kārtā var tikt sasniegts mērķis, t. i., novest mūsu jūrskolu sistēmu līdz pilnīgai attīstībai un ar to palīdzību vien radīt krievu tirdzniecības floti ne visai tālā nākotnē. Valdemārs lūdz pieskaitīt viņu pie ministrijas un pieliek rakstam klāt dažus savus rakstus par jūrskolām.

Par nožēlošanu, kopijā nav atzīmēts gads, kad šis raksts iesniegts. Jādomā, ka tas noticis tikai pēc jūrskolas likuma iznākšanas, pēc 1867. gada, kad varēja būt runa par jūrskolām un viņu pārlūkošanu, jo pirms tam tādu nebij (ņemot kādas pāris, par kuru pārlūku Valdemārs droši vien nebūs gribējis būt, jo viņš bij šo skolu sistēmas pretinieks).

Tad 13. dec. 1883. gadā Valdemārs kādā Liepiņam rak-

stītā vēstulē, starp citu, izsakās šādi: «Janvārī es braukšu uz Pēterpili, raudzīdams tur pie ministra kunga, kas mani 17 gadu it labi pazīst, izdarīt šo to Baltijas jūrskolām par labu.* Šis ministrs ir grāfs J. Deljanovs, kas 1866. gadā tika iecelts par tautas apgaismošanas ministra biedru, bet 1882. gadā kļuva par ministru. Valdemārs, kā redzams, iepazīnies ar viņu tūlīt pēc Golovņina atcelšanas un uzturējis sakarus pa visu to laiku, kamēr ministriju pārzināja grāfs Tolstojs, pēc kura nāca Deljanovs.

1890. gada 3. augustā ministrs uzdeva Valdemāram sastādīt kādu rakstu jūrskolas jautājumos. Tanī pašā gadā 6. sept. Valdemārs iesniedza plašāku rakstu par jūrskolu stāvokli un vajadzīgajām reformām, pielikdams klāt kādu nelaiķa Katkova 1872. gadā rakstītu brošūru ar piezīmi, ka bez Katkova palīdzības diez vai tagad maz pastāvētu jaunā tipa jūrskolas, un lūdza ministru atlikt vēl uz dažiem gadiem 1867. gada jūrskolu likuma reformu.

Ir arī fakti, kas liecina, ka Valdemārs darbojies citās ministrijās. Tā ir uzglabājies kāds bruljons no raksta: «Его Превосходительству Самуилу Александровичу Грейфу. Записка по делу о наборе рекрутов для флота». Raksts izgatavots 1863. gada 31. jūlijā. Vai viņš iesniegts — nav zināms, bet raksturīgs ir viņa saturs. Minētajā gadā nodomāts no ņemamiem rekrūšiem 3000 cilvēku nodalīt flotei. Valdemārs nu norāda, ka starp tagadējiem zvejniekiem un krastbraucējiem var tur atrast apmēram pusi no šī skaita. Uzsvēris šo teicienu, viņš saka:

«No latviešiem un igauņiem 3 Baltijas guberņās, pēc mana statistiskā aprēķina, var ņemt 500—600 rekrūšu (visus sīkumus par šo aprēķinu es varu iesniegt visdrīzākā laikā).» Piespraudis nepieciešamākās ziņas par pārējām divām guberņām rekrūšu skaita ziņā, viņš turpina: «Par

* Balt. Jūrn. Kalend. — 1893, 101. lpp.

piekrastes iedzīvotāju priekšrocību flotē, salīdzinot ar sauszemes iedzīvotājiem, liekas, nav ko šaubīties: viņi ir aukstasinīgi, drosmes pilni, nepazīst jūras slimību, ir veikli un, kas zīmējas uz Baltijas jūrniekiem, — tad tie pazīst jūru, māc vērot laiku u. tml. No igauņiem un latviešiem, kas līdz šim bijuši flotē, ir tikai 2—3% agrāko jūrnieku; visi citi ir īsti zemnieki; no tam redzams, ka viņi nevarēja pierādīt tās spējas, kādas no jūrniekiem gaidāmas.» Par Valdemāra uzskatu pareizību un veselīgumu te nav ko šaubīties. Jābrīnās tik, ka līdz tam šīs elementārās patiesības, ko viņš sludināja, bij neatzītas. Vispār karaklausībai Valdemārs piegriezis lielu vērību. Tāpat zīmējoties uz kareivju likteni pēc klausības, īpaši — latviešu. Tā, piemēram, 1869. gadā viņš kara ministram D. Miļutinam iesniedz priekšlikumu nesūtīt izkalpojušus latviešu un igauņu kareivjus uz Voronežas guberņu, kur tiem par velti tika piešķirta kroņa zeme, bet atstāt tos labāk dzimtenē, dodot viņiem pa gabaliņam zemes, lai tie varētu dzīvot un izplatīt krievu valodas zināšanas starp saviem tuviniekiem un citiem. Pēc Valdemāra ieskata, tāds solis varētu dot tūkstošiem vienkāršu tautas skolotāju, t. i., tik daudz, cik vajadzīgs, lai darītu iespaidu uz miljonu iedzīvotāju.* Tālāk Valdemārs vēl piebilst, ka tas vajadzīgs tamdēļ, 1) lai šie cilvēki, atšķirti no dzimtenes, nenīkūlotu un 2) lai labāk sekmētos latviešu un igauņu pārkrievošana. Projektu kara ministrs uzklausījies ar interesi, bet pagaidām nav pieņēmis. Laikam tas tamdēļ, ka viņš nebij diezgan pārliecinošs. Kas zīmējas uz latviešu un igauņu nīkūlošanu svešumā — tad par to nav ko šaubīties, tur Valdemāram bij taisnība. Ne tā ar pārkrievošanu. Ir taču pazīstama lieta, ka, piemēram, vācietis vai francūzis, dzīvodami ilgāku laiku krievu tautas vidū, pārkrievojas. To

* Организация наших мореходных школ. X. Вальдемар. 1888. Nodaļa: Русский язык, 75. lpp.

pašu nu varētu sacīt par latviešu kareivjiem, kuriem toreiz bij jākalpo ilgi gadi un kuri laikam vai nu gluži, vai vismaz lielā mērā pārkrievojās. Bet ja nu tāds pārkrievots latvietis pārnāk savā dzimtenē — kādu iespaidu viņš varēs darīt uz savu tautu? Dzīvodams tautas vidū, viņš pats atkal pārlatviskosies. Un ja arī skaitītu simtiem un tūkstošiem šo bijušo kareivju — atpakaļ atnākuši, izkaisīti starp miljonu iedzīvotājiem, viņi uz šo miljonu nekādu iespaidu nevarēs darīt, bet padosies paši šī miljona iespaidam. Jādomā, ka Valdemārs ar savu priekšlikumu drīzāk gribēja panākt to, lai šie ļaudis svešumā nepazustu savai tautai, bet pēc nokalpotiem gadiem nāktu atpakaļ savā dzimtenē, dabūtu tur gabaliņu zemes, dzīvotu un būtu saimnieciski derīgāki nekā svešatnē. Vispār liekas, ka Valdemāra pārkrievošanas centieni nav jāsaprot šī vārda tiešā nozīmē, bet gan kā latviešu tuvināšana krievu tautai. Un, ja viņš savus centienus šinī ziņā apzīmē ar vārdu *обрусение*, tad tas domāts tikai kā pretstats baltiešu pārvācošanas centieniem. Vāciešu dēvīze bij latviešus pārvācot, Valdemāra — latviešus pārkrievot! Šo Valdemāra taktiku tikai tad īsti varam saprast, ja iedomājamies visas tās nebūšanas, ar kādām bij savienota vācu politika: ne par velti 100 000 zemnieku četrdesmitajos gados meklēja glābiņu pareizticībā! Valdībai arvien Baltijas jautājums ir bijis neskaidrs, un arī Valdemārs nevarēja valdības vīriem ieskaidrot sīkumos, kā latvieši tuvināmi krievu tautai, lai izrautu tos no vācu kultūras nesēju nagiem; viņš tik varēja valdībai ieteikt, ka mūsu guberņās vajadzīgi: ne vācu valoda — bet krievu, ne vācu tiesas — bet krievu, ne vācu skolas — bet krievu, ne vācu politika — bet krievu... ar vārdu sakot — *обрусение* — pārkrievošana vai — kā mēs tagad teiktu — latviešu tuvināšana krieviem, krievu tautai. Un šī politika pie mums vēlāk bij atzīta par vispareizāko.

Tas tad nu ir viss, kas atklātībā zināms par Valdemāra

attiecībām pret valdību. Bet stāsta, ka tas, ko atklātība zina par Valdemāra darbību latviešu tautas labā, esot maz. Galvenā kārtā viņš darījis ļoti daudz caur saviem personiskiem sakariem ar dažādiem valdības vīriem un valdības iestādēm. Tā, piemēram, personiskā sarunā viens no viņa laikabiedriem A. Bandrevičs man atstāstīja gadījumu, kur Valdemārs savā ziņā ņēmis dalību arī pie senatora Manaseina revīzijas. Viņš dabūjis zināt, ka Manaseinam par tulku tiek dots līdzī kāds cilvēks, kam nav nekādu patstāvīgu uzskatu un kas par lēcu virumu spējīgs sagrozīt faktus un pārdot latviešu intereses. Pateicoties Valdemāra pūlēm, beidzot izdevies iegrozīt lietu tā, ka Manaseinam par tulku braucis līdzī kāds no toreizējiem latviešu ideālistiem (ja nemaldos, Stērstu Andrejs).

Valdemārs ieskatīja valdību par līdzekli, ar kura palīdzību var celt valsts un tautas labklājību. Viņš nemēģināja piemēroties valdības centieniem, bet gan pārliecināt valdību par savu centienu pareizību un izlietot viņas varu šo centienu realizēšanai. Caur valdību priekš tautas! — tā ar pāris vārdiem varētu apzīmēt Valdemāra attiecības pret valdību un viņa taktiku un politiku. Valdemārs līdz šim ir vienīgais latvietis, kas tik tuvu stāvējis bijušās Krievijas valdībai, darījis uz viņu tik lielu iespaidu un pierādījis ievērojama valstsvīra dāvanas.

ANTONS BIRKERTS KRIŠJĀNA VALDEMĀRA ĢĒNIJS*

Krišjāna Valdemāra ģēnijs? Jā, Krišjāna Valdemāra ģēnijs! Iedomājieties tikai mazo zēnu, kas piedzimst nabadzīgā ģimenē vientuļā meža mājā, bet pēc 30 gadiem jau sāk darīt iespaidu uz bijušās milzīgās Krievijas valsts

* Birkerts A. Krišjānis Valdemārs un viņa centieni. — R., 1925.

saimniecisko dzīvi valstiskos apmēros un kura idejas atrod dzirdīgas ausis ne vien latvju tautā un krievu tautas zinātnisko un kulturālo interešu pārstāvjos, bet arī galma aprindās.

Bet ar ko šis vīrs iekarojis sev tādu stāvokli? Tikai ar savu garu. Mēs zinām, ka Valdemāra vecāki ir bijuši trūcīgi. Zinām, ka viņi palīdzējuši zēnam tikt pie pagastskolas izglītības — vairāk ne. Visu tālāko veicis Valdemāra gars. Bet, ja tā, tad šim garam taču jābūt ārkārtīgi liels, spēcīgam, oriģinālam! Un tā tas arī ir. Bet vai liels, spēcīgs, oriģināls gars ir arī ģeniāls? Nē, tas var būt arī tikai talants. Te nu mums jāuzmeklē fakti Valdemāra dzīvē un darbībā, kas raksturo viņa ģenialitāti.

*

Pieci gadi vecs Valdemārs iemācās lasīt. Astoņus gadus vecs viņš vairs ar savu lasīšanas mākslu nedod miera pieaugušiem. Šī agrā garīgā atmoda, aktivitāte un neatlaidība ir apbrīnojama. Bet vēl kāds interesants fakts. Valdemārs atrod vācu avīzes lapu. Dīvaini! Izlasīt viņš to var, bet saprast nekā nesaprot. Jautā vienu, jautā otru, kas par valodu. Beidzot dabū zināt: vācu. Kas par saturu? To neviens nezina. Zēns lapu tomēr nenomet, glabā. Viņš māk to no galvas, nezinādams viņas satura. Katram, kas iegriežas vientuļajās mājās, zēns prasa paskaidrojumu par avīzes saturu. Reiz kāds žīds viņam to arī izskaidro.

Tā nav caurmēra bērna spēja, bet kas vairāk. Un tad šī kvēlošā garīgā interese. No kā zēns to varētu būt mantojis: no tēva? mātes? Tēva un mātes garīgo seju mēs nepazīstam. No vectēva? Par to arī zinām tikai, ka viņa vārds Jēkabs un ka viņš bijis Ventspils pilsonis (Valdemāra ģenealoģiju tāpat glabā Ventspils magistrāta un draudzes arhīvi). Visi Valdemāru bērni ir apdāvināti: ve-

cākais dēls Indriķis (vēsturnieks); māsa Marija (rakstniece), bet apdāvinātais no visiem Krišjānis.

*

Līdz apnikumam ir ticis atkārtots, ka Valdemārs Lubezeres skolas laikā reiz ar citiem zēniem nogājis līdz jūrai pie Rojas ciema un jūra viņu tā sajūsminājusi, ka zēns vairākas dienas nav varējis to aizmirst, gudrodams vēl turklāt, kā Rojas upē varētu ietaisīt ostu, lai tur palielas laivas un kuģi varētu ienākt. Dr. A. Zandbergs papildina vēl šo nostāstu ar ziņu, ka Valdemārs jūrā redzējis laivu, cīnoties ar viļņiem un vētru. Šī cīņa viņu ļoti uztraukusi, un viņš gudrojis, kā laivas aizsargāt pret vētras briesmām. Citi zēni šo notikumu aizmirsuši drīz, bet Valdemārs nemitējis pārrunāt savus plānus, kas citiem izlicies jau tīri komiski, un tie sākuši zoboties.

Vai mēs esam pārdomājuši šī Valdemāra pārdzīvojuma psiholoģisko pusi? Domāju gan, nē. Ja daudz, tad mēs redzam, ka Valdemārs jau agri sācis interesēties par jūru. Patiesībā te jau parādās Valdemāra ģēnijs, zēns intuitīvi uztver savu nākamās dzīves uzdevumu. Bet problēmu uztveršana agrā jaunībā, kā to Ostvalds pierāda, ir lielu vīru iezīme. Un te šī atrisināmā problēma uztveršanā parādās tik spilgti, tik nepārprotami, ka Valdemārs pats, atskatīdamies no savas vēlākās darbības augstumiem, izsakās, ka viņa interese par jūru iedegusies jau bērnībā. Bez pašas problēmas būtības te redzam vēl Valdemāra intereses ārkārtīgo dziļumu un intesivitāti.

*

K. Valdemāra garīgo seju dabūjam vērot atkal pēc tam, kad viņš nobeidz pagasta skolu. 15 gadu vecs zēns paskatās apkārt un ierauga sev darba lauku: skolu. Uz savu

iniciatīvu viņš sāk mācīt bērnus un dažu gadu laikā izmāca ap 2—300 bērnu, nopelnīdams sev eksistenci un radīdams iespēju nodoties pašizglītībai. Uzkrītoša ir ātrā, drošā orientēšanās spēja un savam darbam labvēlīgas situācijas radīšana. Šis radošais moments Valdemāra garā jau redzams agri un ir ļoti svarīgs. Septiņpadsmit gadus vecs Valdemārs raksta dzejoļus un dienasgrāmatu, kur ietver idejas par ētiku, cilvēka vērtību un centieniem, kas darītu godu pat ļoti nobriedušam garam. Šis jauneklis ir domātājs un dzejnieks ar lielu domu un fantāzijas vērienu.

Valdemārs ir dzīvespriecīgs, optimistisks, gaišs gars. Viņš mīl jokot. Būdams par rakstvedi Ēdolē, viņš joku dēļ nodibina «Baltijas jūras izsmelšanas biedrību». Saiet kopā trīs četri jauni cilvēki, šo to parunā, pajoko, tukšo pa glāzei alus un raksta jocīgus protokolus. Starp viņa draugiem ir arī mācīts zemkopis un karsts tautas un tautas izglītības draugs Lepevičs un tāpat karsts patriots skolotājs A. Spāģis. Par šo biedrību drīz vien dabū zināt administrācija. Pastāvošā kārtība ir apdraudēta. Ievada izmeklēšanu. Ventspils virstiesas priekšnieks grāfs Koskuls sūta delegāciju lietu izmeklēt uz vietas. Konstatē, ka Valdemārs un daži citi muižas ierēdņi joku dēļ uzstādījuši uzdevumu: izpumpēt Baltijas jūru, plūdināt ūdens masu prom uz Sahāras tuksnesi, lai padarītu to auglīgu. Biedrības zīmogs ir Āfrikas lauva, kas, skriedams pār Sahāras tuksnesi, nes nosusināšanas pumpja plānu un aiz nepacietības to kož, mudinādams biedrību uz darbību, bet pār viņu jau redzama nākamās applūdināšanas glezna un tad lēcoša saule ar rakstu apkārt: «Baltijas jūras izsmelšanas biedrība». Biedri valkā dzelzs gredzenus. Izmeklēšana konstatē, ka biedrība nav slepena un pretlikumīga,

bet administrācija atzīst, ka šis joks ir tomēr — pārāk stiprs.

Pēc oficiāla dokumenta, ko tas pats grāfs Koskuls pie-sūta Ēdoles muižas pārvaldei, biedrību slēdz, izsaka bied-riem rājienu, atņem dzelzs gredzenus, konfiscē mantu un protokolus.

Pēc Valdemāra paša nostāsta, ko K. Barons dabūjis zināt no E. Dinsbergā, biedri apcietināti un nodoti tiesai, bet, kad tiesa redzējusi, ka biedrība ir tikai joks, — tā apcietinātos atsvabinājusi.*

Bet kāds tad visam tam sakars ar Valdemāra ģēniju? Ļoti ciešs. Ir taču zināms, ka ir joki sekli, muļķīgi, asprā-tīgi, dziļdomīgi, smalki, ģeniāli. Un šis joks, bez šaubām, pieder pie pēdējās kategorijas: tas ir ģeniāls. Un arī ide-jiskās saknes viņam ģeniālas. Šai biedrībai stāvējis kū-mās Gētes Fausts. Tas sava mūža beigās atkaro jūrai gabalu zemes, kur nometināt darbīgu ļaužu kolonijas. Valdemārs nu piemēro šo ģeniālo dzejisko ideālu mūsu īstenībai, un iznāk — ģeniāls joks, kura komismu pavairo vēl tas, ka policijai tiešām licies, ka šis joks ir nopietnība. Tā, piem., Barona tēvam jaunībā policists, kas šajā Val-demāra lietas likvidēšanā piedalījies, stāstījis, ka «sa-zvērnieki nodomājuši vismaz kādu daļu no Baltijas jūras nosusināt, lai caur to rastos jauna brīva zeme, kuru va-rētu zemniekiem pārdot par dzimtu īpašumu. Un tas esot pret mūsu zemes likumiem, jo tiesība valdīt zemi Kurzemē piederot vienīgi muižniekiem»**.

Bez tam nav jāaizmirst, ka ar jocīgo jūras izsmelšanas biedrības etiķeti Valdemārs aizsedza centienus, kurus muižniecība pagaidām nedrīkstēja redzēt un zināt, — latvju kulturālos un nacionālos centienus.

* *Krišjānis Barons*. Atmiņas. — 1924, 48. lpp.

** *Krišjānis Barons*. Atmiņas. — 1924, 47. lpp.

Ka nacionālie centieni dzīli viļņoja šo jaunekļu prātus, rāda A. Spāga vēstule Valdemāram par Juri Bāru.

Dr. Juris Bārs 1847. gada 10. septembrī Latviešu draugu biedrības sapulcē uzstājās ar sparīgu runu pret latvju tautas pārvācošanu, pierādīdams kvēlojošu tautas mīlestību un ieskatīdams sev par lielu godu, ka viņš pats esot latvietis. Bez šaubām, Bāra runa un spēcīgā, spilgtā personība nodarbināja arī Valdemāra pulciņu, jo Spāgis taču draugiem par tādu notikumu nevarēja klusēt.*

*

1845. gadā Valdemāra izglītības centieni bija dabūjuši triecienu: viņu neuzņēma Jelgavas ģimnāzijā. Nav brīnums. Ģimnāzija ir vāciska un muižnieciska iestāde. Valdemārs — zemnieku zēns. Un tautā patlaban nemieri: 1845. gada kustība Vidzemē. Bet 1848. gadā mainās Baltijas administratīvais galva: atnāk jauns ģenerālgubernators — kņazs Suvorovs. Valdemārs izmanto situāciju: raksta viņam studēšanas lietā un lūdz atbalstu. Ģenerālgubernators viņu pabalsta: Valdemāru uzņem kā brīvskolnieku Liepājas ģimnāzijā.

Ievērojiet ģeniālo Valdemāra taktiku: ne vairs kļaudzināt pie ģimnāzijas durvīm, lai uzņem, bet piespiest, lai uzņem. Šo taktiku Valdemārs allaž lietoja pret savu centienu pretiniekiem vēlākā dzīvē un darbībā.

Jautājums: kas gan varēja ģenerālgubernatoru pārliecināt tanī laikā, kad Vakareiropa dega revolūciju liesmās un kad arī pie mums, kā «Mājas Viesis» mazliet vēlāk raksta, «dažs labs sēka šķobīties un grozīties»?*** Tas ir Valdemāra gars, viņa spilgtā personība.

* *Birkerts* A. Dr. Juris Bārs, pirmais latvju tautas valodnieks un patriots klaušu laikos // *Ilustr. Zurn.*, 1925, № 21.

*** *Mājas Viesis*, 1859, № 47. Raksts: «*Firsts Aleksanders Arkadjevičs Suvorovs*».

Valdemārs Liepājā mācās ļoti stingrā vācu skolā. Skolas gars it kā grib uzspiest arī Valdemāram savu zīmogu. Bet viņa individualitāte meklē un atrod īsto ceļu. Valdemārs saraksta grāmatu «300 stāsti», kur laiks iemistrojis dažu vācisku graudu, bet kuras ievadā autors runā tik brīnišķus vārdus par latvju tautas apgaismību, kādus tikai var runāt pravietiski apgarots, ģeniāli iedvesmots cilvēks. Šie vārdi dzīvo kā aforismi vēl šobaltdien un dzīvos arī turpmāk.

Un tad Valdemāra vēsturiskā vizītkarte Tērbatā! K. Barons savās atmiņās uzglabājis mums viņas saturu:

C. WALDEMAR

Stud. cam.

Latweetis

«Ar šo,» saka Barontēvs, «viņš apliecināja, ka, arī augstskolas izglītību baudījis, viņš tomēr paliek latvietis.»*

Par šo Valdemāra vizītkarti allaž bijusi runa, kad vajadzējis atcerēties tautisko centienu sākumu un viņu celmlauzi. Reizēm izlicies tīri tā, it kā tautisko centienu sākums būtu taisni šī vizītkarte. Tā nu gluži nav. Tautisko centienu idejas pamirdz latvju intelīgencē šad tad klaušu laikos un reizēm diezgan spilgti gan dzīvē, gan toreizējos preses orgānos. Un tomēr Valdemāra vizītkarte ir vēsturisks dokuments. Kamdēļ? Tamdēļ, ka viņa nostāda redzamā vietā vārdu, kas noder kā devīze veselai lielai kulturāli politiskai kustībai — tautiskajiem centieniem.

* Citētā gr., 49. lpp.

Presē, piem., «Latviešu Avīzēs», ne vienreiz vien pirms Valdemāra izteiktas spilgtas tautiskas idejas, bet — bez atbalss. Dr. Juris Bārs minētajā Latviešu draugu biedrības sapulcē spēcīgi un spilgti sludina latvietības ideju, bet — viņa balss noskan cetrās sienās. Prese Bāru noklusēja. Tomēr Valdemāru, lūk, nevarēja noklusēt.

Bet kas tad tur ģeniāls — piespraust pie durvīm vizītkarti? Te jāatbild ar jautājumu: bet kamdēļ tādu vizītkarti nepiesprauda citi, kas studēja pirms Valdemāra un arī reizē ar viņu? Tamdēļ, ka nebija precedenta! Šī vizītkarte ļoti atgādina Kolumba olu. Vienkārši — un tomēr ģeniāli!

Studiju laikā Valdemārs formulē arī savas lielās jūrniecības idejas, kas viņu padara par mūsu jūrniecības tēvu un bijušās Krievijas jūrniecības pārveidotāju.

*

Valdemārs — liels dzīves pārveidotājs un cīnītājs. Lai labāk veiktu savu dzīves uzdevumu, viņš izvēlas sev darbavietu un cīņas pozīciju toreizējā rezidencē: Pēterburgā, blakām saviem mūža ienaidniekiem — Baltijas muižniekiem. Baronu gudrā politika bija tā: būt tuvu valdības aparātam, lai darītu uz to iespaidu savā labā.

Valdemārs iet to pašu ceļu, lai darītu iespaidu uz valdību — latvju tautas labā. Sākas cīņa starp toreizējo Latvijas muižniecību, vācu baroniem, un Valdemāru, cīņa, kura ilgst vairāk kā 30 gadu.

Šī cīņa bagāta daudz spilgtiem momentiem, kur parādās Valdemāra intelektuālais, sabiedriskais un politiskais ģēnijs visā savā spožumā.

Iztveršu tikai divus momentus no Pēterburgas laikmeta. Nonācis Pēterburgā, Valdemārs pieņem vietu ministrijā un nodarbojas arī ar žurnālistiku. Viņa jūrniecības idejas uztver lielkņazs un prot tās cienīt. Nodibinās sakari starp Valdemāru un šo iespaidīgo galminieku. Valdemāram tas

no liela svara. Piemērs — Ainažu jūrskola. Valdība skatījās skeptiski uz zemnieku jūrskolām, būdama tajā pārliecībā, ka zemieki tās neapmeklēs. Valdemārs nodibina Ainažos jūrskolu ar pašu zemnieku līdzekļiem, bez valdības un muižniecības ziņas. Bet Latvijā taču zemnieks pat zaķi savā dārzā nedrīkstēja nošaut bez muižniecības ziņas! Kur nu vēl skolu nodibināt! Un Valdemārs lieto pārdrošu paņēmieni. «Taisiet tik skolu vaļā,» saka viņš ainažniekiem, «un māciet; ja jums Baltijas muižniecība pieprasītu, uz kāda pamata atklāta Ainažu jūrskola, teiciet, lai pieprasa Pēterburgā lielkņazam Konstantīnam Nikolajevičam, tas zinās, uz kāda pamata Ainažu jūrskola pastāv.»* Skola pastāvēja 3 gadus bez atļaujas, kamēr Valdemārs dabūja cauri jūrskolu likumu.

Otrs moments: «Pēterburgas Avīzes». Valdības komandējumā 1860. gadā Valdemārs apceļo Baltijas piekrasti. Viņš iegriežas arī pie sava vecā labvēļa kņaza Suvorova. Kņazs mēģina Valdemāru pierunāt, lai atmet cīņu ar visvareno Baltijas muižniecību. Valdemārs kņaza padomu ataida. Tad kņazs jautā: «Vai Jūs cīņā nekritīsiet?» Valdemārs atbild: «Es karošu, kamēr kritīšu.»

Tā ir ģeniāla atbilde tādā brīdī, kad Valdemāram jāizvēlas: vai nu mierīga un spoža karjera, vai grūta un ilga cīņa apspiestās tautas labā. Lai sagatavotu latvju tautu jaunam laikam un cīnītos ar muižniecību, Valdemārs dibina «Pēterburgas Avīzes», kuras sacēļ lielu saviļņojumu tautā, tautas draugos un pretiniekos. Tā ir fenomenāla cīņa. Vienā pusē visuvarenā muižniecība ar savu landtāgu, saviem plašajiem un iespaidīgajiem sakariem, mācītāji ar savu sinodi, administrācija ar visu savu varas aparātu, bet otrā pusē — Valdemārs viens pats! Un tā tas iet 4 gadi! Te būs jāatzīst vispartejiskākam spriedējam, ka tā ir lieliska cīņa un Valdemārs ģeniāls cīnītājs.

* Dr. Zandbergs A. Cit. gr., 60., 61. lpp.

*

Kad valdība ar muižniecības un mācītāju gādību «Pēterburgas Avīzes» aizliedz, Valdemārs pārceļas uz Maskavu, stājas sakarā ar iespaidīgo redaktoru Katkovu un turpina cīņu ar baroniem — vēl spožāk nekā līdz tam. Šī cīņa Maskavā ilgst 25 gadi — līdz pat Valdemāra nāvei. Kāds krievu varas vīrs, redzēdams Valdemāra politika ģeniju, izsaucies: «Ja jums, laviešiem, būtu 10 tādu vīru kā Valdemārs, tad Latvijā izskatītos citādi!»

Maskavas laikmets bagāts tādiem momentiem, kas rāda Valdemāra kā politika, nacionāla darbinieka un vispār kā personības ģenialitāti, bet šī apcerējuma šaurās telpas mums neļauj pie šiem momentiem tuvāk pakavēties. Jāatzīmē tikai, ka Valdemārs darījis iespaidu arī uz Manaseina revīziju un ka mūsu tautas dziesmu vākšanas ideja savos pamatos stāv sakarā ar Valdemāra personību.

*

Valdemārs kaisīja visapkārt idejas kā zelta graudus bagātīgā mērā. Viņš bij īsts ideju un gara bagātnieks. Un raksturīgākais tas, ka viņa idejas vienmēr oriģinālas, lielas, auglīgas. Dažas no viņām piepildījušās, dažām vēl jāgaida uz piepildīšanos. Tāds ideju bagātnieks un tāds liels jūtu cilvēks un mūžīgs strādnieks, tāds lielu problēmu uzstādītājs un atrisinātājs, tāds dzīves pārveidotājs un virzītājs kā Valdemārs var būt tikai ģeniāls gars — plašs, dziļš, aktīvs, neatlaidīgs, gaišs un mūžam radošs.

DĀVIS GRĪNTĀLS VALDEMĀRS UN DUNDADZNIEMI*

Valdemāra paziņa no Pēterpils laikiem — D. Grīntāls — atstājis manuskriptā savas «Atmiņas par Valdemāru»,

* D. Grīntāla atmiņas par Niku Sūbergu pierakstījis A. Zandbergs.

kurās tas sīkākī apskata Valdemāra gādību par dundadzniekiem un par kādu libi Niku Šūbergu, kuru muižnieki vajājuši.*

Sis Grīntāla raksts skan šā:

«Ap 1860. gadu Dundagas īpašnieks bija piespiedis kādus 60 zemniekus-zvejniekus pieņemt jaunus, grūti pildāmus kontraktus, un, tā kā tie bij atzinuši par nespējamu viņus (kontraktus) pildīt, tie nava kontraktus pieņēmuši, par ko kungs licis viņus visus iz tēvu tēvu mājām izdzīt. Tie bijuši vēl kāds mazums no seniem līviem. K. Valdemārs, strādādams kādā Pēterburgas avīzes redakcijā, bija tajā avīzē uzaicinājis sniegt palīdzību Kurzemes līviem, un dāvanu lasīšana bija jau iesākusies. Bet, tā kā Pēterburgā tajā vasarā bija briesmīga degšana — nodega simtiem namu, tirgotavas, simtiem lielas un mazas magaziņas un nelaīmīgiem padegļiem bij jāsniiedz palīdzība un labdarīgas dāvanas —, tad līviem apstājās dāvanu ziedojumi. Nika Šūbergs man (Grīntālam) stāstīja par savu un dundadznieku likteni, ka visi viņi no savām senču mājām izdzīti. Tie (dundadznieki) no (savas puses) sava vidus izvēlējuši četrus vīrus dot viņiem pilnvaru visu vārdā žēloties. Starp četriem Šūbergs bijis tas jaunākais, kas pratis cik necik rakstīt latviski. Vietējās (iestādes) aprindas uzskatījušas viņus par kūdītājiem, likušas tos apcietināt un sodīt ar miesas sodu. To visu zinājuši lauku ierēdņi. Bija saņemta ziņa (1860. g.), ka no Pēterburgas kāds augsts kungs braukšot gar Kolkas ragu, priekš kura zirgi tur pasūtīti. Ļaudis uz turieni devušies bariem, lūgdami robežsargu kungus, strandreiterus, priekš šiem — ļoti izpostītiem — aizmest vārdus un liecināt kā aculiecinieki, cik te notikusi liela netaisnība. To tie apsolijušies darīt, bet tik tad, kad zināšot, ka gaidāmais nava no

* Sk. 1910. g. «Jūrnieks» Nr. 39. un 40. rakstus: «Kā gājis priekš 100 gadiem Vidzemē» un «Iz senās dundadznieku dzīves».

Baltijas kungiem, jo šiem, robežsargiem, esot sava āda arī jāsargā. Pēterburgas kungu gaidījusi tuvākā valde. Kad tas gājis uz Kolkas raga galu, visi sapulcējušies gar abām ceļmalām, nokrituši ceļos. Tas K. Valdemāru (no valdības sūtitais un gaidāmais kungs!) tā satriecis, ka viņš britiņu palicis stāvam it kā bez valodas. Tad tas teicis, lai ceļoties augšā un lai viens no tiem pastāstot, ko vēlas. Tikko strandreiteri dzirdējuši, kā Pēterburgas kungs prot latviski, domādami to laikam par Kurzemes baronu, viņi lēnām atkāpušies. — Cik un ko K. Valdemārs piezīmējis, nava zināms; bet pēcāk dzirdēju, ka viņam, Rīgā caurbraucot un noejot pie toreizējā ģenerālgubernatora, tas prasījis, vai to, ko (K. V.) Dundagā piedzīvojis, nodošot sava ceļojuma aprakstā. Ģenerālgubernators kņazs Suvorovs izteicies, ka to viņš nevēloties, bet viņš tūlīt uz vietas sūtīšot savu adjutantu — grāfu Kelleru. Domājams, ka grāfa darbs bijis, ka cietumā ieslodzītie, tā sakot, pagaidām izlaisti. Svabads ticis, Nika Šūbergs aizbrauca uz Pēterburgu. Bet nebija ilgi, kad pienāca raksts: N. Šūbergu apakš stingras vakts nosūtīt uz Kurzemi. — Gadījās mums Pēterburgā zināms daudz spējīgs kungs un labdaris, kas policijai par Niku Šūbergu galvoja un pieprasīja no Kurzemes piesūtīt N. Šūberga apvairošanas aktis. Nika Šūbergs palika līdz 1864. gadam Pēterburgā, domādams, ka viss apklusis Kurzēmē: kas cietuši, tie pārcietuši, un kas to nevarēja, tie nāvē acis slēguši. N. Šūbergam bija dzimtenē sadomāta tautas meita B. Launic. Tikko tas nonācis Dundagā un, kā jau deras, baznicā uzsaukts, tūlī vajātāji klāt un kāzu priekšvakarā apcietina, un apakš vakts salaulāts un no pilskunga ar draudiem: «Tagad tu varēsi vai sapūt,» — cietumā ielikts. To dzirdot, K. Valdemāram sirds vai lūza, zinādams, ka nevainīgais cieš. Atkal bija jārauga izraut cietēju no... K. Valdemārs rakstīja turienes pilskungam, ka pērn pie ministrijas pieteicies kāds kurzemnieks no Dundagas — Nika Šūbergs ar projektu, ka

Baltijā būtu dibināma kuģniecības biedrība — pavairot mūsu tirdzniecības floti. Toreiz viņš neticis pilnīgi uzklauts dažādas nevaļas dēļ, bet tagad pēc tā tiek pieprasīts. Pēc tā uz Dundagu jau rakstīts, no kurienes dabūta atbilde, ka minētais N. Sūbergs no pilskunga apcietināts un tiekot cieti turēts, kālab K. Valdemārs no pilskunga lūdza tuvākas ziņas, vai N. Sūbergs ir cietumā un kādas lietas dēļ, lai zinātu, ko paziņot ministrijai. Atbildi es (Grīntāls) arī dabūju lasīt, kura skanēja: «Man ir gods uz Jūsu rakstu pavēstīt, ka Jūsu rakstā minētais Dundagas pagastā pierakstītais zemnieks Nika Sūbergs pie manis bija apcietināts, bet tagad ir svabads. Baron Mirbah.» —

N. Sūbergs, tikko svabads ticis, atstājis savu jauno sieviņu pie viņas tuviniekiem un pats steidzies uz Pēterburgu, sievai nemaz neteikdams, uz kuriem tas aiziet un kur atradīsies, lai viņa, pie tiesas saukta, varētu liecināt, ka tiešām nezina vīra uzturas vietu. Mums Pēterburgā (Grīntālam un Valdemāram) bija jauna bēda, kur un kā glābt godīgu un nevainīgu cilvēku bez pases. K. Valdemārs man teica: tiem šie ir simtiem acu, ausu un roku visos departamentos un izzinās drīz, ka esmu izņēmis tiem nabaga mocekli. Saņēmām ziņas no diviem krietniem latviešiem A. S. un J. S., kas Krievijā sametušies turēja vienu degvīna dedzinātavu; pie tiem nu dabūja N. Sūbergs patvērumu līdz visužēlīgā valdnieka manifesta laikam, kurš piedeva bezpasniekiem. K. Valdemārs piepalīdzēja Nikam Sūbergam iesniegt lūgumrakstu senātam un Kurzemes gubernatoram (un izdabūt pasi. — A. Z.). Pēc pārbraukšanas dzimtenē drīz atgriezās uz Krieviju, kur bija kādu laiku par muižas pārvaldītāju (Penzā pie grāfa Kamarovska. — A. Z.), un pēcāk saslimis atbrauca Rīgā 1881. gadā ar četriem maziem bērniem. Tas nomira 1884. g., paglabāts Jāņu kapos pie Mārtiņu baznīcas.» —

Tik tālu no D. Grīntāla atmiņu burtnīcas. Turpat «Jūrniekā» A. Bandrevičs papildina Grīntāla rakstu ar seko-

šām ziņām par N. Šūbergu: «Attiecībā uz N. Šūbergu varu piezīmēt, ka ar K. Valdemāra ieteikšanu viņš dabūja vietu pie Volgas upes, domāju — grāfa Komarovska muižā, Saratovas guberņā. Tā ap 1880. g. N. Šūbergs bija šo vietu atstājis un ar visu dzimtu ieradies Maskavā. Līdzekļu tam nekādu nebija: lai lētāk varētu iztikt, tas apmetās Kusko-vas vai Perovas sādžā, Maskavas tuvumā. Pēc tam tas bij aizbraucis. N. Š. bij liels, tumšiem matiem un pustumšu seju. Lai gan tas ilgus gadus bija par muižas pārvaldnieku, tomēr ar savu godaprātu nebija neko iekrājis. Arī pārcēlies uz Rīgu, kā D. Grīntāls stāstīja, tas dzīvojis ar savu ģimeni trūcībā. — No tā laika pagājis vesels pusgadsimtenis, bet Dundagas zemnieku dzīves apstākļi, kā liekas, maz ko labojušies, kā tas bij redzams no pēdējo gadu bēdīgiem notikumiem un piedzīvojumiem.» (A. B.)

DĀVIS GRĪNTĀLS VALDEMĀRA KĀZAS

K. Valdemārs bij izraudzījies sev par dzīves biedreni ne latvieti, bet vācieti — Luīzi fon Rammu. Tas izskaidrojams ar to, ka tajos laikos, kad tikai reti latvju jaunekļi ar lielām grūtībām spēja iegūt augstskolas izglītību, — par latvju jaunavu skološanu vēl neviens pat i nedomāja: tādēļ izglītotiem latvjiem nebij nekādas iespējas izraudzīties sev par līgavām — tautietes. Šis apstāklis spieda dažu labu, tā sakot, «iet uz kaimiņiem» un meklēt līgavas vācu sabiedrībā, jo tur izglītotu jaunavu netrūka. Tā, piem., vācietes apprecēja Bernhards Dirīķis, Baumaņu Kārlis un citi.

K. Valdemārs apprecējās 1864. g. februārī. Viņa laulības bija ļoti vienkāršas, jo tādām patriotam, kāds bij Valdemārs, ārējais spožums nekrita svarā, pat tad ne, kad viņam

būtu bijusi iespēja to parādīt (lai gan tam šādas iespējas nekad arī nebija!).

— Tāds ērtību pats sevim liedz,
Bet palīdzību citiem sniedz! —

Laulībās piedalījās: mācītājs Taubenheims, kura dzīvokli laulāšana notika, līgavainis, līgava, viņas māte un brālis, leibmedikis ģenerālis Dr. Karēls, Krišjānis Barons, kandidāts (jauns mācītājs) Auniņš un šo rindiņu rakstītājs (D. Grīntāls).

Kāzās K. Valdemārs stādīja Dr. Karēlam arī mani priekšā, uzsverdams, ka es esot viņa tautietis. Sis ar vairākām zvaigznēm apbalvotais kungs sarunā ar mani atklāti izteicās, ka arī viņš esot no Baltijas, jo dzimis Igaunijā, kādā «dūmu būdiņā».

Dr. Karēls, kā jau īsts mūsu liktenbrāļu — igauņu — patriots, ne tikai cieši turējās kopā ar K. Valdemāru, bet grūtos brīžos tam arī palīdzēja ar padomiem — it īpaši, kad K. Valdemārs pārdzīvoja lielo vajāšanas laikmetu, par kuru pat kāda ārzemju avīze rakstījusi: «Tagad tūkstošiem Baltijas pseidomuižnieku sacēluši karu pret vienu vienīgu latvieti!...»

Tā kādreiz Dr. Karēls skubinājis K. Valdemāru, lai tas pieteicoties audiencē pie lielkņaza Konstantīna Nikolajeviča. Kaut arī Valdemāram pēc valsts ierēdņu iekārtas noteikumiem neesot tiesības to darīt, tomēr lai pamēģinot: ja izdotos audienci panākt, tad pretinieki kļūtu lēnāki un tie vairs neuzdrošinātos ar saviem daudzajiem palīgiem slepeni nobīdīt K. Valdemāru par daudz tālu pie malas (t. i., uz Sibīriju).

Tiem, kas pieteicās uz audienci, dienu iepriekš jāierakstās sevišķā grāmatā: tikai otrā dienā viņi dabon redzēt, vai lūgums pieņemts vai ne, bet, ja pieņemts, tad — kurā dienā un stundā jāierodas. Valdemārs, paklausīdams Dr.

Karēla padomam, tad arī pierakstīties, un lūk, viņa lūgums ticis ievērots. Priecīgu prātu tas devies uz audienci un stādījies priekšā lielkņazam. Saruna drīz vien novirzījies uz jūrniecības jautājumiem, pie kam Valdemārs teicis, ka jau daudzi jūrmalnieki esot modušies un nu gatavojoties uz rosīgu mūsu jūrmalas kuģniecību. Kad lielkņazs tam jautājis, vai viņš neesot kūrs, Valdemārs atbildējis, ka — latvis. Jautāts, kādus burtus latvi lietojot rakstos un drukā, Valdemārs paskaidrojis, ka dažādus, t. i., latīņu un gotu, par ko lielkņazs ļoti izbrīnījies, jo ar to taču tiekot stipri apgrūtināta ļaužu vešana pie izglītības.

Kāzās mēs sarunājāmie ar K. Baronu, bet jaunais teologs Auniņš mūsu sarunā nemaz nepiedalījās. Viņu aizbildinādam, K. Barons man teica, ka Auniņš, lūk, esot pa ilgajiem daudzo skolu gadiem stipri vien piemirsis latviešu valodu. Bet gadu vēlāk, kad Valmierā bij vajadzīgs mācītājs uz Rīgu aizgājušā mācītāja F. Valtera vietā, tad laikam kandidāts Auniņš būs teicis savu mēģinājuma sprediķi teicamā latviešu valodā, jo citādi jau valmierieši, kā viņi paši izteicās, negribētu ar visiem spēkiem dabūt Auniņu sev par mācītāju, kas viņam tomēr neizdevies, jo aizgājējs Valters jau bijis sagatavojis ceļu savam radniekam — arī kādam Valteram. No tā laika Auniņa vārds nav svara kausos vilcis. Vēlāk tas aizgājis par palīgu Straupes prāvestam Sielmanim: tur caur precību tas iekļuvis vācu sabiedrībā un tūlīt dabūjis vietu — kaut arī mazu — Aizkrauklē, bet tagad — Cesvainē.

So atstāstu tamdēļ, lai parādītu, ka mums jau tad, t. i., pirms 40 gadiem, bijuši vīri, kuri spējuši aizmirst savu mātes valodu, bet, ja gadījies laba vieta, tad tūdaļ šo valodu atkal atcerējušies! —

K. Valdemāra cienījamā kundze bij no dabas apbrīnojami lēnprātīga un pacietības pilna, kādas īpašības vāciešiem parasti nepiemīt. Man bij izdevība vairāk reižu novērot, kā viņa tikai skumji un sāpīgi pasmaidīja tādos brīžos,

kad daža laba cita sieva, nespēdama grūtības paciest, būtu stipri vien kurnējusi.

ANSIS BANDREVIČS ATMIŅAS IZ MASKAVAS LATVIEŠU GARIGĀS DZĪVES*

Fragmenti

1871. gada rudenī pie K. Valdemāra viņa dzimšanas dienā bija viesību vakars, un kāds labs tautietis mani paņēma sev līdzi, lai gan biju svešinieks un uz viesībām nebiju lūgts. Valdemārs dzīvoja «Страстной Монастырь» mājā, netālu no «Московские ведомости» redakcijas. Viesībās pie K. Valdemāra sastapu kādas 10 personas, starp tiem divus baušķeniekus: stud. jur. Krišjāni Kalniņu (vēlākais Rīgas Latviešu biedrības priekšnieks) un Andreju Slēziņu (vēlāk cenzors Rīgā). Tur bija arī F. Brīvzemieks, provizors Grots un vēl daži citi. Dzīvoklis nebija liels, kādas 3—4 istabas otrā stāvā. Viss dzīvokļa iekārtojums bija gluži, var sacīt — pat pārāk — vienkāršs. Sis vienkāršais iekārtojums arī visai labi pielāgojās viesu vienkāršajiem, pelēkajiem latviešu uzvalkiem. Tie bija īsti zemnieku svārkis. So pirmo latviešu studentu vecāki bija mazturīgi laudis, un studentu materiālais stāvoklis lielajā Maskavā grūts, patiesi neapskaužams. Pa lielākai daļai tie pelnīja sev uzturu, stundas dodot. Nebija viegli apmeklēt kārtīgi lekcijas, nodoties nopietni studijām lielajās Maskavas bibliotēkās un pelnīt sev uzturu svešumā. (...)

* Bandrevičs A. Atmiņas iz Maskavas latviešu garīgās dzīves.

Viesības pie K. Valdemāra bija visai omulīgas. Vakara jautrību jo lielā mērā kuplināja Valdemāra kundze ar savām dziesmiņām. Ar savu iedzimto laipnību, saistošo, interesanto runu Valdemārs atstāja uz mani dziļu iespaidu. Es biju tik patikami pārsteigts, ka jutos it kā vecu, sirsnīgu draugu pulkā, jā — vēl vairāk — kā pie savējiem, pie vistuvākiem radiem. (..)

Maskavas latviešu vakari, kad noteiktās sestdienās sanāca kopā drīz pie viena, drīz pie otra, bija pie tējas un baltmaizes; tikai sevišķi svinīgos gadījumos kādreiz bija arī kāda glāze alus, piemēram, kad uzņēma jaunus biedrus. (..) Maskavas vakarnieku pulciņā uzņēma tikai labi pārbaudītas personas, tikai tādas, kas nebūtu par piedauzību un nedarītu latviešiem kaunu. Arī mani uzņēma. Uzņemot, ja kādam nebija latvisks uzvārds, tam deva citu. Tā no Krīgera iznāca Krodznieks, no Vinklera — Stūris, no Slēziņa — Sliekte, no Bandrevica — Bandēns (pēc vecāku mājas vārda).

Bija jādod svinīgs solījums turēties pie pulciņa noteikumiem, un pēc dziesmiņas «Brāl's esi tu, brāl's esmu es, Mēs kopā dzērām brālības» biju pilntiesīgs Maskavas latviešu pulciņa loceklis. (..)

Visi pulciņa biedri it centīgi strādāja: gādāja par labām grāmatām, kuras kopīgiem līdzekļiem iegādāja. Jau no 1871. gada grāmatu un laikrakstu iegādāšanai katrs biedrs maksāja katru mēnesi 20 kapeikas, pārmaksas labprāt ņēma pretī. Parakstīja žurnālu «Знание», izrakstīja visus sējumus no «Magazin der lettisch-liter. Gesellschaft», kādu vācu ārzemju literatūras kritikas laikrakstu, Kuršata leišu vārdnīcu, visus latviešu laikrakstus. Ar laiku bija iegādātas ļoti vērtīgas grāmatas un žurnāli. Kad 1884. gada vidū mani ievietoja Maskavas acu slimnīcā, kurā pēc operācijas paliku trīs mēnešus, manā ģarziņā esošo pulciņa bibliotēku pārņēma students Kārlis Barons (Barons

bija iesācis studēt dabaszinības, bet vēlāk pārgājis uz medicīnas fakultāti). (..)

Vakaru vadītājiem vajadzēja rūpēties, lai kāds no biedriem uz nākošo vakaru būtu labi sagatavojis kādu referātu. Referāta saturu vakarnieki kopīgi pārrunāja un, ja temats un saturs bija apstākļiem noderīgs, iesūtīja kādam latviešu vai pat krievu laikrakstam vai izdevumam. Tādā kārtā biedri vingrinājās rakstos izteikt savas domas un specializējās sabiedriskos jautājumos. (..)

Maskavas latvieši savus vakarus noturēja kārtīgi pārmaiņus pie tiem pulciņa biedriem, kuriem bija ērtāks dzīvoklis un kur sapulces varēja notikt bez kādiem nepatīkamiem traucējumiem un pāsteigumiem. Tos laikus policijai nepieteiktas sapulces bija uz visstingrāko aizliegtas, drīkstēja būt kopā tikai līdz trim cilvēkiem un vajadzēja ļoti uzmanīties no spiegošanas, kas tolaik bija tik parasta lieta. Vakarus noturēja parasti pie K. Kalniņa, F. Brīvēnieka, J. Velmes, R. Pētersona, jaunā studenta Kārļa Barona un pie manis.

Cik šīs sapulces bija nedrošas un bīstamas viņas dalībniekiem, var spriest no dažiem atgadījumiem, kas vēl aizķērušies atmiņā. Kāds iedzīvotājs no mājas, kurā dzīvoja Baroni, bija novērojis vairākus cilvēkus ierodamies allaž pie jaunā Barona un laikam gan pateicis gorodovojam, jo tas uzdevis izpētīt sētniekam ko tuvāk par šaubīgo iedzīvotāju. Sētnieks jauno Baronu saticis, tam noprasījis, kā šo saucot, un, dzirdēdams, ka tas ir Barons, licis ar gorodovoju muižniekam mieru. Bet ne vienmēr tik gludi gāja. Pie Kalniņa, kas dzīvoja viesnīcas mājā, sapulcējāmies un, kā parasti, nekā vairāk nepasūtījām kā tikai tēju ar baltmaizi, kas vairāk kā aizdomīgi bija licies viesnīcas kalpotājiem, vēl jo vairāk tādēļ, ka bija jaunus ļaudis ieraudzījuši avīzes lasām.

Daži latvieši dzīvoja pie manis, arī vakarus labprāt pie

manis noturēja, domādami atrodami visdrošākā vietā, jo kā Maskavas telegrāfa stacijas priekšnieks apdzīvoju otro stāvu Maskavas oberpolicijmeistara namā, kur pie durvīm vienmēr atradās bruņoti sargi. Bet te kādā omulīgā vakarā piepeši mans denčiks paver durvis un sauc: «Oberpolicijmeistars nāk augšā!» Mani viesi, vislaunāko paredzēdami, visi aizmuka pa rezerves durvīm ar Valdemāru priekšgalā, bet mūsu izbailu cēlonis atnāca, ļoti atvainodamies par manu viesību traucējumu, un lūdza mani kā labu kaimiņu viņam iztulkot kāda slepena dokumenta saturu.

Pie Valdemāra parastos vakarus nenoturēja, jo viņš vēl no «Pēterburgas Avīžu» laikiem atradās policijas uzraudzībā. Pie Valdemāra visi vakarnieki sanāca tikai 30. novembrī, kad svinēja kopīgi viņa un laulātās draudzenes dzimšanas dienas. Pateicoties mājasmātes viesmīlībai un laipnībai, viesošanās pie Valdemāriem vienmēr ievilkās pāri pusnaktij. Vienā no šādiem dzimšanas dienas vakariem Valdemārs bija sevišķi ļoti labā garastāvoklī. Isi pirms viesu šķiršanās visi sapulcējāmies viesistabā ap namatēvu, kurš turēja īsu runu, tajā paskaidrodams latvju tautas dziesmu lielo nozīmi mūsu tautas dzīvē, un ieteica visiem pielikt pūliņus, krāt un drukā laist šīs vērtīgās tautas garamantas. Šim mērķim Valdemārs tūlīt ziedoja vairākus desmit rubļus, un viņam sekoja Brīvzemnieks un citi. Valdemāram blakus stāvēja viņa draugs Barons. Roku uz pleca tam uzlīcis, Valdemārs piebilda: «Tas darbs Tev, draugs, jāuzņemas!» Tā lika pamatus tautas dziesmu vākšanai un sakopšanai. (...)

Valdemāra kundze bija dzimusi Rīgas vāciete Luīze fon Ramma. Viņa bija ļoti strādīga un savam vīram īsta labā roka pie literāriskiem darbiem. Pastāvīgi ļoti daudz lasot katru dienu pāri pusnaktij, viņas vīrs stipri piepūlēja acis un labprāt gulēdams klausījās savu laulāto draudzeni lasām priekšā vācu un krievu laikrakstus vai kādu vīram

patikamu izdevumu. Valdemāra kundzei bija ļoti glits rokraksts, un svarīgākus aizsūtāmus rakstus viņa dabūja pārrakstīt. Saticība laulāto draugu starpā bija priekšzīmīgi laba un sirsnīga. Es pie viņiem uzturējos pat caurām dienām un manas pazīšanās piecpadsmit gadu laikā nedzirdēju neviena launa vārda, ko tie viens otram būtu sacījuši. K. Valdemārs pats bija ļoti piemīļīgs, sirsnīgs dabas cilvēks, un viņa kundzei arī bija laipns, dievbijīgs raksturs. Kad 1871. gadā nonācu Maskavā un iepazīnos ar Maskavas pulciņa latviešiem, tiem Dieva vārdus noturēja jau latviešu valodā Pētera-Pāvila baznīcā. Dievvārdus sacīja mācītājs P. Ēverts. Vakarnieki turēja par savu pienākumu latviešu dievkalpojumus kārtīgi apmeklēt un raudzīja arī citus latviešus pierunāt apmeklēt latviešu dievvārdus. (..)

Valdemārs bija liels dabas un izgudrojumu cienītājs. Kādu svētdienu Valdemārs, Brīvzemnieks, Sietīnsons un es pa dzelzceļu aizbraucām uz kādus 20 kilometrus attāļajiem Mitiščiem, kur daudz avotu ar ļoti tīru ūdeni un no kurienes Maskavas iedzīvotāji dabūja dzeramo ūdeni. Valdemārs gribēja ar šiem avotiem pamatīgi iepazīties. Kad pēc vairāku stundu avotu aplūkošanas devāmies atpakaļ uz Maskavu, vajadzēja ilgi gaidīt vilcienu. Valdemārs lika priekšā šo ceļu mērot kājām. Bija jauka vasaras pēcpusdiena, iešana veicās labi, un pēc vairāku stundu gājuma gan puslīdz noguruši nonācām Sokoļņikos. Nākošā dienā apmeklēju Valdemāru, bet no gājiena tas nejuta nekādu nogurumu.

Kur vien varēja, Valdemārs cēla latviešus labā gaismā un nepalaida nevienu izdevīgu gadījumu garām. Kad 1872. gadā Pētera Lielā 200 gadu piemiņai Maskavā sarīkoja lielus svētkus, tajos, starp citu, bija arī sacenšanās laivu braukšanā pa Maskavas upi. Valdemārs par to bija ziņojis uz Rīgu, un arī latvieši ar arhitektu Baumanī priekšgalā piedalījās sacensībās un izpelnījās godalgas.

1883. gadā Maskavā sarīkoja Viskrievijas izstādi. Uz šo

izstādi bija atbraucis no Rīgas latviešu dziedātāju koris koncertēt. Diemžēl kora vadītājs Purāts nebija informējis Maskavas latviešus par sarīkojamo koncertu, bet Valdemārs un citi latvieši gan darija visu iespējamo. Latviešu dārznieki sagādāja daudz rožu un citu puķu dziedātājiem. Koncertā piedalījās arī Andrejs Jurjāns ar mežragu un solists F. Lepševics. Koncerts izdevās labi — pateicoties Valdemāra pūliņiem un kņaza Dolgorukija rosīgai rīcībai bija ieradusēs arī labi daudz krievu aristokrātijas, un kāda galma dāma pasniedza dāvanu kora dirigentam. Man liekas, ka šīnī koncertā Maskavas publika pirmo reizi iepazinās ar latviešu tautas dziesmu skaņām. (..)

1873. gadā Valdemāram ar dažu krievu aristokrātu un inteliģences palīdzību izdevās nodibināt Jūrniecības veicināšanas biedrību. Lai modinātu krievu aprindās lielāku interesi par jūrniecības lietām, Valdemārs ieteica sarīkot valdei Maskavas muižniecības saeimas telpās jūras svētkus ziemas sezonas laikā. Biedrības valde tam piekrita, un rīkotājiem priekšgalā stājās grāfs A. Komarovskis un kņazs D. Dolgorukijs ar savu brālēnu Maskavas ģenerālgubernatoru kņazu V. Dolgorukovu. Sarīkojuma iznākums bija pārsteidzošs: ieejas biļete maksāja 6 rubļus, tanī laikā ļoti dārgi, bet plašās, grezni dekorētās telpas bija pārpildītas. Kad vēlu naktī kasi slēdzām, izrādījās 6000 zelta rubļu liels atlikums. To izlietoja arī jaundibināmajām latviešu jūrskolām. (..)

Kā varēja veikt lielos, var teikt, milzīgos darbus Valdemārs, Barons, Brīvzemnieks un citi: atmodas laikmeta darbinieki? Kur tie ņēma laiku, jo neviens nebija turīgs, katram vajadzēja maizi pelnīt? Visi tie bija stingri, noteikti atturībnieki, tie neapmeklēja ne teātrus, ne koncertus, ne citus atklātus saviesīgus izrīkojumus, bet visu svabado laiku ziedoja reiz uzsāktam tautas darbam. Šos darbiniekus vadīja enerģisks, možs gars, un tie nevis runāja, bet cīnījās par saviem ideāliem; viņu mērķis nebija arī pašu

materiālās intereses, kuru labā tagad tik daudzi upurē savus vissvētākos pienākumus. Viņi savā darbā domāja tikai par savu tautu un ka tie ir latvieši, kam jāuzauc viens otram: «Kad Dievs jums līdzējis pie gaismas tikt un no tās gudrības avota baudīt, jel sniedzat saviem brāļiem tumsībā roku!»

Latvianische Rundschau Nr. 411.
Nr. 411.

Latvianische Rundschau Nr. 411.
Nr. 411.

Krišjans Valdemārs darba laikā iekļuvi pavisam nedaudz viņa
mūc. Pasaules ievērojamā K. Valdemāra rakstā par latviešu
šant, kas raksturo viņa darba sākuma, ir īpaši interesanti
pazīstami un interesanti atbilst.
Kommentārs minēts tikai darba pirmās izdevuma
materiāla atbilstošā pirmskata - kritiskās izdevuma izdevu-
mos.

«Cis vācnieks latviešu mūzikas (sēnīte) kān garš
skolas un audzinātājs iekšos.
Pirmās izdevuma avots «Latvianische Rundschau» (1910. g. 12. maijs - 2. jūnijs)
Nr. 19-20, ar A. Bērziņu, pēdējais: Raksti, domājams, par
Valdemāra studiju laikā, no 1888. gadu. Manuskripta būtība glabā-
jusies pie K. Barona. Darbs par latviešu mūziku.

Latvianische Rundschau Nr. 411.
Nr. 411.

Programmatiskais K. Valdemāra raksts par iespējamo kultūropbū-
tību. Darbs tapis K. Valdemāra mūcītes Līdijas augsnē.
Latvianische Rundschau Nr. 411.

koncerta piedalījās arī Andrejs Jurjans solists F. Lepsevičs. Koncerts izdevās ļoti — pateicoties Valdemāra pūļiem un knaza Dolgorukija rosinājumiem bija ieradusies arī ļoti daudz krievu aristokrātijas, un kāda gaima dāma pasniedza dāvanu kora dirigentam. Man liekas, ka šīnā koncertā Maskavas publika pirmo reizi iepazīs ar latviešu tautas dziesmu skanību. (..)

1873. gada Valdemāram ar savu krievu aristokrātu un intelligences palīdzību bija nodarīti ļoti lieli darbi.

KOMENTĀRI

Krišjāņa Valdemāra darbu izlasē iekļauti pavisam nedaudzi viņa raksti par kultūrizglītības, valodniecības un tautsaimniecības jautājumiem. Pašlaik risināma aptverošāka K. Valdemāra rakstu sagatavošana, kas iekļautu visas viņa darbības šķautnes, it īpaši jūrlietu propagandu un kuģniecības attīstību.

Komentāros minēts tikai darba pirmpublicējums. Plašāks izziņas materiāls atrodams pirmskara un pēckara enciklopēdiskajos izdevumos.

«Ceļa vadonis latviešu mudīgiem zēniem, kam gars skolas un gudrības iekāro»

Pirmpublicējums avīzē «Jūrnīeks» (1910. g. 12. maijs—2. jūnijs; Nr. 19.—22.) ar A. Bandreviča piezīmēm. Raksts, domājams, tapis Valdemāra studiju laikā, ap 1858. gadu. Manuskripta burtņica glabājusies pie K. Barona. Darbs nav pabeigts.

«Latviešu skolas»

Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1884. g. 31. janvārī; Nr. 25).

«Vārdi par grāmatām»

Programmatisks K. Valdemāra raksts par iespējamo kultūrpolitiku Latvijā. Darbs tapis, K. Valdemāram mācoties Liepājas augstākajā apriņķa skolā, aptuveni 1850. gadā.

Iespiests autora pirmajā grāmatā «300 stāsti, smieklu stāstiņi etc. etc. un mīklas, ar ko jaunekļiem un pieaugušiem lusti uz grāmatām vairot gribējis C. Woldemar» (Liepāja, 1853. — 27 lpp.).

«Grāmatu krātuves (bibliotēkas) latviešu tautai»

Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1880. g. 3. oktobrī; Nr. 229). Ar šo rakstu autors turpina darbā «Vārdi par grāmatām» aizsākt latviešu bibliotēku izveides propagandu.

«Grāmatu krātuves kā tautas gara modinātājas»

Pirmpublicējums laikrakstā «Mājas Viesis» (1880. g. 11. oktobrī; Nr. 41).

«Kā un kur būtu jālejša grāmatu krātuves (bibliotēkas)»

Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Zemkopis» (1881. g. 12. augustā; Nr. 32).

«Par latviešu grāmatu krātuvēm»

Pirmpublicējums žurnālā «Pagalms» 1881. gada 16. burtnīcā.

«Ģimeņu grāmatu krātuves»

Pirmpublicējums mēnešraksta «Austrums» 1890. gada 2. burtnīcā (252.—254. sleja).

«Latviešu nākotne krievu un vāciešu starpā»

Nozīmīgs programmatisks K. Valdemāra politisko jautājumu problēm-raksts.

Pirmpublicējums laikrakstā «Balss» (1886. g. 31. decembrī; Nr. 53).

«Tēvu zeme un vispārderīgais»

K. Valdemāra sociālpolitiskās un kultūrizglītības centienu programmas pamatdarbs divās daļās.

I daļa (271 lpp.) un II daļa (368 lpp.) iespiestas Maskavā 1871. gadā. Pirmpublicējums vācu valodā ar nosaukumu «Vaterländisches und Gemeinnütziges». Izlasē ievietoti darba fragmenti.

«Kaunīgi latvieši»

Pirmpublicējums laikrakstā «Pēterburgas Avīzes». Līdz zvaigznītēm

uzrakstītais teksts iespiests satīriskajā pielikumā «Zobugals» (1862. g. 12. decembrī; Nr. 22, raksta turpinājums iespiests 1863. g. 21. februārī; Nr. 8).

«Baltijas, īpaši Vidzemes zemnieku stāvoklis»

Pirmpublicējums 1862. gadā Leipcīgā (53 lpp.) vācu valodā ar nosaukumu «Baltische, namentlich livländische Bauernzustände».

«Mazgruntniecība Eiropā»

Pirmpublicējums laikrakstā «Balss» (1885. g. 6. novembrī; Nr. 45).

«Mazgruntniecība»

Pirmpublicējums mēnešraksta «Austrums» 1886. gada 2. burtnīcā (81.—85. lpp.).

«Par gruntniecības izdališanu Vācijā un citur»

Pirmpublicējums mēnešraksta «Austrums» 1887. g. 12 burtnīcā (729.—733. lpp.).

«Memorands»

K. Valdemāra «Memorands par radikālu reformu nepieciešamību Baltijā latviešu un igauņu stāvokļa uzlabošanai un šo tautu uzplaukuma nodrošināšanai» (1861).

«Memoranda» sākumā autors sniedz vispārīgu motivāciju šādu reformu nepieciešamībai Baltijā, norādot galvenokārt uz šejienes nenormālajiem apstākļiem, kur 1/10 daļa iedzīvotāju ir sveši ienācēji, kas valda pār zemes pirmiedzīvotājiem, bauda plašas privilēģijas un pretojas patiesiem pēdējo dzīves iekārtas uzlabošanas nodomiem.

«Memorands» rakstīts vācu valodā un pēc K. Valdemāra arhīvā esošā manuskripta publicēts Latvijas vēstures institūta izdevuma Latvijas vēstures avoti» 5. sējumā «Dokumenti par tautas atmodas laikmetu: 1856—1867» (Rīgā, 1939, 156.—223. lpp.).

Izlasē publicēta «Memoranda» ievaddaļa — motivējums. Tulkots no vācu valodas.

«Vai dabas zinātnes ir vajadzīgas latviešu lasītāju lielākai daļai?»

Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1888. g. 2. janvārī; Nr.1).

«Par dabas ziņām un gudribām»

Pirmpublicējums laikrakstā «Mājas Viesis» (1857. g. 4., 11., 18., 25. martā; Nr. 9, 10, 11, 12).

«Dzīves apraksts»

Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1873. g. 24. oktobrī; Nr. 43) ar virsrakstu «Valdemāra dzīves apraksts».

«Pateicība»

Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1882. g. 2. augustā; Nr. 175).

«Priekšvārdi «Krievu-latviešu- vācu vārdnīcai»»

1872. gadā Maskavā izdotā K. Valdemāra vadībā veidotā vārdnīca ir pirmais pašu latviešu sakārtotais leksikogrāfiskais izdevums. Vārdnīcai ir trīs priekšvārdi — krievu, latviešu un vācu valodā, kas arī pārpublicēti šajā izlasē.

«Par jauno «Jūrniecības vārdnīcu»»

K. Valdemāra informatīvs raksts par viņa vadībā sagatavoto un Krievijas tirdzniecības flotes veicināšanas biedrības izdoto 11 valodu poligloto Jūras kabatas vārdnīcu (1881.—300 lpp.). Pilns vārdnīcas nosaukums ir šāds: «Карманный русско-английско-французско-немецко-итальянско-датско и норвежско-шведско-латышский морской словарь с прибавлением голландского и испанского языков».

Sī ir pirmā latviešu terminoloģijas un jūrniecības terminu (arī sarunvalodas) vārdnīca. Raksta pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1881. g. 11. februārī; Nr. 34).

«Uz ko latviešu tauta var lepoties?»

Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1874. g. 21. aprīlī; Nr. 17).

«Priekšvārdi grāmatai ««Pēterburgas Avīžu» piemiņa»

K. Valdemāra 1887. gadā iznākušās grāmatas priekšvārds.

«Ziņas par Pēterburgas jaunām latviešu avīzēm»

K. Valdemāra «Pēterburgas Avīžu» programmas raksts, kas 1862. gada

20. jūnijā datēts un dienu vēlāk cenzēts, tika izsūtīts kopā ar abonentu pasūtījuma zīmēm.

«Latviešu centīgiem jaunekļiem»

Legendārs K. Valdemāra aicinājums latviešu jaunatnei. Pirmpublicējums laikrakstā «Baltijas Vēstnesis» (1875. g. 21. maijā; Nr. 21). Raksts būtībā ir recenzija par F. Brīvzemnieka grāmatu «Augsti krievu vīri iz zemas kārtas. I. Lomonosovs» (Rīga, 1874, 77 lpp.).

K. VALDEMĀRS LAIKABIEDRU ATMIŅĀS

Ligotņu Jēkabs. «Krišjāņa Valdemāra raksturojums». Fragments no rakstnieka Ligotņu Jēkaba (īstajā vārdā Jēkaba Rozes, 1874—1942) apcerējuma «Krišjānis Valdemārs» (Rīga, 1923, 87.—105. lpp.). Grāmata iznākusi sērijā «Ievērojami vīri dzīvē un darbā» un domāta skolu jaunatnei.

Jānis Kreicbergs. «Valdemārs un studējošā jaunatne. Fragments no bijušā Maskavas universitātes studenta, vēlākā Latvijas Republikas jurista un sabiedriskā darbinieka Jāņa Kreicberga (1864—1948) atmiņu grāmatas «Atmiņas par Krišjāni Valdemāru» (Rīga, 1925, 15.—21. lpp.).

Jānis Kreicbergs. «Luīzes fon Rammas pirmā satikšanās ar K. Valdemāru jeb kā Valdemāra kundze iepazinusēs ar savu nākamo vīru». Fragments no J. Kreicberga grāmatas «Atmiņas par Krišjāni Valdemāru» (37.—43. lpp.).

Antons Birkerts. «Valdemārs un politika». Fragments no literatūrvēsturnieka Antona Birkerta (1876—1971) monogrāfijas «Krišjānis Valdemārs un viņa centieni» (Rīga, 1925, 177.—192. lpp.).

Antons Birkerts. «Krišjāņa Valdemāra ģēnijs». Fragments no A. Birkerta monogrāfijas «Krišjānis Valdemārs un viņa centieni» (317.—324. lpp.).

Dāvis Grīntāls. «Valdemārs un dundadznieki». Fragments no mediķa un sabiedriskā darbinieka Augusta Zandberga (1857—1934) apceres «Atmiņas par Krišjāni Valdemāru, viņa īsa biogrāfija, idejas, cīņa pret Baltijas muižniekiem un darbu saraksts» (Rīga, 1928, 2. izdevums, 74.—85. lpp.).

Darznieka Dāvja Grīntāla (1829—1904) atmiņu pieraksti glabājas Latvijas Valsts arhīva K. Valdemāra fondā (Nr. 762, apr. nr. 1, lietas nr. 17). D. Grīntāls kopā ar K. Valdemāru un citiem jaunlatviešiem 1862. gadā dibina Pēterburgas Latviešu lasišanas biedrību un tās bibliotēku ar lasītavu.

Ansis Bandrevičs. «Atmiņas iz Maskavas latviešu garīgās dzīves». Pirmpublicējums. Rokraksts atrodas Latvijas Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu fondā (R X 1, 1, 2. 26. lpp.).

Izlasē ievietoti rokraksta fragmenti.

SATURS

Krišjānis Valdemārs — Latvijai	5
Pro domo sua. Dzīves apraksts	21
Pateicība	24
Izglītība	27
„Ceļa vadonis latviešu mudīgiem zēniem, kam gars skolas un gudrības iekāro	27
Latviešu centīgiem jaunekļiem	42
Latviešu skolas	44
Vārdi par grāmatām	48
Grāmatu krātuves (bibliotēkas) latviešu tautai	61
Grāmatu krātuves kā tautas gara modinātājas	62
Kā un kur būtu jāietaisa grāmatu krātuves?	65
Par latviešu grāmatu krātuvēm	68
Ģimeņu grāmatu krātuves	71
Tautsaimniecība	74
Memorandums	74
Baltijas, īpaši Vidzemes, zemnieku stāvoklis	79
Mazgruntniecība Eiropā	104
Mazgruntniecība	105
Par gruntniecības izdalīšanu Vācijā un citur	111
Sabiedriskā dzīve. Politika. Nacionālās attiecības	117
Latviešu nākotne krievu un vāciešu starpā	117
Kaunīgie latvieši	119
Ziņas par Pēterburgas jaunām latviešu avīzēm	123
Priekšvārdi grāmatai «Pēterburgas Avīžu» piemiņai»	129
Tēvu zeme un vispārderīgais. I daļa	135
Tagad un kādreiz	137
Tagadne un tās ciņas, liberālisms un nacionālitate	137
Valodniecība	208
Uz ko latviešu tauta var lepoties?	208
Priekšvārdi «Krievu-latviešu-vācu vārdnīcai»	210
Par jauno «Jūrniecības vārdnīcu»	217
Dabas zinātnes	219

Vai dabas zinātnības ir vajadzīgas latviešu lasītāju lielākai daļai?	219
Par dabas ziņām un gudrībām	224
Krišjānis Valdemārs laikabiedru atmiņās	233
Līgotņu Jēkabs. Krišjāņa Valdemāra raksturojums	233
Jānis Kreicbergs. Valdemārs un studējošā jaunatne	248
Jānis Kreicbergs. Luīzes fon Rammas pirmā satikšanās ar K. Valdemāru	254
Antons Birkerts. Valdemārs un politika	260
Antons Birkerts. Krišjāņa Valdemāra ģēnijs	273
Dāvis Grīntāls. Valdemārs un dundadznieki	282
Dāvis Grīntāls. Valdemāra kāzas	286
Ansis Bandrevičs. Atmiņas iz Maskavas latviešu garīgās dzīves	289
Komentāri	296

Latvianische Gesellschaft in Berlin
Verlag der Latwianischen Gesellschaft in Berlin
Königsplatz 1, Berlin

Latvianische Gesellschaft in Berlin
Verlag der Latwianischen Gesellschaft in Berlin
Königsplatz 1, Berlin

K. Valdemārs.
Tēzemeļ / Sast. K. Lūsis, G. Štānbergs. — R.:
Avots, 1991. — 303 lpp., II. lpp.
Raksta lietas latvianiskā jaunatniskā kustība
latvianiskā nozīmīgā darbi par sabiedrības domas attī-
stību un nacionālo attiecību problēmām, par vēsturi, filo-
loģiju un dabaszinātnēm, latvianiskās jaunatniskās
domas attīstības nodarbošās K. Valdemāra bibliogrāfiskā
tamo materiāliem un viņa latvianiskā jaunatniskā
vērtīgā darbi un latvianiskā pieredze.

82(2)J

ISBN 5-101-00651-3

Krišjānis Valdemārs

TEVZEMEĒ

Sastādītāji: filozofijas zinātnu kandidāts

Kārlis Lūsis, Gints Šīmanis

Redaktore L. Vjaterē

Mākslinieciskais redaktors E. Garkevičs

Tehniskā redaktore D. Rubina

Korektors I. Tirans

Parakstīta iespiešanai 09.08.91. Reģ. apl. Nr. 2-0290. Formāts 70×108/32. Izdevn. l. 15,35. Metiens 6000 eks. Pasūt. № 633. Izdevniecība «Avots», 226050 Rīga, Aspazijas bulv. 24. Iespiesta tipogrāfijā «Rota», 226011, Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

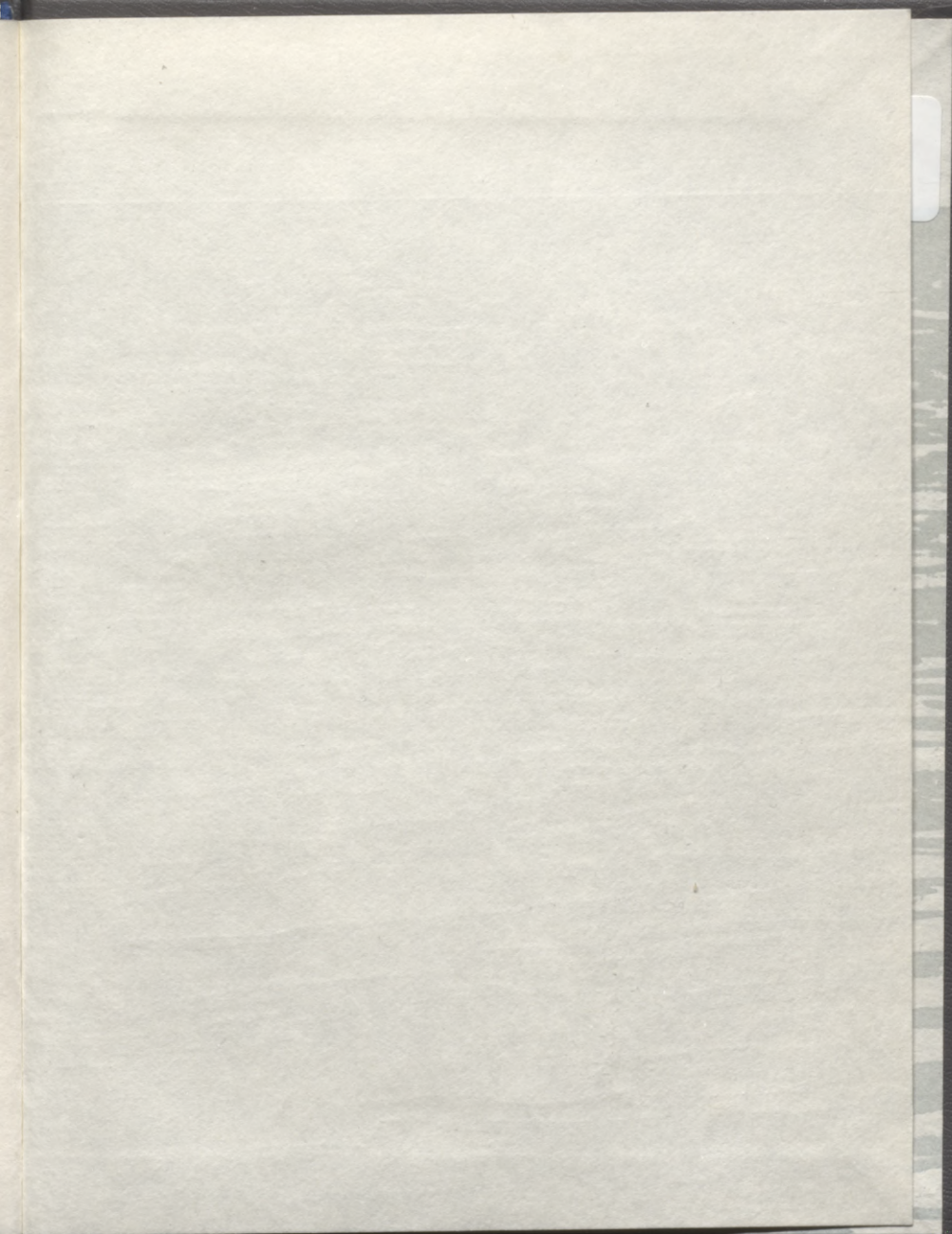
K. Valdemārs.

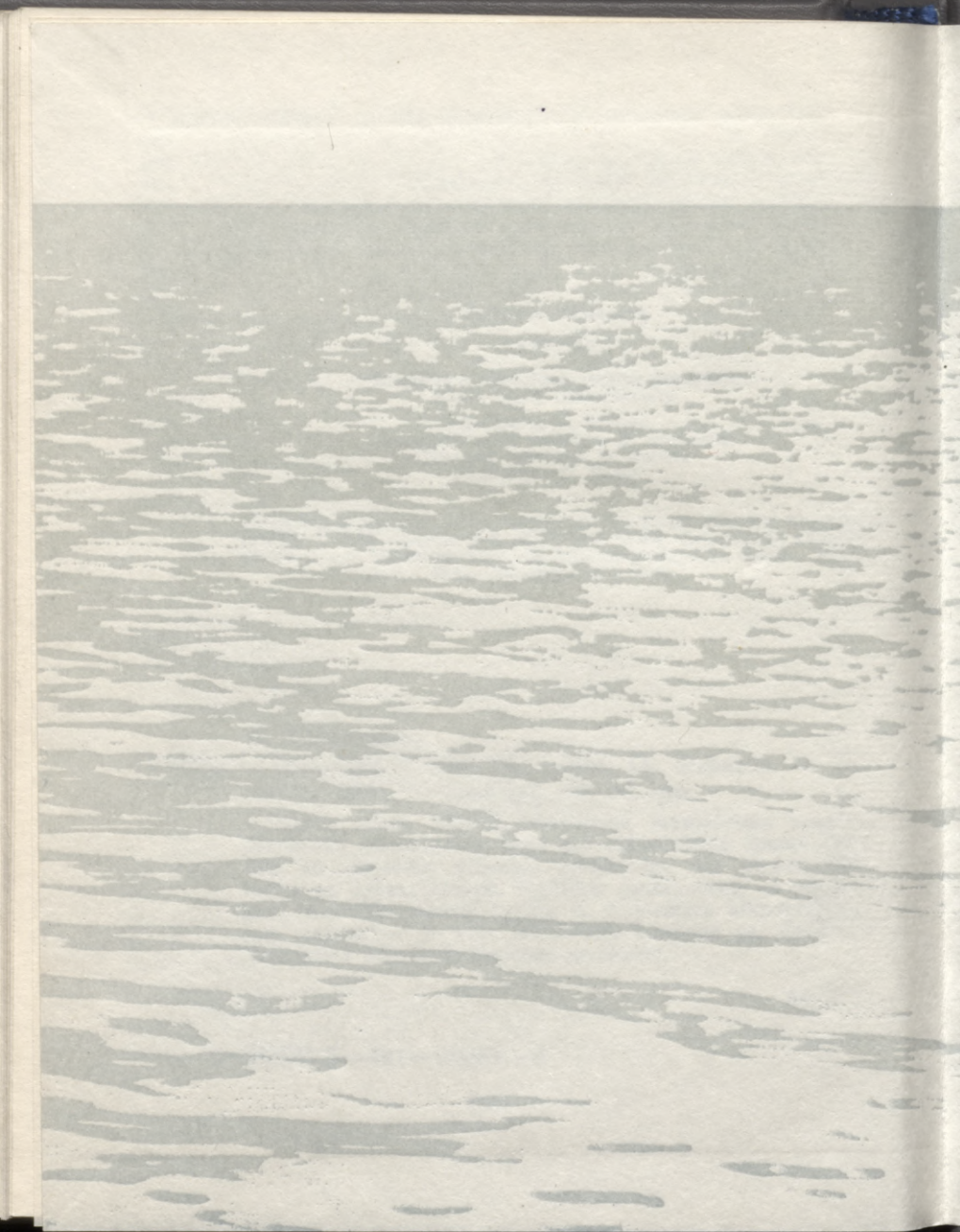
Va 262 Tēvzemei / Sast. K. Lūsis, G. Šīmanis. — R.: Avots, 1991. — 303 lpp., il. 16 lpp.

Rakstu izlasē iekļauti ievērojamā jaunlatviešu kustības darbinieka nozīmīgākie darbi par sabiedriskās domas attīstību un nacionālo attiecību problēmām, par vēsturi, filoloģiju un dabaszinātnēm, izglītības jautājumiem un bibliotēkām. Atsevišķa nodaļa veltīta K. Valdemāra bibliogrāfiskajam materiālam un viņa laikabiedru atmiņām par dažādiem Valdemāra dzīves un darbības periodiem.

63.3(2L)

ISBN 5—401—00651—9

Kontroleksem

[6,-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0306026287

